magazin istoric

SERIE NOUĂ — MARTIE 1994

magazin istoric

SERIE NOUĂ

Revistă de cultură istorică
Anul XXVIII — nr. 3 (324)
martie 1994

Director — redactor şef
CRISTIAN POPIŞTEANU

Bucureşti, strada Ministerului, nr. 2, parter — Sectorul 1, Oficiul poştal nr. 1, Căsuţa poştală 1-702, Cod 70100, Telefon: 615.02.00, interioare 406, 917

ECHIPA REDACŢIONALĂ

Secretar general de redacţie: Ioana Ursu
Redactori: Florentina Dolghin (responsabil de număr), Ioan Lăcustă, Dorin Matei, Doina Pascu, Marian Ştefan
Secretar de redacţie: Theodor Lianos
Macheta artistică: arh. Marian Oprăiu
Corectura: G. Apreotesei, C. Avram
Dactilo: Floarea Dragne, Tudora Petre
Consilier onorific: Radu Ion Popescu
Editor: Fundaţia Culturală Magazin Istoric. Revistă tipărită la R.A.I. — IMPRIMERIA „CORESI" — Bucureşti, director general Dumitru Constantinescu; director economic M. Vlădeanu; director M. Soare

Cartea dumneavoastră de istorie
în fiecare lună

SUMAR

Ideea naţională în suprema ei dezvoltare: V.A. Urechiă 2
Chişinău, 27 martie 1918. Pe calea arătată de istorie: A. Crihan 3
Cum ne privea Occidentul la 1812: Armand Goşu 7
1921. Vaticanul recunoaşte unirea Basarabiei cu România: Elisabeta Petreanu 12
28 iunie 1940-22 iunie 1941. Iadul de peste Prut: Cristian Troncotă 16
Sturdzeştii: Ştefan S. Gorovei 22
1944. Pagini de jurnal: Ioan Hudiţă 26
Rhône-Poulenc: Dorin Matei 33
1940. În Clujul umilinţei: Emil Pop 36
Istoria mediului înconjurător: Paul Cernovodeanu 42
Vasile Alecsandri: „România — ţara cea mai ospitalieră şi mai tolerantă": Emil Puşcaş 47
1975. Acord Juan Carlos — Santiago Carillo, via Bucureşti: José Luis de Vilallonga 48
În Bucureşti, acum 50 ani 50
Misterele din dosarul unui diplomat: N. Dinu 54
Federaţia Rusă: Vasile Şandru 55
Robert Fulton inventatorul: Cynthia O. Philip 59
Romanii şi jocurile de circ: Jean-Paul Thuillier 63
Ambroise Paré, chirurgul vrăjitor: Claude Pasteur 67
Tristul destin al unui prinţ: Charles Meyer 71
Are Mafia 700 de ani?: Florentina Dolghin 75
Henric VIII şi Elisabeta I înjurau ca birjarii 78
Un posibil răspuns american...: Cristian Popişteanu, Dorin Matei 79
Enigmele pietrelor preţioase: Andrea Bedetti 87
• **Cărţi sosite la redacţie... 11** • **Cititorii scriu istorie... 21** • **Concurs** Magazin istoric, **ediţia 1993-1994.** 20 pentru 200 000... **89** • **Rebus istoric... 91** • **Istoria şi şcoala... 92** • **Dialog cu cititorii** 94

V.A. URECHIĂ

Ideea naţională în suprema ei dezvoltare

Faptele unui popor, ca şi ale unui individ, se explică prin altele. Nimic accidental în viaţa popoarelor din faptele la care au conlucrat raţiunea şi conştiinţa naţională. Progrese şi scăderi când nu-şi au explicaţiunea rea în fatalele circumstanţiuni de topografie, vecinătate, cataclisme, stirpe şi-o află în şirul ce e raţiunea, conştiinţa naţională în dezvoltarea ei.

În acest şir, obişnuit sub domniile lungi, sunt preeminenţi *[presimţiri] care pe cei ce nu au la ochi luneta de apropiere a istoricului îi fac adesea a crede că acele preeminenţi lucruri sunt izolate, fără legătură cu cele de nainte. Eroare: progresul şi scăderea de azi, repetăm, îşi au explicaţiunea în faptele de ieri.*

Când aflăm manifestaţiuni de deşteptare naţională şi de maturitate sub o domnie, fie acea domnia lui Matei [Basarab] sau [Vasile] Lupu, să nu uităm că nimica în natură nu naşte deodată mare ori bătrân, matur – şi la acea deşteptare naţională şi maturitate ce admirăm în Ureche, Costin, Udrişte etc., să le repurtăm [raportăm] nu numai la mijlocul social în care aceia au trăit ci şi la momentul lor literar, adică să ţinem seama de meritele lor, de meritele înaintaşilor...

O glorie a unui geniu mai totdeauna e o continuare a unor nume particulare de fapte şi cugetări: este sumariul timpilor trecuţi spre înţelegerea prezentului şi perceperea viitorului.

Aceste cugetări ni le inspiră cercetarea repede a mersului naţionalităţii române şi după restauraţiunile

lui Radu Negru şi Dragoş. În faptă, cine în domnia cea glorioasă a lui Mircea I şi apoi în cea cultă a lui Alexandru cel Bun, una din acele domnii lungi şi culminante, nu află manifeste probe ale culturii vechi şi sămânţa viitoarelor glorii şi scăderi? Acea organizaţiune a ţării, acele aşezăminte religioase, mănăstirile Cozia, Cotmeana, Moldoviţa, Bistriţa, Rădăuţi; acea academie de legi din Moldova; acea curte poleită care făcu admiraţiunea împăratului Bizanţului, Paleologu, şi a Poloniei, care se grăbi a cere nu alianţa numai a lui Alexandru ci şi încrucişarea lui, îşi au sămânţa în trecut, în Mircea I, în luga Vodă şi chiar în acele agitate şi scurte domnii care semnalează primii ani ai restauraţiei Moldovei.

Domnii scurte, dar în cari ideea avusese totuşi timp să cadă în pământ bun. Şi ce idee? Ideea naţionalităţii şi introlocării [conlocuirii] românilor din ambele Principate...

Nimic izolat, din senin, cum se zice. O! ştiţi ca acele cununi ce ne place a acumula pe capul nostru azi – căci am făcut unirea, *căci am dezrobit ţăranii, căci am dat libertăţi constituţionale etc. – sunt făcute cu flori semănate de seculii din urmă...*

Conştiinţa naţională? Dar ce va să zică acel titlu al lui Mihai, de regele Munteniei, Moldovei şi Ardealului? A, nu este acesta spiritul lent de conquistă, este ideea naţională, *în suprema ei dezvoltare...*

Conştiinţa naţională? Dar oare nu la suvenirele lui Mihai ce Munţii Ardealului şi ai noştri reprezintă şi azi, suvenire prinse de anima poeţilor moderni ne-am redeşteptat noi, am redobândit noi conştiinţa de noi?...

De acolo, de peste munţi, de unde azi vântul ce vine îşi încarcă aripile negre cu suspine şi dureri, vântul ne va aduce săminţi sublime a acelei conştiinţe, străplantată la urma ruinelor Sarmizegetusei de eroul român. Ce zic, va aduce sămânţa ce este din seculi în agrul [ogorul] udat de sânge al Daciei.

Nu simţiţi sub picioarele voastre împingând pământul? Sunt ramurile din rădăcina stejarului. Ele sunt tinere încă, dar e bătrână tulpina. Ţineţi-vă bine, voi cari, privind tulpina trunchiată, vă aşezaţi pintenii peste ea...

(Dacă faptele naţionale înainte de 1630 sunt numai instinctive sau de conştiinţă şi raţionale, conferinţă publică, ţinută la Ateneu, Bucureşti, 1869; fragmente.)

CHIŞINĂU, 27 MARTIE 1918

PE CALEA ARĂTATĂ DE ISTORIE

A. CRIHAN

La 27 martie (st. v.) 1918, Basarabia — partea dintre Prut şi Nistru a Moldovei, răpită samavolnic în 1812 de către Rusia ţaristă — revenea la România, prin voinţa de unire cu Patria Mamă exprimată de deputaţii aleşi în Sfatul Ţării.

Revista noastră a evocat pentru prima oară acest moment într-un studiu al acad. Ştefan Pascu în nr. 2/1976 (într-o vreme când oficial era ca şi interzisă amintirea numelor de Basarabia şi Bucovina în presă) şi, pe larg, în anii de după decembrie 1989 (nr. 3/1990, 3/1992, 3/1993). Documente, mărturii, evocări şi amintiri ale acelui timp aşteaptă încă să fie cunoscute de marele public, de generaţiile noi de cititori cărora, vreme de peste patru decenii, le-a fost îngrădit accesul la o completă informaţie istorică privind aceste mari momente din cronica înfăptuirii Marii Uniri de la 1 Decembrie 1918 (nr. 12/1993): unirea Basarabiei şi a Bucovinei cu patria română.

Din mărturiile celor care atunci, în urmă cu peste şapte decenii şi jumătate, s-au aflat în inima evenimentelor de la Chişinău, prezentăm cititorilor noştri câteva fragmente din amintirile lui A. Crihan, prezentate la postul de radio „Europa liberă" în zilele de 27 şi 28 martie 1968 şi tipărite în ianuarie 1969, într-o broşură, de Editura „Carpaţi" din Madrid, în tiraj de 350 exemplare.

Titlul aparţine redacţiei, iar întreruperile de text le-am marcat prin trei puncte.

Cum s-au petrecut lucrurile în ziua de 27 martie în realitate?

Gruparea cea mai activă din Sfatul Ţării, care a lucrat permanent şi în mod hotărât pentru unire, a fost, fără îndoială, Blocul Moldovenesc. Acesta era grăbit să vadă unirea făcută, deoarece se temea că se schimbă vremurile, care atunci erau favorabile unirii noastre. Era la putere generalul Averescu, care, după cum este ştiut, era basarabean şi el, când îmi aduc bine aminte. Blocul Moldovenesc a trimis la Iaşi o delegaţie din sânul său — îmi aduc aminte, deoarece am făcut şi eu parte din acea delegaţie —, ca să-i comunice că noi eram gata să facem unirea. Averescu însă a spus delegaţiei că momentul nu era potrivit şi că era absolută nevoie ca Sfatul Ţării să nu se grăbească. Când, în sfârşit, guvernul generalului Averescu a fost înlocuit prin guvernul Marghiloman, tot la insistenţa Blocului Moldovenesc, de data aceasta s-au dus la Iaşi preşedintele şi vicepreşedintele Sfatului Ţării, împreună cu şeful guvernului basarabean, în scop precis ca să propună unirea Basarabiei cu România. De data aceasta înţelegerea s-a făcut fără nici o greutate şi tot atunci au fost fixate condiţiunile în cari avea să se facă unirea, ziua când aceasta avea să se facă etc., etc.

În conformitate cu acea înţelegere, în dimineaţa zilei de 26 martie au sosit la Chişinău mai mulţi membri ai guvernului român, în frunte cu preşedintele Consiliului de Miniştri, Alexandru Marghiloman. În acea zi şi ziua următoare până la amiază, miniştrii români au avut lungi consfătuiri cu membrii guvernului basarabean, cu delegaţiunile Blocului Moldovenesc şi ai fracţiunilor din Sfatul Ţării, cu capii Bisericii ortodoxe, cu şefii diferitelor comunităţi, cu delegaţiunea Uniunii marilor proprietari, şi aşa mai departe.

În tot timpul acesta Sfatul Ţării a ţinut şedinţă în mod

aproape permanent, când deputaţii şi-au putut spune părerile cu o respectare absolută a libertăţii de cuvânt şi prerogativele fiecăruia.

În dimineaţa zilei de 27 martie, primul ministru român a fost invitat la Sfatul Ţării, ca să arate condiţiunile în care România era dispusă să accepte unirea Basarabiei.

De comun acord a fost aleasă în acest scop ora 4 p.m., când primul ministru Alexandru Marghiloman, însoţit de ministrul de război, generalul Hârjău, şi mai mulţi funcţionari administrativi ci-

România, a preocupat neîncetat sufletele noastre. Noi am urmărit cu un viu interes dezvoltarea acestui colţ de pământ românesc şi ne-am încredinţat cu mulţumire că din caldul Domniilor voastre patriotism a ieşit o Basarabie independentă".

El continuă ceva mai departe: „Şi când vârtejul primejdios al vremurilor a început să ameninţe tânărul stat, conducătorii lui şi-au dat seama că ajutorul nu le putea veni decât din partea României. Ca un copil crud, care-şi întinde braţele spre

rări, pe care noi trebuie să le îndeplinim în conformitate cu obiceiurile locale, moravurile, libertăţile şi drepturile câştigate de Domniile voastre şi care nu sunt în contrazicere cu interesele marii, unitei şi nedespărţitei României. Cu toţii am chibzuit asupra acestei mari fapte şi suntem siguri că orice vorbe, orice amânare ar fi păgubitoare. A trecut ceasul vorbelor. Acum e ceasul hotărârilor". El citeşte după aceea condiţiunile în care România e dispusă să accepte unirea Basarabiei, care, de altfel, sunt exact aceleaşi

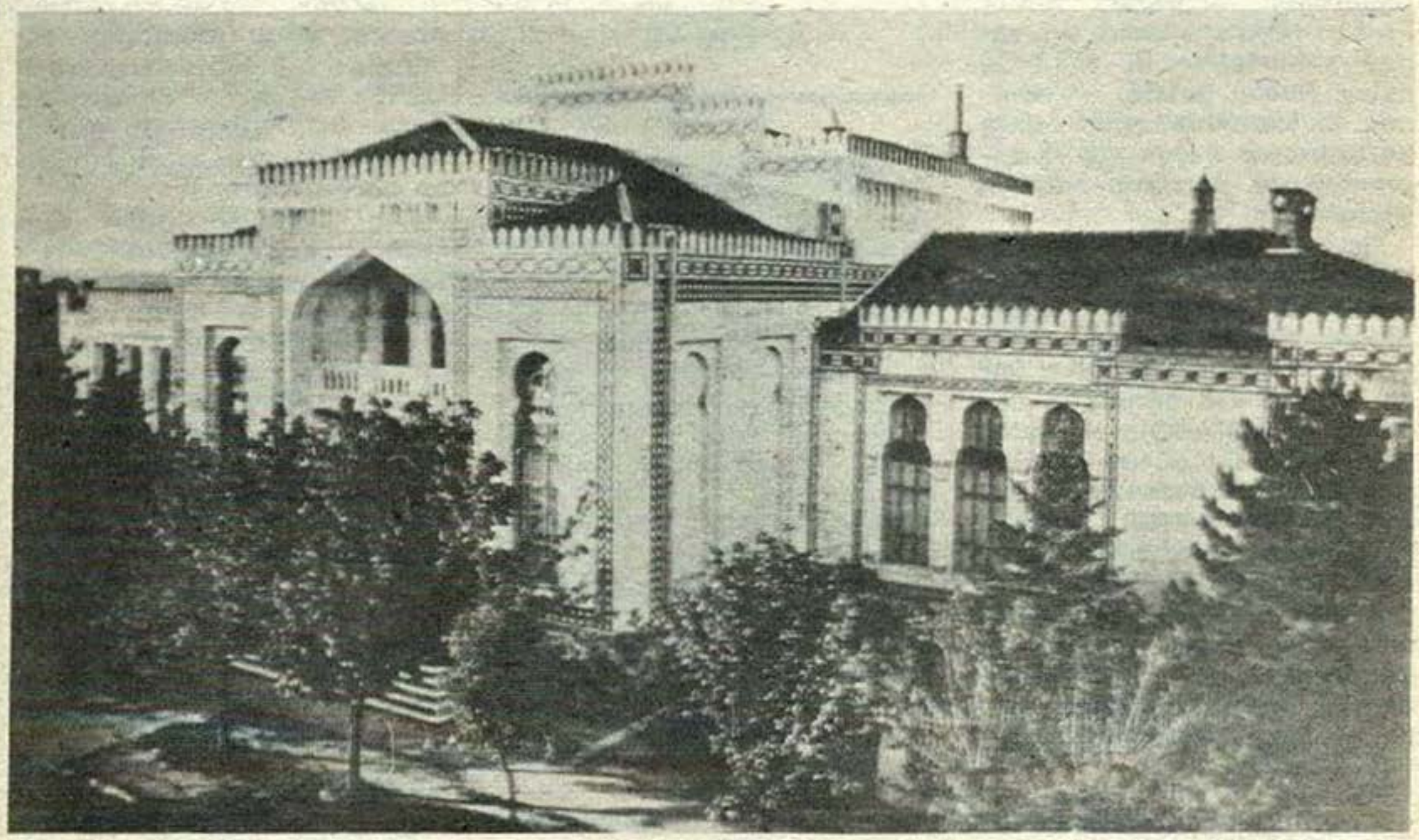

Muzeul de istorie naturală din Chişinău; în p. 3: autorul la anii tineri şi clădirea Sfatului Ţării

vili, şi-au făcut intrarea în sala de şedinţe a Sfatului Ţării, fiind primiţi cu aplauze prelungite. După ce e salutat în cuvinte alese de către Preşedintele Sfatului Ţării, primul ministru român, întâmpinat de data aceasta cu noi aplauze din partea întregii săli, se urcă la tribună ca să facă declaraţia aşteptată de la el cu multă emoţie de toată lumea. „Problema mare şi sfântă", începe el, „a reintrării Basarabiei în sânul patriei, problemă care în cursul războiului a încălzit frământările unui partid politic din

mama lui, aşa a alergat Basarabia cerând scăpare de la România". „Astăzi", continuă el, „putem vedea cu toţii rezultatele binefăcătoare ale acestui ajutor sosit la vreme pentru binele ţării. Ceea ce se petrece azi e roada bogată a seminţei aruncate în pământ bun". După ce mai face şi alte constatări de acelaşi fel, el mai spune şi următoarele: „Din constatările şi tratativele cu reprezentanţii diferitelor fracţiuni şi partide ale parlamentului, eu am înţeles dorinţele şi cerinţele dictate de vremuri şi împreju-

pe care o să le vedem ceva mai departe formulate şi de Blocul Moldovenesc.

Declaraţia primului ministru român a fost pe deplin pe placul ascultătorilor săi, care l-au răsplătit cu aplauze prelungite. Acesta îşi încheie cuvântarea prin cuvintele ce urmează: „Noi, reprezentanţii guvernului român, ne retragem din incintă, ca, fără prezenţa noastră, să discutaţi cum doriţi, însufleţiţi de un patriotism luminat şi conduşi de credinţa că nu este nici o clipă de pierdut.

Sper că veţi lucra aşa, cum cer interesele poporului român din Basarabia".

În aplauzele unanime ale întregii săli, primul ministru şi suita sa se retrag. După aceea se face, mai întâi, cooptarea prof. C. Stere, ca deputat în Sfatul Ţării, şi se trece imediat la discuţia propunerii pentru unire formulată de Blocul Moldovenesc. „În numele poporului basarabean", citeşte delegatul blocului, I. Buzdugan, „Sfatul Ţării declară Republica Democratică Moldovenească (Basarabia), în hotarele ei dintre Prut, Nistru, Marea Neagră şi vechile graniţe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută şi mai bine de ani din trupul vechii Moldove, în puterea dreptului istoric şi dreptului de neam, pe baza principiului că noroadele singure îşi hotărăsc soarta, de azi înainte şi pentru totdeauna se uneşte cu mama sa România".

„Această unire se face pe următoarele baze:

1. Sfatul Ţării actual rămâne mai departe pentru rezolvarea şi realizarea reformei agrare, după nevoile şi cererile norodului; aceste hotărâri se vor recunoaşte de guvernul român; 2. Basarabia îşi păstrează autonomia provincială, având un Sfat al Ţării (Dieta), ales pe viitor prin vot universal, egal, direct şi secret, cu un organ împlinitor şi administraţie proprie". Urmează după aceea enumerarea atribuţiilor acestui sfat şi încă a câtorva alte condiţiuni de mai mică importanţă. Prin urmare, principalele condiţiuni au fost două:

a. Reforma agrară pentru Basarabia, pe care Sfatul Ţării şi-a rezervat, astfel, dreptul s-o facă, şi b. Autonomia Basarabiei, la care moldovenii basarabeni, la drept vorbind, nu ţineau cu orice preţ, pe care însă au acceptat-o, mai ales în scopul de-a fi pe placul minoritarilor, sperând, în felul acesta, să-i facă să se pronunţe şi ei pentru unire, fără, de altfel, să reuşească, după cum o să vedem imediat, din care cauză în şedinţa de la 27 noiembrie şi ultima şedinţă a Sfatului Ţării, după ce au votat cu foarte multă însufleţire Proiectul de Reformă Agrară pentru Basarabia, au desfiinţat fără nici un regret toate celelalte condiţiuni.

Aniversarea unirii Basarabiei, în martie 1920, la Chişinău

După Buzdugan au urmat la tribună diferiţi oratori ai fracţiunilor...

După ce şi-au spus astfel cuvântul toţi cei ce au avut de spus ceva în acea zi, s-a trecut la vot.

Deputatul Cijevsky, în numele Blocului Moldovenesc, propune ca votarea să se facă nominal şi deschis.

Preşedintele dă cuvântul unui orator să se pronunţe pentru votul deschis şi unul pentru votul secret.

Deputatul Buzdugan se pronunţă pentru votul deschis motivându-şi părerea după cum urmează: „În acest moment istoric important", zice el, „fiecare trebuie deschis şi cu curaj să-şi spună părerea în faţa poporului întreg şi a Ţării, ca poporul şi istoria să ştie adevărata opinie a fiecărui deputat ce şi-a dat votul". El încheie cuvântarea sa cu aceste cuvinte: „Fiţi tari şi îndepliniţi-vă datoria, fiindcă ceasul unirii a sunat. Vă chem pe toţi să votaţi cu îndrăzneală şi deschis ca istoria să fixeze pentru totdeauna numele tuturor fii-

lor adevăraţi ai poporului nostru moldovenesc, care au votat pentru unirea tuturor românilor a viitoarei Românii Mari".

Deputatul Diaconovici vorbeşte împotriva votului deschis găsind că „numai votul secret poate da fiecărui deputat posibilitatea, fără ingerinţe din partea oricui ar fi, să-şi spună cuvântul său în această chestiune atât de importantă pentru întreaga ţară".

Preşedintele pune la vot chestiunea, dacă trebuie să se voteze deschis sau secret. Rezultatul votului e: 82 de voturi pentru votarea deschisă, 27 contra şi 16 abţineri.

Se trece la vot. Rezultatul: 86 deputaţi au votat pentru propunerea Blocului Moldovenesc, adică pentru unire, 3 — contra şi 36 s-au abţinut. Absenţi au fost 13. Urmează aplauze furtunoase şi strigăte de „Vivat!", „Trăiască România!", etc.

Preşedintele comunică prin telefon şefului Guvernului român rezultatul votului. Puţin după aceea, acesta din urmă apare în incinta Parlamentului basarabean fiind întâmpinat cu o adevărată furtună de aplauze şi strigăte de vivat, trăiască România, etc.

Secretarul Sfatului Ţării citeşte declaraţia votată de Parlamentul basarabean, după care se urcă la tribună primul ministru român, care declară: „În numele poporului românesc şi al Regelui României cu adâncă emoţiune şi cu falnică mândrie iau act de hotărârea cvasi unanimă a Sfatului Ţării şi la rândul meu declar că de azi înainte Basarabia este pentru vecie unită cu România". „În aceste clipe mari", continuă el, „să ne închinăm cu smerenie în faţa geniului rasei noastre, care după o despărţire de un veac şi mai bine găseşte singur calea firească care să-l ducă la mântuire, cale arătată de istorie. Să ne unim cu toţii inimele şi să strigăm împreună şi cu cei ce s-au abţinut: Trăiască România una şi nedespărţită!". Urmează din nou nesfârşite aplauze şi strigăte de „Vivat!", „Ura!", „Trăiască Unirea pe Veci!", etc. Din public se aruncă flori. Şedinţa aceasta a început la ora 4 p.m. şi a luat sfârşit la ora 7 p.m.

În seara aceleiaşi zile primul ministru român a oferit în sala Clubului Orăşenesc o masă membrilor Sfatului Ţării, guvernului basarabean şi tuturor notabilităţilor prezente în capitala Basarabiei.

Pe străzi era veselie de nedescris. Oamenii, fără să se cunoască, se îmbrăţişau. Muzicile cântau din toate părţile şi peste tot se vedeau şiruri de oameni, tineri şi bătrâni, bărbaţi şi femei dansând cu însufleţire hora unirii. Veselia aceasta de pe străzi a durat până mult peste miezul nopţii. ■

ABONAMENTE DE SUSŢINERE

Primim noi şi noi contribuţii speciale din partea statornicilor cititori, prieteni ai istoriei şi ai revistei noastre, pentru susţinerea Magazinului istoric **prin abonament.**

Iată numele altor cititori ale căror contribuţii au sosit la redacţie până la data când am predat acest număr în tipar:

1. Dr. FILIP THEODORU, din Bucureşti; 2. GH. NICOLAE, din Predeal; 3. IOAN VLĂDOIU, din Simeria, jud. Hunedoara; 4. Dr. C. MASTALIER, din Suceava; 5. Cpt. (r) DUMITRU LUCULESCU, com. Făget, jud. Timiş; 6. DUMITRU BESURCĂ, din Corabia; 7. TEODORA RAŢIU, din Cluj Napoca; 8. COSTIN MOSCOVICI MUREŞANU, din Bucureşti; 9. IOAN KARDOŞ, din com. Sandra, jud. Timiş; 10. CONSTANTIN POPA, din Arad; 11. Prof. GEORGE PÂRCĂLĂBESCU, din Bucureşti; 12. DUMITRU BOAR, din com. Şoala, jud. Sibiu; 13. MATEI HONTARU, din com. Iveşti, jud. Galaţi; 14. MARIN ALEXANDRU, din com. Răteşti, jud. Argeş; 15. VASILE HANEŞ, din Baia Mare; 16. Av. PAVEL RÂŞNOVEANU, din Braşov; 17. ŞTEFAN ZĂGAN, din com. Ţepeş Vodă, jud. Brăila; 18. CĂTĂLIN PÂRVU, din Piteşti; 19. Preot VALER PETRU OLEA, din Alba Iulia; 20. ALEX. ŞIPERCO, din Bucureşti.

• Mulţumim călduros tuturor abonaţilor susţinători ai revistei noastre pentru contribuţiile trimise.

• Un abonament de susţinere începe de la:
• un an (12 numere) — cel puţin 18 000 lei
• 6 luni (6 numere) — cel puţin 9 000 lei
• 3 luni (3 numere) — cel puţin 5 000 lei

• Pentru a deveni abonat susţinător Magazin istoric **1994 nu trebuie decât să expediaţi contravaloarea pentru 1 an, sau pe 6 luni, sau pe 3 luni pe adresa:** d-na Doina Pascu, redacţia **Magazin istoric,** C.P. 1-702, Bucureşti, **menţionând pe cuponul mandatului poştal ABONAMENT DE SUSŢINERE.**

IMPORTANT! Vă rugăm să vă scrieţi cât mai citeţ numele, prenumele şi adresa pe cuponul mandatului poştal, pentru a uşura formele de evidenţă şi de expediere a abonamentului.

De două sute de ani, ori de câte ori puternicul vecin din Răsărit, cu care, până de curând, am avut graniță comună (Magazin istoric, **nr. 1/1993) ne punea în pericol integritatea teritoriului, privirile și rugăminţile noastre se îndreptau spre Europa Occidentală. Era în această reacție și o mare naivitate și o mare necunoaștere. Naivitate, pentru că mai întotdeauna Rusia avea grijă să își asigure colaborarea acelei mari puteri occidentale care domina scena politică a momentului (imperiul francez al lui Napoleon, în 1806-1812, sau Germania lui Hitler, în 1939-1940). Necunoaștere, pentru că am fost prea puțin sensibili la ceea ce** gândeau **și, mai ales,** știau **occidentalii despre noi. Am ales spre a ilustra afirmațiile de mai sus momentul 1806-1812, când Rusia ne-a luat pentru prima oară teritoriul dintre Prut și Nistru. Vom prezenta în continuare ceea ce gândeau despre acest subiect un intelectual — Frédéric César de la Harpe, fostul preceptor al țarului Alexandru I — și doi oameni politici: Talleyrand și Hardenberg, miniștri de externe ai Franței și Prusiei.**

CUM NE PRIVEA OCCIDENTUL LA 1812

ARMAND GOȘU

În noaptea de 23 spre 24 martie 1801, un tânăr ascuns într-una dintre camerele de la parter ale palatului Mihailovski își freca nervos mâinile în timp ce broboane de sudoare îi șiroiau pe frunte. Clipele treceau parcă tot mai greu. Așteptarea îl vlăguia. Dar iată că, în sfârșit, ușa s-a deschis. Un bărbat distins a intrat grăbit și i-a șoptit câteva cuvinte la ureche. Toți cei de față au rămas uimiți; tânărul a izbucnit în plâns.

Nu era nimeni altul decât prințul Alexandru, moștenitorul tronului Imperiului rus, căruia i-a fost adusă la cunoștință vestea asasinării tatălui său, țarul Pavel. Deși își dăduse consimțământul pentru acțiunea complotiștilor, în fruntea cărora se afla contele Piotr Alexeevici Pahlen, guvernatorul Petersburgului, ca un fiu iubitor ce era, nu se aștepta ca întreaga afacere să se încheie cu uciderea tatălui său. Planul prevedea ca la presiunile conjuraților țarul să semneze abdicarea. Și-ar fi putut petrece ultimii ani în exil, dacă busculada care a izbucnit în dormitorul său și care s-a soldat cu stingerea

În imagini: țarul Alexandru I al Rusiei (sus) și preceptorul său elvețian, Frédéric César de la Harpe.

lumânării nu i-ar fi determinat pe complotiști să adopte măsura extremă, adică să-l spânzure pe Pavel cu o eșarfă pentru a evita orice complicație *(Magazin istoric,* nr. 6/1984). Acest episod a grevat puternic asupra psihicului lui Alexandru I, care a ocupat tronul Romanovilor între anii 1801-1825.

La primele ore ale dimineții de 24 martie, cele două batalioane ale gărzii imperiale ce străjuiau palatul Mihailovski i-au dat onorul în timp ce Alexandru anunța în mod oficial că țarul Pavel „a murit din cauza unui atac de apoplexie". Tânărul împărat avea în momentul preluării destinelor Rusiei doar 23 de ani. De numele lui Alexandru I s-a legat începutul Golgotei teritoriului românesc cuprins între Prut și Nistru, care prin extensiune a fost desemnat cu termenul de Basarabia.

Un elvețian la curtea țarului

Întreaga-i copilărie și adolescență stătuseră sub semnul bunicii sale, împărăteasa Ecaterina II, și a unui preceptor, de origine elvețiană, învățatul Frédéric César de la Harpe. Cel care avea să fie maestrul spiritual al țarului Alexandru I se născuse la Rolle, în ținutul Vaud, în aprilie 1754. Studiile le-a făcut la Institutul Haldenstein, la Academia din Geneva și mai apoi la Universitatea din Tübingen, unde și-a obținut doctoratul în drept în 1774. Să nu uităm că a doua jumătate a veacului al XVIII-lea reprezintă perioada de maximă înflorire a iluminismului european, este epoca enciclopediștilor francezi. F.C. de la Harpe credea cu fanatism în valoarea rațiunii umane, în dreptate, în toleranță și libertate. Convulsii politice — Berna încerca să restrângă drepturile ținutului său natal, pentru a-și impune dominația — l-au determinat pe la Harpe să-și părăsească țara și să călătorească prin Italia însoțind doi tineri elevi, ruși de origine. Aflându-se la Roma, a primit două propuneri, una mai tentantă decât cealaltă. Ambele se refereau la angajarea sa ca dascăl particular fie la Manchester, fie la Sankt-Petersburg. În ciuda ezitărilor inițiale, a acceptat cea de a doua ofertă și a plecat spre marea împărăție de la răsărit prin Viena și Varșovia. A ajuns în ianuarie 1783. A devenit preceptor al marilor duci Alexandru și Constantin, urmând să primească 1 500 de ruble pe an. Abia în primăvara anului 1784 copiii au început propriu-zis studiile. A rămas 11 ani la curtea Romanovilor. Ca o recunoaștere a valorii și a strădaniilor sale, în scurt timp Ecaterina II i-a dublat aproape salariul. În 1786 a fost decorat cu ordinul Crucea Sfântului Vladimir pentru ca în 1788 să primească gradul de locotenent-colonel al armatei țariste. Doi ani mai târziu se va căsători cu fiica unui bogat negustor din Sankt-Petersburg. Izbucnirea în 1789 a marii revoluții franceze a dus la o răcire evidentă a relațiilor dintre preceptor și o parte a nobilimii ruse, care-l acuza de iacobinism. Cu toate că marele duce Alexandru a fost căsătorit încă din toamna anului 1793 cu principesa Louise de Bade, De la Harpe a continuat să-și țină lecțiile până în primăvara anului 1795, când a și părăsit Rusia.

Revenit în Elveția, Frédéric César de la Harpe a devenit membru al Consiliului celor 200 din Lausanne. În această calitate a solicitat directoratului executiv să ia sub protecția sa pe locuitorii ținutului Vaud, ceea ce s-a și întâmplat în ultimele zile ale anului 1797. În fața acestei neașteptate manevre, Berna a decis să-și pregătească armatele pentru un nou război. Numai că Franța a intrat în acțiune ocupând acest teritoriu cu care de altfel se și învecina direct. Armatele franceze, primite foarte bine de către populație, au impus modelul viitoarei organizări statale, pentru ca, în foarte scurt timp, să se retragă. De la Harpe reprezintă în calitate de deputat ținutul Vaud în Consiliul helvetic. Câțiva ani mai târziu doar, tendințele federaliste, favorabile unei mai mari autonomii, se manifestă tot mai puternic. În primele zile ale anului 1800 printr-o lovitură de stat a fost răsturnat directoratul helvetic. De la Harpe și-a căutat refugiul la Lausanne, unde a fost arestat câteva luni mai târziu. Va reuși totuși să evadeze de sub escortă și să se refugieze la Paris. Peste trei ani, din nou în urma mediației unor ofițeri francezi (de această dată conduși de generalul Rapp), la 19 februarie s-a semnat un acord prin care orașul Lausanne devenea capitala cantonului Vaud ce se alătura celorlalte 18 constituind astfel, pe noi baze, statul elvețian[1].

De la Harpe și Alexandru I au rămas în tot acest timp în corespondență. La aflarea știrilor despre evenimentele din Rusia, De la Harpe apucă, pentru a doua oară, pe drumul care ducea la Sankt-Petersburg, unde a ajuns în august 1801. Alexandru I și-a primit cu multă dragoste fostul preceptor. De altfel, primii ani ai domniei țarului (în special intervalul dintre anii 1801-1805) au stat sub semnul raționalismului și al reformelor liberale, idei inoculate, încă din copilărie, de învățatul elvețian. Iar faptul că printre primele acte de guvernare un loc important l-au ocupat cele referitoare la organizarea învățământului public prin înființarea de școli pedagogice, universități, ne face să credem că tânărul țar a încercat înfăptuirea unora dintre ideile de bază ale iluminismului în care fusese educat de către De la Harpe.

Din motive pe care nu le cunoaștem, în mai 1802, Frédéric César de la Harpe a părăsit din nou Rusia. Relațiile dintre cei doi s-au răcit cu timpul. Învățatul elvețian i-a trimis un număr destul de mare de scrisori în

[1] Aceste date mi-au fost puse la dispoziție, cu deosebită bunăvoință, de doamna dr. Cornelia Papacostea-Danielopolu.

următorii ani, la care însă țarul nu a binevoit să răspundă decât în două rânduri. O dată în 1808 și apoi în 1811. Cei doi, profesor și elev, s-au mai întâlnit de câteva ori. În timpul Congresului de pace de la Viena (1814-1815), De la Harpe a susținut pe lângă țarul Alexandru I, cu insistență, interesele cantoanelor elvețiene.

Napoleon își dă acordul

Dar să revenim la evenimentele anului 1806. Armatele franceze îngenuncheaseră deja Imperiul habsburgic. Lovitura decisivă a lui Napoleon urma să se îndrepte împotriva Prusiei, dar și a aliatei acesteia, Rusia. Pentru a-și pune mai ușor în aplicare planurile, împăratul francez a proiectat o mare diversiune împotriva Imperiului țarist, care, datorită întinderii sale teritoriale (și deci a infinitelor posibilități de manevră ale trupelor) și a resurselor umane și economice, se anunța ca un potențial și redutabil adversar. Napoleon a încercat să constituie o coaliție cu Imperiul otoman și Persia, cu care să strângă ca într-un clește Rusia. Iar pentru a realiza acest plan la începutul verii 1806, ofițeri superiori francezi, unși ambasadori, au fost trimiși în misiune la Istanbul și Teheran. Generalul H. Sébastiani, acreditat în capitala de pe malurile Bosforului, a sosit la post la începutul lunii august, reușind să-l convingă, în puține zile, pe sultanul Selim III să-i înlăture pe domnitorii fanarioți de la Iași și București, fervenți apărători ai intereselor cabinetului de la Petersburg la Dunărea de Jos. În urma acestei măsuri, A. Italinski, ambasadorul Rusiei la Poartă, a amenințat cu invazia armatelor țariste în Balcani. Cu toate că sultanul a insistat asupra faptului că trădarea domnitorilor (în special a lui C. Ipsilanti) era evidentă, iar înlocuirea lor ar fi trebuit să fie făcută mai demult, până la urmă a cedat presiunilor și a decis reinstaurarea celor doi domni. Deși Selim III satisfăcuse toate pretențiile rusești prezentate de Italinski, care prin aceasta a și obținut un răsunător succes diplomatic, câteva săptămâni mai târziu, la sfârșitul lunii noiembrie, armatele țariste treceau Nistrul invadând Moldova și Muntenia. Pusă în fața unui fapt împlinit și în urma refuzului cabinetului rus de a-și retrage trupele din țările române, tributare Porții otomane, sultanul a declarat oficial războiul, în ultimele zile ale anului 1806.

Napoleon era interesat să izbucnească un război ruso-otoman. O parte din trupele care urmau să se opună armatelor franceze în luptele de pe teritoriul fostei Polonii au fost astfel mutate în sud, pe un alt câmp de operații militare. Numai că, rațiuni de politică antibritanică l-au determinat pe Napoleon să se alieze cu țarul Alexandru I. Înfrângerea de la Trafalgar ar fi trebuit transformată într-o victorie decisivă de „blocada continentală", care urma să sugrume economia britanică. Prin tratatele semnate la Tilsit (7 iulie 1807) s-au pus bazele înțelegerii franco-ruse. Dacă în discuțiile dintre cei doi împărați, Napoleon se arătase foarte „darnic", în documente se prevede doar obligația Franței de a media în conflictul ruso-otoman asigurând încheierea grabnică a unui armistițiu, după care urmau să înceapă negocierile în vederea semnării păcii. Armistițiul a fost încheiat la Slobozia (sat de lângă Giurgiu) la 24 august 1807, însă negocierile de pace nu au mai început. De altfel, țarul a refuzat să ratifice acordul de armistițiu, astfel încât Moldova și Muntenia au continuat să se afle sub ocupația armatelor rusești.

În toamna anului 1807, Alexandru I, atât prin scrisori personale cât și prin intermediul ambasadorului său de la Paris, solicita lui Napoleon acceptul pentru anexarea principatelor române la Rusia. Împăratul francez, care nu avea vreun interes special față de țările române, punctul său de vedere asupra acestora modificându-se după cum i-o cereau interesele, pretindea în schimb dezlipirea Sileziei de la Prusia și anexarea acesteia la Saxonia, stat clientelar Franței. Numai că Alexandru I, aliat al regelui Frederic-Wilhelm III și mare admirator al nurilor soției acestuia, regina Maria-Luiza, nu a acceptat, propunând lui Napoleon alte teritorii, ca echivalent pentru țările române. Defecțiunile apărute în Peninsula Iberică și mai ales amploarea acestora l-au determinat pe împăratul francez, obligat să-și deplaseze importante efective militare din zona Europei Centrale în Spania, să-și micșoreze pretențiile și să accepte o altă compensație decât Silezia. În jurul acestor probleme se vor purta lungi discuții la Sankt-Petersburg la începutul primăverii 1808, între ambasadorul francez, pe de o parte, și Alexandru I, pe de altă parte. Complicațiile din Spania și veștile alarmante care veneau din Imperiul habsburgic l-au obligat pe Napoleon să consolideze alianța cu țarul Alexandru I. În acest scop a avut loc la Erfurt, la 12 octombrie 1808, o nouă întâlnire a celor doi împărați. În convenția secretă de alianță semnată cu această ocazie s-a revenit în mai multe articole asupra problemei țărilor române, ceea ce demonstrează importanța acestei chestiuni în contextul raporturilor franco-ruse. Pe scurt, Napoleon sancționează o eventuală anexare a principatelor de către Imperiul țarist și fixarea granței acestuia pe Dunăre. Câteva luni mai târziu, în primăvara anului 1809, armatele rusești staționate în Moldova și Muntenia au redeschis ostilitățile împotriva Porții otomane.

Nu am avut soarta Poloniei

Acesta este, în mare, contextul internațional în care Frédéric César de la Harpe face unele referiri la țările române în corespondența adresată țarului Alexandru I. Informa-

ţiile pe care le deţinea asupra ţărilor române învăţatul elveţian par destul de modeste. Nu credem de pildă că De la Harpe a citit *Histoire de la Moldavie et de la Valachie* a lui J.L. Carra, apărută la Neuchâtel în ultimul sfert al veacului al XVIII-lea. Aceasta i-ar fi oferit posibilitatea unor consideraţii mai ample.

De la Harpe se opreşte pentru prima dată asupra principatelor dunărene în post-scriptumul (datat 28 aprilie) scrisorii din 31 martie 1808. El îi atrăgea atenţia fostului său elev că Moldova şi Ţara Românească nu pot să fie „compensaţii suficiente pentru a echilibra încorporarea Toscanei şi a statului papal [de către Franţa — *n.n.*], ţări superbe, populate de patru milioane de locuitori". Autorul scrisorii este de părere că anexarea ţărilor române nu poate nici măcar compensa cheltuielile de război făcute de către Rusia. Mai mult decât atât încorporarea ţărilor române va dăuna marelui imperiu „pentru că ele [principatele — *n.n.*] sunt prea îndepărtate de centru şi pentru că imperiul vostru — scria De la Harpe ţarului — nu este destul de populat pentru ca toate părţile sale să fie bine legate între ele". În acelaşi timp, Imperiul habsburgic nu era deloc dispus să accepte ocuparea Ţării Româneşti.

Peste mai bine de doi ani, în septembrie 1810, într-o altă scrisoare expediată lui Alexandru I, De la Harpe a revenit asupra problemei anexării principatelor dunărene de către Rusia. Opinia sa era aceea că noile achiziţii teritoriale „nu pot contrabalansa distrugerea comerţului" şi în general nu vor putea despăgubi imperiul de imensele pierderi provocate de aderarea la „blocada continentală". De această dată De la Harpe nu mai dezvoltă nici un alt argument pentru a-l determina pe ţar să nu accepte ideea mutării graniţei imperiului pe linia Dunării.

Dar, cel mai interesant document este scrisoarea adresată de De la Harpe lui Alexandru, datată 16 mai 1811. Pe câteva pagini învăţatul elveţian a dezvoltat un set de consideraţii relative la necesitatea de a renunţa la anexarea Moldovei şi Ţării Româneşti. Autorul corespondenţei şi-a ordonat argumentele pe şase puncte. Primul dintre ele se referea la valoarea strategică a frontierei pe Nistru. Teza că Dunărea ar reprezenta graniţa cea mai sigură pentru Rusia era considerată demodată. De la Harpe scria că „dacă marile fluvii întârzie un inamic victorios, ele nu-l pot opri niciodată". Or, linia Nistrului ar putea fi fortificată în aşa fel încât să devină de neatacat, obţinându-se astfel o frontieră mult mai sigură. În altă ordine de idei, Nistrul reprezintă şi o importantă arteră comercială care ar trebui valorificată. La punctul al treilea, după ce a recunoscut, de această dată, că Moldova şi Ţara Românească ar fi excelente achiziţii pentru imperiu, a arătat că, datorită faptului că aceste teritorii sunt prea expuse, întreţinerea armatelor de ocupaţie ar presupune cheltuieli însemnate. Marea depărtare de provinciile cu adevărat ruseşti, care constituiau coloana vertebrală a imperiului, ar obliga la o strictă supraveghere a noilor anexiuni, care ar putea deveni oneroasă în condiţiile orientării atenţiei Sankt-Petersburgului în alte direcţii decât sud-estul Europei. Punctul al patrulea se referă la faptul că produsele pe care le-ar furniza ţările române, în special cereale, vinuri, s-ar putea obţine în condiţiile unei mai atente gospodăriri din regiunile sudice ale imperiului, în special din Crimeea. Interesante sunt şi consideraţiile de ordin geo-politic. Admiţând că dominaţia Imperiului otoman asupra unor întinse teritorii ar fi trebuit să se sfârşească, De la Harpe remarcă totuşi că „turcii nu sunt vecini mai răi decât austriecii, prusienii, suedezii". Şi mai mult decât atât: este de preferat stăpânirea otomană la Bosfor şi Dardanele, iar orice altă alternativă, venită din partea vreunei alte mari puteri de a-şi impune dominaţia în această regiune, va trebui stopată. Ultimele argumente prezentate de învăţatul elveţian lui Alexandru I se refereau la faptul că Rusia nu ar obţine nici un avantaj de pe urma independenţei ţărilor române, locuitorii acestora fiind, după autorul scrisorii, incapabili de a se guverna prin ei înşişi, iar mai devreme sau mai târziu vor avea soarta Poloniei. Se ştie că teritoriile statului polonez au fost împărţite între imperiile ţarist, habsburgic şi Regatul Prusiei la sfârşitul veacului al XVIII-lea. Noi, românii, nu am avut însă această soartă.

Kutuzov vrea graniţă pe Milcov

Ni se pare destul de curios că, în ciuda faptului că De la Harpe a petrecut un număr impresionant de ani în Rusia, la curtea Romanovilor, el a înţeles prea puţine despre felul în care se făcea politică externă în acel stat, despre direcţiile constante de expansiune teritorială. Aşa se explică sugestiile sale privind renunţarea ţarului de a mai anexa principatele române, idee ce era într-o profundă contradicţie cu tradiţia aşa-zisului „testament" al lui Petru cel Mare, ce orienta expansiunea pravoslavnicei Rusii pe direcţia Dunării de Jos şi Strâmtorilor.

Punctul de vedere exprimat de Frédéric César de la Harpe asupra ţărilor române la începutul veacului trecut merită a fi comparat cu atitudinile exprimate în aceeaşi problemă şi de alţi contemporani ai săi. Prezentăm alte două opinii referitoare la situaţia geo-politică din zona sud-estului Europei. Prima este cea a lui Talleyrand, ministrul de externe al Franţei, care într-o scrisoare către Napoleon din octombrie 1805 atingea şi chestiuni referitoare la principatele române. Era perioada în care diplomaţia franceză, împăratul personal pregăteau condiţiile viitoarei păci cu Imperiul habsburgic, ale cărui armate fuseseră înfrânte pe câmpul

de bătălie. Talleyrand cerea, în acel context, compensarea pierderilor teritoriale habsburgice din centrul Europei prin anexarea Moldovei, Țării Românești și a unei părți din Bulgaria. În acest fel, pretindea ministrul de externe al Franței, Napoleon și-ar fi asigurat alianța Vienei și în același timp ar fi blocat accesul Imperiului țarist către Balcani și Strâmtori. Iar conflictul ruso-austriac pentru stăpânirea sud-estului Europei i-ar fi permis lui Napoleon să joace rolul de arbitru între cele două puteri. După cum se știe, împăratul Franței a dezavuat acest proiect de tratat.

O altă atitudine față de țările române pe care o amintim este cea a unui om politic german, Karl August von Hardenberg, ce s-a remarcat în calitate de ministru de externe al Prusiei, iar după 1810, în aceea de cancelar. Referirile sale la teritoriile românești datează din iunie 1807. Este vorba despre un proiect, o diversiune prin care se încerca deturnarea atenției lui Napoleon de la zona Europei Centrale. Armatele prusace erau zdrobite, întreg teritoriul regatului era ocupat, iar Hardenberg propunea, nici mai mult nici mai puțin, decât împărțirea provinciilor Imperiului otoman, care în acel moment era aliatul învingătorului, adică al lui Napoleon. În a doua jumătate a lunii iunie, ministrul de externe prusac a înaintat atât lui Alexandru cât și lui Napoleon câte un exemplar din proiectul său de tratat. Conform opiniei sale, Rusia urma să anexeze Moldova, Țara Românească până la Olt, Basarabia (Bugeacul) și Bulgaria; Imperiul habsburgic Dalmația, Bosnia, Serbia și Oltenia; Franța Tesalia, Moreea, Candia și insulele Arhipelagului etc. Planul lui Hardenberg a reușit să-l irite în așa măsură pe Napoleon încât acesta a cerut regelui Prusiei să-și concedieze ministrul de externe. Destituit, acesta se va retrage pentru câțiva ani pe moșiile sale de lângă Berlin.

Atât Talleyrand și Hardenberg, care se aflau în fruntea ministerelor de externe al Franței și respectiv Prusiei, cât și De la Harpe și mulți alți contemporani ai lor au văzut în principate doar o „monedă de schimb" care urma să intre fie într-un „buzunar" fie într-altul, după cum o cereau interesele echilibrului european. Țarul anunțase oficial, încă din aprilie 1810, anexarea principatelor și fixarea granței de-a lungul Dunării. Numai că înrăutățirea relațiilor franco-ruse, precum și rezistența armatelor Porții l-au obligat pe Alexandru I să se mulțumească doar cu răsluirea unei jumătăți din Moldova, cea din stânga Prutului. Și aceasta în ciuda presiunilor generalului M. Kutuzov făcute asupra plenipotențiarilor otomani. El ceruse în prima fază anexarea întregii Moldove, deci graniță pe Milcov, pentru ca mai apoi să ceară fixarea hotarului pe râul Siret. Așadar, în urma păcii de la București, Imperiul țarist, ocupând teritoriul românesc dintre Nistru și Prut, a extins asupra acestuia denumirea de Basarabia, pe care până atunci o purtase o zonă limitată, de la nordul gurilor Dunării. ■

CARȚI SOSITE LA REDACȚIE

● **Î.P.S. Dr. Nestor Vornicescu — SFÂNTUL VOIEVOD ȘTEFAN CEL MARE. CUVÂNT DE PREAMĂRIRE.**

Editura Mitropoliei Olteniei, Craiova, 48 pp.: elogiul faptelor și vieții marelui voievod canonizat în anul mântuirii 1992, act prin care – subliniază autorul, Mitropolit al Olteniei și membru de onoare al Academiei Române – „se pecetluiește sinodal cultul pe care, de veacuri, poporul român îl aduce slăvitului nostru domnitor".

● **Ion Dumitriu-Snagov — ROMÂNIA ȘI VATICANUL. RELAȚII DIPLOMATICE. 1918.**

București, 1993, 26 pp.: documente inedite din arhiva Vaticanului despre Unirea din decembrie 1918.

● **ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE „A.D. XENOPOL".**

Tom XXVII, 1990, 271 pp.; tom XXVIII, 1991, 416 pp.: două noi volume ale prestigioasei publicații ce apare la Iași și în care sunt reunite contribuții la istoria românilor și a relațiilor lor cu alte popoare.

● **Ioan Cipu — REVOLUȚIA DE LA 1848-1849 ÎN ZONA FĂGETULUI.**

Editată de Mănăstirea „Izvorul Miron", Românești, 1993, 96 pp., 800 lei: prima carte cu caracter laic apărută la amintita mănăstire, despre un moment important din trecutul nostru istoric.

● **Akira Uegaki — APPROACH OF THE ROMANIAN ECONOMY TO THE WEST AND ITS CONSEQUENCES.**

Japanese Slavic and East European Studies, vol. 8, 1987, 20 pp.: un studiu extrem de serios, realizat de un cercetător japonez, despre apropierea economiei românești de Occident, începând cu anii '60, și consecințele fenomenului.

● **Andrew Nagorski — THE BIRTH OF FREEDOM.**

Simon and Schuster, 1993, 319 pp.: autorul, expulzat de autoritățile sovietice în anii '80, șeful biroului din Varșovia al revistei **Newsweek**, oferă în acest volum o privire personală asupra problemelor cu care se confruntă societățile post-comuniste din Europa de Est.

● **THE JOURNAL OF AMERICAN HISTORY.**

Vol. 79, nr. 2, septembrie 1992, 820 pp.: revista, publicată de Organizația istoricilor americani, consacră acest număr unei mese rotunde pe tema „Internaționalizarea istoriei americane" și problemelor istoriei orale.

1921: VATICANUL RECUNOAŞTE UNIREA BASARABIEI CU ROMÂNIA

ELISABETA PETREANU

În ziua de 13 februarie 1932, în Senatul României, senatorul Laurenţiu Oanea a făcut un lung expozeu cu privire la administrarea bunurilor — mobile şi imobile — aparţinând bisericii romano-catolice din Transilvania. Între altele, vorbitorul a afirmat că statusul romano-catolic nu se conducea după legile româneşti, comportându-se ca un stat în stat.

În replică, senatorul Elémer Gyarfas — preşedintele Consiliului diecezan romano-catolic şi membru în consiliul de administraţie al statusului romano-catolic — a respins ferm criticile lansate. Disputa s-a încheiat şi datorită intervenţiei lui Nicolae Iorga, preşedintele Consiliului de Miniştri, aflat la conducerea şedinţei din acea zi şi care a propus amânarea „dialogului" şi consultarea unor specialişti ce urmau să vină „cu acte şi documente".

Evident, regimul juridic al statusului romano-catolic nu putea fi decis în cadrul unei polemici între doi senatori, dar intervenţia lui Laurenţiu Oanea a fost impulsul unui şir de discuţii şi preocupări pe tema relaţiilor României cu Vaticanul. Între altele, s-a afirmat că în cuprinsul Concordatului încheiat în mai 1927 de România cu Vaticanul nu se făcea nici o menţiune specială privitoare la Basarabia, lăsând să se înţeleagă că Vaticanul nu ar fi recunoscut unirea Basarabiei cu România. A fost, de asemenea, în discuţie chiar şi „formula de jurământ" pe care episcopii romano-catolici o rosteau atunci când depuneau jurământul de credinţă în faţa regelui, afirmându-se că acesta omitea numele de „român" sau de „România" etc.

Aceste comentarii din paginile unor ziare, precum şi discuţia din Senat, fuseseră suficiente pentru a sensibiliza opinia publică românească, deosebit de receptivă la tot ceea ce se spunea despre Basarabia.

În acest climat, la 17 aprilie 1932 — cu câteva zile înainte de încheierea sesiunii parlamentare — un grup de senatori a trimis Consiliului legislativ, spre avizare, un proiect de lege cuprinzând un singur articol: denunţarea Concordatului dintre România şi Vatican! **Acesta nu însemna nimic altceva decât** ruperea relaţiilor **cu Sfântul Scaun. Guvernul se afla deci în faţa unei „iniţiative parlamentare" care, dacă ar fi luat cursul dorit de iniţiatori, ar fi dus la denunţarea unilaterală a Concordatului. Prudent, nota un cotidian bucureştean, „guvernul nu s-a pronunţat încă asupra acestui proiect pentru a cărui votare este neapărat nevoie şi de consimţământul său".**

Polemica dintre cei doi senatori fusese privită ca un lucru firesc într-un stat de drept. Dar iniţiativa legislativă a grupului parlamentar privitoare la relaţiile dintre România şi Vatican trebuia analizată cu toată seriozitatea, întrucât ea implica guvernul, statul român, şi, desigur, pe rege.

O replică ascultată şi aplaudată

Aşadar, în aprilie 1932, se afla oare România în situaţia de a rupe relaţiile cu Vaticanul? Se putea lăsa guvernul dus de „apele" unei polemici între doi senatori, polemică finalizată printr-un proiect de lege cu un conţinut atât de grav? Era oare exactă informarea celor ce susţineau că Vaticanul nu a recunoscut unirea Basarabiei cu România?

Un prim răspuns l-a dat guvernului — şi nu numai lui — arhiepiscopul şi mitropolitul romano-catolic de Bucureşti, monseniorul Alexandru Cisar, senator de drept. În şedinţa Senatului din ziua de 18 aprilie 1932, el a arătat cât de nefondate erau unele critici apărute în presă şi cât de puţin justificată iniţiativa legislativă a grupului de parlamentari care cerea denunţarea Concordatului cu Vaticanul. Referindu-se la aşa-numitele „omisiuni" din formula de jurământ, distinsul senator a spus: „Am avut onoarea să depun eu însumi acest jurământ în faţa Maiestăţii Sale Regelui". Şi citând din memorie, arhiepiscopul a prezentat textul incriminat: „Înaintea lui Dumnezeu, jur credinţă Maiestăţii Sale Regelui României şi succesorilor săi. Jur că voiu respecta şi voiu face să se respecteze de către subalterni Constituţiunea şi legile ţărei. Jur că

nu voiu întreprinde nici o acţiune de natură a aduce vreo atingere ordinei publice sau integrităţei statului român".

„Va să zică — a continuat Alexandru Cisar — în două rânduri, în mod deosebit şi clar, se pomeneşte «România» şi «român». Fără explicaţii şi fără comentarii".

Şi mai puţin justificate, a spus în continuare vorbitorul, erau aserţiunile potrivit cărora Vaticanul nu ar fi recunoscut unirea Basarabiei cu România. Situaţia era exact invers! Vaticanul fusese acela care luase iniţiativa, hotărând, încă în 1921, includerea parohiilor catolice din Basarabia în Eparhia de Iaşi. Alexandru Cisar — pe atunci episcop catolic de Iaşi — fusese el însuşi unul dintre cei care duseseră la îndeplinire decizia Sfântului Scaun. „Eu, în 1921, am fost episcop de Iaşi şi am fost întrebat de către nunţiul papal, printr-o scrisoare venită direct de la Roma, care sunt părerile mele ca Basarabia să fie trecută la Eparhia catolică de Iaşi. Am răspuns că mă bucur că un pământ strămoşesc revine la matca sa" (stenograma dezbaterilor din ziua aceea consemnează: „Aplauze puternice şi îndelung prelungite; strigăte de bravo").

Odată intrat pe tărâmul evocărilor, distinsul vorbitor a continuat: „Puţine luni după aceea fu numit de către nunţiul papal — pe atunci monsignorul Francisc Marmaggi — actualul lector al Seminarului teologic din Timişoara, prelatul papal Pavel Magyary, ca delegat al Nunţiaturii. Împreună cu acest venerabil bătrân am mers eu în Basarabia, la Crasna, din judeţul Cetatea Albă, la Bender sau Tighina, la Ementhal, la Chişinău şi Bălţi şi chiar şi la Hotin şi am preluat parohiile catolice, explicând poporului că acum aceste parohii aparţin Eparhiei de Iaşi, *pentru că altele sunt graniţele României* [subl. ns.]".

În acest turneu prin Basarabia, revenită acum la matca sa, Alexandru Cisar prezentase tuturor, în mod oficial,

Laurenţiu Oanea, autorul unei interpelări...

decretul dat de Sfântul Scaun la 2 august 1921, prin care se stipula *trecerea* unor parohii cuprinse până atunci în Dioceza de Tiraspol în *subordinea şi administrarea Diocezei de Iaşi.* Aceste parohii erau menţionate în chiar cuprinsul documentului trimis de Vatican. Ele erau: Chişinău, Tighina, Bălţi, Hotin, Crasna. În decret se menţiona că aceste parohii *„care până acum au aparţinut Diocezei de Tiraspol să fie rupte de dânsa şi alipite şi unite Diocezei de Iaşi cu toate drepturile şi obligaţiile acestei dioceze"*.

Spre informarea tuturor, el a prezentat in extenso textul decretului cu care — în traducere proprie — explicase credincioşilor din parohiile catolice ale Basarabiei că *unirea cu România fusese recunoscută* — de o manieră specifică — de către Sfântul Scaun. Era limpede că numai cineva „lovit de ignoranţă", cum spunea venerabilul arhiepiscop, ar fi putut susţine că Vaticanul nu recunoscuse unirea Basarabiei cu patria mamă.

Iar celor care ar fi făcut observaţia că în textul decretului din 2 august 1921 nu erau nominalizate *toate* parohiile catolice din cuprinsul Basarabiei, *în special cele din sud*, Alexandru Cisar le-a oferit câteva fapte relevante: „Cu această ocaziune îmi permit să declar un fapt istoric foarte interesant, neştiut de cei mai mulţi. După războiul Crimeei, Rusia, constrânsă să redea României cele trei judeţe de sud ale Basarabiei — mi se pare că pe atunci se numeau Ismail, Bolgrad şi Cahul — aceste judeţe au intrat în jurisdicţia episcopului de Iaşi. Şi, un fapt interesant, scăpat din vedere istoriografilor, este următorul: după războiul din 1877, spre mâhnirea noastră a tuturor, aceste trei judeţe au fost răpite şi alipite Rusiei, *însă jurisdicţia bisericească a rămas la episcopul de Iaşi.* Şi episcopul din capitala Moldovei delega pe episcopul de Tiraspol cu administraţia bisericească".

(Auditoriul — consemnează stenograma — a răsplătit cu aplauze această precizare.) „De aceea — a explicat în continuare Al. Cisar — nu se pomeneşte în acest decret de desmembrare despre parohiile catolice sudice, pentru că parohiile din Ismail, Leova şi alte localităţi unde se găsesc catolici au fost *ipso facto* sub jurisdicţia episcopului de Iaşi, chiar fiind alipite Rusiei. Acestea am avut să declar".

Coborând de la tribună, senatorul Cisar a fost petrecut cu aplauze şi priviri admirative. În pauze, pe culoare, s-au comentat argumentele aduse de el. Plăcuseră îndeosebi amănuntele privind turneul din Basarabia. Erau întâmplări adevărate, fapte trăite şi de aceea nimeni nu se îndoia de adevărul lor.

„Tradiţiunea politică a Vaticanului"

Existau suficiente motive pentru ca intervenţia arhiepiscopului Alexandru Cisar să fie privită cu toată atenţia. Câţi români cunoşteau fapte ca cele relatate de el? Tocmai pentru acest lucru fusese

necesară consultarea specialiştilor. Şi aceştia n-au ezitat să-şi spună cu toată autoritatea părerea şi să lămurească lucrurile, lăsând de-o parte pasiunile politice sau orice alte interese străine statului român şi prestigiului său.

Diplomatul V. Petala a avut răbdarea şi capacitatea unei analize temeinice a problemei, găsind răspunsuri clare şi formulând concluzii bazate pe adevărurile faptelor. Raportul său poartă data de 20 decembrie 1932 şi îl vom reproduce în continuare, aducându-l pentru prima oară în circuit public. Redăm deci acest *text inedit* în cuprinsul căruia V. Petala a inclus — într-o traducere elegantă — şi textul decretului papal din 2 august 1921, text pe care îl citase, dar într-o traducere proprie, şi senatorul Alexandru Cisar în intervenţia sa din 18 aprilie 1932.

„RECUNOAŞTEREA DE CĂTRE VATICAN A UNIRII BASARABIEI CU ROMÂNIA

Mai puţin de un an după semnarea Tratatului de la Paris, prin care se recunoştea de către marile puteri alipirea Basarabiei cu ţara mamă, Sfântul Scaun consfinţea, în cadrul Bisericii catolice din România, noua stare de drept şi de fapt. Fără a aştepta semnarea Concordatului şi deci, fără a condiţiona de succesul tratativelor ce se duceau în acest scop cu guvernul român, recunoaşterea oficială din partea sa a alipirei, Sfântul Scaun, printr-un act unilateral de voinţă, încorpora în Eparhia Moldovei parohiile romano-catolice din nordul şi centrul Basarabiei. Acest act, a cărui însemnătate istorică este evidentă, se întemeia într-o oarecare măsură şi pe necesitatea practică de bună administrare a bisericii catolice, ce izvora însă, în primul rând, din tradiţiunea politică a Vaticanului. Ostilitatea faţă de Rusia Sovietică (sporind cu mult rezervele şi antipatia faţă de Rusia de totdeauna) se întâlnea, într-o favorabilă conjunctură pentru noi, cu tendinţa de a sprijini statele tinere în cari biserica roma-

...care i-a dat prilej monseniorului Alexandru Cisar să repună adevărul istoric în drepturile sale

no-catolică ar putea găsi, la rândul ei, o aşezare temeinică şi o atmosferă prietenească. De acord cu episcopul de Iaşi, pe atunci monsignorul Cisar, care, întrebat de Roma, a răspuns că «se bucură că un pământ strămoşesc revine la matca sa». Congregaţiunea Consistorială dă la 2 august 1921 următorul decret, publicat în *Acta Apostolicae Sedis* (comentar oficial, 2 august 1921, p. 434):

«Decret pentru desmembrare şi uniune a eparhiilor de Tiraspol şi Iaşi

Deoarece unele parohii situate în Basarabia, din Dioceza Tiraspol, acum au fost cuprinse între graniţele Regatului României, episcopul de Tiraspol a cerut ca acele parohii să fie desmembrate din teritoriul diocezei sale şi aduse diocezei învecinate de Iaşi. Luând în consideraţie desmembrarea şi întinderea foarte mare a Diocezei de Tiraspol şi luând la cunoştinţă părerile prea sfinţiei sale Francisc Marmaggi, arhiepiscop titular de Adrianopole şi nunţiu apostolic în România, precum şi prea sfântului Alexandru Cisar, episcop de Iaşi, Sanctitatea Sa, papa Benedict al XV-lea, a ţinut de cuviinţă să primească binevoitor această cerere, ca să se facă mai uşor păstorirea sufletească. Drept aceea a hotărât prin prezentul decret, în virtutea plenitudinei puterii apostolice şi suplinind întrucât ar fi necesar consimţământul acelora pe care îi interesează sau socotesc a-i interesa, ca următoarele parohii: *Chişinău, Tighina, Bălţi, Hotin şi Krasna care până acum au aparţinut Diocezei de Tiraspol să fie rupte de la dânsa şi alipite şi unite pe veci Diocezei de Iaşi cu toate drepturile şi obligaţiile proprii ale acestei dioceze.* Spre executarea tuturor acestor dispoziţiuni, Sanctitatea Sa a însărcinat pe prea sfinţitul Francisc Marmaggi, nunţiu apostolic susmenţionat, dându-i toate împuternicirile necesare şi prielnice pentru acest scop, chiar a subdelega pentru aceasta pe oricine constituit în demnitate bisericească, cu răspunderea de a trimite în răstimp de şase luni la această sacră Congregaţie un exemplar autentic al execuţiei împlinite. Nu impiedică nici o altă dispoziţie.

Dat la Roma, în Palatul Sacrei Congregaţii Consistoriale, în ziua de 2 august 1921.

C. cardinal de Loi, Episcop de Sabina; secretar Aloiziu Sincero, asesor

(L.9)»

Sensul acestui decret nu poate face nici o îndoială. Luând ca punct de plecare integrarea în graniţele Regatului României a teritoriului cuprinzând parohiile din Basarabia şi hotărând ruperea acestor parohii din trupul Diocezei de Tiraspol, *spre a le alipi şi uni pe veci la Dioceza de Iaşi,* Sfântul Scaun nu numai că recunoaşte în mod categoric noul statut politic al Basarabiei, dar din proprie voinţă pune de acord cu acest nou statut organizarea administrativă şi canonică a parohiilor sale.

Este foarte interesant a se semnala situaţiunea specială a parohiilor catolice din sudul Basarabiei din cele trei judeţe care fuseseră retrocedate prin Tratatul de la Paris din 1856. Aceste judeţe au intrat încă de atunci sub jurisdicţia Episcopatului de Iaşi. Or, când 22 de ani mai

târziu, Congresul de la Berlin reda Basarabia Rusiei țariste, Sfântul Scaun a lăsat mai departe episcopului Moldovei jurisdicția bisericească asupra celor trei județe. Și numai prin delegațiunea vremelnică a acestui episcop erarhul romano-catolic de la Tiraspol se ocupa de administrarea parohiilor de Cahul, Ismail și Bolgrad.

Ne găsim astfel în fața unei atitudini constante a Sfântului Scaun care, față de Basarabia românească, a recunoscut în mod neîntrerupt, de la Congresul de la Paris și până azi, pe deasupra și împotriva tuturor vicisitudinilor politice, dreptul moral și istoric al României asupra acestui pământ strămoșesc.

Această continuitate istorică a fost de altfel foarte fericit pusă în lumină de către reprezentantul de drept al Bisericei catolice în Senatul țării, Î.P.S.S. arhiepiscopul Cisar, în ședința din 18 aprilie 1932, când a subliniat deosebirea de regim între parohiile din cele trei județe sudice și între cele din restul Basarabiei: «După războiul din 1877, spre mâhnirea noastră a tuturor, cele trei județe iarăș au fost răpite și alipite Rusiei. Însă jurisdicția bisericească a rămas la episcopul de Iași. Și episcopul de Iași din capitala Moldovei delega pe episcopul de Tiraspol cu administrația bisericească. De aceea nu se pomenește în acest decret de desmembrare despre parohiile sudice, pentru că parohiile din Ismail, Leova și alte localități *au fost* ipso facto *sub jurisdicția episcopului de Iași, chiar fiind alipite Rusiei*».

Concordatul semnat la 10 mai 1927 între Regatul Român și Sfântul Scaun, deci [la] șase ani după ce Biserica catolică din Basarabia fusese încorporată la Eparhia Moldovei, nu mai face nici o mențiune specială la Basarabia. Întemeindu-se pe regimul de drept și de fapt stabilit prin decretul din 2 august 1921, articolul II din Concordat care la aliniatul 4 încadrează în Eparhia catolică din România Episcopia de Iași (căreia îi atașează și Bucovina), cuprinde în mod implicit și parohiile sale dintre Prut și Nistru.

În același spirit, al niciunei îndoieli posibile asupra suveranității românești în Basarabia, este redactat și artic. III, care prevede că: «Nici o parte din Regatul României nu va depinde de un episcop al cărui scaun s-ar găsi afară din hotarele statului român; de asemenea, nici o diocezǎ din România nu se va putea întinde dincolo de hotarele țării». Acest articol, dacă ar fi găsit o situație nelămurită și nesigură, ar fi putut fi considerat ca incomplet și eventual chiar susceptibil de discuțiuni. Urmând însă manifestări clare ale voinței Sfântului Scaun, consfințită într-un decret de reorganizare a diocezelor sale, decret dat în numele Suveranului Pontif de către Congregațiunea Consistorială, el nu poate avea alt înțeles decât al recunoașterei României în frontierele politice actuale.

Orice discuțiune în această privință nu ar putea decât să slăbească poziținea guvernului român și să arate din partea noastră îndoială asupra propriilor noastre drepturi pe cari Vaticanul nici nu s-a gândit să le conteste. Dimpotrivă, linia dreaptă a atitudinei sale a înclinat și în trecut în favoarea drepturilor noastre asupra Basarabiei. S-ar putea totuși, pentru a da mai multă preciziune articolelor II și III din Concordat și numai cu toată îndemânarea cerută de această chestiune foarte delicată, solicita Sfântului Scaun să reînnoiască și, în felul în care va crede mai nimerit, o manifestațiune în favoarea Basarabiei creștine și românești, manifestațiune care să sprijine în fața lumei, cu puterea morală a Bisericei catolice, drepturile noastre contestate de Rusia comunistă și vrăjmașă religiei.

V. Petala
București, 20 decembrie 1932".

În fața unor asemenea argumente, guvernul nu a dat curs unei inițiative legislative pripite, născute în focul unei polemici dintre doi parlamentari și căreia, ca și în atâtea alte cazuri, presa se grăbise să-i dea o amploare și semnificații cu totul eronate. ■

ABONÂNDU-VĂ ASTĂZI — CÂȘTIGAȚI MÂINE!

DE LA 1 APRILIE 1994, 1 EXEMPLAR MAGAZIN ISTORIC VA COSTA
• LA VÂNZARE LIBERĂ — 500 LEI
• LA ABONAMENT — 360 LEI
ABONÂNDU-VĂ CHIAR ACUM, PE TRIMESTRUL II 1994, BENEFICIAȚI DE SUBSTANȚIALE REDUCERI
• LA VÂNZARE LIBERĂ: 3 LUNI = 1 500 LEI
• LA ABONAMENT: 3 LUNI = 1 080 LEI

IADUL DE PESTE PRUT

CRISTIAN TRONCOTĂ

„Am cedat Rusiei Sovietice Basarabia şi Nordul Bucovinei pentru că Germania ne-a dat asigurarea că ne vor fi restituite pe cale diplomatică sau pe calea armelor.

Germania urmează să se angajeze într-un război, în contra U.R.S.S., iar ruşii, cunoscând acest plan al Germaniei, au cerut şi ocupat din teritoriul nostru pentru a-şi asigura puncte strategice.

Tot în acest scop Rusia Sovietică ne-ar fi cerut şi porturile Galaţi şi Constanţa pentru a-şi face baze navale şi ar fi cerut şi controlul comerţului ce facem cu petrolul".

„Guvernul sovietic nu a respectat clauzele ultimatumului"

Cu numărul 4678/10 iulie 1940, Inspectoratul regional de poliţie „Dunărea de Jos" — cu sediul la Galaţi — înainta o *Dare de seamă asupra stării de spirit a populaţiei de la 27 iunie până la 7 iulie a.c., în timpul şi după ocuparea Basarabiei,* în care, la capitolul III *(Svonurile care circulă),* se află şi pasajul de mai sus. Organele de siguranţă ale statului au întocmit mai multe asemenea documente, în perioada imediat următoare ocupării Basarabiei, Bucovinei de Nord şi ţinutului Herţa, în vara anului 1940. În iulie 1941, la foarte scurt timp după ce trupele române — participând la ofensiva declanşată de Germania împotriva U.R.S.S., la 22 iunie 1941 — au eliberat teritoriile acaparate de Uniunea Sovietică în urma acordurilor secrete realizate tocmai cu Germania (*Magazin istoric,* nr. 12/1989), conducătorul statului, Ion Antonescu, a cerut întocmirea unor materiale de sinteză privind regimul de ocupaţie sovietic. Este interesant de semnalat că ordine similare au pornit dinspre Cabinetul militar al mareşalului peste exact trei ani, în iulie 1944. Dacă pentru iulie 1941 explicaţia cererii este simplă, ne putem pune întrebarea de ce avea nevoie Antonescu, în iulie 1944, de o lucrare „bine documentată, [care] va conţine ca anexe: fotografii, grafice, tabele etc.".

Nu la această întrebare ne-am propus să răspundem în rândurile ce urmează. Vrem doar ca, pe baza unora dintre documentele menţionate mai sus, pe care le-am găsit prin diverse arhive, să prezentăm câteva dintre metodele folosite de regimul sovietic pentru obţinerea unei cât mai rapide supuneri a populaţiei din teritoriile ocupate. Parcurgând textele respective, rezultă clar că au fost vizate câteva obiective precise, dinainte stabilite, că a existat un plan pregătit din vreme şi o infrastructură introdusă peste Nistru mai dinainte, care a intrat în acţiune la ordin. O parte dintre membrii coloanei a cincea au fost identificaţi — după evenimente, este adevărat — de către organele de siguranţă. Ei erau recrutaţi şi dintre minoritari — ruşi, ucraineni, bulgari, găgăuzi, şi evrei, aceştia din urmă fiind des invocaţi (vezi şi mărturia amară a unui fost participant, în *Magazin istoric,* nr. 5/1993) —, dar au fost destui şi dintre români. Acţiunea lor s-a manifestat prin crearea de panică în rândul populaţiei, sporirea dezorganizării pe un teritoriu şi aşa afectat de retragerea bruscă a administraţiei, îndrumarea greşită a trupelor române aflate în retragere, atacarea unor unităţi militare române, batjocorirea, rănirea şi chiar asasinarea ofiţerilor, subofiţerilor şi soldaţilor români, marcarea

obiectivelor ce trebuiau ocupate cu prioritate de trupele sovietice, sprijinirea acestora pentru o mai rapidă orientare și avansare. Cu o promptitudine extraordinară au fost arborate drapele din pânză roșie, s-au scris lozinci, unele injurioase, pe statuile ce cinsteau figuri ale istoriei noastre; uneori, au fost chiar distruse.

Este un lucru cunoscut că trupele sovietice nu au respectat calendarul retragerii administrației și a armatei române, așa cum fusese el convenit anterior prin ultimatumul din 26-28 iunie 1940. Fapt consemnat și de un material de analiză elaborat de Serviciul Special de Informații la 10 octombrie 1940: „Guvernul sovietic nu a respectat clauzele ultimatumului, considerându-le ca pe niște noțiuni sterile, pentru opinia publică internațională, deoarece cuvântul de ordine dat și executat de armata și autoritățile sovietice a fost [...] ocuparea armată dintr-o dată a întregului teritoriu basarabean și bucovinean, în cel mai scurt timp și cu toate mijloacele avute la dispoziție". Și se arăta, în continuare: „Dat fiind că unitățile motomecanizate și parașutiștii sovietici s-au infiltrat în spatele trupelor române și au ocupat diferite localități și noduri vitale de comunicație, blocând gările și oprind plecarea trenurilor, transporturile nu au putut fi dirijate la timp conform planurilor de evacuare. Profitând de această situație critică, trupele sovietice motomecanizate sub comandă au înconjurat formațiunile mici române și, sub amenințarea mitralierelor de pe tancuri și autoblindate, le-au dezarmat, le-au luat mijloacele de transport, au arestat și degradat ofițerii și subofițerii, punându-le astfel în imposibilitatea de a-și continua evacuarea".

Documentul ne oferă și o primă explicație a unei asemenea atitudini: „agenții comuniști, plasați dinainte în Basarabia și Bucovina de Nord, precum și cei veniți odată cu primele trupe de infiltrație, au făcut aprecieri jignitoare și de ponegrire a armatei române și Comandamentului său, au criticat vehement și cu ostilitate activitatea desfășurată de autoritățile române, căutând să dovedească incapacitatea și lipsa de gospodărire a conducătorilor și starea de mizerie a populației, în comparație cu situația din U.R.S.S".

Într-adevăr, armata și poliția au fost primele instituții ale statului român vizate. Doar aparent paradoxal, chiar dacă ele erau și primele care urmau să dispară din teritoriul cedat. Nu aveau voie să se retragă în ordine, să scape cu prestigiul neștirbit. Imaginea unei armate incapabile să efectueze măcar o retragere în ordine, darămite să mai opună o rezistență cât de cât serioasă, trebuia să se fixeze adânc în mintea românilor rămași. Așa puteau căpăta credit zvonurile pe care sovieticii le-au pus imediat în circulație și potrivit cărora, în trei luni, aveau să fie la București. Scădeau și speranțele locuitorilor că situația se mai putea răsturna, scădea și rezistența lor în fața noilor autorități. Raportul SSI din care am citat, ca și alte documente, prezintă numeroase cazuri de ofițeri și subofițeri români arestați, condițiile inumane de detenție la care au fost supuși, interogatoriile barbare care li s-au luat, cât și cazuri de polițiști și jandarmi omorâți. Este semnificativ faptul că „majoritatea ofițerilor au fost obligați să dea declarație — pe cuvânt de onoare — vă vor servi statul sovietic, *dând informațiuni asupra intențiilor probabile ale Germaniei față de U.R.S.S.* [s.n.] și că nu vor spune nimănui tratamentul la care au fost supuși în timpul arestării și anchetării.

„Profsoiuzurile sunt școala comunismului"

Despre caracterul organizat al acțiunii de creare a derutei vorbea și o *Notă* redactată de C. Maimuca (*Magazin istoric*, nr. 1,6/1992) la 13 august 1940: „La orele 11 dimineața [28 iunie] și-au făcut apariția deasupra orașului Chișinău întâi două și după cinci minute alte opt avioane

În p. 16. *steaua roșie cu secera și ciocanul, pictate deasupra altarului capelei Seminarului teologic din Chișinău*

Icoană pângărită

Veşminte preoţeşti, transformate în costume de teatru

sovietice care au aterizat la periferie, debarcând aproximativ 120 persoane, evrei basarabeni fugiţi din România în Rusia şi angajaţi în serviciul de spionaj rusesc. La ora 11.40 bande compuse din aceşti agenţi, împreună cu comuniştii locali, au atacat garda slabă a închisorii (întrucât o bună parte din pază se evacuase) şi au dat drumul comuniştilor închişi... La orele 17, focuri de arme răzleţe se auzeau în oraş, însoţite de încercările de retragere şi manifestare a elementelor comuniste, cărora li se aruncau manifeste, placarde roşii, steaguri roşii, portretele lui Lenin, Stalin, Molotov etc. din avioanele sovietice care evoluau deasupra oraşului".

Odată cu luarea în stăpânire a teritoriului Basarabiei şi al Bucovinei de Nord de către armata sovietică, s-a produs un fenomen care i-a surprins pe locuitori: „Când primele trupe sovietice au intrat în Basarabia şi Bucovina — consemna documentul elaborat de Maimuca, la 22 august 1940 —, populaţia românească se aştepta ca armata — în continuarea ororilor săvârşite de populaţia civilă comunistă instigată de comisarii politici — să se dedea la acte de agresiune sălbatică, că tineretul comunist crescut fără credinţă în Dumnezeu va măcelări pe credincioşii creştini şi că setoşi de sânge nu se vor opri până când nu-şi vor termina opera lor nimicitoare.' Nimic din toate acestea nu s-a întâmplat [...] Foarte calmi, soldaţii roşii au ocupat instituţiile de stat şi localurile publice, purtându-se politicos cu populaţia [...] Pregătirea trupelor de ocupaţie ruse, din acest punct de vedere, s-a dovedit a fi foarte bine pusă la punct şi cu o cunoaştere perfectă a realităţilor din Basarabia şi Bucovina".

S-au instaurat, atât la oraşe cât şi la sate, „comitete împlinitoare", care aveau puteri nelimitate în toate problemele administrative. Următorul obiectiv, după armată şi poliţie, îl constituia distrugerea administraţiei române şi înlocuirea ei cu sistemul sovietic. „Desfiinţarea aparatului de stat anterior, burghez, duşman al regimului nou şi organizarea administraţiei sovietice în cadrul constituţiei şi legilor sovietice" — cum se exprimau autorii unei *Dări de seamă* elaborată de Inspectoratul regional de poliţie din Chişinău, la 24 octombrie 1941 — a devenit obiectivul prioritar. Aşa încât, „trei zile după intrarea trupelor sovietice în Basarabia, prima măsură cu caracter general a fost aceea de a se lua conducerea treburilor publice din mâna «comitetelor» şi a se da în sarcina funcţionarilor aduşi din U.R.S.S. În unele localităţi, membrii comitetelor au fost arestaţi, iar în altele numai unii din membrii, care n-au avut purtare strict comunistă. Refugiaţii sosiţi din Chişinău relatează că şi avocatul Mâţă, care în primele zile se bucura de mare putere, a căzut în dizgraţie şi este zilnic chemat de G.P.U. A fost văzut foarte abătut, făcând antecameră la unul din birourile G.P.U.-ului unde era chemat pentru cercetări" — se scria într-un raport întocmit în iulie 1940. O *Sinteză asupra acţiunii de teroare exercitată de sovietici în Basarabia şi Bucovina de Nord*, elaborată de Inspectoratul general al Jandarmeriei, la 18 iulie 1944, dădea următoarea statistică: „în Basarabia, din 1236 conducători politici identificaţi, 875 erau originari din Basarabia şi 361 din U.R.S.S. Pe naţionalităţi, aceste persoane se repartizează astfel: 505 români; 326 ruşi; 303 ucraineni; 69 evrei şi alte naţionalităţi. După profesiuni, situaţia se prezintă: 325 intelectuali; 283 muncitori; 628 plugari... Din datele pe care le deţinem, rezultă că sub acest raport numai în Basarabia, din 485 funcţionari superiori, raionali şi judeţeni, au fost: 122 români; 216 ruşi; 87 ucraineni; 44 evrei; 17 alte naţionalităţi. După profesiuni: 260 intelectuali; 17 muncitori, 108 plugari. După locul de origine: 223 basarabeni, 262 din U.R.S.S". De asemenea, s-au înfiinţat „o mulţime de organizaţiuni obşteşti; asociaţiuni profesionale, cooperative, uniunea sportivă a tineretului, culturale, comsomolul, MOPR, organizaţiuni în aparenţă obşteşti, dar în realitate cu activitate mai ales politică". Şi documentul din 24 octombrie 1941 adăuga şi un citat din Lenin: „Profsoiuzurile sunt şcoala comunismului".

Aceasta la nivelul administraţiei locale. În ceea ce priveşte integrarea celor două provincii istorice româneşti, ea s-a făcut într-un mod diabolic, cu consecinţe de care ne lovim şi astăzi. Astfel, Bucovina de Nord şi judeţul Hotin, împreună cu judeţele Ismail şi Cetatea Albă au fost alipite R.S.S. Ucrainene, iar restul Basarabiei, împreună cu republica moldovenească transnistriană — creaţie artificială a sovieticilor din 1924 — au format republica sovietică socialistă moldovenească. În lucrarea tipărită la Chişinău, în 1991, cu titlul *Pactul Mololtov-Ribbentrop şi consecinţele lui pentru Basarabia* se publică (cu nr. 26) şi un document privind „justificarea" pe care au dat-o sovieticii actului lor.

„Orașul este lipsit de alimentele strict necesare“

Au urmat măsurile pentru „trecerea bunurilor economice în mâinile întregului popor“ prin naționalizarea „băncilor, întreprinderilor bancare și comerciale, transportului pe căi ferate și ape și a mijloacelor de legătură ale Basarabiei“ — am citat titlul „Decretului prezidium-ului Sovietului suprem al Uniunii Sovietice“, publicat de *Izvestia* din 16 august 1940. De fapt, din cuprinsul lui rezultă că erau naționalizate și „întreprinderile industriale cu un număr mai mare de 20 muncitori sau cu un număr mai mic de 10 oameni — cu o putere motrice efectivă nu mai mică de 10 c[ai] putere“, cât și toate întreprinderile poligrafice, de spirtoase, spitalele, farmaciile, sanatoriile, instituțiile școlare de toate gradele, cinematografele, teatrele, stadioanele, muzeele și galeriile, marile restaurante, proprietățile mari de casă, casele celor care „au fugit din Basarabia“. Decretul semnat de Kalinin era datat 15 august 1940.

În continuare, în fiecare întreprindere sau ramură de activitate se fixa un plan de producție, o normă de lucru, care trebuia îndeplinită de fiecare muncitor. Norma era stabilită după muncitorii cei mai buni și în funcție de ea erau fixate și salariile.

Aceeași „grijă“ au manifestat-o noile autorități și față de problema țărănească. S-a procedat mai întâi la „împroprietărire“, prin împărțirea pământului „proprietatea moșierilor, bisericilor, pământurilor culacilor și vitele lor, celor săraci din sate pentru că astfel să se facă egalizarea poporului printr-o nivelare forțată... s-a observat cu acest prilej la sate o lipsă completă de judecată matură a păturei rurale. Poporul, zăpăcit în tot felul de politicienii trecutului, era obișnuit să aplaude în orice ocazie. Au aplaudat pe ruși, au ovaționat numele lui Stalin, după ce îndelung aplaudaseră pe toți conducătorii noștri cari s-au perindat prin Basarabia și Bucovina. Lipsiți de statornicia unei judecăți drepte, populația săracă și mijlocie a satelor ca și golănimea orașelor au crezut că în sfârșit raiul sovietic mult așteptat este fapt împlinit. Au crezut că sunt liberi și independenți și au maltratat pe notarii comunelor rămași pe loc și în special pe agenții fiscului, contra cărora se acumulase o ură de neînvins. În primele zile de ocupație, satele Basarabiei au fost lăsate în voia soartei“ — scria C. Maimuca, în august 1940. Totul era însă gândit. „Culacilor, tot pe același considerent, nu li s-a confiscat tot pământul, ci li s-au lăsat inițial câte 5-6 hectare“, nota *Sinteza* Jandarmeriei, din iulie 1944. Tot la 15 august 1940, sub semnătura aceluiași Kalinin, se dădea un *Decret* prin care „din ziua de 28 iunie 1940 tot pământul cu subsolul lui, pădurile și apele de pe teritoriul părții de nord a Bucovinei se prezintă ca proprietate de stat, adică de avút al întregului popor“. În Basarabia, constituirea sovhozurilor și a colhozurilor a început abia în februarie-martie 1941, ajungându-se la un număr de 120 colhozuri și sovhozuri. Încă din iulie 1940, populația din Basarabia era scoasă cu forța la munca câmpului, potrivit unei note a Inspectoratului regional de poliție „Dunărea de Jos“, din 24 iulie 1940. La 17 august 1940 s-au fixat norme obligatorii pentru predarea grânelor, cu variații de la județ la județ. Plata era derizorie. După cum consemna documentul din 24 octombrie 1940, „chitanțele pentru cerealele predate de multe ori nu se eliberau sau se pierdeau, astfel că la mulți țărani s-au cerut cereale de câte două ori“.

Realizându-se naționalizarea întreprinderilor, băncilor și a pământului, statul putea controla după bunul plac viața cetățenilor, înfometându-i cât vroia. Încă din primele zile ale ocupației sovietice, camioanele armatei au început să care produsele agro-alimentare peste Nistru, spre disperarea chiar a celor care le ieșiseră înainte cu flori și steaguri roșii. În declarațiile persoanelor care au reușit să părăsească teritoriile ocupate în lunile iulie și august apar constant formulări de genul: „magazinele părăsite de refugiați au fost transformate în cooperative, unde lumea făcea coadă pentru o sută de grame zahăr și alte alimente în mică cantitate“, sau „băncile și magazinele mari sunt închise; orașul este lipsit de alimentele strict

Cadavrele unor români, împușcați și îngropați într-o groapă comună, la Cetatea Albă

necesare ca zahăr, carne, grăsimi etc." Situaţia se păstra neschimbată la sfârşitul lunii octombrie: „Carnea de vită se vindea cu 6 ruble kg, iar cea de porc cu 10 ruble kg; zahărul cu 4 ruble 50 cop. kg; untdelemnul rafinat lipsea, iar cel adus de ţăran se vindea cu 4-5 ruble litrul. Stofe de lână lipseau cu desăvârşire. Stamba se vindea cu 4 ruble metrul, pânza cu 4-5 ruble metrul, satenul cu 7 ruble metrul, mătasea cu 6 ruble metrul. Un costum bărbătesc de stofă din lână amestecată cu bumbac costa 300 ruble; o pereche pantofi 120 ruble. Salariile funcţionarilor şi lucrătorilor variau între 200-500 ruble". Şi pentru a înţelege mai bine ce a adus ocupaţia sovietică să mai citãm o frază din *Darea de seamă* elaborată de Inspectoratul regional de poliţie Chişinău: „Funcţionarii sovietici, veniţi odată cu trupele de ocupaţie, exprimau deseori o admiraţie naivă faţă de abundenţa ce au găsit în Basarabia".

„40 de elevi au fost executaţi"

Dar principalul instrument prin care regimul sovietic s-a impus a fost teroarea, fizică şi intelectuală. Ea s-a dezlănţuit la scurt timp după instalarea noilor autorităţi. Au fost arestaţi toţi cei socotiţi suspecţi „din punct de vedere al sentimentelor faţă de noul regim", în primul rând foştii funcţionari, intelectualii şi foştii parlamentari români, în special cei care făcuseră parte din Sfatul Ţării şi Frontul Renaşterii Naţionale. „Presupuşii vinovaţi erau ridicaţi de obicei noaptea, cu aşa-zisa «maşină neagră» şi după o scurtă cercetare dispăreau fără urme". Cei care doreau să se repatrieze erau şicanaţi, bunurile mobile şi imobile le erau confiscate, erau obligaţi să semneze declaraţii că după ce vor ajunge în România vor activa în favoarea serviciului de spionaj sovietic, părinţii lor fiind opriţi ca ostateci. Documentul din 24 octombrie 1941 stabilea trei valuri de arestări: imediat după ocupaţie, în septembrie 1940 şi în iunie 1941. Cei mai mulţi dintre arestaţi au fost deportaţi. De asemenea, mulţi locuitori au fost ridicaţi din oraşe şi sate, individual sau familii întregi. La 15 mai 1941, de exemplu, Comitetul executiv al raionului Bolgrad trimitea preşedintelui Sfatului sătesc Cubei următoarea adresă: „Alcătuiţi un tablou de locuitorii Sfatului sătesc al Dvs, cari urmează a fi deportaţi din acea comună, separat pentru capii de familie şi separat pentru acei cari urmează să fie deportaţi cu toată familia. Comunicaţi-ne neîntârziat numărul acelora pe cari îi hotărâţi să-i deportaţi". Singurul criteriu: bunul plac. Singurul obiectiv: strămutarea românilor. O formulă mascată de deportare a constituit-o „rezolvarea problemei şomajului". Chiar ziarele *Izvestia* şi *Pravda* au anunţat în mai multe rânduri deplasarea a câteva mii de români în alte zone ale U.R.S.S., sub pretextul asigurării unor locuri de muncă. O deportare masivă s-a produs în noaptea de 13/14 iunie 1941, când 15 000 familii au pornit în bejenie. Destui nu au mai ajuns vreodată. Au pierit pe drum sau au fost asasinaţi. După revenirea autorităţilor române, în 1941, s-au descoperit mai multe gropi comune (vezi şi *Magazin istoric*, nr. 5/1992). În *Sinteza* Jandarmeriei din iulie 1944, numărul cadavrelor descoperite în gropile comune de pe teritoriul Basarabiei era apreciat la 329. Dar ne-a impresionat un alt caz: „La şcoala moldovenească din Orhei 40 de elevi au fost executaţi fiindcă au lipit pe uşa şcolii un afiş în care spuneau că s-au săturat de «pâine rusească» şi doresc «pâine românească»". Execuţiile au căpătat proporţii după 22 iunie 1941, moment în care s-a declanşat atacul împotriva U.R.S.S. Un raport S.S.I. enumera următoarele cazuri cunoscute: „execuţiile săvârşite la sediul Consulatului italian din Chişinău; execuţiile din celulele de torturi şi din beciurile palatului Metropolitan din Cernăuţi; executarea a 15 000 ostateci şi prizonieri români la Saratov, ca represalii la împuşcarea evreilor din Odesa...".

Teroarea a fost nu numai fizică, ci şi intelectuală. Principala instituţie vizată a fost biserica, stâlpul rezistenţei. S-au folosit atât forme de disuasiune, cât şi forţa brutală, mergând până la distrugerea bisericilor. Declaraţiile celor scăpaţi din iadul de peste Prut vorbeau despre faptul că mai ales bătrânii erau împiedicaţi, chiar cu forţa, să meargă la biserică. Primele documente, elaborate în iulie 1940, vorbesc despre o închidere generală a bisericilor, multe primind alte destinaţii (cantine, grajduri sau magazii), în vreme ce odoarele au fost confiscate. Documentul elaborat de S.S.I., la 10 octombrie 1940, spunea că „numai datorită intervenţiei populaţiei, bisericile au fost redeschise, însă cei care le frecventau erau suspectaţi". Dar nu toate, căci unele au rămas în continuare „cantine sau sedii de înalte comandamente militare". Se pare că opoziţia populaţiei a fost considerabilă, căci autorităţile au recurs la alte metode. „Iată un mijloc de exterminaţia Bisericii — se scria în *Darea de seamă* a Inspectoratului regional de poliţie Chişinău. În Chişinău, spre ex., în cursul anului de ocupaţie s-au lăsat credincioşilor trei biserici... pe lângă cota de impozabilitate extraordinar de mare, care nu se calculează asupra venitului, ci asupra deverului, adică încasărilor, indiferent dacă întreprinderea are sau nu are venit..., impozitul rezultat pentru ocupaţiuni ce nu se bucurau de simpatiile puterii comuniste era aşa de mare încât nu-l putea suporta nici preotul, nici comunitatea credincioşilor... Biserica din Chişinău, str. Bulgară, a fost impusă la un impozit de 10 000 ruble

(Continuare în p. 31)

CITITORII SCRIU ISTORIE

MONUMENTUL DE LA GHIDIGHICI-CHIȘINĂU

În urmă cu peste 50 ani, în toamna lui 1942 , am luat parte — eram pe atunci elev în clasa a VIII-a a unui liceu din Chișinău — la inaugurarea unui frumos ansamblu monumental în comuna mea natală, Ghidighici, din apropierea capitalei Basarabiei. Monumentul fusese ridicat în vara aceluiași an (au lucrat la înălțarea lui peste 500 muncitori) pentru a cinsti jertfa soldaților români care luptaseră pentru dezrobirea Basarabiei. A fost construit după planurile arhitecților Octav Doicescu și Dumitru Ghiulamila, șef de lucrări fiind Soare Stoian.

Ansamblul Monumental era situat pe o colină, fiind compus din trei părți: un turn, un bloc masiv de piatră cu inscripții și propileele (colonade), din stâlpi de piatră.

Turnul era înalt de 30 metri, cu baza un pătrat cu latura de cca 12 m. Partea de sus era crenelată, asemănătoare unui turn de cetate; în vârf era steagul tricolor al țării. Pe laturile turnului se aflau incrustate în marmură stemele României, ale Moldovei, Basarabiei și ale unor capitale de județe sau alte localități. Intrarea în turn se făcea printr-o masivă ușă de stejar, deasupra căreia era un basorelief reprezentând un fragment din Columna lui Traian și următoarea inscripție: „Ca și Columna lui Traian, suntem unde am fost și rămânem unde suntem".

O scară helicoidală în interiorul turnului oferea vizitatorului posibilitatea de a admira o frescă pe pânză cu scene din istoria românilor. Scara ducea spre o sală de rugăciune, în vârful turnului. Tot aici se afla și o hartă a

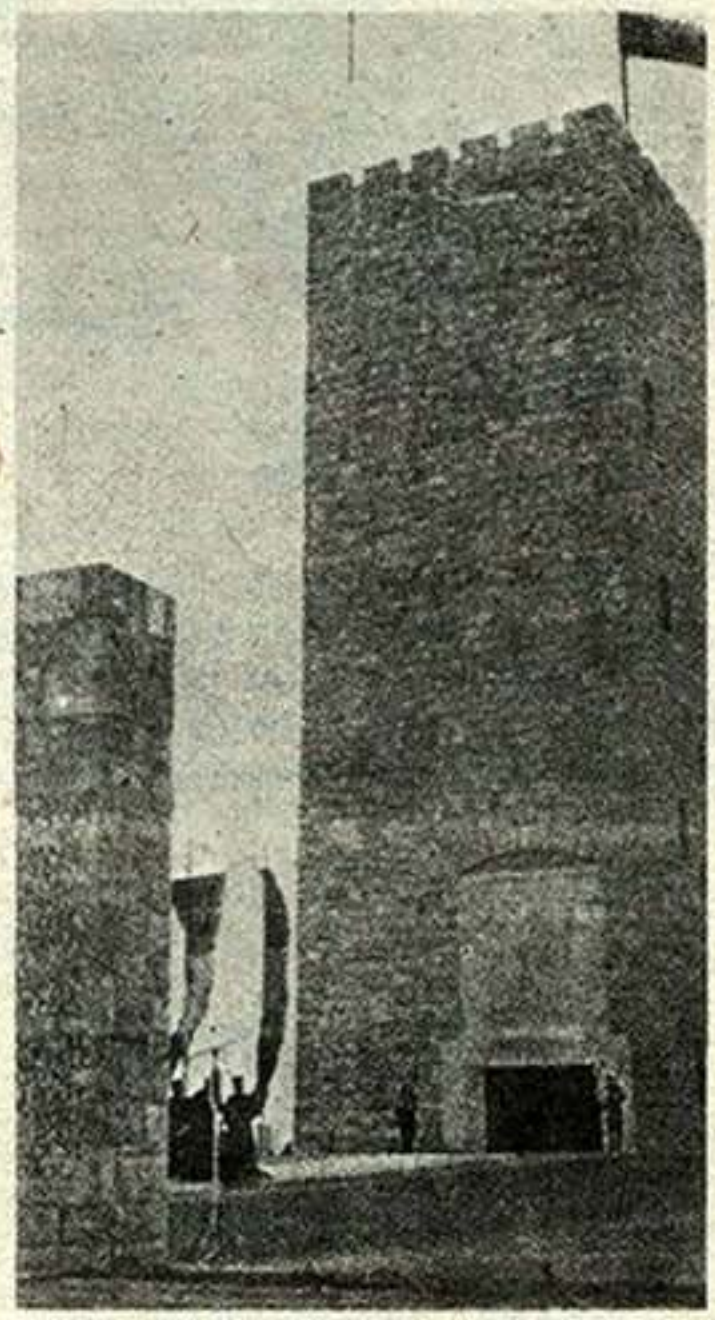

Basarabiei în relief, pe marmură și granit, pe care erau reprezentate diferite scene din luptele pentru dezrobirea acestui pământ românesc. Din vârful turnului se vedea Chișinăul și satele din jurul său, iar pe timp senin se putea zări chiar și Nistrul.

În fața turnului se afla un bloc masiv de piatră, înalt de 10 m, cu următoarea inscripție: „S-a înălțat acest turn al dezrobirii Basarabiei sub domnia regelui Mihai I, conducător al statului fiind mareșalul Ion Antonescu, vicepreședinte al Consiliului de Miniștri fiind dl. prof. Mihai Antonescu și guvernator al Basarabiei general C. Voiculescu. Construit pe locul de unde I. Antonescu, comandantul de căpetenie al armatelor germano-române, în ziua de 15 iulie 1941, a urmărit și condus operațiile pentru eliberarea orașului Chișinău".

De asemenea, o altă inscripție consemna: „Turnul dezrobirii — simbol al faptelor glorioase ale armatelor române și strajă neclintită a drepturilor noastre pe aceste pământuri — este predestinat să servească generațiilor următoare ca loc de reculegere, înălțare morală și mândrie națională. Septembrie 1942". Propileele, 24 la număr, câte 12 de-o parte și de alta a unei alei cu dale de marmură ce ducea la intrarea în turn, erau în forma unor coloane romane, din piatră, și aveau înscrise pe ele numele tuturor unităților militare care au luptat pentru eliberarea Chișinăului.

Inaugurarea Turnului dezrobirii de la Ghidighici s-a făcut la 1 noiembrie 1942, în aceeași zi în care a fost sfințită Catedrala din Chișinău, refăcută după distrugerile războiului. Au participat regele Mihai, împreună cu mama sa, Elena, membrii guvernului, alte oficialități militare și civile. Slujba religioasă a fost oficiată de episcopul Efrem Enăcescu, iar cuvântări au fost rostite de generalul C. Voiculescu și de Mihai Antonescu.

În cartea sa *Priveliști, oameni, fapte (iunie-septembrie 1942)*, tipărită în 1943, scriitorul Al. Lasarcov-Moldovanu amintește de acest monument, reproducând și o fotografie a sa (în imaginea alăturată).

După 1944, construcția a fost distrusă de autoritățile sovietice.

Prof. Vlad DUMBRAVĂ,
București

● Pribegii şi dregătorii ● Cultul cărţii şi al istoriei ● Strategii matrimoniale ● Guvernatori imperiali şi „republicani" ● Academicieni şi oameni politici

CRONICI DE FAMILII

STURDZEŞTII

ŞTEFAN S. GOROVEI

Am ajuns cu evocarea noastră în punctul în care cronica familiei Sturdza este mai greu de scris; ambele ramuri ale acestui neam numără zece generaţii şi în fiecare generaţie sunt zeci de personaje, dintre care nu puţine prezintă interes pentru istoria ţării! Doar înşirarea lor, cu câteva date biografice, ar necesita zeci de pagini. Aici trebuie să ne mulţumim cu o povestire mai succintă, urmând doar destinul câtorva personaje, dintre cele mai des pomenite în cronici.

Un stâlp al ţării

Vremurile erau tulburi, pe scaunul domnesc se perindau şi domni nevrednici, abuzurile se înmulţeau şi veneau din toate părţile; nu era uşor de supravieţuit în asemenea condiţii — au fost familii care, pierzându-şi averile, au decăzut fără să se mai poată ridica vreodată. Ce însemnau aceste abuzuri, putem înţelege dintr-o întâmplare povestită de Ion Neculce în cronica sa: eroii sunt tot fraţii Ion şi Sandu Sturdza, care s-au jeluit lui Dumitraşcu vodă Cantacuzino (în a doua sa domnie, 1684-1685) că mama lor vitregă nu vrea să le dea o parte din banii rămaşi de la tatăl lor („ar fi rămas mulţi bani", zice Neculce); în loc să convoace părţile la judecată în faţa sfatului domnesc, „Dumitraşco vodă, cu meşterşugurili lui, au aflat undé era banii şi au trimis şi i-au luat toţi, şi nemică nu li-au mai dat acestor boiari, nici lor, nici maştihăi lor". După ce Cantacuzino a ieşit din domnie, „maştiha" (mama vitregă) s-a dus la Istanbul cu mare jalbă la sultan, aprinzându-şi (cum era obiceiul) rogojini în cap; jumătate de an a „zăbăvit" jupâneasa pe malurile Bosforului şi s-a întors fără nici un ban: „au mâncat banii toţi Dumitraşco vodă".

Amândoi băieţii lui Chiriac Sturdza au avut rosturi însemnate în cârmuirea Moldovei în primul sfert al veacului XVIII. Cel mare, Ion, a avut o viaţă mai zbuciumată. Pribeag în Ţara Românească în domnia lui Constantin Duca (1700-1703), a ajuns mare vornic al Ţării de Sus în ianuarie 1710, în domnia lui Nicolae vodă Mavrocordat; foarte curând, „la a doua săptămână" după ce primise această dregătorie, a fost arestat din porunca domnului, împreună cu marele spătar Ilie Catargiu. „Pricina acei scârbe asupra acelor boieri — scrie Nicolae Costin — s-au fost ales asupra vornicului Sturzii, cum că este pricitoriu, de se pricepe şi se pune împrotiva domnilor, cum făcea la Mihai vodă [Racoviţă, care domnise la 1703-1705 şi 1707-1709 — *n.ns.*]. Din gura lui Iordache vornicul [Ruset] au fost ieşit această răutate..." Firește, boierii au fost iute sloboziţi de la închisoare.

Când, în toamna anului 1710, tronul Moldovei a fost încredinţat lui Dimitrie Cantemir, amândoi fraţii Sturdza au intrat în sfatul domnesc: Ion tot ca mare vornic al Ţării de Sus iar Sandu ca mare stolnic. În primăvară, cel dintâi a primit misiunea să meargă la Istanbul, împreună cu alţi boieri, „cu mare jalobă" asupra lui Nicolae vodă Mavrocordat; dar plângerea adresată sultanului nu a avut efectul scontat, aşa că boierii „s-au întors înapoi în ţară cu multă groază, cât unii s-au temut a merge pre uscat şi au mers cu corabie pe mare, iară carii au mers şi pe uscat, s-au amestecat printr-alţi călători, ca să nu-i cunoască nime". Celălalt Sturdza, Sandu stolnicul, a avut şi el parte de aventura lui, după înfrângerea de la Stănileşti (11 iulie 1711); speriat, pesemne, de evenimente, s-a gândit să părăsească Moldova, şi a fugit, împreună cu vistiernicul Ştefan Luca (un

cumnat al lui Neculce); „nevrând ei să meargă cu Dumitrașco vodă“ în Rusia, s-au oprit la Kiev, „în Țara Leșască“, sperând „că i-or lăsa moscalii să s-întoarcă înapoi“. Numai că „moscalii“ nu le-au îngăduit să se întoarcă în Moldova iar când ei au încercat să scape cu fuga, au fost prinși și puși la închisoare; după câteva săptămâni, au fost eliberați, dar numai sub chezășia cuiva. Sandu Sturdza a avut noroc de vărul său, Matei (fiul spătarului Toader Sturdza), care încă de pe la 1702-1703 se afla pribeag acolo, la Kiev; pe chezășia lui, a fost scos din închisoare, dar în Moldova nu s-a putut întoarce decât pe la sfârșitul anului 1712 sau începutul celui următor.

Și Ion, și Sandu Sturdza au avut mai mulți copii; toți băieții au ajuns mari dregători, toate fetele și-au găsit soți în familiile de seamă ale țării. Numele celui mai mare dintre fiii lui Ion Sturdza se regăsește de multe ori în cronicile moldovenești. Se numea, după unchiul său, Sandu și cariera sa publică e legată în special de domniile vărului său, Grigore II Ghica (fiul lui Matei și nepotul doamnei Maria Ghica, născută Sturdza). Când acesta a primit tronul Moldovei, în toamna anului 1726, de la Istanbul încă a trimis un sol la Iași, pentru ca simultan cu mazilirea lui Mihai vodă Racoviță să așeze caimacami (locțiitori domnești, regenți) pe marele spătar Constantin Costache și pe marele ban Sandu Sturdza; iar odată uns domn, Grigore vodă a încredințat vărului său dregătoria de mare spătar. În sfatul domnesc, observa Ion Neculce, „toate trebile era după Constantin postelnicul“ (un boier grec). Dar „după dânsul era Sandu Sturdzea spătar, fiind moldovan și oarece și neam lui Grigorie vodă“. Câțiva ani mai târziu, a ajuns hatman.

Ion Neculce nu are cuvinte bune despre acest boier, pe care l-a cunoscut foarte bine, descriindu-l ca pe un „om viclean și închis la inima lui și lacom“; cronicarul povestește o întâmplare semnificativă. „Într-un rând, ertasă Grigorie vodă pre mazili și pre mănăstiri de dajde și au învățat pre Sturdzea să facă ispisoc de întăritură. Iar Sturdzii, neplăcându-i această milă de ertarea mazililor, ca un lacom de fire, au făcut un ispisoc și au pus numai giumătate de mazili, iar pe giumătate i-au dat la țărănie, pentru ca să facă vrajbă în mazili. Și așea cu acest mijloc făcând vrajbă între mazili, s-au mâniiat Grigorie vodă și au rupt ispisocul“. De unde și credința lui Neculce că acțiunile lui Sandu Sturdza — dictate, fără îndoială, de rațiuni financiare — „multe bunătăți a domnului întuneca și le strica“.

Viața lui Sandu Sturdza merită o cercetare aparte. Ajuns până la cea mai înaltă treaptă a ierarhiei boierești (mare logofăt), a fost de mai multe ori caimacam, a fost trimis de câteva ori la închisoare, a îndeplinit felurite solii; e cel dintâi dintre Sturdzești despre care știm că a iubit cultura: dintre cărțile care i-au aparținut, un foarte frumos manuscris cu *Ceasornicul domnilor* (în tălmăcirea lui Nicolae Costin), realizat pentru el la 1736 de unul din cei mai iscusiți grămătici ai vremii, se păstrează și azi la Academia Română, purtându-i pecetea cu stema cunoscută: crucea cu șarpele încolăcit pe ea.

Sandu Sturdza poate fi socotit, de asemeni, inițiatorul unei adevărate strategii matrimoniale pentru familia sa:

La lucrările Congresului de la Viena (septembrie 1814-iunie 1815), din timpul căruia s-a păstrat și această imagine, Alexandru Sturdza a participat însoțit de sora sa, Ruxandra, viitoarea contesă Edling

pe doi dintre băieții lui i-a căsătorit cu rude apropiate ale noilor familii domnitoare; astfel, în 1748, fiul său, Dumitrașcu Sturdza cămărașul, s-a căsătorit cu domnița Ruxandra, fiica lui Grigore vodă Ghica (strănepoata doamnei Maria Ghica, fiica vistiernicului Matei Sturdza!). Mirii de la 1748 vor fi bunicii domnului Moldovei de la 1834, Mihail vodă Sturdza.

Sfârșitul lui Sandu Sturdza s-a întîmplat în domnia lui Matei Ghica (1753-1756), cumnatul băiatului său: „Într-această domnie — scrie Enache Kogălniceanu în letopisețul său — s-au săvârșit 2 boieri mari, cari putem să zicem 2 stâlpi a țărâi, bătrâni și vrednici de laudă: Sandu Sturza logofăt mari și Radu Costache hatman".

Cărți, biblioteci și destine

La cumpăna veacurilor XVIII-XIX, Sturdzeștii erau — cum scria contele Langeron — „una din cele mai mari familii ale Moldovei". La vremea aceea, principalele ei ramuri — care o vor ilustra în secolele XIX-XX — erau bine conturate (se contractau, deja, căsătorii între Sturdzești). Reamintim că cele două mari branșe, care formează familia întreagă, sunt coborâtoare din Chiriac Sturdza (mort pe la 1682). Branșa majoră, întemeiată de marele vornic Ion Sturdza, s-a despărțit întâi în două ramuri: cea a lui Sandu Sturdza logofătul (mort pe la 1755-1756) și cea a lui Mihalache Sturdza vornicul; prima a continuat să se ramifice; din cei patru băieți ai lui Sandu, marele logofăt *Ioan Sturdza* este ascendentul ramurilor de la Șcheia și Miclăușeni; din marele logofăt *Dimitrie Sturdza* (ginerele lui Grigore II Ghica, la 1748) coboară ramura Mihail vodă Sturdza; din logofătul *Ștefan Sturdza* coboară ramura de la Ruginoasa.

Urmașii lui Sandu Sturdza (celălalt fiu al lui Chiriac), formează — prin cei doi fii ai acestuia, Vasile și Ilie, — ramurile Bârlad, Heleșteieni, Ioniță vodă, Vasile caimacamul și altele.

Oameni însemnați s-au ridicat din ambele branșe; este, însă, incontestabil că, atât ca importanță, cât și ca averi, urmașii marelui vornic Ioan Sturdza — adică branșa majoră — se află pe primul loc.

Pe când marele logofăt Sandu Sturdza (fiul cel dintâi al vornicului Ioan) trecea la cele veșnice (1755-1756) — letopisețul consemnându-i moartea, fiind el unul dintre acei „stâlpi ai țării, bătrâni și vrednici de laudă" — vedea lumina zilei generația nepoților săi. Membrii acestei generații contractează căsătorii în cele mai de seamă familii ale Moldovei — precum Balș, Callimaki, Conachi, Ghica, Rosetti — iar trei reprezentanți ai ei devin gineri domnești.

O figură deosebit de interesantă a acestei generații și care ar merita cu prisosință o cercetare specială este marele logofăt *Dimitrie Sturdza* (1756-1846), fiul logofătului și vornicului Ioan, nepotul logofătului Sandu Sturdza. Lunga sa viață, de nouă decenii, lunga sa carieră — în care a urcat treptele ierarhiei boierești până la cea mai înaltă (marea logofeție) — prestigiul de care s-a bucurat între contemporanii săi îl recomandă unei asemenea (viitoare) cercetări. Era un boier cult, apropiat al cercului de cărturari înfiripat în jurul lui Leon Gheuca, episcopul Romanului. A fost prieten cu arhimandritul Gherasim, traducător al lui Voltaire și — ceea ce poate fi mai interesant — al unei scrieri despre francmasoni: tălmăcirea pe care el a dat-o cărții abatelui Perau, *Le secret de L'Ordre des Francs-Maçons* (Amsterdam, 1778), se intitulează *Taina francmasonilor* și s-a păstrat numai datorită faptului că tânărul (pe atunci!) Dimitrie Sturdza și-a făcut o copie pentru biblioteca sa.

Interesat de treburile politice, boierul de la Miclăușeni a copiat pentru sine, pe la 1786, un document elaborat de spătarul Ioan Cantacuzino, din ramura munteană a acestei familii; găsit apoi între hârtiile sale, acest document a fost socotit multă vreme ca fiind redactat de Dimitrie Sturdza însuși: este vorba de binecunoscutul *Plan sau o formă dă obșteduire republicească aristo-dimocraticească*. Copierea lui arată, desigur, că în 1786 boierul moldovean nu era ostil ideilor politice ale spătarului muntean; chiar și mai târziu (1817), Dimitrie Sturdza era socotit între „republicani". El este cel care a prezidat comisia pentru stabilirea arborelui genealogic al familiei (*Magazin istoric*, nr. 1/1994).

În 1841-1843, Dimitrie Sturdza a inițiat refacerea vechii ctitorii a familiei, biserica mănăstirii Bărboi din Iași; aici își va afla odihna veșnică, în 1846. Prin doi fii ai săi, Alexandru vornic, și, respectiv, Costache vornic, el este bunicul lui *Dimitrie A. Sturdza* (1833-1914) — istoric și om politic liberal (președinte al Partidului Național-Liberal și de patru ori prim-ministru), numismat, economist, membru al Academiei Române (1871) și președinte al acestui înalt for științific (1882-1884) — și al lui *Dimitrie C. Sturdza* (1839-1920), membru de onoare al Academiei Române (1907), căreia i-a dăruit comorile bibliotecii de la Șcheia. Cei doi veri au conlucrat la editarea colecției *Acte și documente relative la istoria renașterei României* (10 volume, 1889-1909, și cu alți colaboratori), iar celui de-al doilea, singur, i se datoresc primele patru volume ale colecției *Acte și legiuiri privitoare la chestia țărănească* (1907; celelalte opt volume, apărute în 1907-1908, au fost alcătuite de istoricul Radu Rosetti).

Dacă biblioteca de la Șcheia a avut șansa de a fi transferată în depozitele Academiei Române, în schimb aceea de la Miclăușeni — adăpostită într-un castel cu

înfățișare gotică — a fost distrusă, ca și toate comorile de artă adunate acolo de câteva generații de boieri culți, în pojarul care a mistuit lumea românească după al doilea război mondial.

Aceleiași generații din care a făcut parte bătrânul logofăt Dimitrie Sturdza i-au mai aparținut câteva personalități însemnate, a căror viață „încalecă" două veacuri.

Sunt, mai întâi, fiii logofătului Dimitrie Sturdza și ai domniței Ruxandra Ghica; amândoi băieții au fost botezați cu nume care veneau din familia Ghica: Grigore și Scarlat. *Grigore Sturdza* (1758-1833) este descris de cei care l-au cunoscut ca „uman și respectabil", cult și cinstit. Fiu de domniță, s-a căsătorit, la rându-i, cu o domniță: Mărioara (Marghioala), fiica lui Grigore vodă Callimaki, despre care s-a spus că a fost „cea mai frumoasă femeie care a trăit în Moldova în a doua jumătate a secolului al XVIII-lea și în întâiul sfert al acelui următor"; bunicul, tatăl, unchiul și vărul ei au domnit în Moldova. Din această căsătorie s-au născut trei copii: Mihail (viitorul domn), Elena (mama lui Grigore Ghica, și el domn al Moldovei, urmând vărului său) și Ruxanda (căsătorită întâi cu Iordache Balș și apoi cu Petre Mavrogheni).

Scarlat Sturdza, fratele lui Grigore, a fost căsătorit cu domnița Sultana Moruzi, fiica lui Constantin vodă Moruzi (o altă fiică a acestui domn al

Deși era consilier privat al țarului, Alexandru Sturdza se gândea la un singur stat care să cuprindă Moldo-Valahia, Basarabia, Bucovina și Transilvania.

Moldovei, Caterina, a fost soția unui văr primar al lui Scarlat, anume Sandul Sturdza vistiernicul; ei sunt ascendenții ramurii de la Ruginoasa). Având, ca și Grigore, opțiuni politice pronunțat rusofile, decorat chiar de țarina Ecaterina cea Mare cu crucea Sf. Vladimir, Scarlat Sturdza a socotit mai prudent ca, după pacea de la Iași (1792) — care a adus Rusia până la Nistru — să se retragă sub oblăduirea noului vecin (întâi la Petersburg, apoi la moșiile cumpărate în Bielorusia). În 1812, când hotarul impărăției rusești a avansat până la Prut, lui Scarlat Sturdza i s-a încredințat funcția de guvernator al Basarabiei, sperându-se că, fiind român, va putea contribui eficient la organizarea acestui teritoriu românesc, adus sub stăpânire rusească. A ocupat această funcție doar 11 luni, apoi s-a retras, lovit de hemiplegie; a murit în 1816, lăsând trei copii care s-au ilustrat în lumea vremii lor (avusese cinci, dar ceilalți muriseră înaintea lui): *Elena* (căsătorită Severin, scriitoare, moartă în 1818), *Ruxandra* (1786-1844) și *Alexandru* (1791-1854).

Ruxandra Sturdza, domnișoară de onoare a țarinei Elisabeta (soția țarului Alexandru I), a fost o figură de prim rang a curții din Petersburg. Alexandru Sturdza, la rândul său, a jucat un rol însemnat în viața politică a vremii. A participat la lucrările Congresului de la Viena — unde a mers însoțit de sora sa, Ruxandra, care, acolo, a cunoscut pe viitorul ei soț, contele Edling — dar n-a fost numai diplomat și om politic; el este autorul unei întinse opere, în care scrierile morale și religioase ocupă un loc de frunte. Ca și alți Sturdzești, el merită — deopotrivă cu sora sa — o prezentare separată (istoriografia românească și străină numără, de altminteri, mai multe studii dedicate acestor frați). Deși toată cultura și puterea sa de muncă erau menite să slujească Rusiei, el — spune un contemporan — „nu-și ascundea dorința de a vedea Moldo-Valahia ca o împărăție deosebită, împreună cu Basarabia, Bucovina și Transilvania". ■

(Va urma)

ATENȚIE!

Anunțăm cititorii că fundația noastră are un nou cont:
FUNDAȚIA CULT. MAGAZIN ISTORIC
cont lei: 4510.109055.000.6
valută: 4610.109055.300.3
BRCE, Cl. Victoriei 22-24

Un fruntaş naţional ţărănist depune mărturie în faţa istoriei

• Când „sus de tot“ nu mai e înţelegere • Sub pretextul unui pahar de vin în plus • Şeful Statului major nu înţelege atitudinea mareşalului Antonescu • Politica nu se face cu îngeri • Drumul spre Londra şi Washington trece... prin Moscova • Ştirbei comunică lucruri deja ştiute • Maniu deţine o legătură cu exteriorul despre care n-a vorbit niciodată • Singura soluţie pare a fi o înlăturare cu forţa

IOAN HUDIŢĂ: PAGINI DE JURNAL

Continuăm serialul nostru cu un nou fragment din jurnalul lui Ioan Hudiţă. El se referă la perioada 8-24 martie. Pentru autor şi persoanele cu care acesta vine în contact au fost zile pline de întrebări grave, cărora li se căuta cu înfrigurare răspunsul cel mai potrivit. Să-l urmărim. Notele din subsol şi cuvintele marcate prin paranteze drepte ne aparţin. Întreruperile de text sunt indicate prin trei puncte.

1944

Miercuri, 8 martie. Văd după curs pe Hulubei şi pe Ionescu Tudor, amândoi alarmaţi de măsurile care se pregătesc pentru evacuarea Basarabiei şi Bucovinei de către autorităţi. Pentru prima dată îi aud pe amândoi criticând pe Antonescu pentru că nu pune capăt războiului şi nu se decide să facă un guvern de largă uniune naţională. După informaţiile lor, frontul german „trozneşte din încheieturi“, iar trupele noastre din Crimeea „sunt ca şi pierdute“. Hulubei a văzut ieri seară pe Ică. L-a găsit „demoralizat şi dezorientat, dispus chiar să-l critice pe mareşal pentru prea marea lui încredere în nemţi“. „Nu ştiu ce să cred, continuă Hulubei, însă nu-mi miroase bine dacă şi *sus de tot* începe a nu mai fi înţelegere“. Ionescu T. spune că şi el are informaţii f. proaste de pe front şi că nu este exclus ca ruşii să ocupe Cernăuţii în câteva zile. Am ieşit de la Hulubei cu el. Pe drum mi-a spus că Şteflea va fi în Bucureşti într-o zi două şi că soţia lui ţine neapărat să ne vedem. Şi eu aş vrea să-l văd.

La 11.30 trec pe la Maniu. Se pregătea să plece la Snagov. Îl pun la curent cu discuţia avută cu Sănătescu şi cu dezorientarea lui Ică. Maniu e neliniştit că nu are încă veşti de la Ştirbei. Ne vom vedea mâine la dejun la noi.

Seara radio. Lupte de-o rară violenţă au loc în regiunea Tarnopol-Prescurov, unde ruşii au trecut Bugul în mai multe puncte. „S-a dus viaţa falnicei Veneţii“ şi bogata Transnistrie a lui Antonescu! Visele lui frumoase încep a se destrăma, iar ţara se pregăteşte de bejenie. Fără să vreau mă gândesc la proverbul german atât de înţelept şi totodată şi-atât de călcat de înşişi politicienii germani: „Are grijă Dumnezeu ca nici un copac să nu atingă cerul“. Sfânt adevăr, începând cu Mussolini, cu Hitler şi terminând cu Antonescu!

Joi, 9 martie. După curs mă întorc acasă, căci avem invitaţi la dejun, de ziua Milicăi, mai mulţi prieteni. Musafirii încep a veni de la 12.30, însă nu ne aşezăm la masă decât la ora două. Sunt prezenţi: Maniu, Lupu, Popovici, Ghiţă Pop, Ionel Pop[1], C. Lupu, Aurel Dobrescu, T. Roxin, Mihai Răutu, Ilie Lazăr,

[1] Ionel Pop, ca şi celelalte persoane amintite de autor, era fruntaş al Partidului Naţional-Ţărănesc; în privinţa lui Hoisescu, presupunem că e vorba despre inginerul de mine Constantin Hoisescu. Reamintim cititorilor că vom da scurte relaţii numai despre acele persoane cu care nu s-au întâlnit în episoadele precedente.

dr. Solomon, Mihai Borcea, gl. Negrei, Hoisescou, Cezar Simionescu și d-rul Stănculescu. Lupu mi-a reproșat că l-am invitat pe Solomon pe care nu-l poate înghiți. Am discutat mai întâi situația politică. Negrei a făcut o scurtă expunere a situației militare de pe fronturile de luptă, arătând în concluzie că „nemții sunt definitiv bătuți pe frontul rus și că teoria lor că se retrag pentru a putea zdrobi pe anglo-americani, în caz de debarcare în Europa occidentală, este ultima minciună grosolană a propagandei germane; anglo-americanii vor debarca curând, a continuat el, și vor zdrobi pe nemți cari se află la capătul rezistenței lor". Eu am profitat de concluzia lui pentru a scoate încă odată în evidență marele merit al generalului Negrei de a fi prevăzut, de la începutul războiului, „cu o exactitate uimitoare", toate fazele principale ale acestei mari conflagrații mondiale. Toată lumea l-a aplaudat călduros. „În materie militară, a spus Maniu, am observat și eu că dl. general Negrei e singura noastră mare autoritate; domnia sa nu s-a înșelat niciodată în aprecierea evenimentelor militare, așa că sunt convins că și de data aceasta prevederile sale se vor adeveri". Lupu a spus și el câteva cuvinte măgulitoare la adresa lui Negrei, scoțând în evidență spiritul lui larg și „curajul pe care l-a dovedit în tot ce a întreprins în viață". S-au făcut și multe glume în timpul dejunului și unele aluzii usturătoare la adresa unor fruntași de partid, ca Popovici și Mihalache, pentru „șovăiala lor într-o serie de împrejurări" și pentru atitudinea lor „îngăduitoare față de trădătorii cari vor astăzi să se reîntoarcă în partid". Autorul acestor aluzii a fost Ilie Lazăr care, sub aerul că a băut un pahar de vin în plus, și-a permis observații care altfel ar fi putut supăra pe cei vizați. Făcându-mi din ochi, el a continuat aluziile la adresa lui Popovici și Mihalache, căutând să-l felicite pe Lupu „pentru loialitatea și curajul cu care secundează pe șeful nostru iubit, dl. Iuliu Maniu". Toți au înțeles ironia afară de Lupu, care de câte ori este lăudat simțul său critic e mai puțin treaz...

Duminică, 12 martie. Seara la 7.30 la familia Tudor Ionescu cu Milica. Sunt și soții Șteflea. Discuție f. interesantă cu Șteflea și sinceră totodată. Prima dată de când îl cunosc el mi-a vorbit deschis, ca unui prieten bun, uitând că e militar și șef al Marelui Stat Major. L-a ajuns și pe el cuțitul la os. Are încredere mare în mine fiind la mijloc Tudor Ionescu, finul său și prietenul meu bun. Știe apoi că nimic din ce-mi spusese până acum n-a transpirat pentru a avea neplăceri. Șteflea, bazat pe toate acestea și cunoscând și rolul de răspundere pe care-l am în partid, mi-a făcut mărturisiri complete. Are mare stimă pentru Antonescu, pe care-l consideră „un mare general, un bun patriot dar nepriceput în politică pe care pretinde cu încăpățânare că o cunoaște perfect; crede orbește în Hitler pe care-l socoate supraom și din cuvântul dat își face un punct de onoare cu totul exagerat când sunt în joc interesele țării; de altfel, continuă Șteflea, în conversațiile noastre particulare i-am arătat că Hitler nu și-a ținut de mai multe ori promisiunile făcute, în formele cele mai categorice, lucru care ne desleagă de obligația de a executa și noi pe-ale noastre; din nenorocire, Antonescu nici nu vrea să audă de așa ceva și continuă să împingă loialitatea până a sacrifica interesele țării; am înțeles această atitudine cât timp mai erau speranțe ca nemții să câștige războiul, dar acum, când e limpede ca bună ziua că ei l-au pierdut definitiv și merg spre catastrofă, eu nu mai înțeleg atitudinea lui". Șteflea mi-a spus apoi că el a fost tot timpul în dezacord cu Antonescu pe o chestiune de principiu de cea mai mare importanță pentru țară; în timp ce Antonescu a voit tot timpul să participe cu totalitatea armatei noastre în contra Sovietelor, Șteflea a căutat să frâneze „acest exces de zel, căutând să păstreze în țară un număr cât mai mare de trupe, folosind tot felul de pretexte... Întrucât el vede dezastrul apropiindu-se, și el e decis să demisioneze de la șefia Statului Major „înainte de-a fi prea târziu". În prezent, între el și Antonescu s-a ivit o nouă și gravă neînțelegere pe chestiunea trupelor din Crimeea și cele din fața Sevastopolului. Șteflea i-a cerut de mai bine de 4 săptămâni evacuarea trupelor din aceste regiuni de unde riscă să nu se mai poată retrage. Antonescu refuză sub motiv că „are asigurări precise de la Hitler" că, îndată ce se va fixa frontul nordic și central, armata germană va porni o mare ofensivă pentru recucerirea întregului spațiu din dreapta Niprului. Șteflea e convins că nemții nu numai că nu vor putea stabiliza frontul central și nordic dar vor pierde curând toată linia Bugului și a Nistrului și noi ne vom trezi cu rușii în țară „poate chiar înainte de Paști". Șteflea nu crede posibilă o pace separată anglo-germană și „i-a spus-o verde" lui Antonescu acum două zile. „Ca militar și șef de Stat Major, continuă Șteflea, eu mi-am făcut datoria, actele Statului Major o adeveresc cu prisosință; îmi mai rămâne să demisionez din această funcțiune; dacă n-am făcut-o până azi, faptul se datorează conștiinței mele de militar și temerii de a nu fi considerat un laș care se teme de răspundere și dă bir cu fugiții când lucrurile se încurcă".

„Dacă d-stră considerați că acțiunea lui Antonescu constituie o primejdie pentru interesele țării și că noi ar trebui să ne despărțim cât mai repede de nemți, atunci e de văzut, i-am spus eu, căutând cu prudență cuvintele cele mai potrivite, dacă rapoartele care i le adresați și eventual demisia care i-ați dat-o sunt suficiente pentru a vă acoperi întreaga răspundere". N-am mai putut continua gândirea mea, căci Șteflea a înțeles ce

voiam să-i spun și m-a întrerupt brusc, declarând pe un ton categoric și destul de apăsat: „Eu mai mult decât să demisionez nu pot face absolut nimic; sunt militar și numai militar și ca să fiu complet sincer îți mărturisesc cinstit că în conștiința mea n-am aprobat amestecul generalului Antonescu în politică". N-am mai insistat. Această discuție a avut loc numai între noi doi, în biroul lui T. Ionescu... Șteflea crede că al doilea front se va organiza în apusul Europei, în Franța sau Belgia, întrucât anglo-americanii contează pe o răscoală generală a populației din spatele liniilor germane. După el, debarcarea anglo-americană nu va avea loc înainte de mai, poate chiar iunie...

Luni, 13 martie. Văd pe Maniu la 10. Îl pun în curent cu discuția avută ieri seară cu Șteflea, însă el nu pune mare bază pe spusele lui, întrucât nu are prea bună părere despre dânsul. Maniu îl socoate „un militar onorabil dar atât; nu este nici prea inteligent și nici suficient de curajos pentru postul pe care-l ocupă". Maniu cunoaște f. bine oamenii și are multă înțelegere pentru slăbiciunile lor. Vorba lui că politica nu se face cu îngerii rămâne valabilă. Fiind o zi superbă de primăvară, Maniu mă invită să luăm dejunul la Snagov și să mă reîntorc cu Leucuția, după masă la ora patru. Ne-am plimbat prin parc o oră și ceva, trecând în revistă evenimentele la ordinea zilei. El e convins că Antonescu e prea legat de nemți pentru a se putea desprinde de ei și că de câte ori o face pe dezinteresatul, oferindu-ne puterea, el nu e sincer. Părerea lui Maniu este că el trebuie înlăturat cu forța. Cum noi nu o putem face printr-o mișcare de stradă și nici cu ajutorul vreunui general pe care nu-l avem, singura soluție este să capacităm pe rege. Pentru aceasta, el e de părere să cultivăm pe Sănătescu, care „nici el nu e prea grozav, dar altul mai bun nu avem". Din nenorocire, atmosfera de la Palat nu e deloc bună. Mama lui Mihai se complace într-o atmosferă de oameni compromiși și duce ea singură o viață particulară dezordonată... Regele e înconjurat de o serie de oameni suspecți, în care nu poți avea încredere, ei fiind ori în slujba lui Antonescu ori poate chiar a nemților. În acest viespar de oameni lași și compromiși, în cine poți avea încredere ca să poți ajunge la vreun rezultat? Ne întrebăm amândoi dacă Sănătescu s-ar putea descurca într-o astfel de atmosferă, în cazul că ne-am înțelege cu el. Și totuși trebuie să ne folosim de el, cu toate riscurile, întrucât altă soluție nu avem. Trebuie însă procedat cu mare prudență. Am discutat apoi chestiunea Știrbei. Din moment ce al doilea front nu se mai poate face în Balcani, dată fiind tensiunea turco-engleză, prezența unor trupe anglo-americane aeropurtate la București devine iluzorie. În această situație, ce poate face Știrbei? Anglo-americanii nu vor risca ei bunele lor relații cu Sovietele de dragul nostru, cel mult ar putea pune o vorbă bună pe lângă Soviete în favoarea noastră, dar nimic mai mult. Amândoi suntem de acord că nu trebuie să ne facem iluzii în această privință. Drumul nostru spre Londra și Washington trece neapărat pe la Moscova și de acest lucru trebuie să ținem seama. Anglo-americanii pot cere Sovietelor cel mult respectul Chartei Atlanticului, dar nimic mai mult. Aceasta înseamnă că în tratativele noastre, eventuale, cu ei, nu mai poate fi vorba de Basarabia și de Nordul Bucovinei care, la semnarea aliației atlantice, se găseau deja între frontierele Rusiei Sovietice. Deci, la mare lucru nu ne mai putem aștepta din partea lui Știrbei. Anglo-americanii știu f. bine pentru ce am intrat noi în război și putem fi siguri că ei ne înțeleg f. bine situația, însă nu le putem cere să se certe cu Sovietele de dragul nostru...

L-am pus la curent cu intenția mea ca, la sfârșitul războiului, să mă retrag din politica militară, pentru a mă reîntoarce la lucrările mele de istoric, rămânând totuși în partid, dar fără vreo însărcinare. ... M-a privit cu ochii lui albaștri și plini de blândețe, spunându-mi cu o voce caldă și prietenoasă: „N-ai să poți face acest lucru, dragul meu; eu sunt bătrân și suferind; mult timp n-o s-o mai pot duce așa; alt om mai potrivit ca d-ta pentru locul care-l dețin eu nu este în partid; n-o să te îndure inima să te retragi, când vei vedea ce gol ar rămâne în urma d-tale; lucrările d-tale mai pot aștepta, le-or face alții, însă locul d-tale de conducător al partidului nostru nu-l poate ocupa altcineva; nimeni din generația d-tale dintre fruntașii partidului nostru nu îndeplinește, ca d-ta, condițiile necesare pentru acest important post de conducere; ți-am mai spus-o și ți-o repet din nou: prietenii mei apropiați din Ardeal cunosc de mult părerea mea în această privință; vei avea în ei și în mine, câte zile voi mai avea, tot sprijinul nostru". „Vom mai vedea", i-am răspuns eu, lăsând astfel problema deschisă. A vorbit cu prea multă căldură pentru a-l contrazice, însă eu rămân la hotărârea mea să mă întorc la catedră și la lucrările mele istorice...

Marți, 14 martie. Cu Constantinescu-Iași la Mihai Popovici, la 9 dimineața. După ce-i dă ajutorul pe martie, Popovici îl întreabă dacă fruntașii partidului său au vreo legătură cu Moscova sau știu ceva din intențiile Sovietelor față de România în caz de prăbușire a frontului german? „Noi n-avem nici o legătură directă cu Moscova, i-a răspuns Constantinescu; în afară de ce ascultăm la radio Moscova, noi nu știm absolut nimic despre intențiile rușilor; cred însă că în afară de Basarabia și Bucovina de Nord ei nu mai pot avea nici o pretenție teritorială de la noi, afară, bine înțeles, de ce ar cuceri pe calea armelor, dacă mai continuă războiul"... les cu Constantinescu de care mă despart în

Maria Antonescu, în numele Consiliului de patronaj, a cununat 36 perechi de tineri din cartierul Colentina (Realitatea ilustrată, *17-23 februarie 1944*)

Piața Universității. El mă roagă din nou dacă-i mai pot găsi și lui un ajutor de câteva mii de lei. I-am promis să încerc pe lângă prietenii mei o colectă discretă, deși e f. greu. Între 11 și 12 ședință la Economatul Universității... După ședință, eu și T. Ionescu trecem un moment pe la Hulubei. Îl găsim f. abătut. Antonescu i-a spus ieri înainte de prânz că el consideră frontul german din regiunea Tarnopol-Uman „ca și rupt complet" și e „f. îngrijorat pentru soarta Moldovei". Hulubei l-a întrebat dacă n-ar fi cazul „să încetăm războiul pentru a evita intrarea rușilor în țară". „Dezastrul ar fi și mai mare, căci, în acest caz, i-a răspuns Antonescu, am avea de luptat nu numai cu nemții, dar și cu bulgarii și ungurii și rușii". Hulubei n-a mai insistat. El ne roagă să păstrăm o discreție completă asupra acestei discuții. Ionescu îmi spune pe drum că Hulubei se gândește serios să se refugieze în Spania sau Portugalia...

Joi, 16 martie... După masă la 5 au trecut să mă vadă [fiind bolnav] Maniu, Lupu și Ghiță Pop. Maniu e decepționat de informațiile transmise de Știrbei de la Ankara. El comunică lucruri știute deja de noi toți și anume că turcii, deși ne sunt f. favorabili, nu pot face „absolut nimic pentru noi"... Știrbei scrie că în toate chestiunile europene englezii vor avea ultimul cuvânt, întrucât Statele Unite nu le dau prea multă atenție, ele menținându-se la generalitățile prevăzute în Pactul Atlanticului. Toate lucrurile acestea le știam f. bine și de aceea, pentru a ne salva interesele, trebuie să ieșim cât mai repede din alianța cu puterile Axei...

Vineri, 17 martie... Seara la 7 avem musafiri pe soții Mădârjac[1]. Aflu de la ei o informație interesantă dacă se va dovedi exactă: Antonescu ar fi fost informat de Killinger că la Berlin se cunosc manevrele ungurilor și că se vor lua măsuri f. curând. Mădârjac spune că toate depozitele noastre militare din Transnistria și nordul Bucovinei au fost deja evacuate și că în prezent se iau măsuri și pentru cele din Basarabia și nordul Moldovei. El are „informații precise că Antonescu este ferm decis" să ducă lupta mai departe alături de nemți, „chiar dacă ar fi să piardă și toată Moldova". El crede că Antonescu și nemții sunt hotărâți să reziste pe linia Nămoloasa-Galați-sudul Basarabiei-Kilia... El e de pă-

[1] Colonelul Alexandru Mădârjac era directorul Ordinei publice din cadrul Secretariatului de stat al poliției.

rere că noi ar trebui să facem din nou presiuni puternice asupra lui Antonescu pentru a pune capăt războiului. Îi răspund că noi n-am încetat o clipă să-i cerem formarea unui guvern național în acest scop, hotărâți să-i dăm tot sprijinul, chiar dacă l-ar prezida el personal. Despre soluția la care ne gândim noi, cu Sănătescu și regele, nu-i spun nimic, nefiind complet sigur dacă el este destul de sincer cu mine...

Duminică, 19 martie. Nu pot nici azi ieși din casă. Pe la ora 9 vin să mă vadă Maniu și Mihalache. Ei au văzut ieri seară, între 7 și 8.30, pe Antonescu. Maniu și-a călcat pe inimă și la insistența lui Lupu și a lui Mihalache s-a decis să-l vadă pentru a-l convinge să înceteze imediat războiul și să renunțe la evacuarea administrației din Basarabia și Bucovina. Maniu era sigur că degeaba intervine, însă Mihalache și Lupu i-au spus că „lumea trebuie să știe că partidul nostru a făcut tot ce a putut pentru a se pune capăt războiului și a împiedicat pătrunderea armatei bolșevice pe teritoriul nostru". O oră și jumătate cât a durat audiența, a vorbit mai mult Antonescu. Mihalache a spus doar câteva cuvinte în legătură cu măsurile de evacuare, declarând că el le găsește „primejdioase"; Maniu a expus punctul de vedere al partidului, cerând formarea imediată a unui guvern național, prezidat de Antonescu cu concursul nostru și al celorlalte partide, care să înceteze războiul și să proclame neutralitatea noastră pentru a evita o luptă cu nemții și aliații lor. Antonescu nici n-a voit să audă, răspunzându-i că „știe el ce face și că n-are nevoie de sfaturi". Timp de o jumătate de oră, el le-a explicat pe ce se bazează hotărârea lui de a continua războiul alături de nemți, „oricare ar fi neplăcerile și riscurile care mi le asum". El e convins că retragerea nemților e numai „strategică" și că „îndată ce ea își va atinge obiectivele scontate", el are asigurări formale din partea lui Hitler că situația militară va fi complet restabilită pe frontul rus și trupele noastre din Crimeea vor fi eliberate. El i-a lăsat a înțelege lui Maniu că „f. curând se vor petrece evenimente militare" care vor convinge toată lumea pentru ce România trebuie să dovedească loialitate nemților „mai mult ca oricând". Maniu crede că Antonescu face aluzie la posibilitatea ca Hitler să ia unele măsuri împotriva Ungariei, care l-ar elibera complet de orice obligații față de chestiunea Transilvaniei. El e convins apoi că „puterea militară a Sovietelor dă mari griji guvernului englez în momentul de față" și că atâta timp cât Hitler mai dispune de peste 300 de divizii „este o prostie să se creadă că el a pierdut războiul". „Din contra, a continuat Antonescu, Churchill tremură acum de frica unei debarcări germane în Anglia mai mult decât în toamna lui 1940; eu știu ce știu și merg mai departe alături de nemți chiar dacă ar fi să evacuez *toată Moldova*". Maniu i-a răspuns pe un ton calm că „Hitler se înșeală amar și că duce Reichul german la un dezastru nemaicunoscut în istoria lui, iar noi ne sinucidem pur și simplu, dacă ne lăsăm înșelați de un fanatic inconștient". Maniu a dat să se ridice, namaivoind să prelungească discuția inutilă, când Mihalache a ridicat problema evacuării administrației din Basarabia și Bucovina. „Fac exact ce mi-au recomandat și nemții, întrucât autoritățile statului nostru n-au ce trata cu trupele bolșevice cu care noi trebuie să ducem un război total". Maniu, nemaiputându-și stăpâni indignarea în fața unor argumente atât de nebunești, s-a mulțumit să-i spună: „Vă luați, d-le general, o mare răspundere pe care să n-o regretați într-o zi; noi ne-am făcut datoria căutând să vă deschidem ochii; ne mai rămâne o singură speranță, să găsim înțelegere pentru interesele țării la Maiestatea Sa regele". „Faceți ce vreți", i-a răspuns Antonescu, ridicându-se în picioare, în semn că audiența s-a sfârșit. Maniu se ridicase înaintea lui. El și Mihalache au plecat din biroul lui Antonescu fără să-și fi dat mâna. Mihalache regretă că l-a împins pe Maniu la această întâlnire supărătoare. El nu știe ce să mai creadă despre Antonescu. „În tot ce mi-a spus el, zice Mihalache, în anii de când e la putere, văd că s-a înșelat grav; azi vorbește cu atâta siguranță, încât e f. greu să nu-l crezi, mai ales că se bazează pe informații secrete de stat pe care nu le poate da în vileag; dacă se va înșela și de data aceasta, cum eu sunt înclinat să cred, atunci vai de pielea noastră". „Din nenorocire, i-am răspuns eu, el știe f. bine că se înșeală, însă legăturile lui cu Hitler, de când l-a ajutat să ia puterea, nu-i lasă nici o libertate de acțiune, fiind obligat să rămână solidari până la prăbușirea totală; în disperarea lor, ei caută amândoi să câștige timp, sperând poate într-o minune, antrenând astfel în prăpastie și națiunile lor; țara nu se poate salva decât debarasându-se de el prin orice mijloace". „Eu susțin acest lucru de când l-a înlăturat pe Carol și s-a făcut dictator", a declarat Maniu...

Luni, 20 martie... Seara, la ora opt, aflu din emisiunea Londrei în limba italiană că trupele germane au ocupat Ungaria și că guvernul maghiar, în cap cu șeful statului, Horthy, ar fi fost arestat. În emisiunile de noapte ale Londrei și Berlinului se confirmă știrea ocupării Ungariei de trupele germane, dar se crede că Horthy nu este arestat și că guvernul ar fi demisionat. Iată deci pe ce se baza Antonescu când el afirma lui Maniu că este hotărât „mai mult ca oricând" să rămână loial față de nemți. Moscova anunță în cursul serii că a fost lărgit capul de pod de la Hotin și că trupele rusești avansează rapid spre Soroca-Bălți. După cât spune Lupu, ieri, linia noastră de rezistență ar fi linia Jijia-Botoșani-Rădăuți-Mărgineni; așa cel puțin a înțeles el de la

Antonescu...

Marți, 21 martie... Ziarele noastre nu publică încă nimic despre ocuparea militară germană a Ungariei. Telefonez lui Rădulescu de la Președinție și-i spun că aș trece pe la el, dar nu pot ieși din casă fiind suferind. El îmi spune că „sunt evenimente importante în curs", dar că nu se poate vorbi la telefon despre ele. Ar veni el să mă vadă, dar că funcțiunea care o ocupă îl împiedică. Voi trece eu să-l văd, de îndată ce voi putea ieși din casă. „Pot să-ți spun doar atât la telefon, zice el, că evenimentele din Ungaria deschid frumoase perspective pentru noi în privința unificării Transilvaniei". „Din contră, i-am răspuns eu, tocmai acum situația devine și mai gravă pentru noi, în privința Transilvaniei; când ne vom vedea, îți voi demonstra eu pentru ce fac această afirmație". Mă surprinde mult și neplăcut că omul acesta nu înțelege că începând de ieri Ungaria începe să-și câștige merite în fața anglo-americanilor, învingătorii de mâine ai militarismului german. Ascult toată ziua și seara până târziu posturile de radio germane pentru a afla amănunte referitoare la motivele care au determinat pe Hitler să ia această măsură, dar în zadar. Nemții nu vor să facă zgomot în jurul acestei chestiuni, mulțumindu-se să spună că „ocuparea Ungariei s-a făcut în urma unui acord semnat cu regentul Horthy"...

Miercuri, 22 martie... Avem la dejun pe Mihai Borcea, sosit în dimineața aceasta de la Iași, de unde și-a adus câteva lucruri. Povestește și el lucruri teribile despre bejenia populației din Basarabia și din Iași. Universitatea din Iași a primit dispoziții să plece la Alba Iulia cu toată arhiva și biblioteca: „Este o jale de nedescris în tot Iașul", zice el. Mă înțeleg cu Borcea să-mi aranjeze o întâlnire cu Sănătescu, zilele acestea, la el acasă...

Joi, 23 martie... Rușii avansează pe tot frontul, apropiindu-se de Cernăuți și de Prut, în regiunea Bălți.

Vineri, 24 martie... Maniu nu se simte bine și mă roagă să trec pe la el. Maniu a primit un mesaj de la Știrbei pe care îl analizăm împreună. Înțeleg pentru prima dată că Maniu dispune de-o legătură secretă cu exteriorul, despre care nu mi-a vorbit niciodată; din moment ce nu-mi spune, nu-l întreb nici eu. Mesajul lui Știrbei îl surprinde pe Maniu. El se aștepta la mai mult și la o atitudine mult mai binevoitoare față de noi din partea anglo-americanilor. ...„Singurul lucru pe care-l pot face anglo-americanii, continuă Știrbei, este să facă presiuni asupra rușilor să ne respecte integritatea frontierelor, cu condiția ca noi să încetăm imediat ostilitățile; cât despre trimiterea unor forțe care să ne asigure în contra unei agresiuni germane, ei nu pot face nimic fără o înțelegere prealabilă cu rușii". Îi spun lui Maniu că pe mine nu mă surprinde deloc mesajul lui Știrbei, întrucât nici nu mă așteptam la mai mult. „În situația de azi, când rușii sunt pe punctul să distrugă mașina de război germană, am continuat eu, cum își poate cineva imagina ca anglo-americanii să poată face vreun gest neprietenos față de ei, oricâte simpatii ar avea față de noi". Maniu îmi dă dreptate. „Ce facem, mă întreabă el, dacă Antonescu se încăpățânează și continuă războiul; putem noi să ne bazăm pe-o intervenție a regelui pentru a-l forța să cedeze?" „În orice caz, i-am răspuns eu, noi trebuie să încercăm, ca să avem conștiința liniștită că am făcut tot ce-am putut pentru a salva țara". Maniu e de acord, însă din nenorocire tocmai acum el nu poate părăsi patul din cauza piciorului stâng pe care nu se mai poate ține. Ne înțelegem să văd imediat pe Sănătescu și să-l pun în curent cu mesajul lui Știrbei și dacă se poate și pe Mihai Antonescu. ■

(Va urma)

Selecția textului și note:
Dan BERINDEI

IADUL DE PESTE PRUT

(Urmare din p. 20)

anual și preotul ei la fel. În asemenea condițiuni, orice biserică cu timpul, inevitabil, trebuia să-și închidă ușile. La aceasta trebuie adăugată conform legii (art. 58 Cod penal) neplata impozitului datorit în termene stabilite, însoțită și de elementele relei credințe (și un «popă» întotdeauna este de rea credință) se pedepsește cu închisoare și amendă de 10 ori impozitul datorit".

Pentru impunerea voinței autorităților s-a făcut apel și la întreg arsenalul propagandei: filme și broșuri documentare despre mărețele realizări ale U.R.S.S. sub conducerea înțeleaptă a tovarășului Stalin, piese de teatru cu subiecte din viața oamenilor sovietici, ziare ce publicau articole pe aceeași temă. S-au creat chiar și eroi noi, precum „proclamarea post-mortem a faimosului bandit G.I. Kotowski drept paladin spiritual, protector al nou createi republici moldovenești". Școala a fost trecută și ea sub controlul autorităților sovietice, profesorii și învățătorii recalcitranți fiind îndepărtați. Curând, alfabetul latin a fost înlocuit cu cel chirilic.

Statul sovietic a pus așadar în aplicare un plan sistematic și premeditat pentru deznaționalizarea populației românești din Basarabia și Bucovina de Nord. El a fost reluat, pe o scară mai amplă, după 1944, când sovieticii au revenit în teritoriul dintre Prut și Nistru. În linii mari, el s-a aflat la baza programului aplicat și în România, după 23 august 1944. Cu același succes final — în ciuda nenorocirilor provocate — ca și planul țarist de deznaționalizare aplicat Basarabiei după 1812. ■

NU UITAŢI

LA CONCURSUL 20 pentru 200 000

SE ACORDĂ

PREMII ÎN VALOARE DE PESTE O JUMĂTATE MILION DE LEI!

- **Întrebările au fost publicate în nr. 12/1993, 1, 2, 3/1994**
- **Ultimul termen de expediere a scrisorilor cu răspunsuri exacte este** 15 aprilie 1994

ÎN CURÂND

Un nou concurs Magazin istoric **cu premii în valoare de 750 000 lei**

ASIGURAŢI-VĂ DIN TIMP COLECŢIA 1994

COPERTELE

① Încă din vechime omul şi-a manifestat simţul artistic prin sculpturi, picturi, bijuterii, atribuind mai ales acestora din urmă puteri magice şi terapeutice. În imagini: sculptură din coral şi aur, realizată de Carlo Parlati, cel mai mare sculptor de coral din lume, şi (sus, în dreapta) compoziţie din fildeş, lucrată de o familie de artizani chinezi **(Enigmele pietrelor preţioase,** p. 87)

② Autoritatea papală a reprezentat un nesecat subiect de inspiraţie pentru pictorii evului mediu. Canonizarea Sfintei Caterina, de către papa Pius II, în 1461, aşa cum este ea văzută într-o pânză de Pinturicchio **(1921. Vaticanul recunoaşte unirea Basarabiei cu România,** p. 12)

④ Artă şi istorie în complexul muzeal Peleş din Sinaia: a) detaliu arhitectural al Castelului Peleş, inaugurat la 7 octombrie 1883 (în imaginile b-f, j-l, interioare din Castel); b) Holul de Onoare, amenajat în 1911; c) Sala Mare de Arme; d) Sala Florentină sau Marele Salon pentru recepţii; e) Sala Maură, proiectată de arhitectul francez Charles Lecompte de Noüy; f) Sufrageria, în stilul neo-renaşterii germane; aici s-a ţinut Consiliul de Coroană din 3 august 1914, în urma căruia s-a hotărât neutralitatea României în primul război mondial **(Magazin istoric,** nr. 1/1976); g) vitraliu de la Castelul Pelişor, construit între 1819-1902, pentru perechea princiară (ulterior regală) Ferdinand şi Maria; h) Camera de Aur a Pelişorului şi i) Vedere de ansamblu a Castelului; j) Salonul turcesc, cu broderii manuale executate la Viena; k) Sala de concerte, cu pereţii tapetaţi cu piele de Cordoba din sec. XVIII; l) Cabinetul de lucru, finalizat în 1883 **(Castelul Pelişor,** p. 90)

PLANSELE

①②③④ Fotografii inedite — documente istorice, din albumul medicului Ion Jianu, aflat în colecţiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române. Imagini de la inaugurarea Monumentului Unirii Bucovinei cu România la Cernăuţi (11 noiembrie 1924): a) Regele Ferdinand (x) discutând cu I. Nistor, ministru de stat, şi primul ministru, I.I.C. Brătianu (xx), întreţinându-se cu dr. Ion Jianu; b) Regele Ferdinand, principele Carol, regina Maria şi, în prim-plan, I. Nistor; c) Dr. Ion Jianu (x) în faţa Monumentului Unirii din Cernăuţi **(Un album,** p. 70)

Din acelaşi album, imagini din primul război mondial:

1) Cortul spitalului de campanie al dr. Ion Jianu;
2) O sală de răniţi în spitalul de la Podul Iloaiei;
3) Sală de operaţii instalată în şcoala de agricultură din Tecuci;
4) O şezătoare, pe front, pentru răniţi;
5) Misiunea militară americană în vizită la Spitalul de evacuare nr. 15 Ţigăneşti-Tecuci

a

Album istoric

b

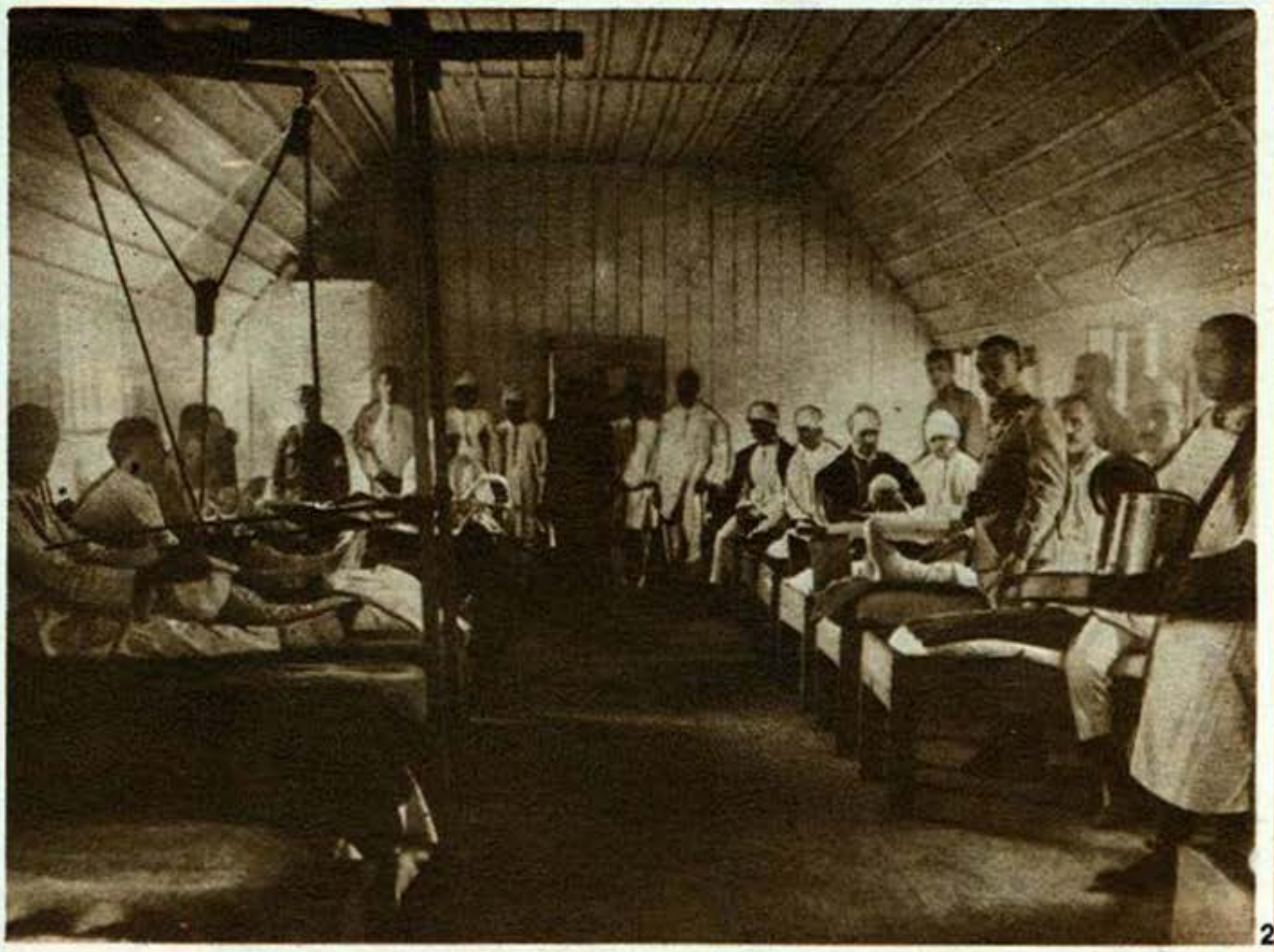

2

3

4

5

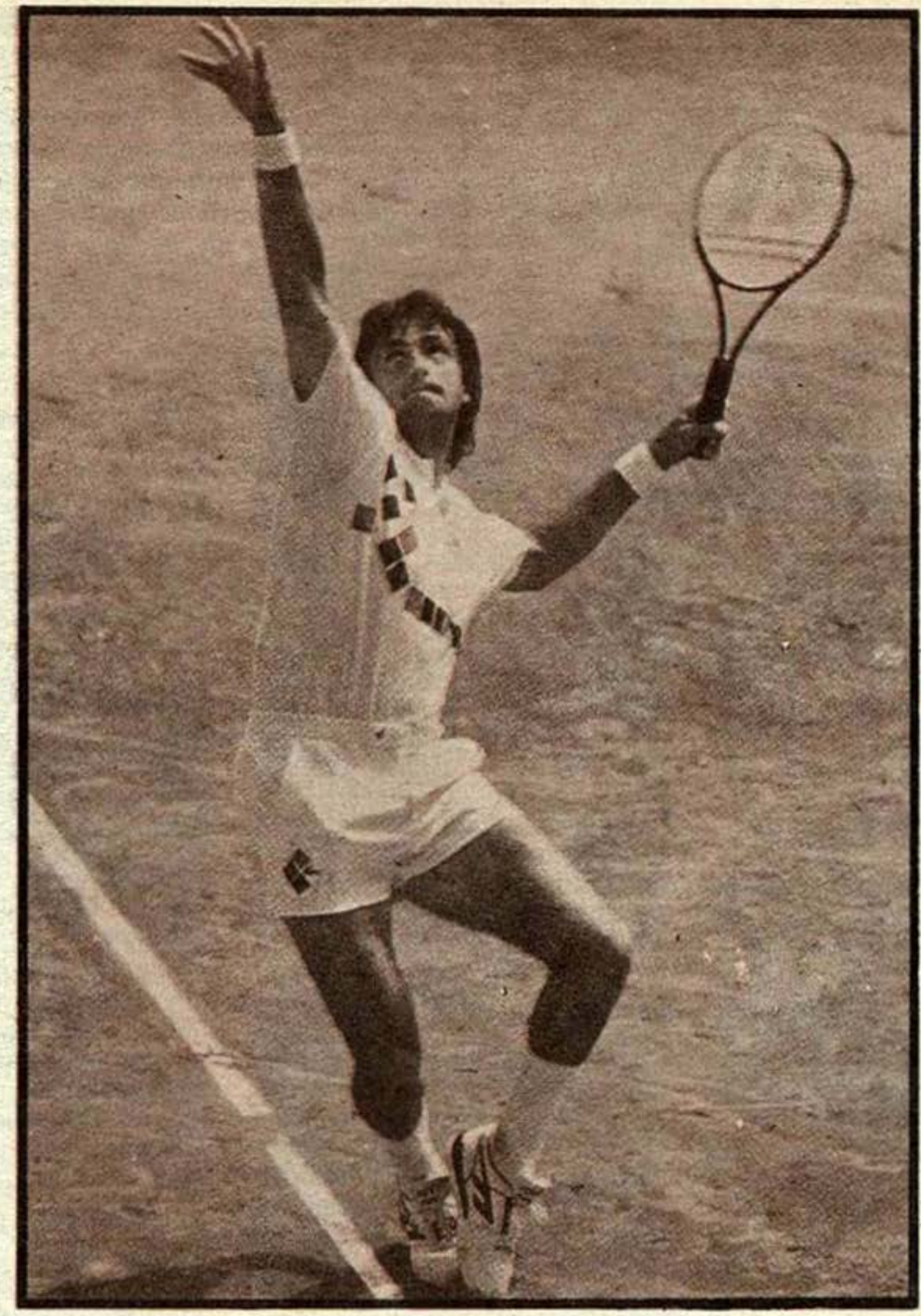

RHÔNE POULENC

CĂLĂTORIE ÎNTR-O LUME NECUNOSCUTĂ

Sportul este poate marele spectacol de azi, o preocupare importantă în viaţa de zi cu zi a multor oameni. Este adevărat, suntem mai ales spectatori, asistând la mai toate marile manifestări sportive, pe care televizorul ni le aduce în casă din cele mai îndepărtate colţuri ale lumii. Dar ritmul de viaţă cotidian ne impune — dacă vrem să rezistăm stress-ului — să facem cât mai mult sport. Şi într-o ipostază — ca spectatori — şi în cealaltă — ca practicanţi — ne întâlnim şi cu Rhône-Poulenc. **De ce?**

În primul caz pentru că marile performanţe sportive au început să depindă tot mai mult nu numai de sportiv, ci şi de materialul folosit de acesta. Unii specialişti avansează chiar — cel puţin în cazul unor ramuri sportive — un raport de 50/50 în evaluarea contribuţiei umane şi a celei materiale. Iar Rhône-Poulenc **ajută atât direct pe sportiv**

— prin studiile medicale făcute în domeniile nutriţiei, somnului şi stării de veghe, pregătirii musculare adaptate, concentrării şi mobilizării energiei, dar furnizează şi componente materiale importante pentru obţinerea performanţelor sportive.

În cel de al doilea caz, este suficient să vă spunem că tenisul anilor 2 000 se va juca pe o suprafaţă obţinută dintr-un material fabricat de Rhône-Poulenc, **jucătorii fiind îmbrăcaţi într-un echipament croit de marile firme sportive din ţesături fabricate de** Rhône-Poulenc, **cu rachete realizate din fibre** Rhône-Poulenc **şi cu un racordaj** Rhône-Poulenc.

Cititorii revistei Magazin istoric **au aflat deja unele lucruri despre implicarea grupului** Rhône-Poulenc **în ameliorarea performanţelor sportive. Ne propunem însă ca în acest episod să oferim o imagine mai amplă, chiar dacă în mod obiectiv incompletă, despre legăturile grupului** Rhône-Poulenc **cu sportul.**

Piloţi de Formula 1, cu deficienţe de vedere!

Puţini dintre admiratorii sportului cu motor ştiu la ce eforturi sunt supuşi piloţii de Formula 1 în timpul unei curse. Ei plătesc un greu tribut pasiunii lor: dureri în picioare sau în zona lombară, ameţeli, dureri în zona gâtului. Programul de cercetare lansat de *Rhône-Poulenc* din 1988 şi care beneficiază de agrementul Federaţiei internaţionale de automobilism studiază constrângerile la care sunt supuşi piloţii; vibraţii, variaţii termice, forţa gravitaţională în viraje, stress-ul abordării unei curbe la peste 200 km/h. Astfel, s-a constatat că din cauza stress-ului din zilele premergătoare curselor, ritmul veghe/somn este alterat. O mai bună igienă a modului de viaţă şi o alimentaţie bazată pe zaharuri lente şi fructoză pot ameliora situaţia.

Ingrămădiţi în strâmtul lor cockpit, piloţii îndură, fără ventilaţie (fluxul de aer trece pe deasupra căştii lor) temperaturi până la 60° - 70°C. Apoi, din cauza acceleraţiilor şi vibraţiilor, se produc micro-rupturi musculare şi apar, la scurt timp după cursă, dureri musculare. În curbe, piloţii suferă acţiunea unor puternice forţe de împingere laterală. Capul, care are în medie o greutate de 5 kg, poate atinge până la 24 kg. Adunându-se totalul virajelor dintr-o cursă, s-a constatat că muşchii gâtului suferă presiuni de până la 7 t spre dreapta şi 2 t spre stânga. De aici necesitatea unor antrenamente speciale pentru musculatura gâtului şi studii permanente pentru a obţine o cască de protecţie cât mai uşoară şi mai comodă.

Decelerația supune şi ea circulaţia venoasă la grele probe: greutatea corpului se multiplică cu 2,5, spre picioare se îndreaptă un flux sporit de sânge. Analiza consecinţelor acestor variaţii sangvine asupra frecvenţei cardiace constituie una dintre priorităţile programului de cercetare. Deocamdată, singura soluţie par a fi pantalonii „anti-gravitaţionali", după modelul costumelor de zbor ale piloţilor de vânătoare. O altă direcţie de cercetare: raportul dintre stress-ul fizic şi cel psihologic. Pentru a-l studia, s-au efectuat analize ale metabolismului şi hormonale asupra piloţilor în trei situaţii ce antrenează acelaşi consum energetic: în timpul probelor, al disputării Marilor premii şi al probelor de laborator. S-au obţinut date despre mecanismul prin care stress-ul provoacă descărcări de zahăr sau participă la formarea de plăci de grăsime pe vasele sangvine.

În sfârşit, medicii au analizat şi efectele pe care le antrenează solicitările din timpul cursei asupra văzului. Cercetătorii au avut şi surprize: un mare număr dintre piloţi prezentau defecte precum: astigmatism, asimetrie a acuităţii vizuale, tulburări ale echilibrului binocular. La vitezele la care se pilotează maşinile, asemenea deficienţe pot avea consecinţe incalculabile. Mai ales că dificultăţile traseelor adaugă alte solicitări. Astfel, circuitul din Monaco, considerat printre cele mai dificile, alternează zonele cu lumină crudă, specifică zonei mediteraneene, cu spaţiile închise, întunecate. În virajul Cazinoului, pilotul este supus unui stress psihologic considerabil, pentru că el pierde, pur şi simplu, reperele vizuale. Abordează un viraj orb, unde doar reprezentarea mentală a circuitului îl poate ajuta să nu iasă „în peisaj". La pasajul tunelului, piloţii intră cu 300 km/h într-un clarobscur. Dacă ochiul nu se adaptează rapid la modificarea intensităţii luminoase, se produce o scurtă orbire, cu consecinţe foarte grave la o asemenea viteză. S-a constatat că vizierele fotocrome (adică cele ale căror tentă se schimbă în funcţie de lumina ambiantă) nu sunt potrivite pentru piloţii de Formula 1, deoarece modificarea tentei se face prea încet. În fine, circuitul de la Monaco, singurul care se desfăşoară pe străzile unui oraş, are glisierele de siguranţă foarte aproape de carosabil. Din această cauză, ele influenţează vederea periferică a piloţilor, afectându-le capacitatea de anticipare a traiectoriei virajelor. Iar spre finalul cursei se instalează o fatigabilitate oculară crescută, responsabilă de unele erori pe care încep să le comită din acel moment unii piloţi.

În jurul lumii cu velierul Rhône-Paulenc

La fel de pasionante s-au dovedit şi testele şi cercetările efectuate asupra navigatorilor angajaţi în curse solitare – este vorba de echipa care urmăreşte, din 1991, pe navigato-

rii solitari ce participă la cursa patronată de ziarul *Le Figaro* - cât și asupra unor echipaje. Astfel, 12 voluntari au participat la o cursă organizată în jurul lumii de corporația British Steel, din Marea Britanie. Pe velierul lor, botezat chiar *Rhône-Poulenc*, echipa medicală a instalat aparatură de măsură și control pentru diagnosticare automată. Cercetările din acest domeniu au vizat în primul rând ritmul veghe-/somn. S-a constatat că, pentru a evita oboseala extraordinară care se acumulează mai ales în cazul navigatorilor solitari, cea mai bună metodă este folosirea unor perioade de somn de 20-30 minute, mai ales dis-de-dimineață și la ora prânzului. S-a dovedit că mai mult decât durata somnului, contează calitatea lui. Chiar și în asemenea perioade scurte, dacă se folosesc așa-numitele „porți ale somnului" (momente când organismul are tendința firească să se relaxeze), se poate obține un ciclu complet; adormirea, somnul ușor, somnul profund (cel al recuperării fizice) și somnul paradoxal, însoțit de vise (cel al recuperării psihice). În fond, prin aceste tranșe scurte și repetate de somn, omul nu face decât să recopieze comportamentul strămoșului său primar, care fiind mereu amenințat de primejdiile înconjurătoare, nu-și putea permite perioade mai lungi de repaus.

Evident, din toate aceste experiențe, *Rhône-Poulenc* a desprins o serie de elemente cu aplicabilitate la categorii mai largi de oameni și date care au permis obținerea unor medicamente cu rezultate mult îmbunătățite și efecte secundare reduse.

Dar, așa cum am mai spus, doar talentul și pregătirea sportivilor, în multe domenii de competiție, nu mai sunt de ajuns. Ceramicile, materialele plastice și cele compozite joacă un mare rol în cursele de

Formula 1 sau în navigația sportivă. Cu „Objectif 100", *Rhône-Poulenc* a pătruns în mileniul III. Prototipul, inspirat din bionică - știința care transpune anumite procese biologice în aplicațiile tehnice - nu seamănă cu vreun alt mijloc de navigație cunoscut. Are un cockpit de planor, o cocă de 15 m, este propulsat de o velă rigidă cu o anvergură de 12 m, asemănătoare cu o aripă de avion. Catargul dispune de o dublă articulație, care permite o mișcare laterală și alta longitudinală (copiată după articulația umărului uman), iar energia este transmisă prin circuite hidraulice, asemănătoare vaselor de sânge umane; un ordinator transmite comenzile printr-un sistem ce îl copiază pe cel nervos uman. Rășini siliconice (protejează electronica de bord), uleiuri siliconice (lubrefiază diferitele articulații), materiale plastice compozite (formează structurile), toate produse de *Rhône-Poulenc*, contribuie la realizarea acestei nave puțin obișnuite.

La fel, *Rhône-Poulenc* oferă materiale noi (începând cu cele ceramice și terminând cu firele *Kermel* pentru combinezoanele care protejează de foc pe piloți) Formulei 1.

La Jocurile Olimpice de la Barcelona, cochetul echipament al atleților britanici - dar și cel al altor sportivi - a fost confecționat (de diverse firme vestite în lumea echipamentului sportiv, precum Reebok, Nike, Adidas, sau Puma) din Tergal[R], produs pe bază de fir poliester, furnizat de uzina *Rhône-Poulenc Viscosuisse*, din Elveția.

În sfârșit, un ultim aspect. Pentru a realiza racordajul tradițional al unei rachete, este nevoie de 2,5 m mațe de bou. Faceți o scurtă socoteală câți amatori de tenis sunt în lume și veți afla cam câte bovine trebuie sacrificate pentru a-i mulțumi pe toți. De aceea, s-a creat racordajul din corzi sintetice. Celebrele racordaje VS, de exemplu, folosesc corzi compozite realizate de *Rhône-Poulenc*. Ele au un miez dintr-un monofilament copopliamid, cu diametrul de un milimetru. Un fascicul de monofilamente este apoi înfășurat în jurul miezului, prins printr-o sudură chimică. El asigură supleța și elasticitatea. Grosimea la care se lucrează: până la 10 microni, adică 100 parte dintr-un centimetru.

Când priviți o competiție sportivă la televizor, sau mergeți la stadion, ori poate practicați chiar dumneavoastră un sport, uitați-vă cu atenție la echipamentul sportivilor sau la suprafața de joc. Este imposibil să nu descoperiți și sigla *Rhône-Poulenc*. ■

(Va urma)

Dorin MATEI

30 august—7 septembrie 1940

ÎN CLUJUL UMILINȚEI

Academician EMIL POP

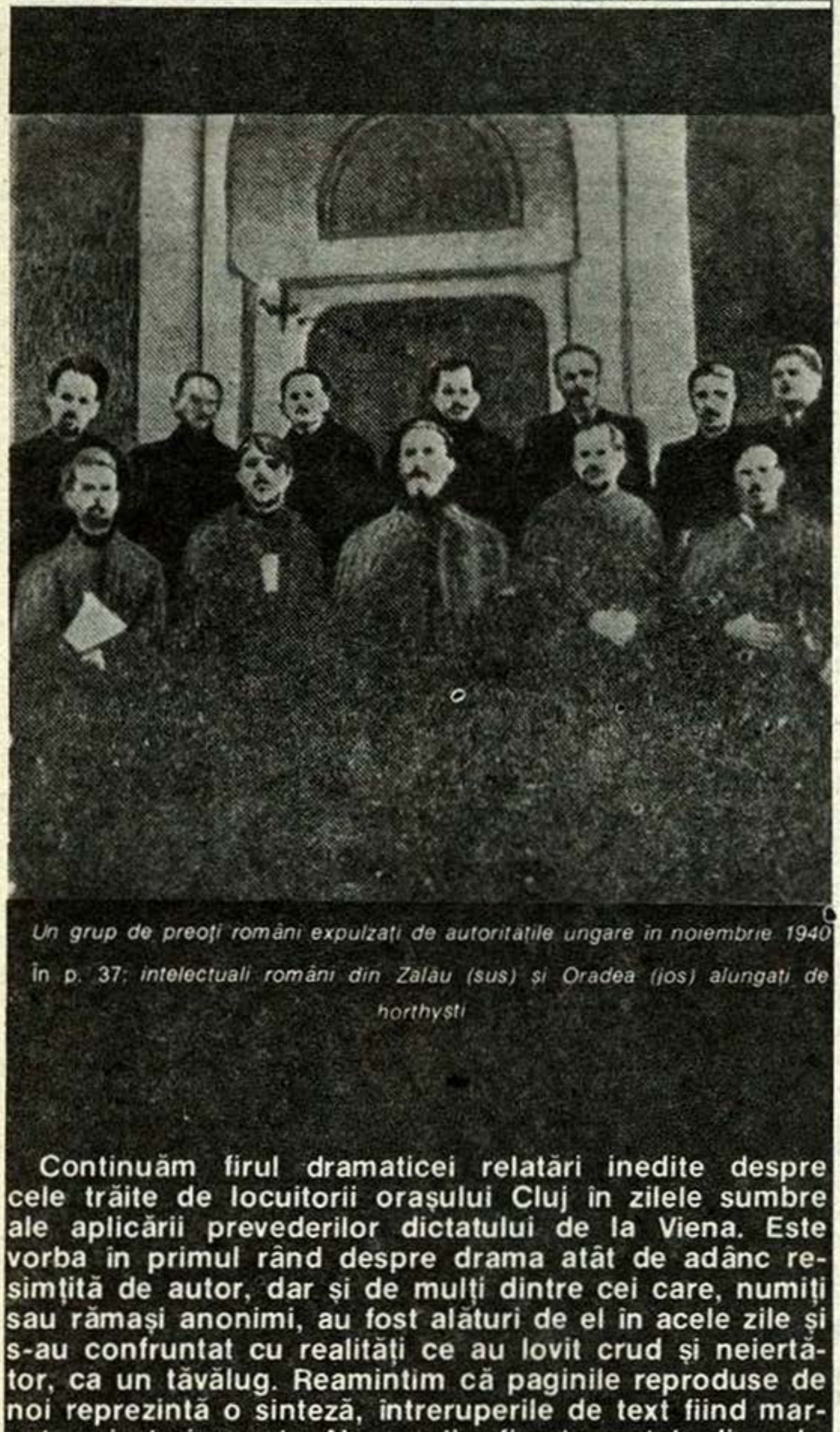

Un grup de preoți români expulzați de autoritățile ungare în noiembrie 1940

În p. 37: *intelectuali români din Zalău (sus) și Oradea (jos) alungați de horthyști*

Continuăm firul dramaticei relatări inedite despre cele trăite de locuitorii orașului Cluj în zilele sumbre ale aplicării prevederilor dictatului de la Viena. Este vorba în primul rând despre drama atât de adânc resimțită de autor, dar și de mulți dintre cei care, numiți sau rămași anonimi, au fost alături de el în acele zile și s-au confruntat cu realități ce au lovit crud și neiertător, ca un tăvălug. Reamintim că paginile reproduse de noi reprezintă o sinteză, întreruperile de text fiind marcate prin trei puncte. Ne aparțin, firește, notele din subsolul paginii.

1.IX.1940. Duminecă. Mergând spre Catedrală, observ enorma deosebire între circulația de ieri și de azi. Duduie într-una mașinile și camioanele. În camioane militare soldați triști și încruntați... La ce va fi gândul fiecăruia din ei?

Orașul mereu în tricolor. Manifestație puternică dimineața, cu excese. Mi se pare atunci s-au luat arme de la Roșca. Se aude că au fost omoruri. Unii spun de doi studenți români, alții de un ungur. Într-adevăr, în 1 sau 2 a fost ucis ziaristul Galister, se pare că beat, după ce trăsese înspre un soldat român. E adevărat că și ungurii au fost negândiți. Au convocat întrunirea de constituire a gărzii maghiare tocmai la liceul catolic din fața Universității. Cetele lor firește că erau iritate.

În gazeta ungurească apar deja apeluri către unguri și afirmarea din ce în ce mai puternică a satisfacției. Pe scările Universității, Ostrogovici[1] bătrânul nu știe să explice arbitrajul. Și el și consulul italian sunt stupefiați. Protescu însă îi spune: „Dă-l dracului pe Mussolini al d-tale...“ Ne tânguim cu Dan Rădulescu[2]. Apoi îl întreb în glumă: „Nu rămâi?“. „Aș rămâne, dar nu știu ungurește, decât atât: «Baszzam az Istenedet»“[3].

Florica îmi spune la telefon că a venit ordin ca toate directoarele să rămână pe loc pentru a preda. Am încremenit, când mi-am dat seama în ce hal a ajuns Florica cu nervii.

Înainte de masă, mă întâlnesc în holul Universității cu Jancsi Pop. Venea să ne ceară să nu mergem toți „în curu sașilor“, căci și-așa nu ne putem deschide toate facultățile într-un loc. Mai bine să venim 1-2 facultăți și la Alba Iulia, căci până acum

---

1. Adriano Ostrogovich (1870-1953), profesor de chimie la Facultatea de științe din Cluj; era de origine italiană.

2. Dan Rădulescu, profesor de chimie fizică la Facultatea de științe din Cluj.

3 Înjurătură de Dumnezeu.

nu s-a făcut nimic pentru acest oraș. Îi răspund că ideea e frumoasă din punct de vedere al semnificației ei simbolice și că o voi sprijini la colegiu. D-na Mihăilescu mă întreabă dacă e bine să plece sau să rămână. O sfătuiesc să plece. La 12 suntem convocați la Colegiu. Așteptăm multișor, până când se adună lumea și vine rectorul. Stăm necăjiți în aulă și ne comunicăm vești sau presentimente. Se vorbește că armata ungurească va intra miercuri, după alții sâmbătă, în Cluj. Între cei de față e și Kristof[1] și Kurt Klein[2].

În sfârșit, intră rectorul, Vrea să ne vorbească din fața băncilor. E poftit la estradă: „Trebuie să stai neapărat acolo!" Ne anunță că va vorbi scurt, comunicând doar partea practică a evacuării: ce avem de făcut? Universitatea pleacă cu întreg personalul se pare la Sibiu. Eu îi spun lui Ghibu, Alba Iulia! El o propune. Borza se asociază. Alții vorbesc de Timișoara, Racoviță[3] de Brașov.

Începe latura „practică". Panaitescu[4] iese în față și cere plin de revoltă și de vervă ca ședința asta să se transforme în ședință solemnă de protest, pe care să-l trimitem tuturor universităților și să afirmăm dreptul nostru asupra Ardealului și Clujului, drept consacrat prin munca noastră culturală temeinică și rodnică. Cei mai mulți aprobă. Rectorul se grăbește însă și nu înțelege rostul. „Aceasta se va face — aprobăm cu toții —, dar acum avem alte treburi".

Ghibu cere cuvântul. I se aprobă cu oarecare greutate. Trebuie să protestăm solemn și să arătăm drepturile noastre cu ultima forță. Propune și ține să se treacă la proces verbal că noi avem datoria să

rămânem cu toții aici, înfruntând orice primejdie, ca să afirmăm dreptul nostru prin prezența noastră. „Fac această propunere, deși știu că n-o s-o primească nimeni".

Racoviță arată cum vede el chestiunea (să venim după aceea).

Ce ducem cu noi? După o comunicare telefonică și vagă a ministerului, vom duce arhiva românească și tot ce-i creațiune românească. Discuții aprinse. Hațiegan: „Eu vorbesc practic, realist, așa cum am vorbit și altădată, când am fost numit trădător, deși evenimentele au dovedit că aveam dreptate". „Nu se știe!", intervine Borza. „Întâi, continuă Hațiegan, este greu în câteva zile să împachetăm atâtea lucruri. N-avem lăzi, camioane, timp, specialiști. Apoi ne vor spune că am furat, vom fi trași la răspundere. Să lăsăm și să predăm totul în regulă. Mai târziu putem cere de la comisia mixtă tot ce-i românesc". Borza: „Trebuie să lăsăm totul la loc. Așa este în conformitate cu pactul de la Viena, așa cere civilizația, așa s-a făcut preluarea Universității în 1918".

[1] Gheorghe Kristóf, profesor de limba maghiară la Facultatea de litere.

[2] Karl Kurt Klein (1897-1971), istoric, filolog, teolog și filosof, profesor universitar.

[3] Emil Racoviță (1868-1947), biolog, academician, profesor la Facultatea de științe din Cluj.

[4] Emil Panaitescu (1885-1958), istoric și arheolog; conferențiar de istorie veche.

Hotărârea nu s-a luat. Unii spun că vor lua, alţii (Goangă, Benetato)[1] au şi început să împacheteze pe răspunderea lor. Alţii respectă regula internaţională. Predarea s-o facă directorii de institute (zice Borza), alţii propun delegaţi. Nu s-a luat hotărâre. Trebuie să anunţăm încă azi cine pleacă şi cine rămâne. Cum plecăm? Promisiuni vagi de vagoane, de camioane, asigurarea lui Caracostea[2] că mai avem 14 zile (constipatul!). Întreruperi. Rectorul se enervează din ce în ce, ba la un moment dat a refuzat să mai prezideze. A trebuit să-l rugăm cu insistenţă să continue. (E drept, că era sâcâit şi ocupat peste puteri.) Să nu aşteptăm însă totul de la guvern şi autorităţi. Cine poate să se mute altfel, s-o facă...

Consiliul n-a prea avut o concluzie. Precisă în nici un caz. Ne-am despărţit nedumeriţi şi trişti. Simţeam atmosfera de răsturnare, în care autorităţile sucombă şi intră în arenă instinctul şi iniţiativa individului şi mai ales a individului bărbat.

La ieşire, asistenţii desnădăjduiţi că nu ni se dau fonduri de rezistenţă, vagoane... Afară, vălmăşagul de vehicule încărcate în toi. Nu mai este autobuz, maşină, trăsură sau pietoni... M-am îngrozit de contagiunea plecării. Pare că se mută Clujul. Armata pune tot în camioane, culege şi sârmele de telefon şi pleacă. Extraordinar de mulţi particulari încarcă totul în camioane, în maşini de lux, în care cu boi sau cu vaci, până şi un car mortuar ducea saci şi mobile! Nebunie! Fuga unui popor; bejenie!...

21X. Luni. Ce soare frumos şi ce zare curată! Aşa au fost toate zilele retragerii şi ale refugiului. O milostenie cerească de mare preţ... Oraşul este încă plin de stindarde româneşti. Pe şosea curge mereu convoiul, periculos şi înghesuit...

Merg la Institut. Încerc să fac ciorne pe proces-verbal, delegaţie etc. Sosește Mihăilescu, locotenent. Ce facem! Cum începem activitatea unde ne ducem? Luăm ceva? Îi spun de ultimele dispoziţii şi presupuneri. Controlăm acte, împărţim fişele de pensiune. Facem declaraţiile de rămânere sau de plecare. D-şoara Cupcea se hotărăşte să se înscrie pentru plecare...

Nebert rămâne foarte nenorocit şi îmi mulţumeşte lăcrimând de ceea ce am făcut pentru el. Probabil că trebuie să se despartă pentru totdeauna de logodnica sa. El rămâne „căci e legat de Cluj", dar n-are multe nădejdi, căci de la Consulatul german le-a dat sfatul „să plece câţi pot, pentru că ungurii nu-i simpatizează şi n-are să le meargă bine în Ungaria...". „Dar atunci de ce dracul le-au dat atât, mai mult decât au cerut?" „Nu ştim nici noi, dar am auzit că Gafencu[3] ar fi încercat un pact cu Rusia împotriva Germaniei, iar Molotov l-a trădat nemţilor. Arbitrajul e deci o răzbunare". Ne despărţim şi-i doresc succes. El bănuieşte că are să se repatrieze în Germania...

La amiazi consiliul facultăţii. Ce luăm? Racoviţă arată ce-i de făcut după regulele internaţionale. Nu luăm nimic, nici chiar din colecţiile personale. Lăsăm inventarul pe masă. Ne spune ce a făcut cu casa. A lăsat-o gospodăreşte în seama câtorva vecini unguri, lăsând deschise 3 camere pentru ofiţeri unguri. Va veni apoi cu paşaport, atât pentru casă, cât şi pentru Institut. Decidem deci că nu luăm nimic. Admitem o sesiune excepţională de examene pentru studenţii care se risipesc.

Încă în cursul consiliului intră Meruţiu[4] şi ne spune că a venit Xanthus din partea ungurilor să preia Institutul de geografie. Zice că l-a dat afară. Kántor este mi se pare pentru mineralogie. Afară, în faţa uşii de la decanat, aştepta grav, dar totuşi politicos, Tulogdy care, cu un fost student ungur al nostru, zice că-l aşteaptă pe profesorul Radu[5] să preia Institutul şi Muzeul de zoologie. Îl întreb dacă are delegaţie în scris. Da. Şi cerca să mi-o arate. Dar pentru botanică cine-i? I se pare că e Husz. În consiliu hotărâm ca aceşti „delegaţi" să-şi prezinte întâiu hârtiile la Decanat sau Rectorat, apoi să-i primim. Întreb şi la Rectorat. Vătăşescu îmi spune să-i dăm afară. Într-adevăr, amicii erau delegaţi ai ungurilor din Cluj, nu ai guvernului maghiar sau să zicem ai comisiunii maghiare care trata la Oradea pentru itinerariul ocupaţiei. Nici n-au mai încercat să vie. Mi se pare că şi prof. Borza i-a refuzat.

L-am întrebat pe Tulogdy de intrarea armatei: „Őszintén mondom, hogy mi nem tudunk semmi bizonyosat[6]".

Pe afară exodul creşte. Mergem prea mulţi. Începe chiar să mă mai mângâie hotărârea unuia sau altuia de a rămâne. Se zvoneşte că a plecat şi Colan[7] şi Popovici de la Oradea. Suntem trişti pentru aceasta. În legătură cu armata maghiară, zvon că nu trec decât în ultima zi peste graniţă, adecă în 12. Ministrul cultelor[8], se zice că a fost ieri prin Cluj şi a plecat în Satu Mare etc., ca să mângâie poporul. Au sosit — mai mare prostie nici că se putea — şi străjeriţe de prin Bucureşti, ca să ne îmbărbăteze...

Nici acum nu-mi intră în cap această inocenţă ofensatoare în timpul unei catastrofe şi sumbre tragedii a neamului. Dezmierdăm dulceag prăselele unui pumnal înfipt în inimă. Sâcâim o durere ucigătoare. Florica a re-

---

[1] Grigore Benetato (1905-1972), medic, profesor universitar.

[2] Dumitru Caracostea (1879-1964), critic, istoric literar şi folclorist; în acel moment era ministrul educaţiei naţionale.

[3] Grigore Gafencu (1892-1957), om politic, publicist, fruntaş al Partidului Naţional-Ţărănesc; ministru de externe (1938-1940).

[4] Vasile Meruţiu, geograf, profesor la univeristatea clujeană.

[5] Radu Vasile (1903-1982), profesor de zoologie la Facultatea de ştiinţe din Cluj.

[6] „Vă spun sincer, noi nu ştim nimic sigur".

[7] Nicolae Colan, episcop al Clujului.

[8] Portofoliul era deţinut atunci de Radu Budişteanu.

pezit pe una din ele, îndrăznea să-i spună zâmbind idiot că nu-i motiv de întristare; toate se vor aranja în scurt timp. Așa spunea alta la începutul lui iulie. „Nici o grije, 8 iunie 1941 îl serbăm la Chișinău"[1].

La Institut, o scrisoare a lui Săvulescu[2] în care îmi certifică primirea articolului despre Manolescu și-mi laudă inițiativa. „Să vadă lumea că valahul, când împrejurările îi permit, poate fi creator de cultură".

Era datată 30 august, probabil cu câteva ore înainte de arbitraj. Îi răspund foarte emoționat și îmi dau drumul jalei și revoltei. Este ultima mea scrisoare din cabinetul de director al Laboratorului de fiziologie din Cluj.

Pe afară, armata patrulează mereu. Pe ici pe colo urmăresc pe câte cineva. Mai ales în jurul Universității. Armata trece cu trupe frumoase, cu armament și camioane impresionant de frumoase. De ce înfrângerea și fuga? Ce umilință și revoltă trebuie să fie în cei ce au voit să lupte și mai ales în ofițerii ardeleni... Un tânăr ofițer scoate dintr-o prăvălie chipul regelui și îl sfârtecă în plină stradă. Arestează-l, zice unul din public către sergent. Acesta nu se mișcă. „De ce ne-ați ținut un an și jumătate aci, dacă acum nu ne lăsați să luptăm?", ziceau ardelenii de dincoace. „Ne-ați ținut un an și jumătate, iar acasă ni s-a prăpădit tot, ca acum să ne dați muierile și copiii ungurilor, să ni-i omoare!", ziceau cei din județele răpite.

... Ce noroc cu telefonul! Prin el ne mai putem înțelege doar cu prietenii de care n-am mai avut timp să vedem. Prin el vorbim la Alba Iulia, adecă de la Alba Iulia la Cluj, căci de ieri mi se pare interurban nu se dă decât de la cabină. Cu el făceam comenzi.

Lucrăm toată ziua eu la Institut, Florica la liceu, iar seara și noaptea abia de mai putem împacheta pentru noi. De la un loc la altul circulăm — și foarte mult — numai pe jos, iar seara picăm de oboseală și de somn... După masă, Florica îmi telefonează că colonelul Păun, vecinul nostru, a fost foarte drăguț, împreună cu fiica lui — elevă a Florichii — și a cedat un camion militar pentru ca arhiva liceului să fie dusă la Alba Iulia. Arhiva e puțină și este loc mult pentru calabalâcul nostru. Asta înseamnă împachetare urgentă. Florica nu poate veni nici la cină, căci trebuie să împacheteze arhiva la liceu. Mă apuc singur cu Irén și Valentin. Lăzile le umplem cu cărți. Lăzile se gată, cărți tot mai sunt. Apoi alte mărunțișuri... Batem la cuie și îmbrâncim la lăzi. Casa e răsturnată. Valentin lucrează voinicește. Pe la 10 mă duc după Florica. Lăzile sunt gata, dar tot întârziem. Sunt obosit și enervat. Florica e ruptă de oboseală și nu se poate decide să plece. Privește șovăind peste lucruri și-și deapănă câte-o grijă, câte-o îndatorire pe care nu o poate fixa. În sfârșit, plecăm. Pe la 11 1/2 suntem acasă și continuăm cu împachetarea... Ne-am culcat la 2, zdrobiți de oboseală și de sâcâială.

3. IX. Marți. La orele 7.15 camionul militar e la noi, cu colonelul și fiica lui. Toți, mai ales soldații sunt foarte simpatici și drăguți. E și dl. Leuca, însoțitorul arhivei. Șoferul, soldatul însoțitor, cele două ordonanțe ale colonelului și Leuca se apucă voinicește de lucru. Nu se feresc de povară, grijesc impresionant de mult de lucruri, de aranjarea cât mai bună în camion. Fac glume. Admirabile oaze de omenie și disciplină în această revoltătoare și deprimantă nenorocire...

Aspectul străzii e schimbat. Începe să vină armata cu cai. Cai slabi și flămânzi și obosiți de drum lung. Asfaltul de pe străzile principale și șosea devenise alunecos de băligar și caii cădeau unul după altul lunecând. Îți făcea rău văzându-i. Soldații obosiți, nedormiți, unii cu o expresie de stupoare, mergeau alături de cai și de căruțe. A fost una din cele mai triste priveliști din viața mea.

La Institut mă așteaptă un ordin confidențial, care m-a lovit cu muchea. Trebuie să împachetăm din achiziția românească tot ceea ce socoteam indispensabil pentru începerea activității științifice, — apoi cărți, reviste de schimb, material științific personal. Totul trebuia împachetat până seara. De unde lăzi, de unde cuie, oameni de serviciu!?

Comunic lui Péterfi și lui Mihăilescu. Ne apucăm imediat de lucru, pe capete... D-șoara Cupcea face inventarul lucrurilor luate. Împachetarea precipitată merge cu oarecare greutate. O facem cu hârtie de herbar. Din când în când ne mai aducem aminte de câte ceva. Iau tablourile regale de pe perete și le scot din cadre. Pun și tezele de licență. Cărțile sunt enorm de grele...

Gazetele anunță că în 5 începe intrarea trupelor ungurești și în 11 va fi ocupat Clujul. Mai avem timp deci. Se schimbă guvernul, generalul Antonescu preia conducerea statului, prerogativele regale sunt reduse. Miniștrii, afară de Gigurtu, rămân deocamdată. Presa maghiară din ce în ce mai veselă, dar fără obrăznicie. Anunță demontarea statuilor românești din Oradea. După masă împachetăm mai departe la Institut. Florica se hotărăște să încredințeze lucrurile românești avocatului Andrașiu, care rămâne. Văd că la Universitate se adună lăzile în hol, dar încă n-a venit nimeni să le ia. Putem deci să amânăm pe a doua zi cu terminarea împachetării. Servitorii sunt obosiți. La Universitate sunt santinele. Toate institutele sunt în febră. La Rectorat și decanate se lucrează pe capete. Servitorul Rectoratului — ungur — începe o ușoară acțiune de sabotaj și iradiază de fericire către ceilalți unguri ce rămân. Armata se retrage mereu. Grosul, pe

---

[1] În timpul domniei lui Carol II, data de 8 iunie, când se reîntorsese la tron („Restaurația"), era sărbătorită cu fast în fiecare an.

[2] Traian Săvulescu (1889-1963), fitopatolog, profesor universitar la București, academician.

zonă, vine abia mâine...

4.IX. Miercuri... Pe străzi nu mai este nici un steag românesc. Afișe ungurești arată înțelegerea dintre unguri și armata română, care e foarte curtenitoare. Ca urmare a hotărârii, se îndeamnă la ordine, la aprovizionare regulată, iau steagurile românești „azonnal le vonandók"[1]. Febră mare pe stradă. Curge armata motorizată și camioanele încărcate. Pe calea Feleacului, convoaiele nu sunt distanțate deloc. Ofițeri, chiar căpitani, stau destul de des pe șosea reglementând circulația, care este neașteptat de ordonată. Este mângâietor să vezi utilajul nou și foarte bogat alergând în perfectă ordine și disciplină. Dar de ce înapoi? Cum de în posesia acestui armament am pierdut războiul, care nu s-a dat?

Ungurii din Cluj s-au împărțit în două partide: Magyar Népközöség[2] și Magyar Párt[3]. Și unii și alții își susțin dreptul și rostul la existență în aceleași gazete.

La Universitate harababură. Lăzi peste lăzi, peste tot. Le fac gata și eu și le așez pe toate în fața ușii noastre în hol. Celelalte institute le au mai în față și cum camioanele nu vin, începe să-mi fie teamă că rămân acolo spre desăvârșita noastră rușine... Merg pe la decanat. Toate lucrurile sunt împachetate, lucrări nu se mai rezolvă. Vreau s-o protejez pe Ildiko Pataki[4] să obțină actele sale. A întârziat, sunt în lăzi. Afară mă întreabă zâmbind: „Sigur d-voastră rămâneți, domnule profesor?" „Nu". „De ce?, se întristează ea. D-voastră ați fost om bun și drept, nimeni n-are să poată zice nimic de dv. și nouă ne-ar părea foarte bine să rămâneți". I-am mulțumit și am întrebat-o dacă pot s-o lovesc peste obraz[5]. „Da". Apoi am vorbit de măritișul ei. „Probabil mă mărit"...

Laboranții lucrează și deretică. Ca să fie curat și frumos. La despărțire cer cheile tuturor și le dau lui Péterfi. A mea n-o primește. De acum el răspunde de cele ce rămân. Deși laboranții sunt cinstiți, măsura e bună, căci anumiți derbedei au început să fure prin prăvălii. Într-adevăr, azi toate prăvăliile sunt închise. Nu mai poți cumpăra alimente. Noroc cu fructele, care mai sunt. Mașinile și trăsurile au dispărut. Lucrurile se scumpesc tare...

Mi se pare că în această zi s-a întors Armeanca. Ne spune cât au fost de nenorociți soldații. Mai ales cei din ținuturile ce urmează să se dea ungurilor. Dezertează noaptea de grija familiilor. Ofițerii sufăr alături de soldați. Un soldat pălmuit de colonel a fost sărutat de general. Scoaterea soldaților din întărituri a trebuit făcută cu triste șiretlicuri.

La amiază suntem mai mult sau mai puțin siguri că a doua zi plecăm din Cluj. Florica are însă dificultăți încă cu delegația de predare. D-na Strâmbu nu vrea. După masă trec din nou pe la Institut. Lăzile stau acolo, iar mormanul din fața lor crește. Sunt îngrijorat. Rog pe Kelert, rog pe d-șoara Cupcea să le controleze mereu și să insiste să fie încărcate dacă vor veni camioane.

... Credeam că pot preda în această seară și am plănuit și un mic aldămaș cu cei care rămân la Institut. Dar nu putem face hârtiile. Amânăm pentru a doua zi la amiazi...

5.IX. Joi. Ne sculăm în nădejdea plecării. Dar camionul nu vine. Plecăm la treburi... Prăvăliile au început să fie deschise. Noul prefect al poliției (col. Stănescu?) a dat ordine drastice în privința asta... Pregătesc predarea care va avea loc la amiază... Merg la Paport și cumpăr pișcoturi și o șampanie... Mă duc înapoi la Institut. Controlăm hârtiile, le corectăm. Când e totul gata îi chem pe toți înăuntru în cabinet. Le citesc procesul-verbal și iscălesc pe rând: Măhăilescu, Péterfi, Cupcea, Pagi, Susana, Victor. Pagi se iscălește Pasci Francisc jumătate ungurește (pân-acum scria Paji). Victor însă scrie deștept: Veress Viktor (până acum: Victor Veres). Numai Susana scrie ca totdeauna Susana Pál. Iscălesc cu toții și inventarul evacuat. Apoi le țin o cuvântare. Desigur stângace și confuză pentru că eram atât de obosit încât abia îmi puteam construi verbul. Dar eram și emoționat. Le spun rămas bun, îi rog pe cei de rămân în numele celor ce plecăm, să ne țină într-o plăcută amintire și să uităm, dacă în mod inevitabil ne vom fi supărat reciproc. În locul nou unde ne vom așeza ori de câte ori voiu face vreo excursie sau îmi voi citi notele îmi voi aminti de Péterfi, cu care am frecat împreună multe pietre din munții noștri. Când vom răsfoi vreo carte, ne vom aduce aminte de Pázai care le-a compactat, când vom face experiențe, ne vom aminti de Victor și de Susana, care ne aduceau material și îngrijeau ca aparatele și sticlăria să fie curate și sterile. Observ că lăcrimează toți, mai ales Péterfi. Chiar și Mihăilescu. Le doresc tuturora, și celor ce rămân și celor ce pleacă, viață nouă fericită. Apoi destup șampania și ciocnim cu toții — director, laboranți, asistenți. „La mulți ani, domnule profesor" (asistenții). „Să trăiți, domnule profesor" (Victor). „Noroc și pace, domnule profesor" (Pájsi). Susana pregătise înainte paharele... Dau mâna cu toți. Péterfi plânge. Îl rog să mă ierte, dacă prin delegație i-am dat griji... Predau și eu cheia mea lui Péterfi și ies, ca un simplu străin din Laboratorul de fiziologie vegetală din Cluj...

Rog pe Breazu[6] să vină cu mașina după Florica. Mergem la liceu și mașina așteaptă. O determin pe Florica să plece. Se grăbește și ea în tremur și suferință, căci și șoferului îi este frică de noapte... Un rămas bun plin de gemete și plânset, de la două colege,

---

[1] „Să fie coborâte imediat".
[2]. Comunitatea etnică maghiară.
[3]. Partidul Maghiar.
[4]. Ildiko Pataki era secretara Decanatului Facultății de științe.
[5]. Gest familiar al profesorului Pop, o atingere cu palma pe obraz, semn sigur de simpatie.
[6] Traian Breazu, avocat din Alba Iulia, prieten al profesorului Pop.

de la secretară, casieră și intendentă...

Dorm în patul Florichii, cu plapoma și perina d-nei Peptea. De altfel, asta o facem de câteva zile, ale noastre sunt împachetate.

6.IX. Vineri. Plec de dimineață la Universitate și-mi stabilesc cartierul la portar, lângă telefon. Vreau să văd, mort sau viu, plecarea materialului... Telefonez acasă. Irén îmi spune că a telefonat Florica; a sosit bine...

Regele Carol a abdicat în favoarea lui Mihai; acum se publică proclamația. Extraordinar. Plec din nou la Universitate. Încă în parc întâlnesc un ofițer, care-mi spune: „Trebuia s-o facă mai de mult, nemernicul!" ... La Universitate nu știau. Toți se miră... În sfârșit, iată că vin camioanele. Aproape cu forța opresc unul... Ajut soldaților, care sunt foarte drogați... Rog pe soldați să grijească și scriu un bilet profesorului din Turda, care va griji la coborârea din camion. Apoi las totul în voia Domnului. Mi-a căzut totuși o piatră de pe inimă.

... Acasă aștept până se înserează bine. Atunci vine și camionul și începem să încărcăm. Cam precipitat. Vine însă și Moraru care împreună cu Pali izbutesc să așeze bine mobilele... În plin efort mi se telefonează din Alba Iulia că Tonic a plecat la ora 6 cu un camion spre noi. Chestia e deci rezolvată! În sfârșit, pot pleca din Clujul celor două decenii, unde am fost student, unde m-am căsătorit și unde mi-am clădit cu chinurile facerii și bucuria creațiunii opera principală a vieții mele...

Pe la orele 9 am ticsit camionul. Bem rachiul ce a mai rămas și mâncăm pâine cu unt și cu brânză... Cam acum trebuie să vină și celălalt. Îl așteptăm cu Pali și cu Morar până la 11. Nu mai vine. Ce s-o fi întâmplat? Nenorocirea e că nu am pat, nu am de mâncare. E frig de-a binelea. Meșterii pleacă. Irén îmi face foc în baie, unde pun patru scaune unul lângă altul... Mă culc îmbrăcat. Sub cap un pardesiu, peste mine altul. Somn chinuit, dar totuși un somn.

Pe la 5 deșteptarea; a sosit camionul... Mai are ceva de împachetat în oraș, apoi se întoarce... Pe la 8 1/2 [re]vine camionul. Îmi iau rămas bun de la vecini: d-na Peptea care plânge, d-na Macavei nu-i acasă; Bekabeczoaia foarte emoționată. Roza cu copiii plâng. Simion îmi spune: „Îmi pare foarte rău de d-voastră și ca client și ca om". Le mulțămesc tuturor pentru bună vecinătate.

Iau loc în cabina camionului și pornim. Rămas bun casei noastre înstrăinate! În lumina caldă și solemnă a soarelui curg în fața mea peisagii îndrăgite, pe care le-am străbătut de atâtea ori cu gândul reculegerii sau cu un plan științific. Câte din aceste peisagii românești nu au fost spiritualizate prin prelucrarea lor în muncă științifică. Drumul Făgădăului, Făgetul, Mestecănișul, Drumul Sălcii, Valea Morii... O lume de întâmplări, o lume de gânduri ale tinereții și bărbăției... Ele se duc... Ne vom întoarce? Încotro evoluăm ca neam, ca patrie, ca indivizi? În față drum cu cotituri, în care ne adâncim... Care sunt popasurile lui, care bucuriile și suferințele lui?...

O melancolică liniștire, când trecem creasta Feleacului. Suntem dincoace... În România...

Pe la 11 suntem la Alba Iulia. Florica și gazdele nu sunt acasă. Descărcăm... Ne învoim cu prețul camionului. Plătesc. Apoi mă anunț la poliție. Mi se dă și un bilet de rechiziție. Da. Sunt unul din nenumărații refugiați...

Azi avem *12 octombrie* și îmi revăd amintirile de atunci. Credeam atunci într-o liniștire, într-o siguranță, în aplicarea cinstită și precisă a garanției... Și ce răzvrătire și primejdii azi! Ungurii ne schingiuiesc și ne expulzează în vagoane de vite. Axa e rece. Deși noi ne-am dat cu totul de partea lor, iar trupele nemțești ne împânzesc țara. De ce? De ce?■

Prezentare, selecția textului și note:
prof. dr. Viorel SORAN,
Sidonia PUIU

Nou!... Nou!... Nou!

Antarctica este, pentru toată lumea, cel mai îndepărtat și, mai ales, cel mai greu accesibil dintre continente. În sec. XVIII exploratorul James Cook îl considera „blestemat de natură... să nu simtă niciodată căldura razelor de soare".

Doi cercetători americani — Ian Dalziel, de la Universitatea Texas, din Austin, și Eldridge Moores, de la Universitatea California — au avansat o surprinzătoare ipoteză, prezentată și de revista *Time*. Potrivit lor, acum 570 milioane ani Antarctica, asemenea Australiei, erau lipite de coasta vestică a Americii de Nord. Pe atunci, polul sud de azi se afla la numai 1500 km de actualul Las Vegas. Dovada adusă în sprijinul teoriei o constituie așa-numita Centură Grenville, o formațiune de roci ce se întinde din nordul Canadei, de-a lungul Coastei estice, până în Texas. Elemente ale acestei formațiuni au fost descoperite de cei doi cercetători și pe țărmul Mării Weddell, din Antarctica.

Noua teorie ar explica atât nașterea Oceanului Pacific, în urma deplasării Antarcticii și Australiei, cât și apariția vieții pe uscat. Ca urmare a convulsiunilor iscate, apa a năvălit peste uscat, formându-se ape de coastă puțin adânci. Acolo s-au născut creaturile ce au păsit apoi pe mal, adaptându-se vieții de uscat.

Mai rămâne ca viitoare cercetări să confirme dacă rocile de pe coasta de vest a Americii de Nord sunt înrudite cu cele din partea de est a Antarcticii.

Foame, ciumă, inundaţii, geruri şi secete

PAUL CERNOVODEANU

Continuăm investigarea evului mediu românesc începută în numărul precedent, prin prisma calamităţilor naturale, axându-ne asupra secolului XVI, un veac frământat pentru întreaga Europă, cu răsturnări şi transformări fundamentale. Este epoca Umanismului, a Renaşterii şi a Reformei, dar şi a războaielor religioase, a începutului expansiunii coloniale şi a apariţiei capitalismului în Occident, a lărgirii orizontului cultural-artistic şi ştiinţific prin răspândirea tiparului, înflorirea artelor şi dezvoltarea ştiinţelor.

Pentru centrul şi sud-estul continentului acest secol a constituit însă o perioadă de grele încercări: expansiunea otomană a atins apogeul său sub Suleiman Magnificul (1520-1566), Ungaria s-a prăbuşit, Polonia a fost neutralizată, iar Mediterana de sud şi Orientul Apropiat au căzut sub dominaţie otomană. Ţările române au cunoscut vremuri de crâncenă încleştare pentru a se opune tendinţelor expansioniste. Transilvania, desprinsă de regatul maghiar după înfrângerea acestuia în 1526 la Mohács, a devenit terenul de confruntare între fostul voievod Ioan Zapolya şi adepţii lui Ferdinand I de Habsburg, pentru ca din 1541 să devină principat autonom, vasal Porţii otomane, cu excepţia unei scurte perioade de ocupaţie de către imperiali (1551-1556) şi a antrenării ţării, începând din 1594, la Liga Sfântă antiotomană, dominată de figura lui Mihai Viteazul. Ţara Românească şi Moldova au trecut şi ele printr-o perioadă de grele încercări, ca urmare a agravării dependenţei de Poartă, sporirii tributului şi răsluirii hotarelor, prin ocuparea de către otomani a Bugeacului şi a cetăţii Tighina (1538), a Brăilei şi a teritoriului înconjurător acestela. Unele zvâcniri de rezistenţă împotriva accentuării dependenţei faţă de imperiul otoman, cum au fost acelea din timpul lui Radu de la Afumaţi, Petru Rareş sau Ioan vodă, au fost curmate cu deosebită cruzime de către Poartă, iar aliaţii ei tătari au pustiit teritoriul principatelor. Toate acestea s-au adăugat calamităţilor naturale şi au influenţat serios evoluţia factorului demografic în cele trei ţări româneşti, asaltate şi de impactul factorilor ecologici.

Odată cu secolul XVI întreaga climă continentală se schimbă, pe la 1540/50 intrându-se în ceea ce specialiştii au numit „mica eră glaciară", caracterizată printr-o înăsprire a climei şi variaţii mai bruşte între iernile geroase şi verile secetoase, aducătoare de calamităţi. Dacă pentru Moldova şi Ţara Românească consemnările cu caracter climatic sunt incidentale şi menţionate în izvoare mai ales atunci când ele au provocat dezastre ecologice (foamete însoţită de epidemii, îndeosebi ciumă), cronicarii din Transilvania consemnează cu mai multă regularitate fenomenele meteorologice. Este şi motivul pentru care am putut stabili chiar şi un tabel al variaţiilor climatice din cuprinsul sec. XVI şi un altul complementar ilustrând variaţia recoltelor în aceeaşi perioadă. Pentru anii neprecizaţi, fie că nu s-au păstrat consemnări, fie că au fost consideraţi ca „normali". Din cuprinsul celor 80 de ani

În imagine: foametea ilustrată într-o gravură olandeză de la sfârşitul evului mediu.

analizaţi, rezultă că 22 au avut ierni aspre, prelungite, cu îngheţuri mari şi zăpezi abundente, 19 s-au caracterizat prin ploi excesive, însoţite uneori de grindină şi provocând inundaţii locale, iar 27 au fost consideraţi deosebit de călduroşi, cu veri foarte însorite, câteodată uscate şi secetoase, dar fără a da naştere la dezastre ecologice. Anii cu calamităţi, dintre care şapte dezastruoşi, au fost 12 la număr (şapte cu inundaţii mari şi cinci de secetă). În privinţa recoltelor, izvoarele înregistrează 28 cu recolte bune, 27 cu recolte medii, 18 cu recolte slabe (dintre care trei cu foamete pe plan local) şi şapte ani cu foamete generalizată.

„Îşi pierdeau minţile de foame"

Desigur, intenţia noastră nu este aceea de a semnala orice „accident" climatic, ci de a evidenţia numai acele calamităţi care au avut într-adevăr urmări pe plan socio-economic sau demografic.

În primul rând, este evidentă concordanţa între calamităţile naturale din cele trei ţări româneşti, deoarece dereglările climatice se petreceau pe întreg spaţiul geografic românesc sau chiar mai vast. De pildă, dezastre ecologice — foamete însoţită de epidemii — s-au înregistrat în toate cele trei provincii între 1508-1512 (inundaţii mari sau secete), iar între 1536-1540 principatele au fost bântuite de secetă şi pustiitoare invazii de lăcuste, provocând foamete, urmată între 1552-1554 de o teribilă epidemie de ciumă; fenomenul s-a repetat şi în intervalul 1574-1577, din nou cu doi ani secetoşi, dar şi cu războaie, provocând foamete şi ciumă. Un dezastru de proporţii a fost cel din anii 1584-1588, când ţările române au fost crunt încercate de secetă, foamete şi ciumă. În sfârşit, doar Transilvania a mai cunoscut foametea şi ciuma în 1529-1531, 1534-1536 şi mari inundaţii în 1578 şi 1598, iar Ţara Românească ciumă în 1592 şi foamete între 1595-1598.

Şirul „catastrofelor" din acest veac se deschide cu marile inundaţii din 1508. În acel an, relatează cronicarul Oltard, a fost o revărsare uriaşă de ape „în toată Transilvania", datorită ploilor frecvente ce au căzut între 29 mai şi 24 august. Cea mai afectată regiune a fost Valea Bistriţei ce semăna cu un lac uriaş; apele râurilor ieşiseră din matcă, provocând pagube grele la Jelna, Dipşa şi Teaca, târguri în care podurile şi o mulţime de case au fost luate de viitură, pierind oameni şi vite, mai ales în urma puhoiului din duminica „Corpus Christi" (18 iunie). În Ţara Bârsei, inundaţiile au provocat stricăciuni, dar şi foamete, resimţită mai ales în anul următor, 1509, urmată de o epidemie de ciumă în anii 1510-1511.

În ultimii ani de domnie a lui Radu cel Mare (1495-1508) în Ţara Românească a bântuit o secetă grozavă, urmată de foamete şi izbucnirea epidemiei de ciumă. Din Transilvania şi Ţara Românească, molima s-a întins în Banat, unde se afirmă că „ciuma 3 ani, de la 1509 păn la 1511 fu, ţara sparsă, mulţi oameni răpi".

Acelaşi lucru s-a petrecut şi în Moldova lui Bogdan cel Orb, când „în anul 7020 [1512]... a fost boală şi molimă ucigătoare mare şi neorânduială întru toate în Ţara Moldovei..., când moarte, când foamete".

În 1529 au căzut din nou ploi abundente, provocând viituri în regiunea Braşovului. Recolta slabă, adăugată pustiirilor provocate de luptele dintre partizanii lui Zapolya şi cei ai lui Ferdinand, a dat naştere foametei, care a fost însoţită de o epidemie de ciumă.

O mare calamitate, sumbru descrisă în analele transilvane, a fost foametea dintre anii 1534 şi 1536, care a afectat echilibrul demic al provinciei. După anul foarte ploios 1533, cu căderi de grindină şi inundaţii, în următorii trei ani a urmat o secetă cumplită. Lipsa bucatelor a provocat mare scumpete: la Braşov, câbla (circa 83 l.) de grâu se vindea cu 18 dinari, la Mediaş cu 12, iar la Sibiu cu 14; în restul Transilvaniei, câbla de grâu s-a ridicat până la 3,5 florini, iar cea de orz la 1 florin. În toate oraşele şi satele principatului vedeai oameni sleiţi de foame, care se stingeau treptat din lipsă de hrană. În 1534, foametea a devenit atât de cumplită în districtul Făgăraş, încât oamenii înfometaţi se hrăneau cu mortăciuni. „Oamenii îşi pierdeau minţile de foame", consemnează un izvor de epocă, îşi rupeau hainele de pe ei şi mâncau disperaţi iarbă, scoarţă de copac şi te miri ce. Pe uliţele aşezărilor se zăreau cadavre scheletice cu resturi de iarbă în gură.

Anul următor, 1536, vara a fost foarte umedă şi buruienile au năpădit lanurile de grâu, cerealele rămânând în continuare scumpe. Mai mult, din pricina numărului mare de animale pierite sau sacrificate, acestea s-au împuţinat şi preţurile lor au crescut foarte mult.

Făcând analiza documentelor din această epocă se poate constata o mare fluctuaţie a cifrelor privind populaţia, oamenii pierind sau fugind din calea dezastrelor. În această perioadă, numărul locuitorilor din aşezările rurale ale părţii sudice a Transilvaniei (Ţara Bârsei, Făgăraş şi Sibiu) a scăzut vizibil, în schimb a crescut în zonele nordice (mai ales datorită migraţiilor interne). De pildă, în Ţara Bârsei (fără Braşov) se înregistrează 7 400 de locuitori în etapa 1503-1510 şi 7 370 pentru perioada 1526-1530; populaţia oraşului Braşov a rămas stagnantă pentru perioada 1503-1550 (circa 10-11 000 suflete), iar a Sibiului în jur de 6-7 000 pentru aceeaşi perioadă. În schimb, în comitatele Maramureş, Solnocul de Mijloc şi Bihor, în intervalul 1530-1552, s-au înregistrat creşteri în medie de 13%, ajungându-se aproximativ la 33 570, 40 500 şi, respectiv,

142 000 locuitori.

Un alt flagel abătut asupra celor trei principate către mijlocul secolului XVI l-a constituit invazia lăcustelor. Evenimentul s-a petrecut în perioada 1539-1544. Cronicarul Gyulaffy arată că în 1539, lăcustele au venit ca un nor ce a acoperit soarele, pustiind recoltele. Un cronicar sas povestește că în 1541 „lăcustele au pustiit din nou Ungaria, Transilvania și Țara Românească", în timp ce o cronică murală contemporană menționează că „uriașa mulțime de lăcuste" a devastat „toată Transilvania și Moldova". La 22 iulie 1541, la Mediaș a apărut un roi imens, întunecând soarele. Speriați, oamenii au ieșit pe câmp cu tălăngi și bliduri de aramă în care ciocăneau spre a le alunga, dar totul a fost în zadar, căci această „pedeapsă a Domnului" a ținut doi ani.

„Când oamenii își vindeau copiii turcilor"

Anul 1542 a fost deosebit de greu, insectele trecând în roiuri prin Țara Bârsei, scaunul Sibiului și comitatul Aradului. Ele s-au perindat în valuri succesive, între 24 iulie și 10 august, deasupra Brașovului și a Țării Bârsei, provocând mari pagube. În părțile Sibiului au fost consemnate la 5 august, iar peste câteva zile în comitatul Aradului, unde au mistuit roadele ogoarelor. Cronicarul Borsos consemnează că lăcustele veneau dinspre Moldova. Calamitatea a continuat și în 1453, iar în anul următor, între 28 iulie și 5 august, alte roiuri s-au abătut asupra Transilvaniei, „acoperind soarele și luna" și pustiind totul în cale.

Invazia venise într-adevăr din Moldova, țară ce suferise de pe urma pustiirilor turco-tătare din timpul expediției sultanului Suleiman Magnificul, venit în 1538 cu oștile pentru a-l izgoni din tron pe Petru Rareș. Flagelul — urmat de o foamete îngrozitoare — a impresionat atât de mult pe contemporani, încât domnul înscăunat de turci la Suceava — Ștefan —, în timpul căruia s-a produs dezastrul, a primit porecla de Lăcustă vodă. Macarie scrie că „pe vremea acestuia a fost foamete cumplită în toată țara Moldovei și în Muntenia", iar Grigore Ureche depune și el mărturie că „în zilele acestui Ștefan vodă, fost-au foamete mare în țara Moldovei și la unguri [citește în Transilvania], că au venit lăcuste multe, de au mâncat toată roada, pentru aceia l-au poreclit de i-au zis Lăcustă vodă".

Flagelul s-a extins și în Țara Românească în vremea lui Radu Paisie (1535-1545), foametea căpătând proporții înfricoșătoare. În timpul lui Mircea Ciobanul se pomenea despre ocine cumpărate „pe vreme de foamete, când oamenii își vindeau fiii turcilor" (mai 1545), iar două documente, mai târzii, din timpul lui Alexandru II Mircea, consemnează cumpărări de moșii de pe vremea lui Radu Paisie, „când a fost foamea cea mare, de și-au vândut oamenii copiii turcilor" (24 mai 1571) sau de țărani care și-au înstrăinat pământurile „unii pe timp de foamete rea, iar alții și-au vândut copiii la turci, iar alții au murit de foame pe drumuri" (4 aprilie 1573).

Lanțul catastrofelor a continuat cu groaznica epidemie de ciumă din anii 1553-1554, extinsă în tot spațiul geografic românesc. Ea s-a abătut cu toată furia asupra sudului Transilvaniei, în regiunea Brașovului și Sibiului, fiind precedată, potrivit credințelor timpului, de „semne" prevestitoare „rele". Cronicarii sași Friedsmann și Hutter ne-au lăsat scenariul unui film de groază: încă în vara și toamna lui 1553 — pretind ei — avuseseră loc „mișcări" ale pământului, cutremure și alunecări de teren, cerul se acoperise de o ceață rău mirositoare, de parcă soarele „s-ar fi rușinat de viitoarea pustiire a omenirii", noaptea se văzuseră „fantome groaznice" în cimitire, șerpii și broaștele de pământ, contrar firii, rămăseseră iarna la suprafață; în sfârșit, toamna 1553 și iarna spre 1554 au fost mereu însorite „de parcă ar fi fost primăvară". Contemporanii s-au speriat îngrozitor de acest flagel care, numai la Brașov, în intervalul 1553 — toamna anului următor, ar fi provocat peste 5 000 de morți (alte surse indică cifra de 7 000). La o populație de circa 11 000 locuitori, pierderile ar fi însemnat mai mult de jumătate. Toate eforturile depuse de magistratură și de medicul orașului, Paul Kyr, de a stăvili flagelul au rămas ineficiente. În 1554, molima s-a extins și la Sibiu, unde s-au înregistrat 3 200 de decese. În acele împrejurări, la 30 ianuarie 1554, a căzut victimă ciumei și Despina Milița, văduva lui Neagoe Basarab, aflată la Sibiu.

Ciuma s-a extins apoi în întreaga Transilvanie, în unele localități, cum a fost satul Chirișa de pe domeniul Ardud (Satu Mare), au pierit toți locuitorii, „în afară de pământ nemaifiind nimic". Se pare că molima fusese adusă din Țara Românească („ex regna vicinorum Gestarum" — din ținutul vecinilor geți), unde fusese semnalată încă din 1549 de către soli trimiși acolo din Sibiu. În orice caz, la 20 ianuarie 1554, administrația orașului Sibiu a interzis negustorilor veniți din Muntenia să intre în oraș, deoarece veneau dintr-un loc în care era „moarte mare". Flagelul s-a extins și în Moldova, fiind atestat în cronicile lor, atât de Azarie, cât și de Grigore Ureche. În 1572 epidemia a reizbucnit în Transilvania, mai întâi în Țara Bârsei și la Brașov (unde a secerat peste 7 000 de vieți), apoi la Sibiu și Sighișoara și în părțile de nord-est ale principatului.

Peste alți doi ani, în 1574, epidemia s-a extins din nou în toate cele trei țări române. Ea a ținut până în 1577, fiind favorizată atât de foametea ce a precedat anii cu veri călduroase și secetoase, cât și de luptele ce s-au dat din

nou pe teritoriul Moldovei și al Țării Românești, când recoltele au fost arse și prădate de hoardele otomane și tătărești venite să pună capăt domniei lui Ioan Vodă. Călătorul polon Maciej Stryjkowski amintește în 1574 despre „foametea cea mare" din Moldova, urmată de ciumă, iar un alt sol polon, Andrzej Tarnowski, într-un raport din 5 aprilie 1575, relata că „de sărbătoarea Paștelui [3 aprilie], am ajuns la București unde am pătimit mult de foame și de cea mai mare lipsă. În adevăr în acele părți domnește o foamete și lipsă de bucate atât de mare, încât oamenii se omoară între ei pentru o bucățică de pâine. Vitele mor prin tot locul... La 26 martie a căzut atât de multă zăpadă, încât ajunge la umerii oamenilor. Din pricina foametei și a frigului prea mare, sătenii și țăranii prind cu mâna cocorii și zburătoarele". Din nou documentele vorbesc despre vânzări de pământuri la prețuri scăzute „în vremuri de foamete", când s-a întâmplat „moarte groaznică de ciumă".

În timpul epidemiei de ciumă din 1574 au pierit umanistul Johann Sommer, conducătorul școlii latine de la Cotnar, întemeiată de Despot vodă în 1562, și cărturarul tipograf Kaspar Helth, alias Gáspár Heltai.

„Troieni de pulbere ca de omet..."

Unul dintre cele mai mari dezastre ecologice din sec. XVI, foamete conjugată cu ciumă, s-a produs în anii 1584-1588 și a cuprins toate cele trei țări române. În 1584, în Transilvania a fost secetă, cronicile relatând că uscăciunea „a împiedicat desfășurarea aratului; pe câmp n-a înverzit nimic, parcă n-ar fi fost viață". Moldova a fost bântuită de același flagel; Ureche povestește că în anul 1585, pe vremea lui Petru Șchiopul, „mare sécită s-au tâmplatu în țară, de au secat toate izvoarăle, văile, bălțile și unde mai nainte prindea pește, acolo era și piatră prin multe locuri au căzut, copacii au secat de secită, dobitoacele n-au fost având ce paște vara, ci le-au fostu dărâmând frunză. Și atâta prafu au fostu, când să scorniia vântu, cât s-au fostu strângându troieni la garduri și la gropi de pulbere ca de omet. Iar dinspre toamnă deacă s-au pornitu ploi, au apucat de au crescut mohoară și cu acélea ș-au fost oprind sărăcimea foamea, că-i coprinsése pretutindenea foametea".

Într-o relatare a lui Massimo Milanesi, infirmierul Colegiului iezuit de la Cluj, din 8 august 1585, se arată că „până acum s-au scurs în țară [Transilvania] mai bine de zece mii de familii de bulgari, sârbi, rascieni și croați, dintre care o parte va rămâne aici aflând pământ pe care să-l muncească, cealaltă cred că se va îndrepta spre Boemia și Polonia". Și tot el spune: „Se moare literalmente de foame în această regiune până la Constantinopol și de aceea și teama — după cum mi-au spus niște negustori greci care vin de acolo — că va rămâne lipsit de oameni tot acel pământ".

Cronicarul Ambrosius Simigianus arată că în 1586 „în Transilvania a fost o mare foamete și scumpetea cumplită, la Cluj câbla de grâu ridicându-se la 6 florini. După aceea oamenii au fost atacați de o boală nemiloasă și pustiitoare, majoritatea fiind răpuși de ciumă în 20 de ore".

Într-o altă relatare a iezuitului Milanesi, datată 29 aprilie 1586, se arată: „S-a luptat acest nenorocit popor multe luni cu ciuma și cu foametea, care unindu-și forțele, nu i-au mai dat nici o oră de răgaz... Câți români retrăgându-se în munții cei mai amenințători, pădurоși și aspri, făcându-și în arbori cuiburi ca păsările, au scăpat de ciumă dar au fost apoi găsiți morți în ele chinuiți de foame? S-ar putea număra cu miile... Mulți ajung să se hrănească din cadavre, după câte mi s-a spus și înnebunește lumea asaltată de foame și din cauza spaimei care stăpânește ei se omoară în mijlocul câmpului, în case și pe străzi cu săgeți și cu împușcături de archebuză... Sunt siliți ca în loc de napi, păstârnaci și altele asemenea ce-ar putea avea din belșug dacă le-ar semăna, să mănânce și să facă făină și pâine din scoarță de copac și din rădăcini de stuf și alte păcătoșenii care cresc în lacuri și bălți, din care cauză se umflă și mor adesea cu bucata în gură".

În vara lui 1586, ciuma a reizbucnit cu vigoare sporită în întreaga Transilvanie, însuși principele Sigismund Báthory, de frica molimei, refugiindu-se din Alba Iulia, în vară, la Prejmer, Bran și Râșnov. Clericul iezuit Girolamo Fanfanio amintește într-o relatare de la sfârșitul lui iunie 1586: „De acum o lună a început aici la Cluj să se manifeste ciuma și ea merge crescând, mor cam 25-30 de oameni pe zi... În Oradea ciuma care părea potolită începe din nou să sporească. A intrat ciuma în Alba Iulia care era păzită cu cea mai mare vigilență de către guvernatorul principatului". Un alt cleric iezuit, Andreas Busau, relata la 21 august 1586: „A început aici la Cluj să-și croiască drum ciuma prin iunie și puțin câte puțin tot crescând mai mult și mai mult a prins puteri. Iar părintele rector nu a prea vrut să închiză școlile, așteptând tot mereu o stare mai bună. Totuși, însă, foarte târziu, când au și început învățăceii să se îmbolnăvească și să moară, a închis școlile". Deși iezuiții s-au mutat la Cluj-Mănăștur, boala s-a întins și acolo. „În colegiul din Cluj nu mai e nimeni din ordinul nostru, totul este pustiu".

Din Transilvania, prăpădul s-a întins în 1588 în Moldova. Înfricoșat, Petru Șchiopul a părăsit Iașii cu toată curtea, la 20 august, peregrinând pe la Purcelești (ținutul Sucevei), „în sus de Vaslui", la Hotin, Huși și Fălciu, sau în „tabere de câmp", locuind în corturi până la 15 noiembrie,

când s-a întors la reședința sa de scaun. Într-o astfel de tabără, probabil la Purcelești, domnul a primit o solie de misionari iezuiți în frunte cu Stanislaw Warszewicki, care l-a salutat cu cinste pe „strălucitul domn al Moldovei... în tabăra unde locuiește acum sub cort, [pribegind] de primejdia ciumei". Tot aici, la 26 august, Petru vodă l-a primit pe ambasadorul reginei Elisabeta a Angliei la Istanbul, William Harborne, căruia, a doua zi, i-a acordat cunoscutul privilegiu comercial pentru negustorii insulari din Compania Levantului, slobozi a face comerț în Moldova *(Magazin istoric,* nr. 5/1978).

Din Moldova, ciuma a trecut și în Muntenia, fiind semnalată și într-un document din 1592. Acest principat avea să fie însă greu încercat de foametea din anii 1595-1598, provocată mai cu seamă de pustiirile campaniei turco-tătare condusă de Sinan pașa în 1595. Spaniolul Diego Galán, captiv la turci, povestește că în vara acelui an „turcii au rămas în Țara Românească, timp de două luni, distrugând și jefuind totul... Au intrat pretutindeni, distrugând și dând foc recoltei...; ostașii au luat în prinsoare o mulțime atât de mare de creștini, încât nu mai știau ce să facă cu ei... Aceasta a făcut să scadă prețul unui rob la trei bani de la trei reali de argint; se plătea același preț pentru o femeie cu doi copii în brațe... Pașalele făceau zilnic incursiuni și ridicau cu turme de vite, cele mai adeseori vaci, în număr atât de mare încât le vedeai trecând mereu în toate zilele pe pod, spre pământul turcilor... Mulțimea vacilor și iepelor furate era așa de mare încât o vacă se vindea pe patru reali, un vițel pe doi reali și un cal bun pe șase. Cât despre vitele mici, ca berbeci, capre sau oi, acestea nu aveau nici un preț".

Consecințele acestor jafuri și prădăciuni n-au întârziat să apară și au fost resimțite chiar de năvălitori: „O libră de pâine se vindea mai scump decât o vacă întreagă... Când pâinea a început să lipsească, toate celelalte au ajuns de prisos... Mulți turci și mulți robi au murit. Se săturau cu carne de vacă și beau apoi apă (cât despre vin, nu s-ar fi găsit un «cuartillo» [= 0,504 l] nici pentru o sută de ducați), ceea ce a provocat mii de boli de stomac și febră... Belșugul de două luni a fost scump plătit, căci în această expediție au fost 40 000 de morți din toate neamurile, fără vreo altă cauză decât cea pe care am arătat-o..."

Dar să ne oprim aici. În numărul viitor, vom prezenta și alte surse documentare despre cumplita foamete ce a lovit principatul muntean în perioada 1595-1598. Vom vedea, de asemenea, și consecințele pe care diferitele calamități le-au avut asupra factorului demografic din țările române în cursul sec. XVI.■

(Va urma)

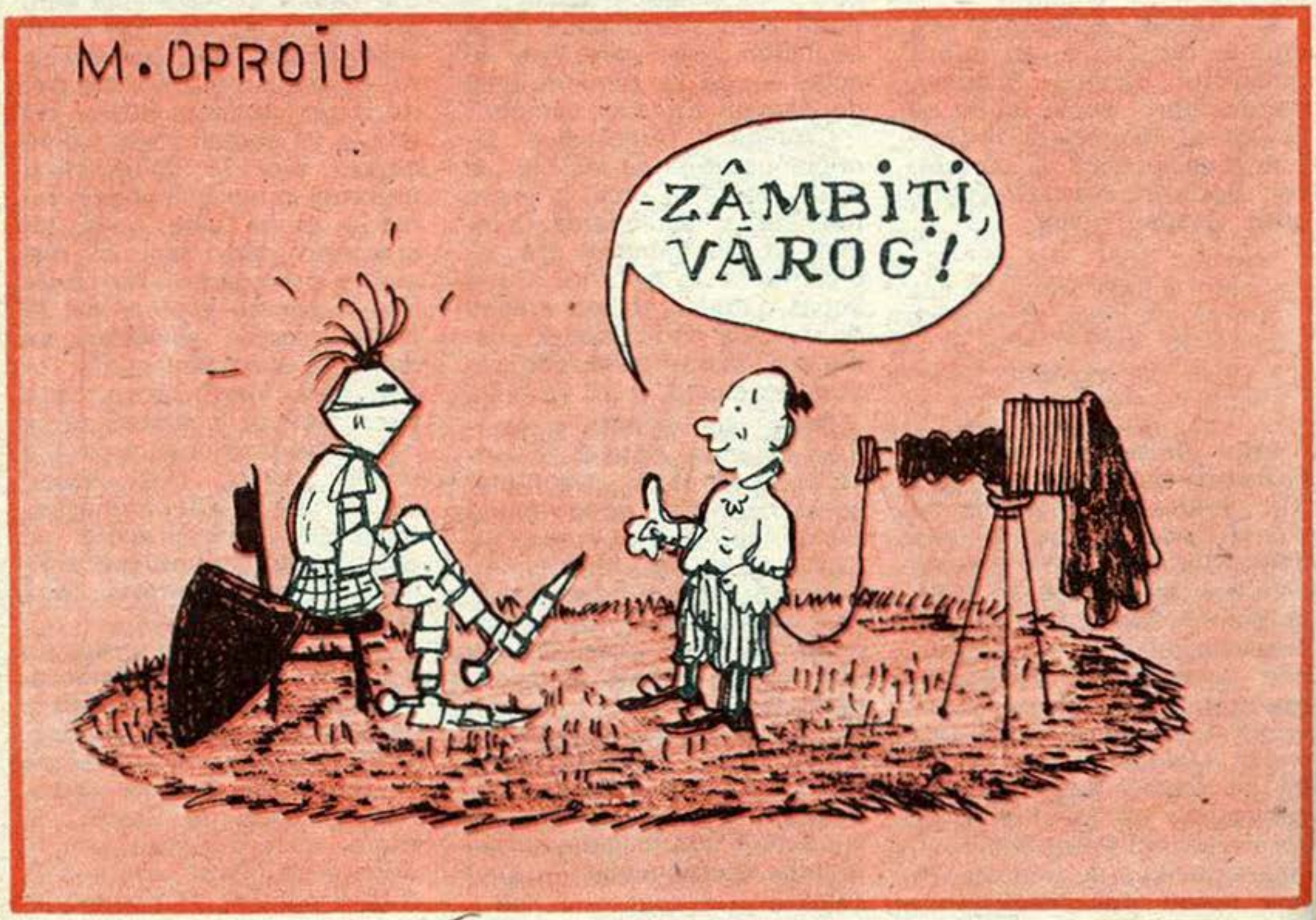

VASILE ALECSANDRI:

„România — ţara cea mai ospitalieră şi mai tolerantă“

În 1878, Vasile Alecsandri a fost premiat la Montpellier, în cadrul „Marilor jocuri florale“ ale felibrilor, pentru poezia Cântecul gintei latine **(nr. 8/1977).**

Evenimentul — cu deosebite semnificaţii în istoria legăturilor culturale româno-franceze — a fost primit cu mare bucurie în cercurile literare, artistice, intelectuale din ţara noastră, poetul fiind socotit un „Victor Hugo al românilor“.

Între mărturiile privind interesul şi admiraţia cu care a fost receptat succesul bardului de la Mircești în epocă, se află şi două scrisori primite de Alecsandri din partea unor intelectuali evrei din oraşul Bacău care îşi exprimau odată cu sentimentele de preţuire pentru poetul laureat şi ataşamentul faţă de valorile culturale româneşti.

Astfel, rabinul A. Taubes, din Bacău, îi scria lui Alecsandri în iunie 1878:

„Prea onorabile domn

Gloria ce s-a revărsat asupra României prin marea dumneavoastră izbândă a umplut de mândrie şi inimile copiilor săi vitregi israeliţi.

Nu pot exprima mai bine admiraţiunea mea pentru dumneavoastră decât traducând sublimele versuri ale *Cântecului latinităţii* în vechea limbă ebraică.

Voi fi fericit dacă în traducţiunea mea am reprodus de departe numai profunditatea ideii şi eleganţa stilului din *Cântul latinităţii.*

Binevoiţi dară, prea onorabile domn, a primi această traducţiune ca un tribut al admiraţiunii şi ca semn al deosebitei mele stime cu care am onoarea a fi al dumneavoastră.

A. Taubes“.

Emoţionat de gestul rabinului A. Taubes, poetul îi răspunde la 14 iunie 1878:

„Domnule Rabin,

Primind traducerea *Cântului gintei latine*, făcută de dumneavoastră în limba ebraică, am regretat mult de a nu cunoaşte această veche şi bogată limbă şi de a nu fi în stare să apreciez meritul operei dumneavoastră.

Nu mă îndoesc însă de ale sale calităţi literare, căci am auzit despre întinsele cunoştinţe şi despre agerimea spiritului ce posedaţi.

Foarte simţitor de a vedea că împărtăşiţi veselia românilor, izvorâtă din fericita mea izbândă la concursul de la Montpellier, vin a vă adresa sincerele mele complimente pentru interesanta lucrare ce mi-aţi comunicat, precum şi mulţumirile mele pentru amabila dumneavoastră scrisoare.

Dacă israeliţii din ţară ar păşi pe urmele dumneavoastră luminându-şi sufletul, credeţi domnul meu că lesne ei ar înceta de a fi — după denumirea ce le daţi — copiii vitregi ai României, România fiind ţara cea mai ospitalieră şi mai tolerantă din întreaga lume.

Primiţi, domnule rabin, asigurarea consideraţiei mele cele mai distinse,

Vasile Alecsandri“.

În acelaşi an 1878, la 23 iulie, tot din Bacău, poetul laureat de la Montpellier primea o altă scisoare de la profesorul Israel Teller de la Şcoala israelito-română din localitate.

„Ilustre poet! — începea profesorul Teller.

Isbânda românilor de la Montpellier şi Griviţa va fi veşnic legată de numele tău, care ai cântat vitejia oşteanului român pe câmpul luptei pentru neatârnare, şi care, prin cununa ce-ai dobândit, ai încununat cu mărire neamul românesc.

Ca israelit român, ştiind a preţui toate câte aduc mărire ţării în care trăiesc, aduc ca un semn de adâncă mulţumire bardului naţional, bardului latinităţii, două cântece nemuritoare ale tale traduse

(Continuare în p. 58)

1975. ACORD JUAN CARLOS — SANTIAGO CARILLO, VIA BUCUREŞTI

Nu exista cuvântare mai importantă a lui Nicolae Ceauşescu care să nu se încheie sau să nu înceapă cu un capitol substanţial despre politica externă. Una dintre ideile constant prezente — reluată apoi şi „aprofundată" în cadrul orelor de învăţământ politico-ideologic — era cea privind „unitatea dintre politica internă şi cea externă a partidului şi statului nostru".

Evident, nu exista aşa ceva, mai ales după 1964, de când politica externă a fost orientată mai mult spre rezolvarea intereselor statului român şi mai puţin spre victoria deplină a sistemului socialist în lume. Ruptura aceasta — impusă şi de realităţile raporturilor de forţă de pe arena internaţională — a avut evidente efecte benefice, dacă ar fi să ne gândim doar la refuzarea planului Valev (care vroia să dezmembreze statul român şi să îl transforme într-o colonie) sau la neintervenţia în Cehoslovacia, în august 1968, la menţinerea relaţiilor cu Israelul şi ţările arabe, ori desolidarizarea de invadarea Afganistanului de către trupele sovietice. Au fost acestea momente publice, cunoscute de toată lumea. Dar au existat şi altele, despre care abia acum luăm cunoştinţă. Am putut pătrunde, cu ajutorul istoricilor americani Joseph Harrington şi Brian Courtney, în spatele uşilor închise de la Bucureşti şi Washington pentru un lung interval de timp (Magazin istoric, **nr. 1-12/1993).**

Avem astăzi posibilitatea să vă prezentăm un alt moment, făcând apel la un pasaj din cartea lui José Luis de Vilallonga (Magazin istoric, **nr. 5/1991), pregătită pentru editura Fixot, cu titlul** Le roi, **publicat în avanpremieră de revista** Paris-Match. **De-a lungul mai multor întrevederi avute cu scriitorul şi actorul spaniol, Juan Carlos, regele Spaniei, s-a referit la o serie de momente din viaţa sa. Între ele, şi la acordul încheiat cu secretarul partidului comunist spaniol, Santiago Carillo, prin intermediul lui Nicolae Ceauşescu.**

Un emisar discret şi eficace

În 1975, Juan Carlos se pregătea să se urce pe tronul Spaniei, după moartea dictatorului Franco. Printre alte probleme pe care le avea de înfruntat era şi cea a posibilei opoziţii pe care i-o puteau face comuniştii. Dar nu era o treabă prea simplă să intre în tratative cu ei, căci partidul comunist era interzis, iar militarii nu ar fi privit cu ochi buni o apropiere de comunişti. Lui Juan Carlos îi trebuia un emisar discret şi eficace, prin care să poată transmite mesajul dorit lui Carillo.

L-a găsit în persoana lui Nicolae Ceauşescu, pe care îl cunoscuse chiar în acel an, în timpul serbărilor comemorative de la Persepolis, unde amândoi fuseseră invitaţi de şahul Iranului. Ceauşescu — „un megaloman, după părerea mea, complet nebun", se confesează regele spaniol lui José Luis de Vilallonga — îi povestise că îl cunoştea bine pe Carillo, care venea să-şi petreacă în fiecare an vacanţele pe litoralul Mării Negre. Cum de s-a hotărât totuşi să-i acorde unui asemenea megaloman atâta încredere nu aflăm. După cum nu ni se spune nici numele prietenului apropiat la care a făcut apel pentru a-i duce mesajul, cât mai discret posibil, la Bucureşti.

„— Dragul meu, trebuie să mergi în România. După figura pe care a făcut-o, am înţeles că voiajul nu era deloc pe gustul lui".

Dar Juan Carlos i-a explicat că mesajul trebuia predat, verbal, personal lui Ceauşescu. Emisarul a ajuns deci la Bucureşti, pe o rută ocolită. Spre surpriza lui, în ciuda scrisorii de recomandare pe care Juan Carlos i-o încredinţase, a fost închis timp de două zile într-un

În imagine: Regele Juan Carlos al Spaniei în cursul unei întrevederi cu José Luis de Vilallonga.

subsol. Printr-un geamlâc, protejat de bare groase, vedea defilând cizme soldățești. Din când în când, încerca să protesteze:

„— Am venit în România pentru a preda președintelui vostru un mesaj din partea viitorului rege al Spaniei".

Fără prea mare succes. După cum i s-a confesat ulterior regelui, „au fost momente când am crezut că nu voi mai revedea nici țara, nici familia". Dar totul este bine când se termină cu bine. Până la urmă, Ceaușescu l-a primit.

„— Mesajul verbal pe care îi cerusem să îl transmită președintelui român — povestește regele Juan Carlos — era, cu aproximație, acesta: îl rugam să aibă amabilitatea să-i comunice prietenului său Carillo că don Juan Carlos de Bourbon, viitorul rege al Spaniei, are intenția să recunoască, la scurt timp după urcarea lui pe tron, partidul comunist, cât și toate celelalte partide politice. Ceaușescu trebuia să îl sfătuiască pe Carillo să aibă încredere în don Juan Carlos. Dacă era de acord, totul avea să meargă de minune. În caz contrar, trebuia să afle că principele credea că lucrurile, dacă trebuia să ia în calcul opoziția partidului comunist, puteau deveni foarte dificile și complicate în Spania".

Un demnitar român incognito în Spania

După 15 zile, mesagerul s-a întors din România, spunându-i lui Juan Carlos că a predat mesajul, iar Ceaușescu a promis să îl transmită mai departe cât mai repede posibil.

Apoi, într-o bună zi, i s-a anunțat mesagerului că a sosit la Madrid un ministru român, care dorea să îl vadă pe principe. De îndată ce l-a întâlnit, Juan Carlos l-a întrebat:

„— Cum ați procedat pentru a intra în Spania fără ca autoritățile competente să fi fost avertizate?

Omul a surâs și mi-a murmurat:

— Dispunem de contactele necesare".

După părerea regelui, contactele respective fuseseră furnizate de comuniștii spanioli. Răspunsul lui Ceaușescu era următorul, potrivit relatării regelui Juan Carlos:

„— Carillo nu va mișca un deget, până ce veți ajunge rege. Apoi, va trebui să cădeți de acord asupra unui interval de timp, nu prea lung, după care să vă puneți în aplicare promisiunea făcută.

Am respirat, în sfârșit, liniștit, după o lungă perioadă de timp... I-am mulțumit ministrului român, care a plecat așa cum venise, fără surle și trâmbițe".

Rămânea acum de tratat cu militarii. Juan Carlos l-a prevenit pe Manolo Gutierrez Mellado, general și vicepreședinte al guvernului Adolfo Suarez, despre contactul stabilit, prin intermediul Bucureștiului, cu Santiago Carillo. Și primul ministru era la curent cu înțelegerea încheiată, dar regele avea impresia că nu manifesta suficientă încredere în cuvântul lui Carillo.

„— Adolfo — i-a spus el — mi-a promis și sunt convins că se va ține de cuvânt. Acum, trebuie să acționăm menajând susceptibilitatea militarilor. Nu trebuie să le dăm impresia că manevrăm contra lor. Îi cunosc bine pe militari. Și eu sunt unul dintre ei. Detestă surprizele, subterfugiile și ascunzișurile și nu admit în nici un caz mincjuna. Aș vrea să le vorbesc chiar eu despre această afacere, dar tu, în calitate de șef al guvernului, ești cel care trebuie să îi pui la curent cu intențiile noastre".

Soluția prefigurată de suveran era ca Adolfo Suarez să îi reunească la Madrid pe generali și să le spună că a venit momentul să fie legalizate toate partidele politice, inclusiv cel comunist. Era mai bine ca partidul comunist să se miște în legalitate și să vadă toată lumea că este un partid minoritar, decât să acționeze în clandestinitate. Întâlnirea a avut loc și, în ciuda temerilor regelui, s-a încheiat cu un adevărat succes personal pentru Adolfo Suarez.

La 2 martie 1976 sosiseră la Madrid Enrico Berlinguer, secretarul general al partidului comunist italian, și Georges Marchais, omologul său francez, veniți să aducă partidului comunist spaniol sprijinul lor, dar mai ales pentru a asigura poporul spaniol de distanțarea lor față de Moscova. Santiago Carillo, care se putea deplasa liber prin oraș, începuse să se impacienteze, văzând că regele întârzia să își pună în aplicare promisiunea făcută. Adolfo Suarez i-a convocat la el pe cei doi vicepreședinți ai Consiliului de Miniștri, pe ministrul de justiție și pe cel de interne, pentru a găsi suportul juridic prin care să poată fi legalizat partidul comunist. La 9 aprilie, procurorul general al regatului a constatat că nimic nu justifica ținerea în ilegalitate a partidului lui Santiago Carillo. În sâmbăta următoare, spaniolii au aflat din mass-media că partidul comunist a fost legalizat.

Potrivit mărturiei făcute de regele Juan Carlos lui José Luis de Vilallonga, „Carillo s-a comportat foarte corect. Despre tot ceea ce ți-am povestit, Carillo n-a suflat vreodată vreun cuvânt" ■

Versiune românească și adaptare: Dorin MATEI

MARTIE 1944

MICROARHIVA MAGAZIN ISTORIC

ÎN BUCUREȘTI, ACUM 50 ANI

Cronică măruntă

● La 10 martie **se stinge din viață, în vârstă de 76 ani, profesorul și academicianul Grigore Antipa, una din marile somități științifice ale țării. Savant cu o solidă reputație internațională, după întemeierea Muzeului de istorie naturală din București, care-i poartă numele, Grigore Antipa a fost consultat și la organizarea Muzeului vânătorii din München și a Muzeului de istorie naturală din New York. Membru al Comitetului Internațional pentru studiul oceanografic al Mării Mediterane, savantul Grigore Antipa era, în același timp, unul din puținii cunoscători ai problemelor Mării Negre și Dunării.**

● Autoritățile **de resort atrag luarea aminte proprietarilor de magazine asupra necesității de a-și procura obloane pentru vitrine, spre a evita spargerea geamurilor în caz de bombardamente aeriene.**

Cei ce nu au această posibilitate sunt sfătuiți să lipească pe suprafețele de sticlă benzi de hârtie în diagonală.

● Publicația Corrispondezza Republicana **din Milano publică o primă evaluare a pierderilor suferite de armata italiană și de populația civilă de la începutul războiului. Referindu-se la date anterior făcute publice de oficiosul** Le Faze Armate, **publicația mai sus-amintită relevă că, până la 1 iulie 1943, Italia pierduse pe diferite fronturi 50 641 soldați și ofițeri, cifră care face abstracție de numărul celor**

Citind presa de odinioară, rămâi de multe ori cu impresia că nimic sau prea puține s-au schimbat odată cu trecerea timpului. Este și senzația pe care o lasă articolul istoricului Vasile Netea, apărut în revista *Vremea* din 5 martie 1944 sub titlul *De la transilvanism la pur românism*, din care spicuim următoarele: „Așadar, problema Transilvaniei se află din nou în atenția și în discuția Europei[1]. Și dacă, cel puțin deocamdată, nu putem ști sau, mai precis spus, nu putem cunoaște opiniile și hotărârile diferitelor cancelarii față de această problemă, presa în schimb și în special presa din țările neutre, cea din Elveția și Suedia, mai ales, ne informează necontenit asupra pulsului chestiunii transilvane.

În ultimul timp, prin unele din ziarele și revistele elvețiene și suedeze încearcă să-și deschidă drum o formulă nouă — nouă ca exploatare ziaristică — menită, după calculele confraților noștri din Elveția și Suedia să anuleze definitiv controversele teritoriale româno-maghiare: *Autonomia Transilvaniei* — proclamarea sa ca republică, după modelul Elveției.

Protagoniștii hotărâți ai acestei formule, susținută hotărât de către anumite personalități politice maghiare, deși deocamdată cu o prudentă discreție, se arată a fi, recent, revista elvețiană *L'Illustré* și ziarele suedeze *Stockholms Tidringen* și *Svenska Dagebladet*. Într-adevăr, iată ce aflăm într-un număr al ziarului *Svenska Dagebladet:* «Transilvania este mărul discordiei dintre români și unguri. Din cele cinci milioane de locuitori ai Transilvaniei, trei milioane sunt români, un milion unguri, iar restul se împarte între germani și evrei. Majoritatea românească nu poate fi astfel în discuție. Prin arbitrajul de la Viena, Ungaria a recâștigat aproape jumătate din teritoriul Transilvaniei, opt sute de mii de unguri și un milion de români. Au rămas în afara frontierei maghiare cinci sute de mii de unguri, atât de răspândiți însă, încât ar fi imposibil să fie grupați la un loc. Punctul apropiat de cea mai bună soluție posibilă, poate și singura soluție, ar fi ca Transilvania să devină o republică independentă în genul Elveției».

Astfel de afirmații — susține V. Netea — nu puteau rămâne fără un răspuns categoric din partea cercurilor românești și, în special, din partea celor vizați, ardelenii.

În numele acestora, prin ziarul *Ardealul* răspunde dl. profesor

---

[1] Pentru a ușura lectura, nu am mai marcat cu puncte de suspensie întreruperile de text la extrasele preluate din ziare și din celelalte surse. Precizăm, de asemenea, că în redarea acestor extrase am păstrat, cu unele excepții cerute de normele ortografice actuale, scrierea din original. Conform uzanțelor de atunci, ziarele apăreau antedatate cu o zi. Am păstrat și noi această datare de epocă.

Moda primăverii '44

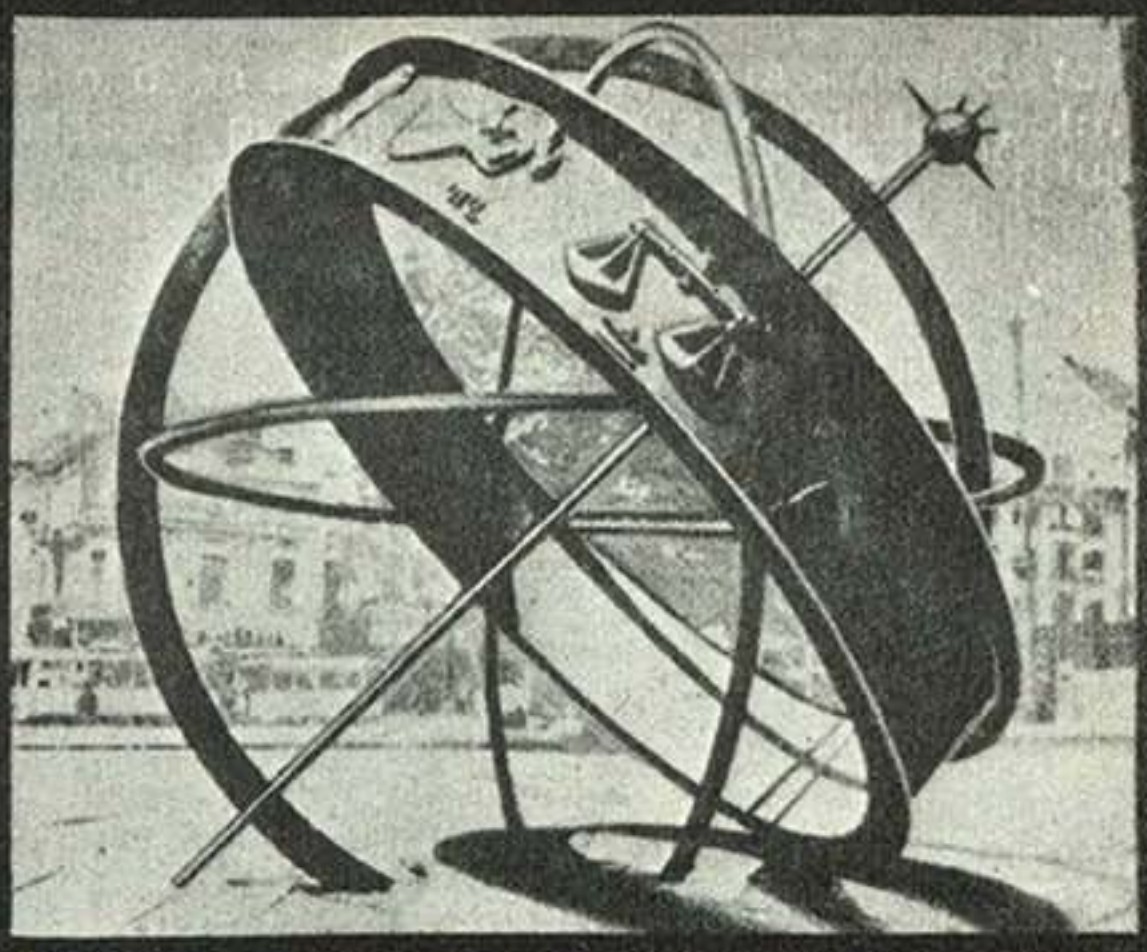

Zodiacul din Piața Sfântul Gheorghe

Ghiță Pop, un perfect cunoscător al problemelor politice ardelene.

Răspunsul d-sale reprezintă punctul de vedere al demnității și sensibilității politice a tuturor românilor ardeleni: «Nici o singură zi — afirmă d. Ghiță Pop — Transilvania nu a format și nu a înțeles să formeze un stat separat, un stat independent și suveran între România și Ungaria; din primul moment — la 1 Decembrie 1918 — ea a trimis la București o delegație care să anunțe *Unirea* Ardealului fără condiții și cu însuflețire în trupul țării.

Cei ce vorbesc însă în străinătate de o Transilvanie *«autonomă»*, întrebuințează acest termen în mod impropriu. E un vicleșug care urmărește confuziune. Ei vorbesc de *«autonomie»* dar înțeleg un stat deosebit, independent și suveran (cel puțin formal) de orice altă țară, un stat așezat între Ungaria și România, egal și echivalent cu ele.

Numai o înduioșătoare naivitate, fără a bănui pe nimeni, — continuă de astă dată Vasile Netea — ar putea crede că populației românești din Ardeal îi este indiferentă apartenența politică și teritorială a Transilvaniei la Ungaria sau la România".

Revista Fundațiilor Regale, anul XI, martie 1944, aduce, într-un articol semnat V. Mihordea, date despre activitatea politică a poetului Grigore Alexandrescu întreruptă brusc de boală: „Unul din sfetnicii lui Al. Ioan Cuza, imediat după Unire, a fost și poetul Grigore Alexandrescu. În 1858, după venirea domnitorului la București, este chemat să ocupe fotoliul de ministru al Cultelor în guvernul Țării Românești, ca interimar, dar refuză numirea ca titular. Motivul e dat în scrisoarea de la 31 martie 1859 către Ioan Ghica: «M-am temut să fiu ministru numai pentru două-trei luni nefiind în poziția materială independentă ca să mă poci susține în cârmă». Primește în schimb postul de director la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii.

În anul 1860 este numit membru al Comisiei Centrale de la Focșani, instituție creată de Convenția de la Paris ca să asigure unitatea legislativă a Principatelor Unite. Calitatea lui de membru al Comisiei Centrale va fi de scurtă durată, nerămânând însemnări despre activitatea desfășurată la Focșani. Bonifaciu Florescu, în amintirile sale, a spus că l-a văzut trecând pe stradă, slab și palid ca o umbră, probabil cu semnele boalei ce-l va ține ca mort între vii timp de aproape un sfert de veac. Aceasta a făcut ca abia numit să nu poată funcționa decât foarte puțin timp, căci la 9 iunie același an Nicolae Golescu, primul ministru al Țării Românești, raportează Domnului că prefectul poliției Capitalei a adus la cunoștința ministrului de Interne că poetul fiind în «alienație mintală», a invitat pe inspectorul administrației gene-

Cronică măruntă

dispăruți dar necuprinși în numărul prizonierilor. Marina de comerț a avut 2 812 morți, aviația peste 6 000 morți și dispăruți. În schimb, numărul prizonierilor italieni capturați de armatele aliate depășește 500 000 oameni. Cira pierderilor suferite de populația civilă — afirmă aceeași sursă — este și mai mare.

● Între 1 martie și 1 aprilie 1944, pe întreg teritoriul este obligatorie camuflarea luminilor între orele 18.30 și 6.30.

● Cenzura Centrală a Presei aduce la cunoștința editorilor precum și tuturor persoanelor ce solicită „bunul de imprimat" pentru cărți și broșuri pe care doresc să le publice că, odată cu manuscrisul lucrării, vor trebui să prezinte și „textul reclamei ce voiesc să difuzeze în presa cotidiană sau periodică".

● Primăria Capitalei invită „in mod stăruitor" populația să-și facă provizii de hrană și apă pentru cel puțin cinci zile. În caz de alarmă aeriană, aceste provizii urmează a fi luate în adăposturile respective.

● Timp de o săptămână — arată ziarul Timpul — organele parchetului timișorean — procurori și judecători de instrucție — au lucrat aproape exclusiv „în chestiunea descoperirii bursei negre de piele din capitala Banatului și a ramificațiilor ei din comunele mai fruntașe ale județului". Organele parchetului — mai scrie ziarul — au fost ajutate în munca lor „de numeroși ofițeri de poliție și agenți polițienești. S-au făcut

MARTIE 1944

Chioşc de ziare

Cronică măruntă

numeroase descinderi atât la unele tăbăcării şi fabrici de piele, cât şi la domiciliul unor oameni care erau în legătură cu membrii bursei negre de piele".

• Sub titlul Un răspuns, **toate ziarele centrale publică la loc de frunte un comunicat oficial, din care spicuim: „După ce presa ungară a simulat câteva zile voinţa de respectare a României şi a regiunii căreia aparţine, recomandând înţelegerea, în ziua de 3 martie, Academia teologică greco-unită din Cluj a fost atacată de către studenţi unguri în numele «culturii milenare» şi «credinţei romanice» şi al tradiţiilor Coroanei Sf. Ştefan. Profesori şi studenţi români au fost bătuţi şi răniţi, iar întreg seminarul a fost devastat. În acelaşi timp, ziarul** Ellenzek **din Cluj, prefextând un incident petrecut la Braşov, faţă de care Guvernul şi autorităţile române avuseseră cea mai absolută imparţialitate, redeschide atacurile împotriva noastră, încercând să dea acestor incidente şi ofense grave valoarea unei replici.**

La toate acestea avem de spus deocamdată numai atât.

Guvernul român îşi face datoria şi răspunsul va fi dat la timp, nu numai acestor acte, ci tuturor acelor suferite de românii din Transilvania de la 1940 şi până azi".

• Şefui de cabinet al primului ministru din guvernul colaboraţionist de la Belgrad a fost împuşcat de partizanii sârbi, în ziua de 8 martie, în

rale a serviciului militar să-l examineze. Rezultatul a fost un certificat al consiliului de medici în care se confirmă boala, arătându-se că pacientul are nevoie de supraveghere directă. Primul ministru continuă raportul său spunând că a dispus să se numească o epitropie, care să îngrijească atât de persoana, cât şi de averea bolnavului, pe de o pare, iar pe de alta că locul său în Comisia Centrală rămâne vacant".

Tot revista mai sus amintită şi tot în acelaşi număr, tipăreşte o recenzie asupra lucrării lui Aurel A. Golimas *Despre capuchehăile Moldovei şi poruncile Porţii până la 1829* din care citătm, pentru incontestabilul său interes privind istoria relaţiilor româno-turce, următorul paragraf: „Autorul a rezervat un capitol pentru palatul oficial al agenţiei Moldovei din Constantinopol, care se numea Bogdan-Serai. În 1784, atât Bogdan-Seraiul, cât şi Vlah-Seraiul au ars şi au fost închiriate case particulare pentru agenţii Moldovei. D. Golimas zice: «Locuinţa pentru Bogdan chethüdasî» capuchehăile Moldovei se numea acum Capu-conac sau «Bogdan-beilic», pentru îngrijirea căruia sultanul Hamâd numi un intendent cu rangul de Bogdan-beilic şi cu un salar de 500 groşi pe lună plătiţi de domnia Moldovei şi a Ţării Româneşti, ceea ce însemna că agenţii ambelor principate, la acea dată, aveau o locuinţă comună". Comnen Ipsilanti ne spune însă că la 1784 vizirul Halil paşa a zidit mai multe prăvălii şi în spatele lor un han cu mai multe odăi şi două capi-conacuri pentru capuchehăile Vlahiei şi Moldovei şi cu un hatti-humaiun a stabilit să se plătească o chirie anuală de fiecare conac 600 groşi, în loc de 300 cum se plătea mai înainte".

Apropierea armatelor sovietice de Nistru, devastatoarele bombardamente aliate asupra Berlinului şi a altor oraşe germane, înfrângerile japoneze în Pacific, înaintarea anglo-americanilor în Italia sunt semne neîndoielnice că războiul a intrat în faza finală. În pofida cenzurii, şi în ziarele bucureştene începe să-şi facă loc o atmosferă de firească îngrijorare pentru viitorul ţării. Într-un articol nesemnat dar publicat cu aldine în fruntea ziarului *Curentul* din 27 martie sub titlul *Încredere în noi* citim: „Momentele grave pe care naţiunea noastră le trăieşte astăzi nu pot fi frumos şi bine trecute decât într-un spirit de uniune desăvârşită. Vom învinge toate dificultăţile dacă vom fi uniţi. Nu vom face politica struţului, ascunzând realitatea. Încă vom combate descurajarea ca pe o stare nesănătoasă. Prin secolii istoriei noastre au mai fost clipe de grea cumpănă, pe care strămoşii noştri le-au trecut cu bine, încrezători în puterea şi dreptatea neamului.

Instinctul sănătos al românului şi voinţa lui neînfrântă au ţinut

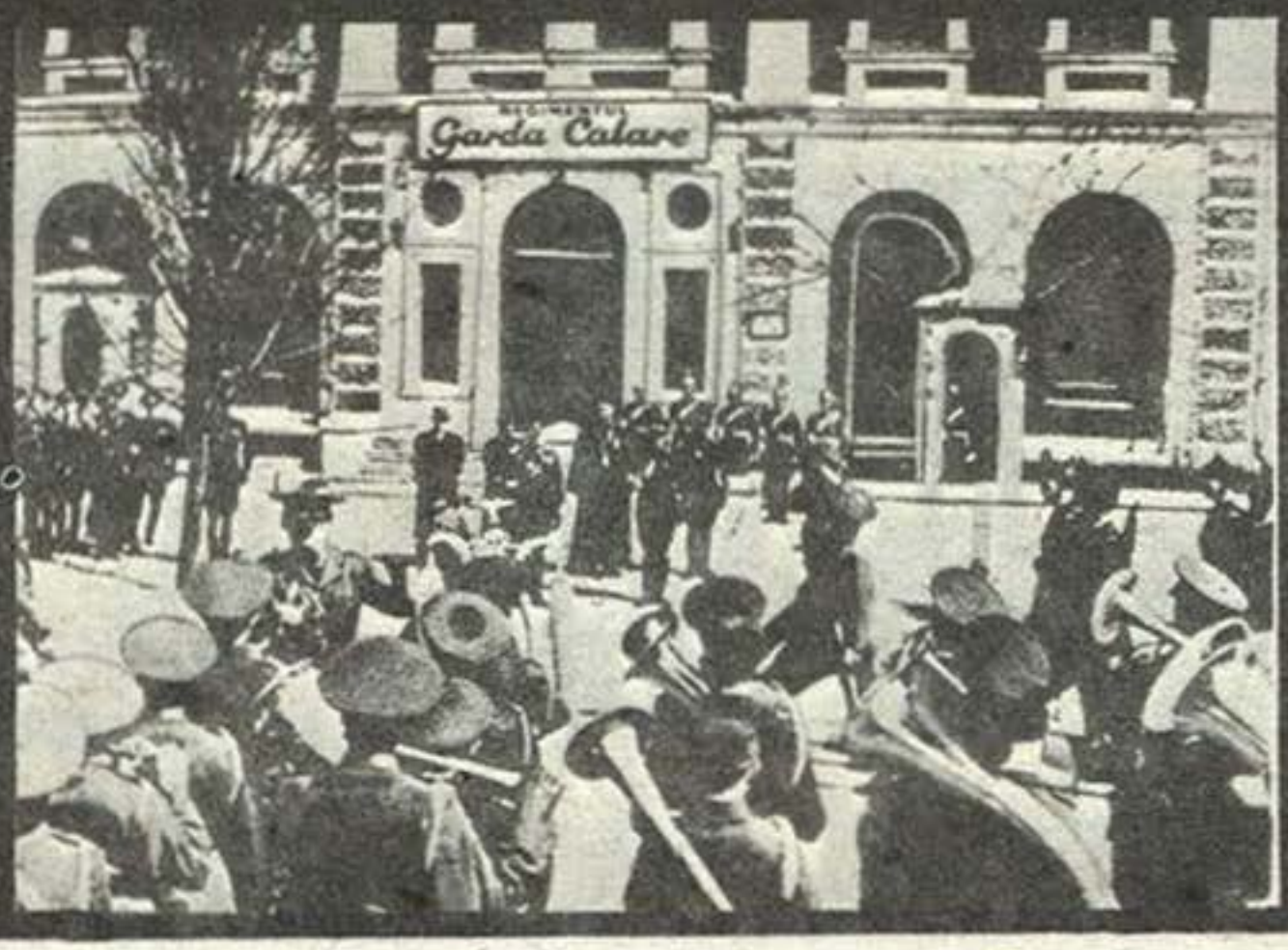

Manifestare la regimentul Garda Călare

ţara pe care am moştenit-o cu datoria de a o apăra şi de a o transmite urmaşilor neatinsă şi demnă.

Pericolele la care cu toţii ne gândim pot fi învinse prin credinţă, prin sforţare şi prin seriozitate în ceea ce întreprindem pentru apărarea ţării.

Nu trebuie diminuate pericolele, dar nici nu trebuie înţelese fără o bărbătească voinţă de a le învinge.

Orice lozinci cu caracter social trebuie să amuţească, atâta vreme cât problemele naţionale sunt în cauză".

Viaţa marilor oraşe ale lumii suferă şi ea schimbări esenţiale pe măsură ce războiul se prelungeşte. „Roma se străduieşte să se acomodeze noilor împrejurări care au adus războiul la porţile Cetăţii Eterne" — citim astfel într-o relatare din *Vremea* cu titlul *Roma între un răsărit şi un apus de soare* — deoarece „dispoziţiile autorităţilor interzic circulaţia pe străzi de la orele 5 după-amiază, orice activitate încetează practic la jumătatea zilei. Magazinele, instituţiile publice închid la orele 3, serviciile de transport în comun încetează să funcţioneze curând după aceea şi tot astfel spectacolele de cinema. Teatrele şi Opera şi-au suspendat reprezentaţiile.

În preajma orei 5 străzile oferă un aspect curios. Oamenii hoinăresc în preajma caselor lor sau zăbovesc în grupuri în pragul porţilor, neîndurându-se până la ultimul minut să se zăvorască la domiciliu.

Imediat apoi liniştea întreruptă doar de trecerea vehiculelor militare se aşterne până a doua zi dimineaţa peste oraş.

Constrângerea aceasta care apasă greu asupra populaţiei îi preocupă mai puţin totuşi pe locuitori. Problema care absoarbe îngrijorarea lor e aceea a aprovizionării. Lipseşte carnea, lipsesc legumele. În strădania de a remedia alarmanta stare de lucruri, autorităţile au făcut un apel stăruitor pe lângă proprietarii de vehicule pentru a le pune la dispoziţia Municipiului în scopul aducerii alimentelor în oraş".

Deşi aflat la mii de kilometri depărtare de teatrele de luptă şi *New Yorkul se resimte...* cum se intitulează un alt reportaj din săptămânalul mai sus-amintit:

„Pentru cine a cunoscut înainte de război New York-ul, viaţa s-a schimbat mult în metropola americană. Nu o mai scaldă cascadele luminoase, circulaţia automobilă e redusă cu 80 la sută, iar cauciucurile de schimb pentru vehicule ating preţuri astronomice. Socotind că şi aşa, totuşi, circulaţia e prea mare, guvernul a introdus «permisele» aplicabile nu numai maşinilor, dar şi călătorilor pe calea ferată". ■

Rubrică realizată de: Ioana URSU, Ioan LĂCUSTĂ

Cronică măruntă

timp ce se îndrepta spre biroul său.

● Monitorul Oficial publică o decizie a Ministerului de interne care prevede că „nimeni nu se poate evacua dacă nu posedă o autorizaţie de evacuare în care să i se arate zona în care se poate evacua". Spre a se cunoaşte posibilităţile de cazare ale fiecărei localităţi — mai precizează aceeaşi decizie —, în termen de 15 zile se va proceda la un recensământ al tuturor clădirilor şi dependinţelor. Proprietarii sau deţinătorii de imobile care nu vor declara organelor de recensământ încăperile care urmează a fi rechiziţionate, vor fi pedepsiţi cu închisoare corecţională de la 1 la 5 ani şi o amendă de 50 până la 75 la sută din valoarea locativă a bunului.

● Vezuviul erupe tot mai puternic. Un fluviu de lavă cu o lăţime de 300 metri şi o înălţime de 27 metri se abate asupra satelor de la poalele vulcanului. Întreg Golful Neapole este acoperit cu un nor gros de fum. Fluviul de lavă smulge stânci întregi pe care le aruncă în mare. O primă estimare anunţă peste 2 000 victime omeneşti.

● Societatea pentru protecţia animalelor face un călduros apel, către toţi cei ce vor să se evacueze din Capitală şi nu doresc să-şi părăsească sau să-şi alunge animalele (câini, pisici etc.). Cei care nu le pot lua în evacuare sunt rugaţi a se adresa respectivei Societăţi.

MISTERELE
DIN DOSARUL UNUI DIPLOMAT

În procesul pregătirilor pentru organizarea și inaugurarea Muzeului Holocaustului de la Washington, istorici și cercetători din diverse țări ale lumii s-au aplecat, cu mai multă atenție, asupra contribuției unor persoane din țările vechiului continent la salvarea, în anii tragici ai celui de-al doilea război mondial, a multor evrei „destinați soluției finale".

Recent, ne-au parvenit vești din surse americane (vezi și articolul publicat de *Magazin istoric*, nr. 1/1994) că un interes deosebit în această privință a atras și activitatea, din anii 1943 și 1944, a diplomatului român *Florin Em. Manoliu*. În perioada respectivă, acesta ar fi distribuit numeroase pașapoarte evreilor din Ungaria și Transilvania de nord-est (ocupată de horthyști), precum și alte documente care le-au înlesnit emigrarea.

Documentele privitoare la diplomatul român cercetate până în prezent ne dau, evident, unele certitudini, dar ne permit și anumite supoziții.

Florin Em. Manoliu a îndeplinit funcția de consilier economic al Legației României de la Berna în intervalul 1 iulie 1943-1 septembrie 1944. Avea, totodată, calitatea de șef al Agenției economice a României din Elveția. Începând cu luna octombrie 1943 și până în august 1944, a întreprins cinci călătorii în România, dintre care două cu automobilul personal. În trei rânduri, pe lângă viza de tranzit dus-întors prin Germania și prin Ungaria, au fost solicitate și obținute și vize de ședere temporară la Viena (15 zile în martie 1944) și la Budapesta (5 zile, tot în martie și „minimum zece zile" în iulie 1944). În solicitările adresate legațiilor Germaniei și Ungariei de fiecare dată Legația României la Berna menționa că „domnul Florin Em. Manoliu trebuie să se deplaseze, de urgență, în România în misiune oficială".

Pe timpul misiunii sale în Elveția, diplomatul român a utilizat, pentru călătorii interne și în afara granițelor elveține, trei automobile personale. Autorităților elveține li s-au solicitat, și ele au acordat cu multă bună-voință, „autorizații speciale de circulație" consilierului român pentru automobilele Lincoln Zephir (august 1943), Packhard (aprilie 1944) și Cadillac (mai 1944). Cu ultimul automobil a revenit în țară, de unde nu s-a mai putut întoarce în Elveția, fiind „surprins de evenimente", cum se specifica într-o notă verbală din 17 mai 1945 a Legației române din Berna către autoritățile elveține.

Așadar, Florin Em. Manoliu era șeful Agenției economice a României în Elveția și nu un simplu comis voiajor. Cum se explică atunci faptul că, în numai zece luni, a efectuat cinci călătorii în țară (două cu automobilul personal) și în trei rânduri s-a oprit la Viena și Budapesta pentru perioade între cinci și cincisprezece zile? Să fi negociat unele contracte comerciale? Foarte puțin probabil, în condițiile politico-economice din Europa acelei vremi.

În același interval de timp a folosit trei automobile. A călătorit foarte mult nu numai spre țară, dar și în Elveția. Poate că drumul cel mai „bătut" era acela spre Geneva unde, se spune, avea un prieten, George Mandel-Mantello, născut și el în România, dar care atunci era diplomat la Consulatul Salvadorului din orașul de pe malurile Lemanului și care îi punea la dispoziție pașapoarte salvadoriene pentru evreii din Ungaria și Transilvania de nord-est. Și tot la Geneva își avea sediul și Comitetul Internațional al Crucii Roșii, care se interesa îndeaproape de soarta evreilor din Europa.

Ar putea fi menționată aici, și nu numai pentru caracterul ei anecdotic, și următoarea întâmplare: la 8 iunie 1944, Legația română din Berna a primit o notă verbală prin care Departamentul politic federal (Ministerul de externe elvețian) informa că fusese sesizat de poliția cantonului Berna că „în noaptea de 29 mai curent, la orele 10.45, domnul Florin Manoliu a circulat între două localități elveține cu toate farurile automobilului aprinse". Mai mult, „nici nu avea asupra sa permisul de conducere". Departamentul politic federal se adresa cu multă deferență Legației române, rugând ca domnul Manoliu să evite pe viitor astfel de abateri de la regulile de circulație rutieră stabilite în Elveția anilor de război.

Ne-am putea întreba: oare Departamentul politic federal cunoștea cumva eventualele preocupări „neeconomice" ale diplomatului român?

Unde ar putea fi găsite, oare, răspunsuri cât de cât verificabile la această întrebare și altele legate de activitatea diplomatului român? Din păcate, în arhivele române, pe care le-am consultat, nu. Dar, fiind vorba despre activități de genul celor ce i se atribuie, ar putea exista documente probatoare în arhivele oficiale? Cine și-ar fi putut însă permite, în acei ani tulburi, să încredințeze hârtiei informații și date despre asemenea acțiuni? ■

N. DINU

Dicţionar istoric

„Ciudată concluzia la care ajungi la amurgul vieţii: ai trăit o viaţă întreagă în Rusia, dar ce fel de ţară este aceasta şi ce fel de popor o populează noi nu ştim cu precizie; mai exact spus, ştim, dar cumva fragmentar şi mai degrabă anapoda".

(Viaceslav Pieţuh, **Literaturnaia gazeta,** *nr. 4/1993)*

FEDERAŢIA RUSĂ

VASILE ŞANDRU

În numărul 2/1992, revista noastră a inaugurat un Dicţionar istoric **al fostelor republici din spaţiul ex-sovietic, actualmente state suverane, independente, dintre care 12 au constituit Comunitatea Statelor Independente (C.S.I.). Am publicat până acum fişe istorice ale Letoniei, Lituaniei, Estoniei şi Ucrainei, iar în paginile de faţă continuăm să prezentăm cea mai mare dintre republicile ex-sovietice: Rusia.**

Marile tulburări

Moartea subită a lui Boris Godunov (13 aprilie 1605) a declanşat evenimente ce s-au derulat cu repeziciune şi pe căi imprevizibile. Moscova a jurat credinţă fiului lui Boris, Feodor Godunov, în vârstă de 16 ani, dar principalii boieri (cnejii Vasili şi Ivan Goliţân, Mihail Saltâkov, Piotr Basmanov ş.a.) au trădat. El au trecut cu oamenii de sub comanda lor de partea falsului Dmitri, care, după înfrângerea suferită în ianuarie 1605, îşi refăcea forţele la Putvil, pregătind o nouă ofensivă asupra Moscovei. Sprijinit de trădarea boierilor şi confirmat de Vasili Şuiski (care conducea ancheta uciderii ţareviciului Dmitri), falsul Dmitri a intrat triumfal în Moscova, la 20 iunie, după ce boierii trimişi de el l-au ucis pe tânărul Feodor Godunov şi pe mama acestuia *(Magazin istoric,* nr. 9/1970, 12/1979).

Încoronat ţar, falsul Dmitri, înconjurat şi păzit de polonezi, a pierdut repede încrederea moscoviţilor. Ei au descoperit în comportamentul său maniere nedemne de un ţar, abateri flagrante de la rigorile religioase, aroganţă faţă de boieri. Trupele poloneze care îl protejau se dedau la jafuri şi tot felul de umilinţe împotriva populaţiei Moscovei. Falsul Dmitri a fost ucis în noaptea de 16-17 mai, când sărbătorea cu mare fast nunta sa cu poloneza Marina Mnişek (care a reuşit să fugă). „Dmitri i-a nimicit pe Godunovi şi a dispărut şi el ca o fantomă, lăsând în urmă o groaznică prăpastie, care a fost cât pe-aci să înghită statul moscovit", va nota istoricul Kostomarov, în anul 1913.

Conducătorul complotului care l-a ucis pe falsul Dmitri, Vasili Şuiski, a fost „strigat la domnie". El s-a proclamat ţar, dar nu a avut parte de linişte, nefiind recunoscut de multe oraşe. Un nou „fals Dmitri" a apărut la orizont. Era sprijinit de multe oraşe şi de bandele lui Ivan Bolotnikov, care ameninţau să cucerească Moscova. Trupele lui Şuiski au reuşit să-l înfrângă şi să-l captureze pe Bolotnikov, dar rămăşiţele „oştilor" lui, formate din cca 100 000 cazaci şi ţărani fugiţi de pe moşiile boierilor, s-au pus la dispoziţia noului „ţarevici", care se instalase, împreună cu un detaşament de 7 000 polonezi, la Tuşino, de unde controla împrejurimile Moscovei. Şuiski a cerut ajutorul Suediei, care a trimis trupe, dar regele Sigismund al Poloniei a ocupat Smolenskul şi s-a îndreptat spre Moscova. Trupele ruse au fost atacate şi înfrânte şi de lituanieni. Rămas fără armată, Şuiski a fost detronat în iulie 1610 de lituanieni, care l-au instalat pe tron pe fiul lui Sigismund, Vladislav. Foştii aliaţi suedezi au ocupat şi ei o parte din teritoriu. Rusia a fost practic lipsită de autorităţi centrale, iar teritoriul său a fost ocupat de polonezi, suedezi, litua-

În imagine: gravură din sec. XVII reprezentând ţărani ruşi.

nieni și de bandele de cazaci și țărani fugari.

Minin și Pojarski

La chemarea patriarhului Hermoghen pentru apărarea ortodoxiei împotriva ocupanților catolici, în marile orașe s-au format detașamente de eliberare, care, reunite sub comanda lui Cozma Minin, din Nijni Novgorod, și a cneazului D. Pojarski, au reușit, în octombrie 1612, să cucerească Moscova din mâinile polonezilor. S-a convocat Soborul, care s-a întrunit la Moscova, în ianuarie 1613, pentru alegerea unui nou țar.

După îndelungi dezbateri și pertractări de culise, Soborul elector l-a ales ca țar pe tânărul Mihail Feodorovici Romanov, în vârstă de 16 ani, complet nepregătit și surprins de această opțiune a boierilor.

Se punea astfel capăt „marilor tulburări" care, potrivit aprecierii istoricului rus Al. Kizewetter, au fost o adevărată „revoluție politică și socială" împotriva rânduielilor stabilite de țari (în special de Ivan cel Groaznic), care au provocat nemulțumiri și conflicte deschise între toate clasele societății. Boierimea urmărea limitarea puterii țarului (obținând chiar unele concesii minore din partea lui Boris Godunov și a lui Șuiski). Conflictele de la vârf au provocat însă un vid de putere, care a permis punerea în mișcare a maselor oprimate, creându-se o stare haotică, de care au putut profita atât diferite forțe politice interne, cât și statele vecine aflate în relații conflictuale cu statul rus, adus astfel la limita prăbușirii.

Alegerea tânărului Mihail Romanov a fost favorizată de înrudirea familiei sale cu vechea dinastie a Ruricilor, precum și de faptul că Romanovii erau printre cei mai bogați boieri, posedând mari moșii și numeroși țărani șerbi în mai toate regiunile țării. Hotărâtor a fost însă faptul că noul țar a acceptat limitările impuse de boieri puterii sale, deși, cu timpul, acestea au fost date uitării, în special de urmașii săi. O durabilitate mai mare a avut numai Soborul, ca organ reprezentativ care a dobândit o oarecare stabilitate în prima jumătate a sec. XVII, când se convoca periodic, iar competențele sale s-au lărgit întrucâtva. Ulterior însă rolul său s-a diminuat treptat și practic a dispărut, fiind înlocuit de alte instituții controlate direct de țar.

Tatăl țarului Feodor Nikitici Romanov, un om cult, aflat în conflict cu Boris Godunov, se refugiase în Polonia, unde a fost reținut ulterior de regele polonez, ca ostatec. Revenit în țară în 1619, el a fost numit de fiul său mitropolit și apoi patriarh, sub numele de Filaret, și, până la moartea sa (1633), a fost adevăratul conducător al Rusiei.

Domnia lui Mihail Romanov (1613-1645) a trecut sub semnul eforturilor de restabilire a ordinii în interior (cu prioritate refacerii situației financiare dezastruoase) și de reglementare a păcii cu vecinii, cu prețul unor cedări teritoriale. Pacea de la Stolbovo cu Suedia (1617) lăsa acesteia o parte din regiunea Novgorodului, iar prin pacea cu Polonia (1618) era cedat Smolenskul, în schimbul renunțării de către regele Poloniei la pretențiile asupra tronului moscovit și al eliberării tatălui țarului.

Înapoiate Moldovei jure haereditario

Lui Mihail Romanov i-a urmat la tron fiul său Alexei Mihailovici, în vârstă de 16 ani. Educat de unul dintre cei mai luminați boieri ai timpului, Boris Morozov, care îi va fi și principalul mentor și îndrumător după încoronare, tânărul țar s-a format în spiritul tradițiilor rusești, dar și cu deschidere pentru asimilarea unor inovații din Occident. „Țarul Alexei Mihailovici, scria istoricul V.O. Kliucevski, a adoptat în mișcarea de transformare o poziție corespunzătoare acestui punct de vedere: cu un picior el se sprijinea încă puternic pe arhaica tradiție ortodoxă autohtonă, iar celălalt picior l-a pus dincolo de limita acesteia, rămânând în această poziție tranzitorie nedecisă".

Politica externă a noului țar s-a caracterizat prin faptul că „războaiele de apărare au fost înlocuite cu războaie ofensive". În 1654, după o răscoală a cazacilor ucraineni împotriva stăpânirii poloneze, rada (consiliul) de la Pereiaslav, sub conducerea hatmanului Bogdan Hmelnițki, a proclamat unirea Ucrainei cu Rusia. În același an, a început primul război al țarului cu Polonia (1654-1656), urmat de războiul contra Suediei (1656-1658) și de al doilea război împotriva Poloniei (1658-1667). Prin acordurile de pace, Rusia a obținut Letonia, Smolenskul, regiunea Seversk, Ucraina de pe malul stâng al Niprului și orașul Kiev, de pe malul drept. În 1655 ea și-a extins stăpânirea asupra calmâcilor. În 1672 s-a declanșat războiul cu Turcia, pentru pământurile din dreapta Niprului, care va continua și după moartea lui Alexei (1676), până la încheierea păcii de către urmașul său Feodor, în 1681.

Un moment important l-au înregistrat raporturile Rusiei cu Moldova. În 1656 domnitorul Gheorghe Ștefan a încheiat cu țarul Alexei un tratat secret de alianță. Odată cu angajamentul Rusiei de a respecta independența și integritatea Moldovei, tratatul mai prevedea: „locurile, teritoriile și cetățile pe care turcul le-a desprins din Moldova, cum sunt Cetatea Albă, Chilia, Tighina și provincia Bugeac, Marele Cneaz le va relua cu armele și le va înapoia principatului Moldovei *jure haereditario*".

Împreună cu patriarhul Nikon, care dobândise o mare influență în stat, țarul Alexei a promovat, în 1654, „corectarea cărților bisericești", care prin numeroasele co-

pieri în decursul anilor se îndepărtaseră de textele originale bizantine. Acțiunea a stârnit o puternică rezistență în rândul credincioșilor. Au apărut numeroase secte cunoscute sub numele de „staroverî" sau „staroobreadți", rămase fidele textelor tradiționale. Supuși persecuțiilor, mulți dintre acești „disidenți" au fost obligați să părăsească Rusia. O parte dintre ei și-au găsit o nouă patrie pe pământul românesc. Sub domnia lui Alexei s-a intensificat activitatea de colonizare militară a teritoriilor, în special în regiunile sudice și sud-estice ale părții europene, precum și a Siberiei, unde detașamentele cazăcești au continuat să înainteze, atingând, spre sfârșitul secolului, Kamciatka. În același timp, tulburările interne practic nu au contenit: răscoale și revolte ale populației asuprite și sărăcite de dările tot mai mari la stat și corvezile la boieri s-au succedat la Moscova (1648), Novgorod și Pskov (1650), Moscova (1662) și, mai ales, răscoala condusă de cazacul Stenka Razin, care a cuprins un vast teritoriu și a zguduit imperiul timp de patru ani (1667-1671).

În prima căsătorie cu Maria Miloslavski, Alexei Mihailovici a avut opt fiice și cinci băieți, din care i-au supraviețuit șase fete și doi băieți, Feodor și Ioann, ambii bolnăvicioși și mediocri mintal. În a doua căsătorie a sa cu Natalia Narâșkina s-au născut Petru (30 mai 1672), viitorul țar, și două fete.

Feodor, care a urmat la tron (1676-1682), era atât de bolnăvicios și slab, încât „nu putea, fără ajutor, nici măcar să-și ridice de pe cap coroana". În aceste condiții, treburile de stat erau rezolvate în principal de boierii apropiați țarului. Totodată se desfășura o luptă dârză între cele două familii — Miloslavski și Narâșkin — pentru putere. Sub domnia lui Feodor Alexeevici, au fost adoptate o serie de măsuri care au premers și pregătit viitoarele reforme. A fost astfel introdus criteriul meritelor și calităților personale în promovarea în funcțiile de comandă în armată și aparatul de stat (în locul „dreptului" bazat pe moștenirea titlului nobiliar).

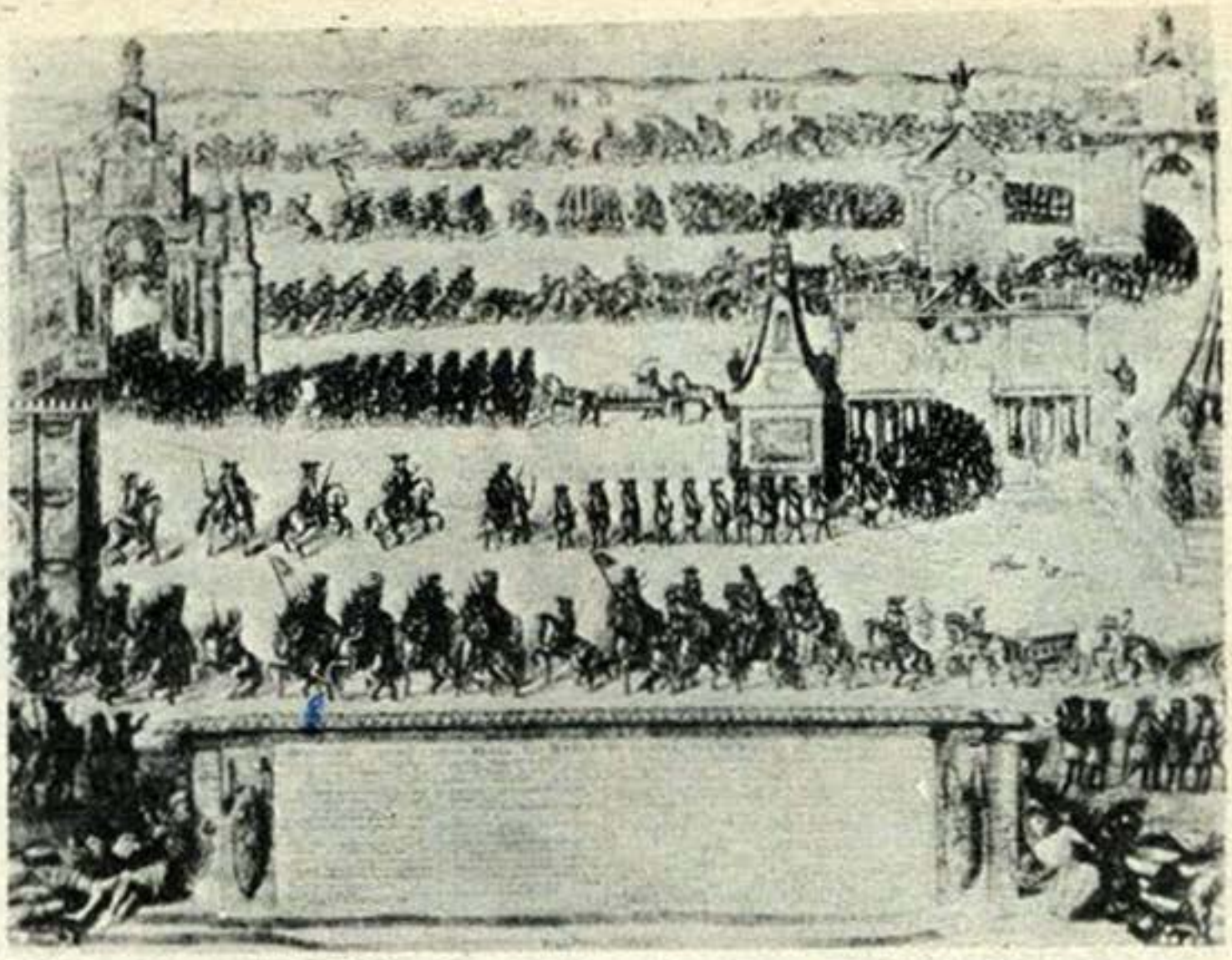

Intrarea lui Petru I în Moscova, după victoria de la Poltava (gravură)

Un testament ce nu a existat niciodată

După moartea lui Feodor (aprilie 1682), care nu a avut urmași direcți, lupta dintre cele două clanuri pentru tron s-a amplificat, ajungându-se în final la bizara soluție a celor doi țari frați după tată — debilul Ioann (propulsat de familia Miloslavski) și Petru (propulsat de Narâșkini, dar sprijinit de majoritatea boierilor, datorită calităților sale). Până la majoratul lui Petru, treburile statului erau de fapt conduse de sora mai mare a lui Ioann, Sofia, împreună cu favoritul său, cneazul Vasili Golițân. În 1689, Petru s-a căsătorit și a preluat întreaga putere. Sofia a fost închisă în mănăstirea Novodevicie, iar Ioann a acceptat de fapt un rol de figurant până la moartea sa, la începutul anului 1696. În primii zece ani de la încoronare *(Magazin istoric,* nr. 5/1972), Petru s-a consacrat unei activități intense de cunoaștere, informare, în special în domeniul militar și al construcțiilor navale, acordând o atenție minimă treburilor conducerii statului, pe care le-a lăsat pe mâna boierilor fideli persoanei sale. El s-a înconjurat cu specialiști străini (generalul scoțian P. Gordon, inginerii Franz Timmermann, I.V. Brus, diplomatul aventurier F. Lefort ș.a.), ceea ce a suscitat nemulțumiri și chiar o încercare de complot a unor boieri, pe care țarul a reprimat-o fără cruțare. În 1697-1698, a călătorit, deghizat ca membru al unei delegații („marea solie"), condusă de Lefort, în Austria, Olanda și Anglia. Istoricul Kliucevski nota despre această călătorie: „El călătorea în străinătate... Ca un muncitor care dorea să cunoască repede meșteșugurile care îi lipseau și de care avea nevoie; căuta în Occident tehnica, nu civilizația". Cunoștințele acumulate au fost folosite activ de Petru în reorganizarea pe baze moderne (pentru acel timp) a armatei, construirea flotei militare, efectuarea unor ample reforme în societatea rusă.

Revenit în țară în 1698, Petru I a înăbușit răscoala „streliților" (regimentul de infanterie de elită) și a trecut la activitatea de transformare a

Rusiei. Obiectivul principal, dictat de interesele economico-comerciale și strategico-militare ale Rusiei, consta în realizarea ieșirii la mări care nu înghețau în sezonul rece. Portul Arhanghelsk nu mai putea face față noilor cerințe. Încă în 1695-1696, după o primă campanie eșuată, Petru a reușit la a doua campanie, mai bine pregătită și susținută de flota recent construită, să cucerească cetatea Azovului din mâna turcilor, realizând o primă ieșire prin Marea de Azov spre Marea Neagră. În 1700 a început „războiul Nordului", care va dura 21 de ani, împotriva Suediei. După o înfrângere inițială la Narva (1700), Petru a obținut o victorie hotărâtoare asupra lui Carol XII la Poltava în 1709 și, după alte lupte timp de încă 12 ani, prin pacea de la Nystadt, din 1721, Rusia a anexat țărmul Mării Baltice, de la Vâborg până la Riga. În 1703 Petru a pus temeliile orașului Sankt-Petersburg, devenit în 1713 capitala țării, „fereastra" deschisă a Rusiei spre Europa (*Magazin istoric*, nr. 9/1981). În 1722-1723, în urma campaniei împotriva Persiei, Rusia și-a extins stăpânirea asupra țărmului apusean al Mării Caspice.

În paralel, Petru a dus noi războaie împotriva Turciei. În 1711, aliat cu Dimitrie Cantemir, domnul Modovei, el a pierdut bătălia de la Stănilești pe Prut, fiind pe punctul de a cădea în mâna turcilor. A fost salvat de lăcomia vizirului, care s-a lăsat cumpărat de darurile bogate trimise de țar, la îndemnul soției sale Ecaterina, și astfel Petru a obținut o pace cu pierderi minime și posibilitatea de a se retrage cu armata și întreaga sa suită din încercuire. Împreună cu țarul s-a refugiat în Rusia Dimitrie Cantemir, cu câteva mii de boieri credincioși. Domnitorul moldovean va primi titlul de prinț și va juca un rol prestigios în anturajul lui Petru cel Mare, care va recurge frecvent la sfaturile sale în treburile de stat. Fiul lui Dimitrie, Antioh Cantemir (1708-1744), a fost primul poet al literaturii ruse, șef al misiunii diplomatice ruse la Londra (1732-1738) și ambasador al Rusiei la Paris (1738-1744).

Referindu-se la reformele înfăptuite sub domnia lui Petru cel Mare, istoricul Kliucevski scria: „ordinea reformei a fost dictată de război, care i-a imprimat ritmurile și metodele. Măsurile transformatoare au urmat una după alta în acea ordine pe care o dictau necesitățile impuse de război".

Petru cel Mare a murit la 28 ianuarie 1725, în vârstă de 53 ani, în urma unei răceli cu complicații, decesul survenind rapid, astfel încât el nu a mai avut posibilitatea să dicteze un testament. Textul aprocrif, intitulat *Testamentul politic al lui Petru cel Mare*, a fost pus în circulație de urmașii săi, pentru a justifica politica lor expansionistă. Un astfel de testament nu a existat niciodată.

La moartea lui Petru cel Mare, suprafața imperiului ajunsese la cca 15 milioane km pătrați. Efectivele militare (fără flota de război) numărau 220 mii oameni, iar cheltuielile militare absorbeau cca 70 la sută din bugetul statului. Imperiul avea, în partea europeană, ieșire la patru mări: Baltică, Neagră, Caspică și Marea Albă. ■

(Va urma)

VASILE ALECSANDRI

(Urmare din p. 47)

în vechea limbă a sfintelor cărți.

Atât frații mei de credință dinlăuntru cât și ceilalți frați ai mei împrăștiați în toate părțile lumii vor afla în ele însușirile înalte ale minții românești și vitejiile săvârșite de latinii de la Dunăre.

Pe pragul unei vieți noua în România neatârnată, m-aș simți fericit dacă această slabă încercare ar fi îndemnul unei înfrățiri intelectuale a israeliților cu românii, însușindu-și dulceața și frumusețea inimii românești.

Rămân cu adâncă stimă al dvs.

Israel Teller
profesor de limba ebraică la școala israelito-română".

Iată și răspunsul lui Vasile Alecsandri, datat „Mircești, 30 iulie 1878".

„Domule profesor,

Primind manuscrisul dvs. care conține traducerea în limba ebraică a poeziilor mele: *Cântul gintei latine* și *Peneș Curcanul*, m-am bucurat de a constata acest început de mișcare literară între coreligionarii dvs. ce se găsesc în România.

Totodată însă am simțit o mare regretare de a nu cunoaște limba profesată de dvs. în școala din Bacău, pentru ca să admir calitățile literare ale traducerii ce mi-ați trimis și astfel să pot răspunde prin complimente sigure la măgulitoarea dvs. scrisoare.

Vasile Alecsandri".

Aceste documente au fost publicate în ziarul bucureștean *Curierul israelit* din anii optzeci ai secolului trecut și ele constituie încă o dovadă a faptului că, sub soarele aceleiași patrii, cultura unește, îndemnând la conlucrare și prețuire reciprocă. ■

Emil PUȘCAȘ

Un cutezător înarmat cu dârzenie: ROBERT FULTON

Robert Fulton s-a arătat interesat de toate domeniile științei. Puține au fost ramurile de activitate în care n-a încercat să facă cercetări. Astăzi el este vestit mai ales pentru realizarea primului vapor cu aburi. Ziarista Cynthia O. Philip i-a consacrat lui Fulton un amplu articol în revista American History Illustrated, **pe care îl reproducem în continuare, într-o versiune prescurtată, cu subtitlurile redacției** Magazin istoric.

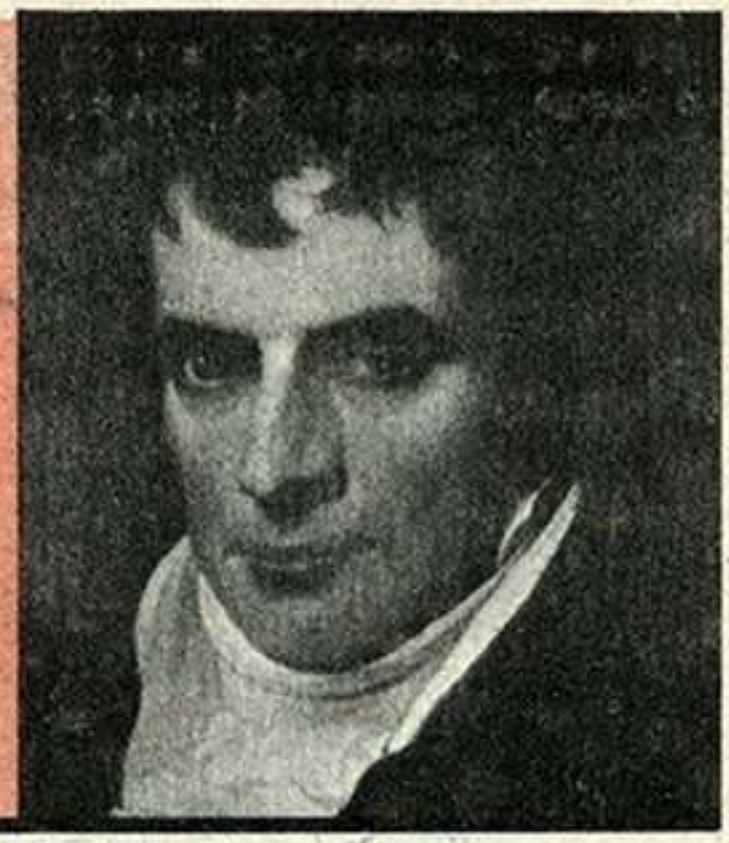

CYNTHIA OWEN PHILIP

Robert Fulton s-a născut într-o fermă din comitatul Lancaster, Pennsylvania, la 14 noiembrie 1765. Pe când el avea șase ani, tatăl său, copleșit de datorii, a pierdut proprietatea de 400 acri, care a fost scoasă la licitație de șerif. Chiar și paturile și obiectele de bucătărie le-au fost luate. Familia (Robert mai avea încă trei surori mai mari și un frate mai mic) s-a mutat în orașul Lancaster, 30 mile mai la nord. După doi ani, tatăl lui Robert a încetat din viață.

Artist și inventator

Moartea părintelui său l-a afectat profund pe tânărul Fulton. Deși familia era săracă, educația pe care a primit-o a fost superioară celei obișnuite din vremea aceea. Geniul lui creator s-a manifestat încă din copilărie, când a inventat — se spune — un pistol cu aer comprimat și o barcă de pescuit cu vâsle mecanice. A făcut atâtea experiențe cu mercur, încât a fost poreclit „Bob argint-viu".

Când avea 15 sau 16 ani, Fulton s-a dus la Philadelphia, unde a intrat ucenic la un armurier, dar nu pentru multă vreme. În scurt timp a deschis un magazin care vindea portrete în miniatură.

În 1786, Fulton poseda suficienți bani ca să cumpere o fermă pentru mama sa, să investească în alte trei loturi în Pennsylvania de vest și cu ultimele 40 guinee să plece pentru un an la Londra, unde spera să își completeze instrucția artistică.

A pornit la drum înarmat cu o scrisoare de recomandare din partea lui Benjamin Franklin către Benjamin West, originar din Lancaster, care devenise pictorul oficial al regelui George III și avea să fie ales în curând al doilea președinte al prestigioasei Academii regale. Întreaga familie West l-a înconjurat cu dragoste pe Fulton. În ciuda ospitalității oferite de West, Fulton a dus o existență precară în timpul șederii sale la Londra, fiind mereu plin de datorii. Abia în 1791 a obținut primele succese: două dintre portretele sale au fost acceptate la expoziția organizată de Academia regală, iar alte patru picturi, la Societatea Artiștilor.

A inventa pare un proces cu totul deosebit de cel de a picta. În cazul lui Fulton însă nu era așa. Modul lui de gândire și iscusința pe care și-a însușit-o ca artist au fost hotărâtoare. Pentru el atât pictura cât și invenția erau arte. Munca dintr-un domeniu completa spiritul creator din celălalt. Nici când a devenit inginer nu a încetat să picteze de plăcere. Era o activitate fără care nu putea trăi.

Prima lui invenție a fost o mașină de tăiat și polizat marmura. Încurajat de succesul de care s-a bucurat proiectul său, Fulton a imaginat un sistem mecanic de ridicare a bărcilor pe canale, o invenție care înlocuia tradiționalul zăgaz și era adaptată special pentru terenurile în pantă și cu nivel de apă scăzut. A trimis planurile contelui Stanhope, care, după cum aflase Fulton dintr-un ziar, era președintele unui comitet ce se ocupa de construirea unui canal menit să lege orașul Bristol de rețeaua de canale engleze. Stanhope avea și el în minte o invenție similară, așa că a încercat să blocheze inițiativa lui Fulton. Acesta însă nu s-a lăsat intimidat. A dat un anunț într-un ziar de largă circulație și a obținut un brevet, deși procedura era complicată și costisitoare.

Ulterior, a scris și o carte: *Tratatul de ameliorare a canalelor navigabile*. Elegant editat și ilustrat, volumul de 160 de pagini includea și o istorie a începuturilor construcțiilor de canale, încă din Egiptul antic.

Tratatul lui Fulton a fost bine primit. Curând după publicarea cărții a convins un

american să cumpere pentru Statele Unite dreptul asupra proiectului. Înțelegerea stabilea ca Fulton să meargă pentru scurt timp în Franța, ca să breveteze și să exploateze sistemul acolo. Pentru aceasta, a primit imediat 300 lire, cu promisiunea că va mai primi încă 1200 la instalare. Dar nici una dintre părți n-a respectat contractul. Ceea ce l-a făcut să întârzie în Europa a fost o nouă invenție despre care afirma eufemistic că este „o mașină ciudată de însănătoșire a sistemului politic". Era vorba despre submarin.

În slujba lui Bonaparte

Curând după sosirea sa la Paris, în 1797, Fulton a propus guvernului un vas numit *Nautilus,* echipat cu bombe de contact pe care el le numea „torpile". Lăudându-se că această invenție ar putea anihila flota britanică, el se oferea să o construiască pe cont propriu. Recompensa pe care o pretindea ar fi fost de 4 000 lire pentru fiecare tun de pe navele britanice de peste 40 tunuri, distruse cu ajutorul invenției sale, și 2 000 de lire pentru cele de pe nave sub 40 tunuri. Pentru că francezii pierduseră un număr alarmant de vase în cei patru ani de război cu Anglia, inventatorul avea toate motivele să spere că propunerea lui urma să fie acceptată. Negocierile au târâgânat peste doi ani, dar Fulton nu și-a pierdut speranța. S-a bucurat de sprijinul entuziast al astronomului Pierre Simon Laplace, cel mai renumit om de știință din Franța acelei vremi, și a lui Gaspard Monge, al cărui sistem de geometrie descriptivă stă la baza desenului tehnic modern. Ei au aranjat o întâlnire între Fulton și Napoleon Bonaparte. Nu se știe ce s-a petrecut în timpul acesteia, dar la începutul lui 1800 Fulton părea sigur că guvernul îl va sprijini să construiască un *Nautilus.*

În iunie 1800, a făcut o demonstrație publică spectaculoasă a invenției sale, la care a invitat savanți, persoane oficiale din guvern și o mulțime de parizieni dornici de noutăți. A demonstrat ușurința cu care poate fi manevrat vasul *Nautilus* pe și sub apa liniștită a Senei, apoi a dus vasul în portul Le Havre. La sfârșitul probelor, *Nautilus* putea să rămână scufundat timp de 8 ore, iar echipajul său compus din cinci oameni era alimentat cu oxigen din tancurile de aer comprimat. Nava avea un catarg demontabil care îi permitea să navigheze la suprafață ca o barcă. Când se scufunda, era pusă în mișcare de un propulsor manual, cu o viteză de până la 2 mile și jumătate (1 milă nautică = 1,852 km) pe oră. Francezii, plini de umor, au poreclit-o „barcă-pește".

În luna septembrie, Fulton s-a îndreptat cu *Nautilus* către un mic port din Normandia — o călătorie de 70 mile pe o mare cu hulă, o performanță remarcabilă. De aici a făcut două incursiuni împotriva navelor britanice, dar căpitanii lor au fost înștiințați de prezența submarinului și s-au ferit de el. Odată cu începerea furtunilor de toamnă, Fulton a adăpostit nava.

În primăvara următoare, a dus submarinul la Brest, unde, pentru a verifica puterea „torpilelor", a aruncat în aer o navă abandonată. Epava s-a sfărâmat în bucățele și o coloană de fum și de apă s-a ridicat la mare înălțime, surprinzându-i pe cei care-și închipuiau că explozibilul își pierde puterea sub apă.

Fulton a născocit apoi un proiect de minare a majorității porturilor britanice cu bombe de contact sau cu ceas, care urmau să fie lansate de două submarine lungi

La 17 august 1807, Steamboat *(Vaporul, numit mai târziu* Clermont*) a efectuat prima cursă de la New York la Albany*

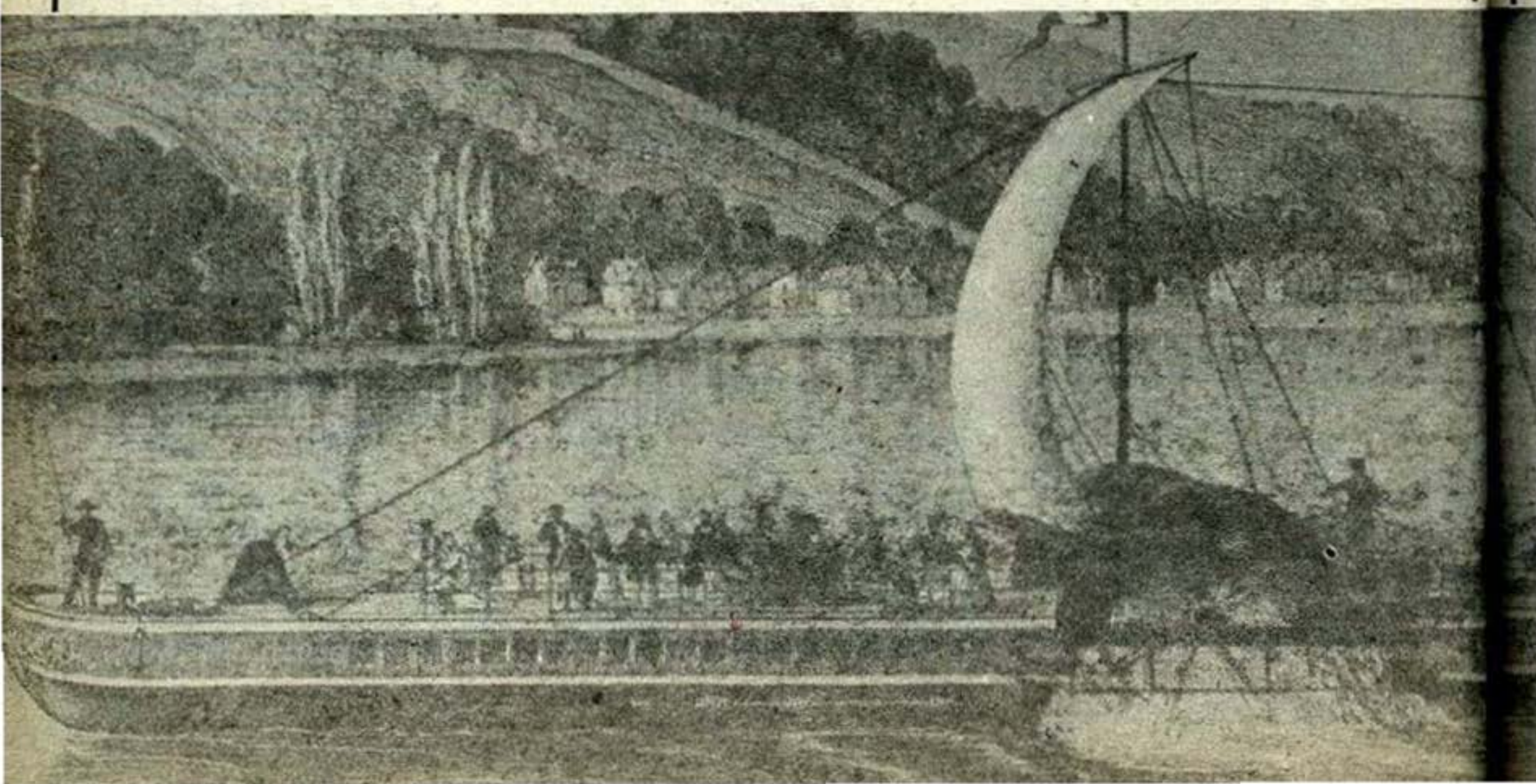

de 36 picioare (1 picior = 0,3048 m), capabile să se scufunde la cel puțin 60 picioare. Această schemă i-a stârnit curiozitatea lui Napoleon, care intenționa să slăbească Anglia și apoi s-o invadeze. El i-a trimis vorbă lui Fulton că vrea să vadă nava *Nautilus* în acțiune.

Răspunsul lui Fulton a fost deconcertant; i-a scris primului consul că a distrus deja partea mobilă a submarinului, iar scheletul metalic, plumbul și cilindrii i-a vândut. Invenția era proprietatea sa personală, a explicat el, și a distrus-o ca să preîntâmpine posibilitatea să o copieze cineva fără consimțământul său și fără să îi plătească. Poate că Fulton avusese dreptate să se teamă de intențiile lui Napoleon. Oricum, curând după aceea a fost semnată pacea preliminară de la Amiens dintre Franța și Anglia. Se părea că Franța nu mai avea nevoie de arma submarină. Legătura dintre inventator și Bonaparte a luat sfârșit. Fire întreprinzătoare, Fulton a lăsat deoparte invenția sa, ocupându-se în continuare de un nou proiect cutezător: vaporul.

Fulton aflase cu siguranță despre încercările anterioare de a pune în mișcare o ambarcație cu ajutorul forței aburului înainte de a-l întâlni pe Robert Livingston, noul ministru plenipotențiar al Statelor Unite în Franța. În 1798, acesta obținuse monopolul tuturor navelor puse în mișcare cu cărbuni sau aburi din apele statului New York, dar vaporul pe care l-a construit el împreună cu inventivul său cumnat John Stevens și cu mecanicul Nicholas Roosevelt s-a despicat chiar de la prima încercare.

De cealaltă parte a Canalului

Acum, Livingston era în căutarea unui nou partener. Cu realizările sale spectaculoase și cu impresionantele sale relații în lumea științifică franceză, Fulton părea să fie omul potrivit. Cei doi au încheiat o înțelegere oficială și Fulton și-a asumat sarcina de a realiza proiectul unui vapor. Optimismul său nu avea margini, deși cele mai multe dintre cunoștințele sale erau convinse că nu va reuși. Montgolfier, inventatorul aerostatului, de exemplu, ridiculiza faptul că ar putea fi născocit un mecanism de propulsare care să poată folosi vaporii în mod eficient pentru punerea în mișcare a unui motor. „Nu se poate", protesta el în fața unui prieten comun. „Dacă dl. Fulton mi-ar fi spus mie una ca asta, l-aș fi lecuit eu de nebunia vaporului".

Fulton nu le-a dat atenție celor ce cleveteau pe seama sa. În vara anului 1803, a construit un prototip de 74 picioare și, cum făcuse și cu *Nautilus*, a organizat o mare demonstrație pe Sena. Îmbrăcat în cel mai elegant costum pe care îl avea, a condus personal ambarcațiunea, ce remorca două mici șalande unde luaseră loc cetățeni de vază ai Parisului. Fulton a parcurs de patru ori Sena, cu patru mile și jumătate pe oră, fără nici o defecțiune. Mulțimea adunată a fost emoționată. Ziarele oficiale caracterizau evenimentul drept un succes complet și strălucitor.

Livingston și toți prietenii lui Fulton se așteptau ca inventatorul să se întoarcă în America, așa cum promisese. Dar el s-a îndreptat spre Anglia. Atenția i-a fost atrasă de alt proiect, care îl va preocupa timp de peste doi ani și jumătate. A început să construiască arme submarine, care să fie folosite împotriva Franței, în războaiele cunoscute astăzi sub numele de napoleoneene.

Contractul încheiat cu serviciul secret englez a fost mult mai avantajos decât sperase el să obțină de la francezi. De la început a primit un salariu de 200 lire pe lună; imediat ce ar fi distrus

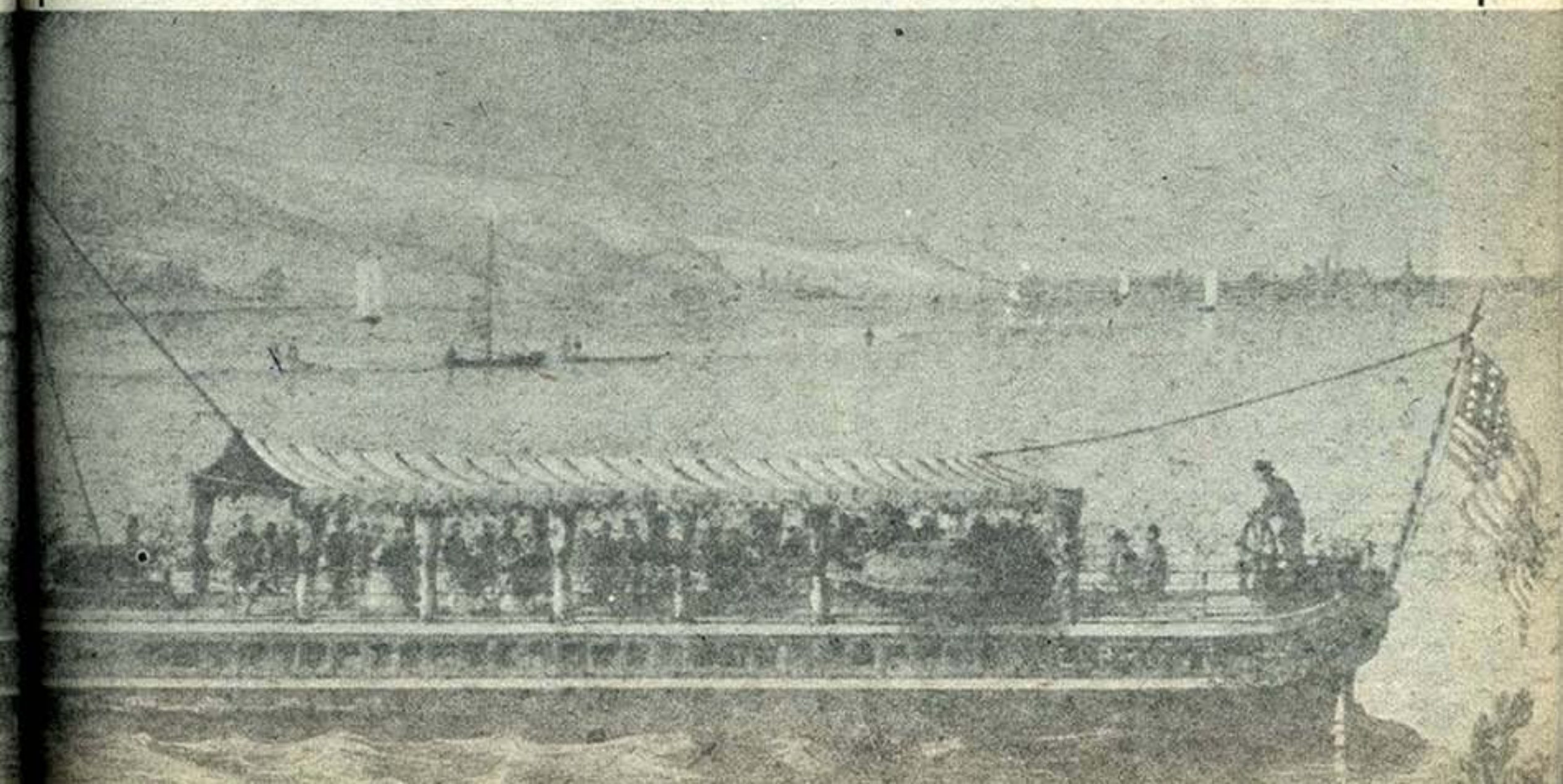

prima navă franceză, ar fi primit 4 000 lire, iar în continuare, jumătate din valoarea fiecărei nave. Şi cum construirea unei fregate de mărime mijlocie costa o jumătate de milion dolari, însemna că era răsplătit regeşte.

Pentru că englezii au stabilit de la început că un *Nautilus* era prea costisitor, Fulton a conceput o navă parţial submersibilă, ca o plută. El a organizat mai multe expediţii împotriva flotilei franceze care era îngrămădită la Boulogne. „Torpilele" lui au produs pagube, uluind pe cei mai mulţi dintre clevetitori. „Tribordul vasului a fost ridicat în întregime, pe urmă transformat în bucăţele, relata unul dintre ei. Apoi a părut că s-a despicat sub propria-i greutate, când nava s-a scufundat, catargele au căzut unul peste celălalt.., păreau doi copaci retezaţi din rădăcină şi totul s-a transformat într-o masă informă întunecată, care plutea la suprafaţă".

Ministrul de război britanic a fost atât de impresionat, încât i-a dat lui Fulton un premiu de 10 000 lire. Apoi, a intervenit din nou istoria. După două zile de la demonstraţie, lordul Nelson a distrus flota franceză şi spaniolă la Trafalgar, asigurând astfel supremaţia navală a Angliei, Fulton devenise de prisos. Nu i s-a mai plătit salariul şi proiectul lui a fost pus la păstrare.

Vaporul

Când s-a întors, în cele din urmă, în Statele Unite, după 20 de ani, avea bani de investit şi multă experienţă. Oamenii de afaceri din New York aveau nevoie urgentă de o îmbunătăţire a transportului intern, de care depindea în mare parte prosperitatea lor. Deşi fluviul Hudson era o mare arteră naturală, navele care navigau pe el întâmpinau greutăţi din cauza capriciilor vremii. În condiţii favorabile, drumul între New York şi Albany putea fi străbătut în două zile. Dar de cele mai multe ori nu era vânt şi drumul putea dura chiar o săptămână. Exista un drum poştal, dar călătoria cu poştalionul se făcea anevoie, te umplea de noroi şi era obositoare.

Fulton a realizat mijlocul de transport dorit de toţi oamenii de afaceri: o navă lungă de 146 picioare şi lată de numai 12 picioare. Interiorul cabinelor de pasageri avea 6 picioare şi jumătate înălţime, „suficient cât să încapă un om cu pălăria pe cap". Preocupat de estetică, inventatorul a insistat ca vasul lui să aibă prova şi pupa frumoase. Nava urma să fie predată în 8 săptămâni, la preţul de 1 600 dolari.

Sub controlul direct al lui Fulton, lucrarea progresa rapid. Îndrumându-i, îmbărbătându-i, însufleţindu-i pe muncitori, inventatorul urmărea cu meticulozitate toate detaliile. El coopera perfect cu lucrătorii, fiindcă nu uitase perioada de ucenicie şi era întotdeauna dispus să asculte sfaturile lor.

La 9 august 1807, exact la patru ani după triumful său de pe Sena, Fulton a început testarea navei pe East River, pentru a determina dimensiunile optime ale zbaturilor. După mici remedieri, vaporul a bătut toate ambarcaţiile care încercau să lupte împotriva curentului, chiar dacă Fulton nu dăduse drumul la întreaga capacitate a motorului.

La 17 august, ora 1 după-masă, „Fulton's Folly" (Nebunia lui Fulton — cum fusese poreclită nava) a pornit în istorica sa călătorie. La bord se aflau numai Fulton, căpitanul, şi un fochist. Fluierăturile şi batjocurile de pe ţărm întreceau zgomotul motorului. Exact la 24 ore de la plecare, au ancorat în largul proprietăţii „Clermont", care aparţinea lui Robert Livingston. Străbătuseră de la New York 110 mile, cu o viteză medie de peste patru mile şi jumătate pe oră. A doua zi de dimineaţă, la 9 şi 13 minute, Fulton şi-a pus maşinăria în mişcare. Livingston, ginerele său şi un episcop venit în vizită din Anglia l-au însoţit pe ultimele 40 de mile spre Albany. Aici au fost salutaţi de guvernator şi de o mulţime de locuitori emoţionaţi, mulţi dintre ei veniţi, fără îndoială, în speranţa de a fi martorii unei dramatice explozii. Amintindu-şi ce se petrecuse în ziua aceea, Fulton scria mai târziu că era atât de extenuat, încât abia a mai putut să se ocupe de aprovizionare pentru drumul de întoarcere. A plecat spre New York a doua zi, în zori.

În pofida performanţei vaporului, teama că boilerul ar putea să facă explozie era atât de mare, încât numai Livingston, oaspetele lui şi doi francezi au avut curajul să călătorească pe vapor. Oamenii din oraşele de pe malul râului se strângeau pe promontorii şi în locurile publice, fluturând batistele în semn de încurajare. Călătoria, care acoperise 300 de mile, fusese făcută în 62 ore, cu o viteză medie de aproape 5 mile pe oră.

Fulton a îmbunătăţit instalaţiile vasului, dând eleganţă şi confort cabinelor de dormit. La 3 septembrie a înregistrat nava sub numele de *The Steamboat* (Vaporul).

În următorii 11 ani, până în 1815, când s-a stins din viaţă, Fulton a construit 17 vapoare. N-a renunţat vreodată la convingerea că submarinul era soluţia înlăturării oricărui război. Chiar cu 4 săptămâni înainte de prima călătorie a lui *The Steamboat*, el declara că navigaţia cu abur nu este nici „pe jumătate atât de importantă ca sistemul torpilelor în apărare şi atac; şi că de aici va veni libertatea mărilor". Cât de falsă era concepţia lui au demonstrat-o următorii 180 ani şi mai ales cele două conflagraţii mondiale.

Cercetătorii se mai întreabă încă dacă a fost un vizionar care a lucrat pentru binele omenirii sau doar un inventator mânat de ambiţii personale. Cert este că prin geniul său de inventator şi de manager a contribuit la situarea Statelor Unite în fruntea revoluţiei tehnologice a secolului XIX. ■

Traducere de
Beatrice KISELEFF

ROMANII ŞI JOCURILE DE CIRC

JEAN-PAUL THUILLIER

Spectatori — sute de mii — pariuri, pasiuni, vedete cu câştiguri fabuloase, toate acestea nu datează de ieri de azi. În urmă cu 2000 de ani, antichitatea romană a cunoscut acest fenomen prin „jocurile de circ", cele adevărate, respectiv cursele de care. „Roma este astăzi în întregime o captivă a circului — ironizează situaţia pamfletistul Juvenal, în cea de a 11-a sa satiră — tumultul lui îmi izbeşte urechile. Un adevărat delir".

Lupte de gladiatori, înfruntări între fiare, curse de care şi de cai, reprezentaţii teatrale... Jocurile s-au tot înmulţit la Roma, încât au ajuns să umple în viaţa locuitorilor oraşului o zi din două. Dar oare aceste mari spectacole, devenite adesea emblema civilizaţiei romane, s-au născut odată cu ea?[1]

Un oraş de leneşi?

Avem o imagine contrastantă despre romani. Pe de-o parte, un popor energic, virtuos şi dominator. Instalaţi către mijlocul sec. VIII î.e.n. pe o mică suprafaţă de pământ în jurul Palatinului, fiii lupoaicei aveau să absoarbă, în imperiul lor, cea mai mare parte a vecinilor. Popor cuceritor, nemulţumit doar cu a domina asupra oamenilor, romanii au vrut să ordoneze şi natura. Reţeaua de drumuri, giganticele lucrări ce au scos din pământ o nouă Cartagină (la sfârşitul sec. I î.e.n.) stau mărturie puterii acestui popor constructor. Totodată, romanii erau atât de lacomi de spectacole şi de plăceri, încât Juvenal n-a putut plânge, într-o formulă devenită celebră, despre concetăţenii săi, că nu „au decât două preocupări: «pâinea şi

[1] Reproducem acest articol, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre şi într-o formă prescurtată, din revista *L'Histoire*.

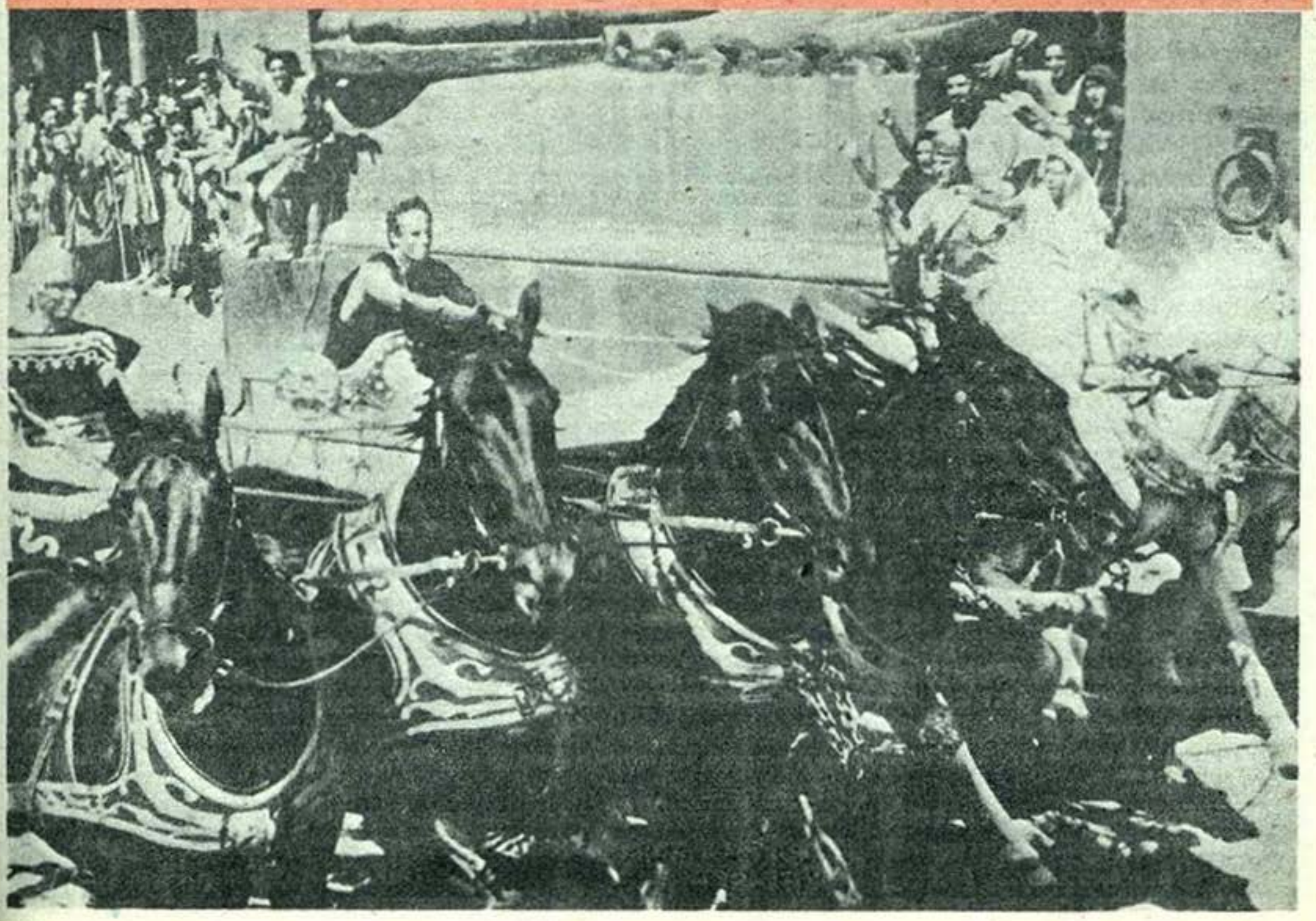

DIOCLES, SCORPUS ŞI SESTERŢII LOR

Vreme de trei zile, în noiembrie 1990, la muzeul din localitatea Lattes, în apropiere de Montpellier, a avut loc un colocviu consacrat „nebuniei romane" a curselor de care. Mozaicuri, statui, basoreliefuri evocându-le au fost adunate şi prezentate participanţilor — şi nu numai lor — într-o expoziţie.

Prin faţa vizitatorilor au trecut astfel conducători celebri de care şi palmaresurile lor, ca Diocles: 4 257 curse şi 1 462 victorii, ce i-au adus micului portughez, sosit la Roma la vârsta de 18 ani, nici mai mult nici mai puţin de 35 milioane de sesterţi, o adevărată comoară. Sau, un alt nume: Scorpus, cel care a câştigat 15 mari saci cu aur, cum aflăm de pe epitaful lui.

Pentru a vedea acestе „stele", spectatorii făceau coadă de cu noapte în faţa arenei Marelui Circ din Roma, a cărui capacitate este întrecută numai de arenele gigantice din America Latină. Arcadele exterioare gemeau de buticuri, unde se practica un comerţ de toate soiurile, ceea ce le încânta mai ales pe femei, eroinele ad-hoc ale unor aventuri galante.

Dar nu numai conducătorii de care erau celebri şi adulaţi, ci şi caii, şi ei autentice vedete: Iluminator, Triumphator, Gloriosus sunt nume intrate în mica istorie.

Cum a fost posibil, i s-a pus întrebarea unuia dintre participanţii francezi la colocviu, ca o societate atât de diferită de a noastră să poată produce fenomene atât de asemănătoare celor pe care le cunoaştem noi?, menţionează revista *Le Point*, care a prezentat colocviul de la Lattes. Evident a fost nevoie de o organizare minuţioasă, dar mai ales de mijloacele materiale necesare, între „sponsori" evidenţiindu-se împăratul. Din păcate, nu ni s-au păstrat detalii despre aspectul finanţării. La Arles, în Franţa, de pildă, s-au descoperit pe malul Rhonului resturile unui astfel de circ, pentru construirea căruia ar fi fost doborâtă o pădure de cinci hectare, cel puţin.

Cert este că pentru acea societate, cursele reprezentau un eveniment extrem de important. Oricât interes am acorda noi astăzi superstarurilor sportive, olimpiadelor şi campionatelor naţionale şi mondiale, ele nu sunt esenţiale în existenţa noastră. Pentru romani, cursele de care ţineau de rădăcinile vieţii lor, chiar de civilizaţia etruscilor, cum demonstrează Jean-Paul Thuillier, autorul articolului alăturat.

circul»".

De fapt, zilele consacrate ludicului au tot sporit de-a lungul secolelor, încât au atins jumătate de an sub Imperiu (începând din sec. I î.e.n.).

În urmă cu câţiva ani, un istoric şi-a pus întrebarea: oare Roma antică a fost un oraş de leneşi?

Pentru a rezolva acest paradox, nu trebuie să neglijăm aspectul cronologic: Juvenal scria la începutul sec. II e.n. Atunci spectacolele romane cunoscuseră o mare amploare. Festivalurile sportive au existat însă chiar din primii ani ai Romei. Pot fi ele oare considerate, din aceste motive, specific latine?

Se mai pune întrebarea dacă Roma nu este — cel puţin simbolic — fiica jocurilor de circ. Conform tradiţiei literare, primele curse hipice ar fi fost organizate în acest oraş, în timpul spectacolului denumit „Consualia". Atunci au fost răpite Sabinele, venite cu taţii şi soţii lor — furt justificat în opinia romanilor, pentru că însoţitorii lui Romulus nu aveau soţii, iar vecinii lor, latini sau sabini, nu-i vroiau cu nici un chip pe aceşti aventurieri drept gineri.

Nu se cunosc — în realitate — decât puţine lucruri despre sărbătoarea zeului Consus. Era vorba în mod cert despre un ritual agrar, al punerii la adăpost a recoltei. Cailor şi catârilor li se acorda odihna binemeritată, după grelele munci ale recoltatului. Consus a rămas unul dintre zeii principali din Circus Maximus, aproape în tot cursul istoriei edificiului (din sec. VIII î.e.n. până cel puţin la Imperiul creştin).

Toate aceste elemente i-au permis istoricului Georges Dumézil să afirme că „nu există nici un motiv să susţinem că ideea însăşi a curselor este de origine străină. Indoeuropeni, primii romani, latinii au adus în cortegiul lor calul, cu toate utilizările lui, inclusiv cea în discuţie..."

Totuşi, cea mai mare parte a istoricilor neagă astăzi aceste origini indigene, punând accentul pe influenţele elenice: se consideră că, în domeniul jocurilor, „Grecia cucerită l-a cucerit ea mai întâi pe sălbaticul ei învingător". Or, acest punct de vedere nu rezistă la analiză.

Jocurile de circ *(ludi circenses)*, bine organizate, sunt atestate la Roma din timpul dinastiei etrusce a Tarquinilor, ce a domnit la Roma între 615 şi 509 î.e.n. Iar în materie de competiţii ecvestre, totul concordă în a ilustra profunzimea influenţelor etrusce. Sursele literare sunt explicite. Este suficient să o citãm pe cea mai bună dintre ele, Titus Livius, descriind domnia lui Tarquinius cel Bătrân (615-c. 578 î.e.n.): „Primul lui război a fost împotriva latinilor; el a luat cu asalt piaţa Apioles şi cum la Roma acest război i-a adus

multă pradă, el a oferit jocuri magnifice... La această dată coboară alegerea locului pentru circul ce astăzi se cheamă Circus Maximus. Erau prezentaţi cai de curse şi luptători, aproape cu toţii etrusci. De atunci, în fiecare an, au revenit aceste jocuri solemne, ce se numeau când «Jocuri romane», când «Mari jocuri». Etruscii au furnizat deci într-un fel romanilor sărbătoarea «la cheie». Ei cunoşteau perfect competiţiile hipice, atletice, luptele, din ultima treime a sec. VII î.e.n. În 600 î.e.n., poporul roman, după exemplul etruscilor, era pasionat deja de spectacolele de circ.

Descrierea lui Titus Livius are, în plus, meritul de a ne reda programul *ludi circenses:* alături de competiţiile ecvestre, ele subsumau lupte atletice. Romanii, care, ca şi etruscii, dar spre deosebire de greci, nu dispuneau de stadion, au utilizat circul până la sfârşitul republicii, pentru toate tipurile de spectacole. Un stadion provizoriu a fost stabilit în Câmpul lui Marte, abia Domiţian, la sfârşitul sec. I, înălţând o construcţie definitivă, din care actuala piaţă Navone a păstrat forma.

Romanii au adăugat, de asemenea, probelor de lupte şi curse exerciţii cu caracter militar. De asemenea, înainte ca gladiatorii să ocupe amfiteatrul, multă vreme *venationes* (vânătorile — lupte între fiare) au fost prezente în circ. În sfârşit, începând din 186 î.e.n., apar uneori în faţa publicului „adevăraţii" atleţi, după moda grecească, goi, în toate competiţiile de pe stadionul elenistic, în special cele de pentatlon.

Cu toate acestea, competiţiile hipice vor fi întotdeauna clu-ul spectacolului. Influenţa etruscă este şi în acest caz evidentă. Ea se manifestă mai întâi prin tipul de car utilizat: triga, trasă de trei cai. Ţinuta şi tehnica *aurigae*-lor romane confirmă şi ele filiaţia etruscă, şi nu influenţele greceşti. Etruscii nu pot fi consideraţi, deci, cum se spune mult prea adesea, simpli intermediari între greci şi romani.

Descrierile antice de circ sunt, din păcate, rare şi fragmentare. Titus Livius menţionează cu precădere tribunele, aceste loji rezervate. Dionisos din Halicarnas adaugă că aceste tribune erau acoperite. Între spectatori puteau fi văzute femei, ceea ce îi diferenţia o dată în plus pe etrusci şi romani de greci, ale căror companioane erau excluse categoric de la spectacolele atletice.

La Roma, Circus Maximus era locul preferat al flirturilor şi tentativelor de seducţie, aşa cum menţionează şi Ovidiu, în opera sa. „Vela" (corturi) îi protejau pe spectatori de soare şi intemperii. Astfel, pentru romani şi, înaintea lor, pentru etrusci, „ludi" erau înainte de toate un spectacol unde se manifesta grija pentru confortul publicului. La Olimpiade, dimpotrivă, de-a lungul întregii istorii a jocurilor, spectatorii au stat fie în picioare, fie jos, pe iarbă. Nu au existat niciodată gradene.

Odată cu al doilea război punic (218-201 î.e.n.), „ludi" au devenit din ce în ce mai numeroase. Situaţia dramatică pe care au cunoscut-o atunci romanii, după teribilele lor înfrângeri în faţa trupelor lui Hannibal, i-a făcut

În p. 63: *celebrul actor Charlton Heston în filmul „Ben Hur"*
Frescă etruscă (cca 550 î.e.n.), reprezentând doi atleţi în luptă

să se întoarcă tot mai mult cu faţa la zei, vechi sau noi, şi să le ofere acestora jocurile ce le plăceau atât de mult. Pe Câmpul lui Marte a apărut atunci un al treilea circ, Circus Flaminius, după cele două, Circus Maximus şi Trigarium. Dar el nu putea rivaliza cu primul: acela atingea 620 m lungime şi 150 000 spectatori capacitate (cel puţin). Edificiul a fost excepţional şi ca durată: a fost utilizat zece secole.

De la etrusci citire...

Începând din sec. IV î.e.n., jocurile au inclus, în mod tradiţional, spectacolele teatrale. Aceste „ludi scaenici" au devenit rapid cele mai importante, cel puţin ca durată, deşi competiţiile din arene, plasate întotdeauna la sfârşitul festivalurilor religioase, şi-au păstrat întâietatea, conferită în primul rând de vechime. Titus Livius menţionează că în 364 şi 363 î.e.n., din cauza ciumei care a făcut ravagii, romanii, deveniţi superstiţioşi, au organizat jocuri scenice, pentru a îmblânzi mânia divină. Lucru nou la un popor războinic — notează el —, care nu avusese până atunci decât spectacole de circ.

Acest text evidenţiază originile religioase ale teatrului roman. Spectacolele scenice, cum am văzut, urmăreau să pună capăt unei epidemii, să alunge furia zeilor, pe care romanii îi socoteau la originea molimei. În Etruria, în sec. VI î.e.n., se ştie că s-au organizat jocuri pentru a opri calamităţile. Teatrul roman — ca şi cel etrusc — era înainte de toate muzică şi dans, fără versuri, fără mimică, numai dans, paşi graţioşi în sunetul flautului. Aspectul literar şi-a făcut apariţia abia odată cu venirea la Roma a lui Livius Andronicus, la mijlocul sec. III î.e.n., autor care a utilizat pentru prima oară intriga operelor dramatice. Câteva decenii mai târziu, Plaut îşi juca deja marile sale comedii. Dar Roma nu a cunoscut teatrul în piatră până în 55 î.e.n., dată la care a fost inaugurat cel din Pompei.

După circ şi teatru, cronologic a fost rândul unui al treilea mare spectacol roman: gladiatorii. Primele lupte s-au dat la Roma, exact un secol după primele jocuri scenice: în 264 î.e.n., aproape de Tibru, în Forum Boarium (piaţa de boi), cu ocazia funeraliilor unui anume Junius Brutus Pera. A fost un spectacol modest. Numai trei perechi de gladiatori — prizonieri de război — au fost atunci prezentate publicului. Morminte recent descoperite la Paestum, în Lucania, la sud de Neapole, au furnizat specialiştilor documente ce dovedesc că luptele de gladiatori provin anume din această regiune. Picturi (datate sec. IV î.e.n.) prezintă un complex de jocuri funerare, ce cuprind o cursă de care trase de doi cai, o luptă şi un duel de gladiatori, supravegheat de un arbitru. Combatanţii sunt adesea goi, uneori acoperiţi cu o bucată de pânză. De altfel, Campania şi Lucania, locul de obârşie al luptelor de gladiatori, aveau să-i dea istoriei pe Spartacus şi răscoala sa. Primele amfiteatre au fost construite aici la sfârşitul sec. II î.e.n., în vreme ce Roma va cunoaşte acest tip de edificiu abia un secol mai târziu, în epoca lui Augustus.

Deci jocurile ce au caracterizat atât de pregnant civilizaţia romană sunt o moştenire italică. Etruscii sunt cei ce au transmis poporului lui Romulus pasiunea lor pentru cai şi scenă, în vreme ce locuitorii din Campania şi Lucania i-au dat gustul pentru luptele de gladiatori. Roma a primit aceste moşteniri şi le-a adaptat universului său religios, făcând acte de pietate faţă de zei. Era un bun comun al populaţiilor din regiune, pe care armatele romane l-au răspândit apoi în întregul imperiu. ■

Versiunea românească
Florentina DOLGHIN

BIBLIOGRAFIE PENTRU ELEVI

Revista *Magazin istoric* a asigurat şi asigură elevilor care se pregătesc pentru concursul de admitere la facultăţile de istorie sau la cele la care istoria face parte dintre disciplinele de concurs, cele mai bogate informaţii istorice, în completarea manualelor şcolare, privind toate epocile istoriei românilor, precum şi referitoare la trecutul altor ţări şi popoare.

În mod deosebit, aflaţi în paginile revistei noastre o bogată informaţie istorică referitoare la secolul XX.

Am creat astfel o masivă documentare, nu numai extrem de variată, ci şi obiectivă pentru marile momente ale istoriei noastre vechi şi medievale, cât şi pentru perioada primului şi celui de al doilea război mondial, a perioadei interbelice, a dictaturii comuniste.

Câteva dintre studiile publicate:

- *Biblia* la români (nr. 9/1990)
- Basarabia: repere istorice (nr. 6/1990, 3/1991, 3/1994)
- Istorie şi diplomaţie românească în zorii evului modern (nr. 3, 4, 5, 6, 7/1991)
- „Cazul" grupului Lucreţiu Pătrăşcanu (nr. 7, 8, 9, 10, 11, 12/1991; 1, 2, 3/1992)
- Documentarul biografic: Guverne şi guvernanţi — regii şi prim-miniştrii români de la 1859 la 1947 (nr. 1-12/1993; 1/1994)
- Istoria politică românească din jurnalul fruntaşului P.N.Ţ., Ioan Hudiţă (nr. 6, 7, 8, 9/1993; 2,3/1994)

Şi în viitor, numai în paginile *Magazinului istoric* veţi putea găsi articolele şi studiile necesare pregătirii pentru concursul de admitere la facultăţi, pe subiecte de istorie.

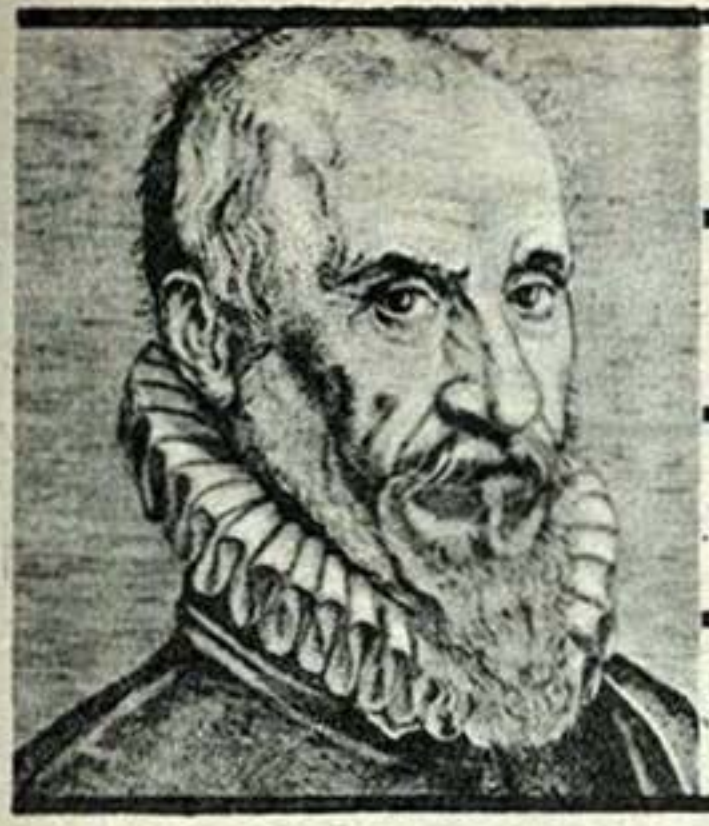

ASA VA PLACE ISTORIA ?

AMBROISE PARÉ,

CHIRURGUL VRĂJITOR

CLAUDE PASTEUR

Cu mai bine de patru secole în urmă, la 20 decembrie 1590, murea la Paris Ambroise Paré, „părintele chirurgiei". Era cel care, în secolul Renaşterii, a jucat rolul de novator al medicinei, deschizând calea multor descoperiri moderne. În epoca în care plăgile se cauterizau cu ulei încins şi cu fierul roşu, Paré a preconizat metode aseptice blânde, inventate de el însuşi, a descoperit ligatura arterelor în timpul operaţiilor de amputare, a presimţit existenţa microbilor.

Om de inimă şi de geniu, Ambroise Paré a crezut în progres, cu toată fiinţa sa. Viitorul a trebuit să-i dea dreptate[1].

Adevărata carte — corpul omenesc

A fost odată fiul unui chirurg-bărbier din oraşul Laval, numit Ambroise, pe care tatăl său l-a dat în pensiune preotului Orsay, ca să înveţe limba latină. Acel preot lipsit de conştiinţă, în loc să-şi instruiască elevul, l-a folosit la treburile gospodăreşti, punându-l să sape grădina ori să ţesale catârca.... Când tânărul a plecat de la preot, nu ştia deloc latineşte — lacună gravă ce-i va fi reproşată toată viaţa.

La cincisprezece ani, tatăl său l-a dus la un chirurg să înveţe meserie. Programul zilnic al unui ucenic era încărcat: sculat la cântatul cocoşilor, el trebuia să măture prăvălia, să pieptene perucile, să tundă clienţii ori să le pună părul pe moaţe.

Inteligenţa vie a tânărului l-a făcut să progreseze rapid: învăţase să facă pansamente şi să aplice sângerări, îşi asista patronul la unele mici operaţii. Seara citea mult. Avea şi un spirit de observaţie dezvoltat. Într-o bună zi (avea şaisprezece ani pe atunci), a văzut la intrarea în biserică un cerşetor ce întindea trecătorilor o mână hidoasă, descompusă. „Acest cerşetor netrebnic, a scris el, tăiase braţul unui spânzurat şi-l legase în mâneca unei veste, ascunzându-şi braţul adevărat la spate, sub o mantie, lăsând să se creadă că braţul spânzuratului i-ar aparţine..."

Fără să stea pe gânduri, adolescentul i-a smuls ticălosului braţul şi a fugit cu el pentru a-l diseca în voie...

Într-o bună zi, Ambroise Paré a plecat din Laval şi a ajuns la Paris, unde a reuşit să fie admis la spitalul Hôtel-Dieu. Singura lui avere consta în intuiţia şi darurile sale excepţionale. „Progresele mele îi uimeau pe profesori", a notat el. Nu dădea niciodată înapoi în cazul unor intervenţii mai delicate, ce îi făceau să ezite pe confraţii săi. Într-o iarnă foarte aspră, în care bolnavii dârdâiau în paturile lor, la patru pacienţi le-a degerat nasul. Cu multă îndrăzneală, Paré le-a tăiat extremităţile degerate... Doi au murit. Ceilalţi doi au supravieţuit, desfiguraţi...

Tânărul a rămas trei ani la Hôtel-Dieu, timp în care, îşi aminteşte el, „am avut posibilitatea să văd şi să cunosc tot ceea ce merita în ce priveşte anatomia şi să ajung la marile secrete ale chirurgiei".

„În zadar răsfoieşti cărţile, a remarcat Paré, ciripeşti sau trâncăneşti la catedră despre chirurgie, dacă nu pui în practică ceea ce îţi porunceşte raţiunea. Adevărata carte este corpul omenesc".

Această părere aspră faţă de autorităţile medicale ale epocii sale nu-l împiedica, o dată pe săptămână (avea dreptul la o zi liberă la două săptămâni), să audieze conferinţele de la celebrul Colegiu de la Saint-Côme, viitoarea Academie de Chirurgie, unde profesau medici renumiţi.

Totuşi, ideea de a-şi petrece viaţa bărbierindu-i şi aplicând sângerări parizienilor, într-o prăvălie obscură, nu-l atrăgea deloc pe Ambroise Paré. La 19 ani, el s-a hotărât să intre în armată. Pe câmpurile de luptă, îşi putea pune în valoare arta, îngrijind răniţii.

[1] Reproducem acest articol din revista franceză *Historia*. Titlul şi subtitlurile aparţin redacţiei *Magazin istoric*.

Mareşalul de Brissac are leac

Era în toi înfruntarea dintre Francisc I şi Carol Quintul, desfăşurată în mai multe etape, din 1521 până în 1544. Ambroise a reuşit să devină chirurgul-bărbier al seniorului de Montjean, colonel-general de infanterie în armata regelui Franţei, pregătită să plece în Italia. Tânărul discipol al lui Esculap s-a văzut confruntat cu groaznicele răni „făcute de archebuze", care se cangrenau foarte repede. Pentru a evita putrefacţia, se vărsa pe răni ulei de soc încins, înainte de a le cauteriza cu fierul roşu.

Ambroise Paré observa cu grijă aceste tratamente barbare, care smulgeau pacienţilor urlete de durere. Într-o zi, namaiavând ulei de soc, s-a gândit să-l înlocuiască printr-un unguent obţinut de el însuşi din gălbenuşuri de ou, petale de trandafiri şi terebentină. Ca prin minune, rana s-a cicatrizat, fără suferinţe pentru soldat.

Paré auzise vorbindu-se despre un bărbier-chirurg din Torino, care avea şi el un balsam miraculos. Curios să compare calităţile celor două remedii, el nu a avut linişte până când confratele nu i-a încredinţat reţeta. Mai târziu, Paré povestea că simţise o mare bucurie „aflând că acel leac nu era mai presus de cel pe care îl găsise el însuşi, din întâmplare..." Tânărul a revenit la Paris şi cu o reţetă pe bază de cepe strivite, bună pentru răni (virtuţile curative ale cepei erau cunoscute încă din antichitate).

Având bani puţini, Paré s-a hotărât să-şi susţină examenele de chirurg-bărbier. El a profitat de sejurul la Paris, pentru a se căsători cu fiica unui funcţionar care pregătea ceara pentru sigilii la Cancelaria Franţei. Apoi a plecat din nou la război, de această dată în suita contelui René de Rohan.

Acolo chirurgul a făcut o nouă descoperire privind modul de căutare a proiectilelor în corpul răniţilor. Mareşalul de Brissac primise un glonţ în omoplat şi acesta nu putea fi găsit. Ambroise i-a cerut rănitului să stea în poziţia în care se afla când a fost lovit de proiectil, apoi, palpând zona, a simţit proeminenţa datorată corpului străin, pe care l-a putut scoate în cele din urmă.

Prestigiul lui Ambroise Paré în rândurile armatei nu înceta să crească. Era solicitat în toate părţile. Când a revenit la Paris, călărea o frumoasă iapă oferită de Domnul de Rohan şi îi sunau în pungă cincizeci de ducaţi dubli, precum şi un diamant în valoare de treizeci de écu, oferit de Domnul d'Etampes.

În capitală, Ambroise Paré a început să scrie o lucrare,

în paginile căreia expunea cunoştinţele dobândite şi metodele pe care le pusese la punct. Obiceiurile vremii ar fi impus ca lucrarea să fie scrisă în latină... Din păcate, indiferenţa preotului din Laval îl privase pe Paré de cunoaşterea acestei limbi, indispensabile oricărui discipol al lui Esculap. El a scris lucrarea în franceză, spre marea nemulţumire a confraţilor săi. Când limba latină se dovedea plină de mistere şi inaccesibilă profanilor, Paré îndrăznea să-şi facă lucrarea cunoscută muritorilor de rând, care puteau astfel descoperi secretele medicinei. Confraţii lui Ambroise — geloşi deja pe succesele sale — nu-i vor ierta niciodată această trădare.

Cartea se intitula: *Metoda de tratare a rănilor de archebuze şi alte bastoane cu foc, a celor făcute de săgeţi şi vârfuri de sulițe, precum şi a arsurilor de la praful de puşcă. Compusă de Ambroise Paré, bărbier din Paris.* Cartea a apărut în anul 1545.

În acel an, medicul a fost chemat la căpătâiul lui Henri de Lorraine, duce de Guise. Acesta „primise o lovitură de lance care, sub ochiul drept, către nas, a intrat şi a trecut în partea cealaltă, între ceafă şi ureche; şi cu atâta putere încât fierul lăncii s-a rupt şi a rămas înăuntru, astfel că nu a putut fi scos decât cu mare forţă, cu cleştele potcovarului. În ciuda acestei lovituri violente, care a provocat ruperea unor oase, nervi şi artere, stăpânul meu, cu ajutorul lui Dumnezeu, s-a vindecat".

Semnul ce i-a rămas ducelui de Guise i-a adus acestuia porecla istorică de „Balafré", „cel însemnat cu cicatrice".

Îngrijind astfel pe mai marii acestei lumi, Ambroise Paré adunase bani, ceea ce i-a permis să-şi cumpere două case: una la Paris, astăzi pe locul fântânii Saint-Michel, în faţa podului cu acelaşi nume; cealaltă la Meudon, în mijlocul unei grădini pline cu arbori. Preot în Meudon era pe atunci un anume domn Rabelais... Întâlnirea lor nu putea duce lipsă de pitoresc, dar nu se ştie dacă cei doi s-au vizitat.

La chirurgul vesel

Viaţa lui Ambroise Paré s-a împărţit deci, timp de mai mulţi ani, între armată şi Paris, unde revenea în mod regulat pentru a-i face soţiei un copil. A avut patru copii, pe care cu greu i-a văzut crescând. Totuşi, Ambroise Paré nu îndrăgea războiul. Când se întorcea din expediţiile

În pp. 68-69: imagini de epocă — frescă şi, respectiv, pictură —, reprezentându-l pe chirurg „în activitate"; după operaţiile de amputare, el practică ligatura arterelor.

sale, era „foarte bucuros că se află departe de acel mare zbucium și de tunetul diabolic al artileriei, departe de soldații care-l blestemau și-l tăgăduiau pe Dumnezeu". Dar era solicitat de armată, unde talentele sale de chirurg și simțul său umanitar îl făceau de neînlocuit.

Gloria sa a atins apogeul în ziua în care a salvat un soldat considerat mort, pentru că avea zece lovituri de sabie în cap. Căpitanul „nu credea că se mai poate vindeca" și, punând să i se sape o groapă, ordonase să fie aruncat în ea. Paré, impresionat, a cerut ca bolnavul să fie așezat în șaretă, că se va îngriji de el: „I-am spus că s-ar putea vindeca, dacă ar fi bine pansat. El mi l-a dat. Am ținut loc de medic, farmacist, chirurg și bucătar. Eu l-am pansat, iar Dumnezeu l-a vindecat..."

Tot regimentul l-a admirat și soldații i-au dat fiecare câte un écu... Intrase definitiv în legendă, ca și în inimile soldaților, care îl considerau deja un sfânt! Și asta deoarece Paré se îngrijea de moralul bolnavilor. El respingea seriozitatea artificială și impusă, recomanda chirurgului să fie vesel, fiindcă „chirurgul cu fața tristă face ca rănile pacienților să se infecteze". Marchizului de Havré, aflat în convalescență, îi recomanda „să aibă viole și viori și vreun glumeț care să-l înveselească..." Se interesa de toate: de sexualitate, dând sfaturi stimulative soților aflați în dificultate, „pentru că femeia așteaptă pintenul, așteaptă să fie îmboldită, gâdilată, emoționată...". Bănuia existența microbilor și „lupta contra stricării aerului și a putrefacției rănilor".

Mai presus de orice, el credea în progres și ironiza „firile lașe, care nu se gândesc să-și depășească înaintașii..." Marele său titlu de glorie a fost descoperirea ligaturii arterelor în timpul operațiilor de amputare. Atunci când un gentilom fusese rănit de o archebuză la picior, Paré, după amputare, nu a pus ulei încins și nu a folosit fierul înroșit, ci a luat un ac cu ață pentru a închide artera.

După ce fusese în serviciul lui Antoine de Bourbon (tatăl viitorului Henric IV), Ambroise Paré a fost chemat de Henric II, care l-a numit în serviciul său și l-a trimis în orașul Metz, asediat de Carol Quintul. Cu ajutorul unor complici, Paré a reușit să pătrundă în cetate, unde a fost primit cu entuziasm de către asediați care, spuneau ei, „nu se mai temeau acum de moarte, dacă se întâmpla să fie răniți".

La patruzeci de ani, deși aureolat de glorie, Ambroise Paré nu avea alt grad științific decât cel, prea modest, de bărbier. Ambiția venindu-i odată cu vârsta, s-a gândit să

obțină înscrierea la Colegiul de la Saint-Côme, dar, pentru a intra în acest „sfânt al sfinților", trebuia să se treacă un examen... în limba latină. Paré și-a luat obligația să învețe cele câteva cuvinte necesare pentru a răspunde întrebărilor puse de examinatori, care erau aproape toți prietenii săi.

Complicitatea examinatorilor nu a împiedicat răspunsurile sale „să fie slabe și limbajul său corupt..." El a obținut totuși „boneta" râvnită, spre marea indignare a dușmanilor săi, revoltați de această probă trucată, „în care Paré debitase, în modul cel mai amuzant din lume, bruma de latină pe care i-o suflaseră alții..."

Tot latina, bat-o vina...

Trebuie să amintim că, de mult timp, un antagonism feroce îi opunea pe medici chirurgilor-bărbieri. Oameni cu diplomă, medicii îi asimilau pe chirurgii-bărbieri analfabeților vulgari care, între două tunsori, scoteau dinți, tratau de antrax (bubă neagră) și practicau sângerări, munci considerate sub nivelul lor: niciodată un medic de la Colegiul Saint-Côme nu s-ar fi înjosit să aplice el însuși sângerări unui bolnav. A trebuit să vină domnia lui Ludovic XV și influența marelui chirurg La Peyronie[1], pentru ca egalitatea să fie în cele din urmă stabilită între medici și chirurgi. Fără îndoială că acest antagonism îndelungat explică pornirea tenace a medicilor vremii împotriva genialului novator.

Căzut prizonier în mâinile spaniolilor și amenințat cu trimiterea la galere, pentru că a refuzat să-l servească pe Carol Quintul, Ambroise Paré și-a câștigat libertatea, îngrijind și vindecând pe unul dintre oamenii de încredere ai împăratului.

În sfârșit, pacea a fost semnată în aprilie 1559, la Cateau-Cambrésis. În cursul turnirului ținut la Paris, la 30 iunie, pentru a sărbători evenimentul, Henric II, luptând cu contele Montgomery, căpitan al gărzii scoțiene și apropiat al monarhului, a ieșit cu ochiul străpuns — involuntar — de lancea adversarului. O așchie i-a intrat în creier.

Paré, împreună cu alți cinci chirurgi s-au străduit timp de cinci zile să sondeze rana. Paré povestește că, pentru a contribui la cercetări, au fost decapitați în închisoarea din Châtelet patru criminali, cărora li s-au disecat capetele, după ce fuseseră străpunse, „în același fel în care lancea pătrunsese în capul regelui,

[1] François Gigot de La Peyronie (1678-1747), prim chirurg al lui Ludovic XV (1717), a fost la originea Academiei de chirurgie din Franța.

dar în zadar...“ Regele a murit peste douăsprezece zile. Paré a fost însărcinat cu autopsia și a găsit un început de putrefacție la creier.

După moartea suveranului, Paré a fost atașat succesiv pe lângă cei doi fii ai Caterinei de Medici (a cărei ură l-a urmărit până la moarte pe contele Montgomery), Francisc II și Carol IX. Carol IX nu avea atunci decât zece ani și Paré i-a servit în același timp ca educator și ca medic.

A venit Noaptea Sfântului Bartolomeu, din 1572. Paré era probabil protestant, fiindcă a fost ascuns de Carol în șifonierul său, acesta spunând „că nu era rezonabil ca un om ce putea servi o mică lume să fie astfel masacrat. Și nici nu l-a obligat să-și schimbe religia“. După doi ani, Carol IX a murit, la rândul său, și atunci tot Paré a făcut îmbălsămarea.

Sub Henric III, Paré a mai urcat în grad, devenind consilierul noului rege. Deși în vârstă, el s-a însurat din nou, la doar două luni de la moartea primei soții, cu o domnișoară Rousselet, căreia i-a și făcut cinci copii în nouă ani (ultimul a venit pe lume chiar în ziua când chirurgul împlinea șaptezeci și trei de ani...).

Eliberat de oboseala armatei, Ambroise Paré a putut, în sfârșit, să se consacre ediției definitive a operei sale — operă pe care Facultatea a adus-o degrabă în fața Parlamentului, cerând să fie arsă, pentru că era indecentă și contrară bunelor moravuri!

Fără a-și face probleme, Paré a publicat în apărarea sa o broșură, în care arăta că „adevăratul motiv al plângerii medicilor era faptul că lucrarea era scrisă în franceză și le era teamă ca nu cumva bărbierii să le afecteze clientela... Cred că lucrarea mea nu este deloc periculoasă, fiind scrisă în limba noastră populară...“

Grijuliu probabil să nu-și înstrăineze un om bine văzut la Curte, Parlamentul nu a pronunțat interzicerea și cartea a apărut „în întregime“, cu o frumoasă prefață în versuri de... Ronsard!

De atunci încolo, Paré nu a mai încetat să scrie, în stilul său, adesea malițios. *Marea Apologie, Călătoriile, Cartea Monștrilor, Tratatul despre Mumie și Licorn* sunt tot atâtea cărți pitorești, astăzi uitate.

Ambroise Paré a avut încă zile să-l vadă murind pe Henric III, în august 1589, asasinat de Jacques Clément, și a văzut la Paris Ziua baricadelor (12 mai 1588) din timpul celui de-al optulea război civil. Nu a mai putut asista la intrarea în Paris a lui Henric IV, din 22 martie 1593, acela care a asigurat refacerea Franței și a restabilit autoritatea regală. Joi 20 decembrie 1590, marele chirurg s-a stins din viață, în casa sa din Paris, după o existență uluitor de împlinită. A fost înhumat în biserica Saint-André-des-Arts, astăzi dispărută.■

În românește de Mihai POPESCU

UN ALBUM

În colecțiile Cabinetului de stampe al Bibliotecii Academiei Române se păstrează și un album cu fotografii, *inedite*, care a aparținut dr. Ion Jianu, o cunoscută personalitate din lumea medicală interbelică.

Albumul, evocator al unor momente semnificative din lupta românilor pentru apărarea ființei naționale în primul război mondial, pentru realizarea Marii Uniri, constituie, totodată, și un prețios document pentru istoria medicinei militare de la noi.

În paginile sale sunt reunite fotografii-document din campania din 1913, din luptele din 1916-1918 și, deosebit de interesant, de la inaugurarea monumentului Unirii din Cernăuți, la 11 noiembrie 1924, în prezența regelui Ferdinand, a reginei Maria, a principelui Carol, a primului ministru I.I.C. Brătianu, a membrilor guvernului etc.

Câteva cuvinte despre dr. Ion Jianu. S-a născut la Turnu Severin, a urmat liceul la Craiova, iar studiile de medicină la București. A fost medic extern (1901-1903) la Spitalul Colțea și apoi intern (1903-1906) la spitalele Colentina și Colțea. A lucrat ca preparator la Laboratorul de chirurgie experimentală și anatomie topografică, sub conducerea dr. Thoma Ionescu (fratele lui Take Ionescu) și apoi ajutor de anatomie și prosector la Facultatea de medicină din Capitală. În 1907 și-a luat doctoratul în medicină, cariera sa didactică împletindu-se cu cea spitalicească timp de mai multe decenii.

A lăsat și o bogată bibliografie de lucrări științifice în domeniul chirurgiei, participând totodată la prestigioase reuniuni medicale internaționale: Peterburg (1914), Cairo (1928), Praga (1928), Paris (1930-1932), Madrid (1932). A fost, de asemenea, membru al mai multor societăți medicale internaționale, fiind unul dintre fondatorii Societății internaționale de chirurgie ortopedică.

Albumul de fotografii de la Biblioteca Academiei Române care a aparținut dr. Ion Jianu conține multe mărturii documentare privind activitatea sa medicală în timpul primului război mondial, tratamentul răniților, diferite instalații chirurgicale etc. Între altele, dr. Ion Jianu a inventat o targă ce-i poartă numele, folosită la transportarea răniților de pe linia frontului.

Între anii 1919-1921, dr. Ion Jianu a fost chirurg primar la Spitalul Central din Cernăuți, aflându-se printre inițiatorii ridicării Monumentului Unirii din acest oraș. A participat la inaugurarea acestuia, luând cuvântul. Întrebat de I.I.C. Brătianu în ce calitate cuvântează, dr. Ion Jianu i-a răspuns: „Vorbesc ca acela care am contribuit la dărâmarea monumentului răpirii Bucovinei și care am luat inițiativa ridicării monumentului Unirii cu Patria Mumă“.

Pe planșele din interiorul acestui număr, reproducem câteva fotografii-document din acest prețios album.

Emanuel BĂDESCU, Iulian VOICU

Tristul destin al unui prinţ din Timor

ajuns la curtea regelui Ludovic al XV-lea

CHARLES MEYER

Ce ştia Europa secolului al XVIII-lea despre Extremul Orient? Foarte puţine lucruri sigure şi ele erau îmbrăcate într-o aură de mister. Poate şi din această cauză fusese posibilă prezentarea la curţile europene a unor impostori. Astfel, numai la curtea Franţei veniseră până atunci Zaga Christ, „fiu al regelui abisinienilor", apoi un Mehmed-Bey, pretins suveran al Trebizondei şi „generalisim al Mării Negre" şi un Seyf Aga, „moştenitorul prezumtiv al Gandaharului". Este de înţeles deci neîncrederea cu care a fost primit nefericitul fiu al regelui din Timor — o insulă din arhipelagul indonezian —, ajuns în condiţii dubioase la Versailles. Trista lui poveste — a unui dezrădăcinat aruncat de soartă printre străini — ne-o spune în continuare Charles Meyer, un nume de istoric de acum cunoscut cititorilor revistei Magazin istoric (nr. 7, 10/1991; 10/1993). **Articolul este reprodus, cu titlul şi subtitlurile redacţiei noastre, din revista** Historia.

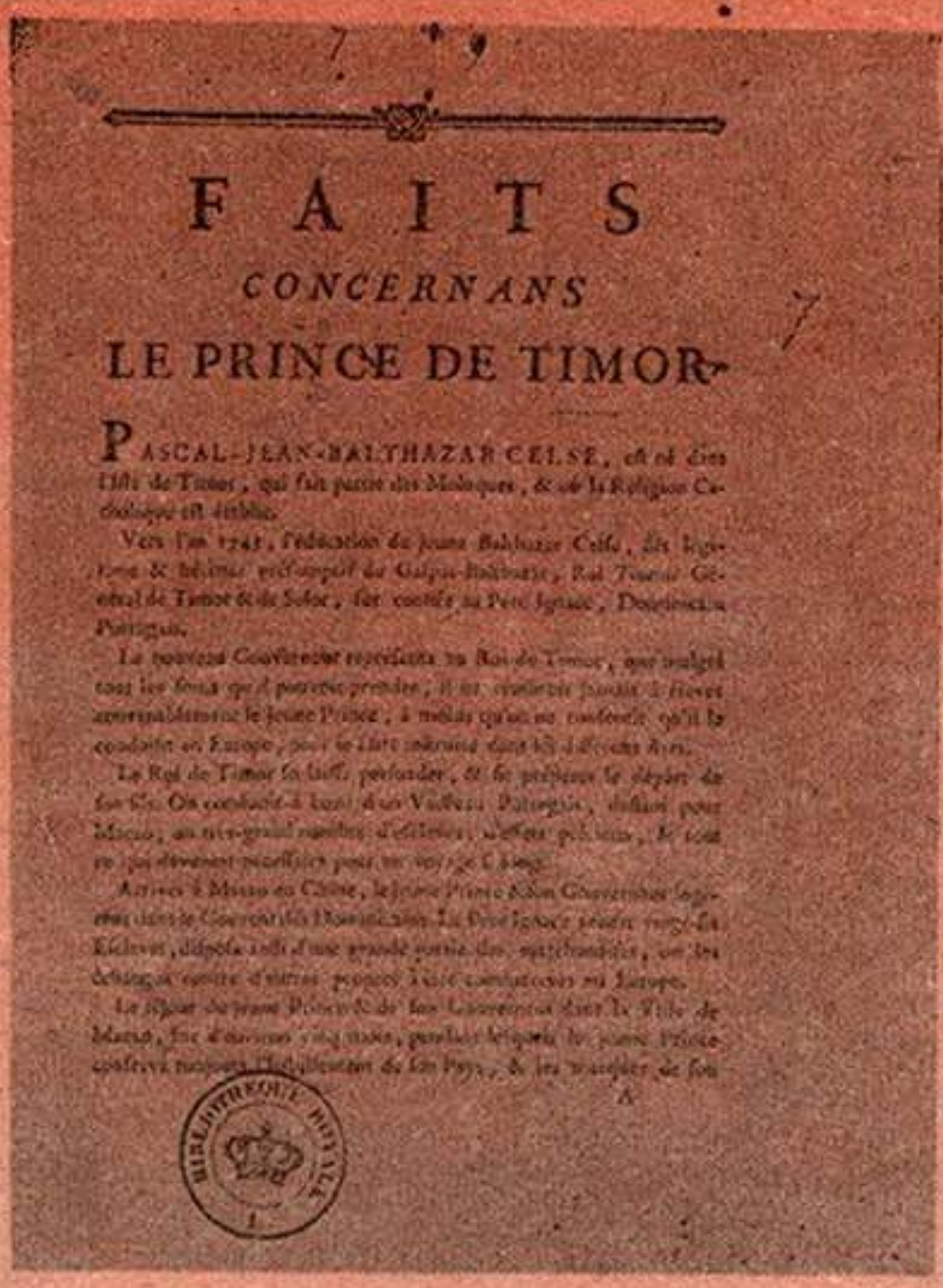

FAITS

CONCERNANS

LE PRINCE DE TIMOR

PASCAL-JEAN-BALTHAZAR CELSE, dit ou Dos Dili de Timor, qui fut porté des Malaques, & de la Religion Catholique en Arabie.

Prima pagină a unui Memoriu *din 1767, privindu-l pe prinţul din Timor*

Hainul de călugăr

Se născuse în 1738, în Timor, o insulă din mările sudului, pe care o ocupau portughezii de vreo două secole. O împărţeau atunci pe din două cu olandezii, care nu reuşiseră să-i alunge cu totul. O insulă nu mai mare ca Sicilia, bogată în lemn de santal, ceară de albine, mirodenii şi pietre preţioase, împărţită în vreo treizeci de miniregate care se războiau între ele. Dacă ar fi să dăm crezare aspirantului de marină de Rosily, ofiţer pe vasul de transport Le Gros Ventre, care făcuse escală acolo în 1772, băştinaşii din insulă erau „în general bine făcuţi, mari, foarte agili, cu trăsăturile regulate, de un negru roşcat... în general leneşi, merg mai întotdeauna călare, fumează mult şi mestecă mereu betel; foarte nehotărâţi şi înceţi în deciziile lor, timizi, neîncrezători, interesaţi, abili, dar fără să te poţi bizui pe ei, (dar uneori) plini de bun simţ, spirituali; iscusiţi, sinceri şi de bună credinţă".

Un colegiu întemeiat de dominicani începuse evanghelizarea, convertind la catolicism majoritatea regişorilor. Unul dintre cei mai importanţi, stabilit la Animata, domnea, se pare, peste o parte din vestul Timorului şi al insulelor Solor şi Alor aflate la 80 de mile spre nord. În amintirea regilor magi, misionarii îi dăduseră numele de Gaspar-Balthazar, botezându-i apoi primul născut cu numele de Pascal-Jean-Balthazar Celse. Regele din Animata a încredinţat educaţia moştenitorului său părintelui Ignaţiu, un dominican portughez autoritar şi plin de elocinţă.

Dar, „abia însărcinat cu

prețioasa misiune de a face să încolțească primii germeni ai virtuții în sufletul tânărului prinț, călugărul a și fost auzit insinuând fără rost planuri de călătorie și vorbind de înstrăinarea moștenitorului coroanei pentru a-i da o educație corespunzătoare. Căci — spunea el — numai departe de huzurul palatului părintesc, departe de iluzia periculoasă pe care o sădește în suflete apropierea tronului, este posibil ca un prinț să deprindă arta domniei; doar așa își însușeau în Europa stăpânii națiunilor glorioasele și dificilele lor sarcini". Nimeni încă nu bănuia că hainul de călugăr își urzea lovitura...

Regele Gaspar-Balthazar nu ținea să se despartă de fiul său, în pofida insistenței tot mai mari a preceptorului. Nu a putut totuși să refuze ca, la prima comuniune, călugărul să-l conducă la Macao „unde se aflau un episcop și un numeros cler, un loc mai convenabil pentru un asemenea scop decât o insulă care, chiar dacă era creștină, nu era păstorită decât de niște simpli misionari". În cele din urmă, regele a cedat. Tatăl a risipit fără măsură banii pe aur, pietre prețioase, podoabe și veșminte scumpe. Pentru a-i marca în fața străinilor rangul, i-a dat ca însoțitori tânărului călător 30 sclavi. Din prudență, regele a cerut totuși tatuarea rituală pe încheietura mâinii fiului său, care îi marca — potrivit practicilor locale — originea nobilă. În timpul primei escale, la Macao, prințul și mentorul său au fost găzduiți la mănăstirea dominicanilor, unde au rămas vreme de cinci luni. Timp în care părintele Ignațiu a vândut 26 de sclavi, schimbând suma obținută pe mărfuri care se vindeau bine în Europa. Odată afacerea încheiată, au plecat în cea mai mare taină la Canton. Ajunși acolo, dominicanul l-a sechestrat pe copil 15 zile în așezarea portughezilor, apoi l-a îmbarcat pe un vas francez al Companiei Indiilor, numit Duc de Bethune. L-a înghesuit într-o cămăruță, recomandându-i să nu se miște de acolo și să nu sufle nimănui vreo vorbă asupra originii sale. Iar pentru a se asigura că i se va supune, „l-a convins că francezii... nu bântuiau, chipurile, mările și țările îndepărtate decât ca să pună mâna pe regi și că altă plăcere mai mare nu aveau decât să-i omoare și să-i mănânce când le încăpeau pe mână!"

Un plasament bun

Călătoria a durat nouă luni. Părintele Ignațiu trona la masa comandantului; băiețandrul, pe care îl dădea drept sclavul său, nu se arăta la față. În sfârșit, la 13 iulie 1750, vasul Duc de Bethune intra în rada portului Lorient. Fără a pierde timpul, dominicanul cobora pe uscat împreună cu doi sclavi care îi purtau bagajele.

De multă vreme preotul îl obișnuise pe băiat să stea la oarecare distanță; i-a dat să înțeleagă că era obligat să coboare singur de pe navă. Prințul l-a privit plecând fără urmă de bănuială și l-a așteptat răbdător vreme de trei zile. În cele din urmă, l-a cuprins neliniștea, care s-a transformat în groază când a aflat de la căpitan că preotul plecase definitiv. Tot avutul lui Pascal-Balthazar își luase zborul împreună cu preceptorul său. Galbenii, veșmintele, ba chiar și identitatea sa. El s-a trezit singur, abandonat într-o țară căreia nu-i cunoștea limba și pe care o bănuia ostilă.

Nefericitul băiat nu era unul din „frumoșii sălbatici" pe care îi puteai întâlni adeseori în insule și ale căror gravuri începuseră să se răspândească. La 15 ani după ce l-a descoperit în mănăstirea iacobinilor din Macao, domnul Blondel, căpitan de vas, își amintea încă „de capul său mare pe un corp mititel, de brațele și picioarele firave, cu oase aplatizate și ascuțite întoarse în afară, cu structura generală a unui pitic, cu nasul atât de turtit încât parcă nu-l avea și cu un neg pe frunte". Firește, era plin de neastâmpăr și ager la minte, dar singura persoană care i-a arătat puțină simpatie a fost bucătarul vasului. Înduioșat de nefericirea băiatului, l-a dat adăpostit, l-a hrănit, l-a luat cu el la Saint-Malo și i-a dat ocrotire.

Au trecut câteva luni până când bucătarul și ciudatul său ajutor s-au angajat pe Chauvelin, o fregată armată pentru a-i vâna pe englezi în Atlantic. Nu știm nimic despre aventurile lor la bordul navei, dar odată ajunși în port, Pascal-Balthazar și-a pierdut tatăl adoptiv, răpus de boală. S-a îmbarcat singur pe nava Grand Alexandre, care pleca spre Quebec.

Nu se știe cât a durat șederea lui în Canada și ce a făcut el acolo. După cinci ani de colindări și muncă grea, învățase puțină franceză și agonisise 150 de livre. Obsesia de a-l regăsi pe părintele Ignațiu și de a-l sili să-i dea înapoi lucrurile furate l-a făcut să ia drumul Parisului.

După un memoriu publicat în iunie 1767, printr-o fericită și misterioasă coincidență obscurul nostru bucătar de marină a făcut cunoștință cu vicontesa de Castellanne care l-a recomandat domnului Sainte-Catherine, secretar al Companiei Indiilor. I-a povestit încercările prin care trecuse și a reușit să-l înduioșeze atât de tare, încât a obținut dreptul de îmbarcare pe o navă care tocmai urma să ridice ancora spre Indii și spre China. Dar când tânărul, negreșit urmărit de ghinion, sosea la Lorient, vasul tocmai plecase de câteva zile! Informat despre această lovitură a sorții, Sainte-Catherine hotărâ să-i acorde o pensie alimentară „care să-l ferească măcar de sărăcia lucie". Mai ales această din urmă favoare i-a atras bunăvoința câtorva notabili care socoteau că au făcut un plasament bun.

Dar, când la sfârșitul anului, Compania i-a retras pensia, ei au început să fie îngrijorați și l-au pus să adreseze tatălui său câteva scrisori prin intermediul ambasadelor

Portugaliei și Olandei. Au trecut trei ani fără să sosească nici un răspuns.

În 1761 s-a hotărât verificarea adevărului spuselor sale precum și a pretinsei sale identități princiare. A fost regăsit domnul de la Chaise, fost comandant pe vasul Duc de Bethune, care a declarat în fața primarului din Lorient și a consilierilor săi municipali că a avut la bord un prelat portughez și a recunoscut în Pascal-Balthazar pe cel care i-a fost prezentat drept sclav al părintelui.

Doi ani de incertitudini

În 1764 un văr al celebrului pictor Boucher s-a oferit să-l conducă și să îl însoțească în lume pe Pascal-Balthazar, să trezească din nou interesul Companiei Indiilor și să-l prezinte la Curte. Pe scurt, să-l „lanseze". Într-adevăr, de cum a sosit în Capitală, i s-au deschis porțile și se părea că în sfârșit soarta îi va surâde. Un anume de Meyrac, căpitan de vas al Companiei, i-a vorbit îndelung despre regatul Timorului.

Acum toți își aminteau de nefericitul băiat care era fiu de rege! De exemplu, căpitanul Blondel, într-o declarație făcută în fața notarului. Episcopul portughez din Macao, în trecere prin Paris, care s-a declarat gata să-l ia cu el de îndată ce își va fi rezolvat treburile în Europa. Starețul augustinilor care confirma la rândul său ceea ce știa din sursă sigură. Celebrul naturalist și călător Pierre Poivre, care povestea că la trecerea sa prin Timor în 1755 i se vorbise despre această afacere.

Majoritatea celor care, cum era cavalerul de Forge, scutier al regelui Franței, îl găzduiau și îi asigurau un trai onorabil lui Pascal-Balthazar ar fi fost cu siguranță incapabil să situeze insula Timor pe o hartă. Dar imaginația lor compensa această lipsă, reținând în schimb mărturia lui Antoine du Semtair, care fusese chirurg șef în serviciul

Peisaj din insulă și imaginea unui băștinaș, în viziunea unui gravor european

olandezilor și care declara că se află pe insulă un teren care produce pulberea de aur, că în afară de mirodenii și de pădurile cu lemn de santal se găsesc acolo topazuri, rubine, safire de apă și alte pietre prețioase.

Pe măsură ce treceau zilele, tânărul prinț devenea un personaj la modă care știa

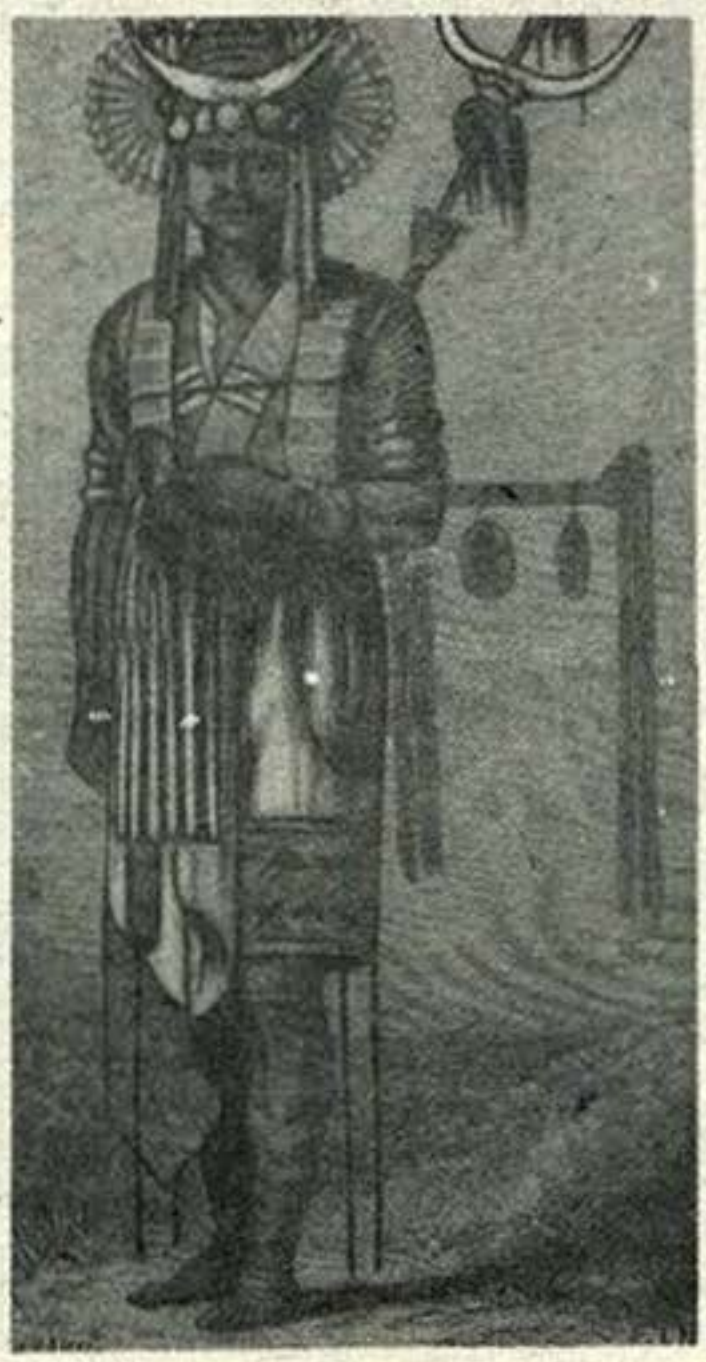

foarte bine să depene povestea tristei sale aventuri și a răutății călugărului care îl adusese în această stare. Dar pentru câțiva oameni de afaceri, armatori și negustori, el rămânea obiectul unor proiecte fabuloase.

Organizarea unei călătorii în Indiile Orientale nu era o treabă oarecare. Urmau apoi doi ani de incertitudine până când nava revenea în port și se stabilea bilanțul expediției. Or, Compania Indiilor, care dispunea de vreo patruzeci de nave comerciale și acordase acționarilor săi dividende de 22%, era în deficit și refuza să se aventureze în regiuni ca Insulindia, unde n-ar fi fost binevenită.

I-a trebuit deci ceva îndrăzneală lui Claude Picard Martel, negustor din Nantes, ca să-și ia angajamentul, la 7 decembrie 1764, de a echipa și de a trimite una sau două nave în Timor și de a plăti 10 000 livre la plecare și 2 400 livre pe lună lui Pascal-Balthazar Celse. Cu condiția, firește, ca acesta să-i dea scrisori de recomandare către tatăl său pentru acordarea de privilegii și garanții comerciale, dar și de a obține indispensabila permisiune regală de a face comerț cu insulele. Ea îi va fi refuzată.

Într-o „Cerere către Rege pentru Pascal-Balthazar Celse, fiul mai mare și moștenitorul prezumtiv al regatelor Timor și Solor din Moluce", Andre Lethinois, un avocat de renume, a justificat refuzul clientului său de a părăsi Franța și a propus următoarea soluție: „[Prințul] este pătruns de tot ceea ce datorează actelor de bunăvoință ale guvernului; totuși, el constată din nou cu amărăciune că favorurile acordate fiind limitate, ele nu-i pot fi folositoare; el se vede silit să-și manifeste gratitudinea pentru amabilități sterile care în ceea ce îl privește devin mai degrabă proiectul unei binefaceri decât o binefacere efectivă... I se dă libertatea să plece în Ile de France! Dar cum să părăsească regatul! Să fugă fără să-și anunțe creditorii pe

care i-a încredințat de atâtea ori că va începe să-i ramburseze?... Prințul Balthazar este liber să plece în Ile Bourbon! Dar de acolo cum va reuși el să ajungă în Timor? Presupunând că se rezolvă toate celelalte greutăți ar fi oare înțelept, ca el să se îmbarce pe primul vas comercial cu destinația Solor sau Timor? Oare ce impresie ar face sosirea sa în aceste ținuturi despre puterea Națiunii noastre?"

În sfârșit, Lethinois propunea trimiterea unei deputății la Timor, în timp ce Pascal-Balthazar ar rămâne pe loc „ca să lase pe veci creditorilor certitudinea pe care altminteri ar pierde-o prin plecarea lui; el este, într-un fel, zălogul întoarcerii vasului; prezența sa este chezășia realității faptelor în care au crezut cei care pleacă".

Încăpățânarea prințului de a se eschiva de la întoarcerea în țara natală nu poate fi decât suspectă, iar justificarea ei prin datoria de a se oferi drept zălog creditorilor nu rezistă. După 18 ani de exil, el presupunea — credem — că tatăl său murise de multă vreme și că frații săi mai mici nu l-ar fi primit cu prea multă bucurie. La Paris ducea o viață agreabilă. Beneficia de modesta pensie a regelui Franței și nici nu ducea lipsă de binefăcători sensibili la exotismul lui, la titlurile sale princiare și la bogățiile sale îndepărtate. La ce bun să întreprindă aventura nesigură și riscantă de a revendica un tron? De unde ar fi putut el să știe că societatea pariziană pornită spre entuziasme exagerate este în mod egal înclinată să părăsească și să dea uitării? Or, tocmai acest lucru s-a petrecut când eșecul proiectelor celor care mizau pe el s-a confirmat și când, fără îndoială, lumea s-a săturat să-l audă depănând povestea nefericirilor sale. A dispărut de parcă nu existase vreodată.

Ultimele zile ale bietului Pascal-Balthazar la Paris au fost triste. În 1769 sau poate cu un an înainte, locuia la Saint-Denis, în gazdă la Moș Préaux, negustor de oale de cositor. Moș Préaux a sfârșit prin a rămâne păgubaș cu banii pe care îi avansase vreme de câțiva ani pentru mâncare și casă, deoarece n-a fost plătit. A trăit cinci ani în acest nou exil, departe de Parisul care îl fascinase și de care se crezuse adoptat. Visând probabil la insula sa îndepărtată pe care nu avea să o mai vadă. Nu se cunoaște data exactă a morții sale, însă mărturiile par să indice că s-a săvârșit din viață la 31 martie 1774, la Spitalul săracilor cerșetori din Saint-Denis, sub pseudonimul „Almanzor, de neam negru" adoptat din mândrie pentru a-și ascunde mizeria.■

Introducere și versiune românească
Gheorghe MAGHERU

CLIO ANUNȚĂ CLIO ANUNȚĂ CLIO ANUNȚĂ

CAPODOPERE SIRIENE

Șantierul arheologic de la Tell Mardih — Ebla (*Magazin istoric*, nr.4/1982) — din Siria aduce la lumină, în fiecare an, noi descoperiri. Ziarul *Le Monde* le prezintă pe cele realizate între 1987-1989 de echipa de arheologi italieni, condusă de profesorul Paolo Matthiae. Astfel, în palatul cel mai vechi (mileniul III î.e.n.) s-au găsit 40 plăcuțe de marmură groase de 0,5 cm, lungi și late de câte 20 cm, ajurate cu o adevărată dantelărie în piatră. Asemenea elemente, dar mai mici, fuseseră descoperite anterior la Mari, Ur și Niș, așezări din zona mesopotamiană (*Magazin istoric*, nr.1/1975). Cele de la Ebla constituie o premieră pentru Siria interioară. Ele decorau un monument de lemn, înalt de peste 3 m, ridicat pentru a celebra o victorie militară.

O altă descoperire: aproximativ 60 plăcuțe incizate, din fildeș, înfățișând mai ales pe Horus, cu cap de șoim, Sobek, cu cap de crocodil, Osiris ce poartă o tiară superbă. Probabil că decorau vreun tron sau altă piesă de mobilier.

În sfârșit, a fost scos la lumină un templu, cel mai impozant din câte au fost descoperite, pentru acea epocă, în Siria și Palestina. Are o formă rectangulară — 33 m pe 21 m — și ziduri groase de 7 m (cel din spate), respectiv 4 m (celelalte). Probabil că și înălțimea era impresionantă. Templul era dedicat lui Hadad, marele zeu al furtunii în Siria de Nord. Între ruinele templului s-au găsit opt statui de bazalt, cele mai vechi descoperite în Siria.

A continuat și descifrarea tăbliților acoperite cu cuneiforme, în număr de 17030. Textele publicate până acum însumează șapte volume, al optulea fiind în pregătire.

Între textele descifrate se află și lista a 20 regi ce au domnit înaintea celor cinci cunoscuți anterior. Au mai fost descifrate ritualuri funerare, regale, imnuri adresate zeilor (mai ales Soarelui) sau incantări pentru alinarea durerilor de dinți ori vindecarea mușcăturilor de șarpe și de scorpion. Sunt și texte mai prozaice, precum listele unor rații de alimente, atribuite probabil ca plată unor slujitori ai palatului: grâne, pâine și bere. Cele destinate femeilor erau inferioare cu o treime celor acordate bărbaților.

ARE MAFIA 700 DE ANI?

FLORENTINA DOLGHIN

Termen de origine italiană — mai precis siciliană —, aplicat tradiţional jafului şi crimei organizate din Italia şi S.U.A., şi, din păcate, extins în ultimul timp şi în întreaga lume estică —, Mafia este frecvent prezentă în coloanele presei, pe celuloidul filmelor (celebru rămâne „Naşul" I şi II — cu Marlon Brando — şi apoi cu Robert de Niro în rolul principal —, ecranizare din 1972, după nu mai puţin celebrul roman al lui Mario Puzzo), şi pe micul ecran. Mult prea prezentă chiar, pentru ca folosirea vocabulei să fie întotdeauna corectă. Iată de ce o scurtă evocare istorică a acestei reţele de legături şi complicităţi în afara legii trezeşte un cert interes.

Etimologia cuvântului — incertă — pare a coborî în secolul XIII, la 31 martie 1282. La acea epocă, Sicilia era posesiune a Angevinilor, francezi. Nimic mai odios pentru sicilieni. Francezii jefuiseră insula, luaseră literalmente pielea de pe locuitorii ei, care îi regretau pe stăpânii dinainte: casa de Suabia. Jean de Procida, simpatizant al acestei Case şi organizator al rezistenţei contra ocupantului rapace, ar fi lansat în acea zi de primăvară a anului 1282 un strigăt de adunare: „*M*orte *a*lla *F*rancia *I*talia *A*nela" (Italia doreşte moarte Franţei), ceea ce, dacă extragem numai iniţialele, dă exact cuvântul Mafia.

Prescurtarea poate fi legendă sau nu, dar cert este că atunci, în 1282, ea a fost extrem de eficientă: în urma faimoaselor „Vecernii siciliene", sicilienii i-au masacrat pe toţi francezii rezidenţi în insulă, cu excepţia a doi dintre ei. Ulterior, Sicilia a devenit posesiune aragoneză, avându-l ca rege pe Pedro III de Aragon.

Circulă, desigur, şi alte explicaţii istorice ale termenului, ce — se spune — ar fi de dată mult mai recentă. De pildă, prin jurul anului 1812, marii proprietari de pământuri italieni ar fi antrenat veritabile armate, însărcinate cu ordinea şi cu încasarea arendelor. Ulterior, Constituţia, apoi Garibaldi au suprimat aceste mini-armate particulare. Mazzini, revoluţionarul ce avea să intre în istorie, i-a regrupat pe aceşti mercenari în jurul său, încurajându-i cu următorul slogan: „*M*azzini *A*utorizza, *F*urti, *I*ncendi, *A*vvelenamenti" (Mazzini autorizează furturile, incendiile, otrăvirile), în care vom regăsi, din nou, sigla Mafia.

Folosirea termenului „armate" în context nu este deloc întâmplătoare. Armata presupune ierarhie, organizare, dar şi un anumit număr de soldaţi, locotenenţi, deci şefi şi subşefi, constituiţi în „familia". După cele mai recente informaţii, în S.U.A. există 24 asemenea „familii" mafiote, numărând cel puţin 5 000 „soldaţi", repartizaţi inegal, în funcţie de resursele şi forţa fiecărei familii. „Organigrama" unei asemenea familii cuprinde la vârf un „capo", patronul, asistat de un ministru de externe al capo-ului şi de trei „subcapo", care, la rândul lor, dispun de trei „locotenenţi" şi de „soldaţi".

Între aceste „familii" există o legătură. Se spune, de asemenea, că ar funcţiona un mare consiliu al tuturor „capo", — prezidat fie de cel mai în vârstă, fie de cel a cărui familie este cea mai numeroasă — dar nimeni nu poate confirma această informaţie. Armata mafiotă ignoră şi ignoră schema de avansări. Un soldat putea deveni cel mult sublocotenent, şi niciodată mai mult. După cum un „locotenent", oricât de dotat ar fi fost, nu putea spera a ajunge vreodată „capo".

Această fixitate de structură explică faptul că Mafia nu a putut fi niciodată demantelată, oricât de dur a fost războiul ce i s-a purtat. Personalul Mafiei este limitat, dar „servitorii" ei — nenumăraţi. Organizaţia nu recunoaşte decât o lege, a sa. Numai ea este justă şi bună, având ca scop o repartiţie mai echitabilă a bunurilor, în profitul membrilor săi.

Fabrizio Calvi, cunoscut specialist în istoria Mafiei, — autor, între altele, al lucrării *La Vie quotidienne de la Mafia de 1950 à nos jours* — este pesimist în ce priveşte lupta contra acestui flagel. Tratatul de la Maastricht şi deschiderea graniţelor europene au provocat râsul mafioţilor. Pentru ei, ele erau deschise de la începutul anilor '60, când a început asaltul emigraţiei siciliene asupra Europei. Rând pe rând, au fost invadate de italieni — şi, odată cu ei, de Cosa Nostra şi cele trei surori ale ei: Camorra, N'Dranghetta, şi Sacra Corona — Germania, Spania continentală, Portugalia, Franţa. Actualmente, mafioţii nu fac decât să câştige în efi-

cienţă şi au mult de lucru pentru implantarea de noi sucursale în estul Europei.

Potrivit cifrelor comunicate de Ministerul rus de interne — de pildă —, numai în prima jumătate a anului 1993 au fost asasinate aproape 15 000 persoane, iar alte 35 000 au fost rănite. Bilanţul primelor şase luni ale anului arată o rată a crimei de cca 20 omoruri la suta de mii de locuitori, performanţă egalată doar de Liban în 1992, dar mult peste cifrele înregistrate în Irak — 11,9 — sau S.U.A. — 8,05. Pe teritoriul Federaţiei Ruse acţionează în prezent cca 3 000 structuri de tip mafiot, declara la o conferinţă de presă Viktor Erin, ministrul rus de interne, precizând că cifra de afaceri s-a ridicat în 1991 la 140 miliarde ruble. Unul dintre subalternii lui compara situaţia din Rusia cu cea din S.U.A. în anii '20, când bandele de gangsteri ţineau sub teroare marile oraşe. Spectrul crimei se întinde de la mită, hoţie, proxenetism, la extorcare, omucidere, exporturi ilegale de materii prime şi combustibil sau trafic ilegal cu arme, droguri şi substanţe radioactive.

Domenico Sica, fost înalt comisar italian în lupta antimafia, a rezumat excelent cucerirea Europei de mafioţi: „banii te fac inteligent. Mulţi bani te fac foarte inteligent". Recenta arestare a lui „Toto" Riina, inamicul public nr. 1, nu a schimbat nimic. Giuseppe Marchese, un ex-fidel al său, trecut de partea justiţiei, avea dreptate când afirma: „Când dispare un papă, este ales un altul şi astfel Biserica rămâne în picioare".

Encyclopaedia Britannica introduce în discuţie — între mai multele versiuni privind originea termenului — şi o altă conjunctură istorică în care s-ar fi născut Mafia: invazia lui Napoleon în sudul Italiei, din 1812, care a provocat dezordini în insulă, ceea ce i-a determinat pe marii proprietari de pământuri, să-şi plaseze proprietăţile în grija unor adevăraţi bandiţi energici, ce exercitau puteri despotice asupra ţărănimii terorizate. S-a născut astfel o organizaţie puternică, ea extinzându-se în timp şi întorcându-se chiar împotriva proprietarilor.

Organizaţia, restrânsă ca număr la început, era capabilă de orice crimă. În septembrie 1892, la Catania au fost arestaţi circa 150 mafioţi, singurul rezultat fiind că mulţi membri au fugit în străinătate, respectiv în America, unde Mafia îşi făcuse apariţia încă din anii 1860. De pildă, în mai 1890, o bandă de italieni care locuiau la New Orleans a ucis o altă echipă de compatrioţi, măsurile severe luate de poliţie soldându-se cu moartea şefului poliţiei locale, David Hennessy, victimă a răzbunării Mafiei, cinci luni mai târziu. Cei 11 italieni suspectaţi a fi implicaţi în uciderea lui Hennessy au fost rând pe rând achitaţi, de un tribunal terorizat de acţiunile Mafiei.

După venirea la putere a fascismului în Italia, în 1922, regiunile cele mai potrivnice acestui regim au fost Sicilia şi Piemontul. Fascismul hotărâse să-şi folosească puterile excepţionale pentru a-i captura şi a-i aduce în judecată pe liderii Mafiei. Într-o serie de procese desfăşurate la Palermo, la Termini Imerese, în 1927, în faţa Curţii au fost aduse grupuri de 150 persoane, acuzate a face parte din Mafie. Au urmat pedepse grele, unele pe viaţă, guvernul fascist folosind prilejul pentru a se descotorosi totodată şi de sicilienii cinstiţi, duşmani înverşunaţi ai lui Mussolini.

Grande Dizionario Enciclopedico (apărut la Roma) menţionează, între alte posibile etimologii ale vocabulei, şi toscanul „maffia" (mizerie), francezul „mauvais" (rău), numele unui trib, mà-âfir", ce a populat regiunea Palermo în timpul dominaţiei arabe.

Dar ce semnifică termenul de Mafie? În chiar regiunea lui de obârşie, părerile sunt împărţite. Unii îl decodifică prin orgoliu, mândrie, superioritate şi îl consideră moştenit de la arabi, sub ocupaţia cărora sicilienii s-au aflat vreme îndelungată (din arabul „Mahyak" — ce are cele trei sensuri). Alţii susţin că, în dialectul sicilian, Mafia însemna un beci săpat în rocă, unde se refugiau în jurul anului 1860 simpatizanţii lui Garibaldi, urmăriţi de forţele de ordine.

Cum se făceau înrolările? În evul mediu, candidatul „mafioso" trebuia să presteze o probă preliminară, în care să-şi demonstreze virtuţile. Prima, cerută de stăpânul „familiei", era o manifestare de sfidare a legilor ocupantului, or în Sicilia a existat întotdeauna un ocupant[1]. Era o sfidare pe care tânărul, uneori chiar adolescent, trebuia să o iniţieze şi realizeze „singur", fără asistenţă, fără sprijin, aşa încât să poarte singur răspunderea şi, totodată, să-şi afirme curajul şi virilitatea. Tot singur el trebuia să-şi asume riscul nereuşitei. Cel care avea să-i fie „naş" în organizaţie îi dădea numai un cuţit, simbolic. Tânărul se angaja să respecte legea „familiilor" mafiote, aşa-numita „omerta", care ar putea fi tradusă prin legea tăcerii sau a complicităţii active şi tacite. Audiat chiar în calitate de martor, „mafioso" trebuia să nege până şi evidenţa, pentru a respecta această lege a tăcerii.

Acelaşi ceremonial esoterico-sângeros de intrare într-o organizaţie mafiotă se păstrează până astăzi, aflăm dintr-un număr recent al săptămânalului *L'Evénement du jeudi* care — sub titlul *La Cosa Nostra en Europe* — consacră multe pagini fenomenului: „În faţa unei imagini pioase, de obicei Buna Vestire, patroană a Cosei Nostra, imagine pătată de sânge, sub care se pune foc, «candidatul» pronunţă formula tradiţională: «Jur să nu trădez

[1] După vandali, ostrogoţi, bizantini (sec. VI-IX), au urmat arabii (sec. IX-XI), normanzii (sec. XI-XII), împăraţii germani (sec. XII), angevinii francezi (sec. XIII), aragonezii (sec. XIII-XV), spaniolii (sec. XVI-XIX, cu întreruperi), în fine, controlul puterii centrale de la Roma.

niciodată comandamentele Cosei Nostra. Dacă vreodată voi trăda, carnea mea să ardă ca această imagine sfântă». După care naşul încheie prin formula antică: «Faceţi parte din familie. Sunteţi acelaşi lucru. Suntem unul şi acelaşi lucru. Lucrul nostru. Cosa Nostra»".

Deşi astăzi nimeni nu mai contestă caracterul nociv al trăsăturilor mafiei, au existat şi interpretări, definiţii, care nu numai că negau mafiotului orice tendinţă la brutalitate şi violenţă, ci puneau aceste porniri pe seama celorlalţi, „a agresorilor din afară", care îl obligau pe sicilian să se apere. „Mafia nu este nici sectă, nici asociaţie, ea nu are nici regulamente, nici statute. Mafiotul nu este un hoţ sau un răufăcător, ci doar un om cutezător şi valoros, care nu acceptă să i se terfelească demnitatea. Mafia este conştiinţa propriei existenţe, conceptul exagerat despre forţa individuală, ca singurul şi unicul arbitru al oricărei contradicţii, al oricărei ciocniri de interese sau idei... Mafiotul respectă pe alţii aproape totdeauna şi vrea să fie respectat şi el. Dacă i se aduce vreo jignire, nu se adresează legii şi justiţiei, ci ştie să-şi facă singur dreptate, iar atunci când propriile lui puteri nu-i sunt suficiente, recurge la ajutorul altora, care împărtăşesc aceeaşi mentalitate cu a lui". Interpretarea, categoric pozitivă, aparţine profesorului Giuseppe Pitrè, din Palermo, reputat cercetător al tradiţiilor populare siciliene de la sfârşitul secolului XIX.

Sicilia rămâne patria Mafiei. Acolo a început totul. Până astăzi, Palermo este Roma Cosei Nostra, Roma tuturor organizaţiilor mafiote italiene. Acolo se fac şi se desfac alianţele şi strategiile internaţionale. La Palermo se află leagănul, tabla legilor, puterea absolută a Mafiei. După cele declarate de unii ex-mafioţi, acolo şi-ar avea sediul o comisie mondială a tuturor organizaţiilor mafiote. Ceea ce nu exclude din discuţie prezenţa Mafiei în Ja-

Cosa Nostra face multe victime în sudul Italiei

ponia — cunoscută sub numele de „Yakuza", — care face ravagii în societatea niponă. Nu întâmplător, un recent articol din *Paris-Match*, consacrat fenomenului, poartă titlul grăitor prin el însuşi: *În Japonia, Mafia reuşeşte ceea ce nu a reuşit în Italia.*

Cavalcadă a crimei şi corupţiei, folosind orice mijloc posibil — traficul de influenţă politică, mituirea, şantajul, asasinatul etc. — şi având cele mai variate faţete, cu cele mai neverosimile implicaţii, Mafia dă multă bătaie de cap guvernelor lumii. La sfârşitul lunii iunie 1983, preşedintele Ronald Reagan hotăra constituirea unei comisii speciale, formată din 20 membri, care să lupte împotriva Mafiei. Prezidată de Irving Kaufman, judecător la Curtea de Apel din New York, comisia de anchetă prezidenţială a prezentat, în aprilie 1986, un raport în care se menţiona: „Crima organizată din S.U.A. va dispune de venituri de 100 miliarde dolari, îi va lipsi pe americani de 414 000 locuri de muncă şi îl va costa pe fiecare cetăţean aproape 80 de dolari".

În Italia, anul 1993 a fost un an de vârf al luptei contra Mafiei: capturile şefilor ei s-au ţinut lanţ, ca o ripostă la asasinatele provocate de Mafia siciliană contra generalului Dalla Chiesa, a judecătorilor Giovanni Falcone şi Paolo Borsellino, precum şi a multor altor vieţi. Se poate spune că niciodată istoria nu a cunoscut o mai acerbă confruntare între Mafie şi autorităţile din diferite state. ■

HENRIC VIII ŞI ELISABETA I ÎNJURAU CA BIRJARII

Daily Mail abordează sub semnătura profesorului Jeoffrey Richards, de la Universitatea „Lancaster", o problemă mai puţin cuviincioasă şi tocmai de aceea oarecum şocantă: cuvântul tare, înjurătura, căreia îi face o radiografie istorică. Conţinutul sudalmelor — aflăm din articolul său — s-a modificat esenţial de-a lungul veacurilor. La început existau două aspecte tabu — cel religios şi cel lumesc. Deci în înjurătură nu se puteau invoca nume de divinităţi sau denumiri de ritualuri sfinte şi nici anumite părţi ale corpului sau actul sexual, despre care nu se vorbea niciodată în public.

Englezii, spune profesorul, au avut întotdeauna reputaţia de spurcaţi la gură. Regele Henric VIII (1509-1547) şi regina Elisabeta I (1558-1603) înjurau ca birjarii. Evident că opinia publică civilizată a fost şi este scandalizată de limbajul trivial. Şi Cristos şi Platon au condamnat dezmăţul în exprimare.

Înjurăturilor anglo-saxone li s-au atribuit — în cursul anilor — însuşiri magice. Cuvintele din ele puteau fermeca sau deochea. În evul mediu s-a practicat în sudalmă, hulirea Domnului, după cum în Renaştere şi în vremea Reformei ponegrirea lui Dumnezeu a cedat locul conţinutului laic. Au intrat în scenă cuvintele tari, ce trimiteau la trăsături personale, de caracter: „pungaş", „ticălos", „zgârie-brânză", „lepădătură". Pentru a reprima înjurăturile, puritanii au invocat cenzura şi au votat în Parlamentul englez acte speciale în acest sens. După restaurarea dinastiei Stuarţilor, în 1660, s-a declanşat o mişcare viguroasă împotriva puritanismului. Libertinajul mult prea stăpân şi prea afişat a înclinat, cu vremea, balanţa — cum era de aşteptat — în favoarea cumpătării. Aşa încât, pe la sfârşitul secolului XVIII, a început domnia bunei-cuviinţe formale, de suprafaţă.

Pe măsură ce ne apropiem de epoca noastră, vorbirea în public s-a lăsat tot mai accentuat influenţată de schimbările din societate. Abrogarea cenzurii, libertatea de exprimare, amploarea alcoolismului, declinul învăţământului, al instrucţiei, în general, au făcut ca limbajul în public să devină tot mai grobian, mai vulgar.

Cuvântul ce provoacă multe idiosincrasii, cel cu „F", ce a intrat în limba engleză în 1503, a fost interzis în varianta scrisă vreme de peste 350 ani (sfârşitul sec. XVI-mijlocul sec. XX), pentru a deveni, în vremea noastră, indiciul persoanelor eliberate de corsetele convenţiilor şi formalismelor. În 1965, când un critic l-a folosit la televiziunea britanică, el a stârnit o adevărată furtună în presă. În cinematograf, vocabula a apărut prima oară prin anii '70, pentru ca astăzi să o auzim seară de seară în transmisiile TV de după ora 21, când copiii merg la culcare, scrie Jeoffrey Richards. Cum era de aşteptat, prin folosire prea frecventă, termenul s-a demonetizat, aşa încât, dacă acordăm credit unei recente anchete a Consiliului britanic pentru TV, aflăm că „F" se află pe locul cinci pe scara trivialităţii.

Cât priveşte popularitatea — ieftină sau nu — pe care o poate aduce unui om politic întrebuinţarea unui cuvânt mai tare, se pare că imaginea acestuia are mai degrabă de câştigat decât de pierdut, îşi încheie prof. Richards comentariile, cu trimitere expresă la premierul John Mager.

● Nimeni nu s-a aşteptat la o unificare germană atât de rapidă ● Wunderkohl, singurul optimist ● „Doctrina Frank Sinatra“ ● Şi de s-ar fi prăbuşit zidurile Ierihonului, Bush nu ar fi reacţionat ● Scowcroft nu are nevoie de un cartograf ● Mica demonstraţie a lui Genscher ● Ghicirea atitudinii U.R.S.S., o sarcină dificilă ● „2+4“ sau „4+2“? ● Toţi se suspectează ● Valsul diplomaţiei sovietice ● Lectura preferată a doamnei Thatcher ● Viitorul a început la Stavropol ● „Ca la târgul de cai“ ● „Prosit Deutschland!“

UN POSIBIL RĂSPUNS AMERICAN

LA ÎNTREBAREA:

CUM S-A PRĂBUŞIT COMUNISMUL?

„Această zi Z [este vorba de 1 iulie 1990, când a intrat în vigoare tratatul privind uniunea monetară, economică și socială dintre cele două Germanii] va distruge un microcosmos al Europei ultimilor 40 ani. Germania a fost forțată să devină un laborator în care mostre ale celor două ideologii competitoare din lumea dezvoltată au evoluat cot la cot. Nici un fel de diferențe de limbă sau cultură nu au afectat testul. O membrană creată de om a separat cele două experimente. Când, anul trecut, această membrană a cedat, rezultatele au fost concludente. O economie comunistă de comandă s-a dovedit o cale lipsită de orice speranță pentru a conduce o societate avansată; nici măcar germanii nu au reușit să o facă să meargă". Comentariul aparține revistei *The Economist*, din iulie 1990, care a consacrat evenimentului un supliment intitulat *The New Germany* (Noua Germanie). În acel moment, nu erau mulți cei care ar fi avut curajul să afirme că peste trei luni va exista o singură Germanie. Tot așa cum, cu șase luni înainte, foarte puțini sperau să se ajungă atât de repede fie și la o uniune economică. În diversele faze ale realizării reunificării Germaniei — care a durat mai puțin de un an — comentatorii de politică externă au considerat că unificarea deplină era încă departe. Foarte mulți factori concurau la o asemenea concluzie. Existau puternice resentimente, atât în estul cât și în vestul Europei, față de o Germanie unită. Presa britanică, dar mai ales cea franceză nu au ezitat să publice, în paralel, fotografii din Germania lui noiembrie 1989, iulie 1990 sau octombrie 1990, cu imagini din Germania lui Hitler sau din timpul celui de-al doilea război mondial.

Cei mai mulți lideri politici din U.R.S.S. — ca să nu mai vorbim de cei militari — refuzau ideea pierderii R.D.G.-ului și a includerii Germaniei de Est în NATO. Și totuși, în mai puțin de un an de zile, cancelarul Helmut Kohl a reușit această performanță. Mai ales pe noi, românii, ea nu ne poate lăsa indiferenți. Cum a fost posibilă? În primul rând datorită forței economice a Germaniei Federale. Apoi în contextul politic foarte favorabil al transformărilor din Europa, având alături pe toți germanii — au fost puține defecțiuni, chiar dacă unele notabile, precum cea a scriitorului Günther Grass —, dând dovadă de o abilitate diplomatică pe care nici măcar apropiații săi nu i-au bănuit-o. Kohl a devenit Wunderkohl (cum apare pe coperta revistei *The Economist*) sau *Mr. Unity* (Domnul unitate, pe cea a revistei *Time*).

Pierderea țărilor din Europa de Est, unificarea Germaniei, desprinderea țărilor baltice — pe care ne-am propus să o evocăm în episodul următor — au devenit în ochii adversarilor lui Gorbaciov eșecuri majore, care combinate cu gravele probleme interne au dus, peste încă un an, în 1991, la demisia lui. Și o dată cu aceasta, la dispariția U.R.S.S. Dar să urmărim în continuare, făcând apel la cartea lui Michael R. Beschloss și Strobe Talbott, *At the Highest Levels. The Inside Story of the End of the Cold War* (La cele mai înalte niveluri. Povestea sfârșitului războiului rece văzută din interior), apărută anul trecut, și la comentariile din presa occidentală contemporane acelor evenimente, care au fost principalele momente ale procesului de reunificare a Germaniei.

Așa cum am văzut în episodul anterior Gheorghi Șahnazarov, principalul consilier al lui Gorbaciov pentru problemele Europei de Est, considera, în iunie 1989, că dacă Ungaria sau Polonia puteau face ce doreau, Germania constituia „un caz special". Dar în acel moment R.D.G.-ul — alături de România — erau statele din Blocul de Est de unde se aștepta cel mai puțin ivirea unor probleme. Necazurile pentru Honecker au început în august, când câteva zeci de mii de est-germani au plecat în „excursie" în Ungaria, de unde și-au continuat drumul, prin Austria, spre Germania Federală. „Dacă a existat un moment când liderul sovietic, Mihail Gorbaciov, ar fi putut salva Germania de Est, ca un stat comunist model, atunci acesta a fost. Dar purtătorul de cuvânt al guvernului său a calificat acțiunea Ungariei doar drept una «neobișnuită». A fost semnalul pe care l-au așteptat est-germanii. Luni, 25 septembrie, au izbucnit demonstrații de masă la Leipzig... Guvernul est-german a încercat să oprească exodul spre Ungaria, dar cei ce doreau să evadeze au luat cu asalt ambasadele Germaniei Federale din Praga și Varșovia". Și analistul revistei *The Economist* continuă cronologia evenimentelor, citându-l pe Horst Sindermann, fostul număr trei în ierarhia R.D.G., care a relatat, cu puțin înainte de a muri, cum a decurs întrevederea dintre Honecker și Gorbaciov, venit să asiste la 7 octombrie la serbările prilejuite de celebrarea celei de a 40-a aniversări a zilei naționale (liderul sovietic condiționase prezența sa în tribuna oficială de o atitudine conciliantă a conducerii R.D.G. față de refugiați). Gorbaciov l-a prevenit pe secretarul general al partidului comunist german că acel ce nu i-a aminte la lecțiile istoriei este pedepsit de evoluția evenimentelor. Honecker i-a replicat că R.D.G. este o țară înfloritoare. „Am fost cu toții furioși — povestea Sindermann — și întâlnirea s-a încheiat într-o atmosferă înghețată. După aceea, am fost cu toții de acord că Honecker nu mai putea să rămână secretar general".

La 18 octombrie 1989, Honecker — împotriva voinței sale — a fost înlocuit cu Egon Krenz, ministrul de interne. Cu puțin înainte de debarcarea lui Honecker, Willy Brandt apăruse la televiziunea vest-germană, de abia întors de la Moscova, și își anunțase compatrioții că pro-

blemele Germaniei aveau să se rezolve în curând. La 9 noiembrie, guvernul est-german a anunțat că est-germanii puteau părăsi țara fără a mai avea nevoie de aprobări speciale. În aceeași seară, a început acel eveniment de neimaginat: demolarea zidului Berlinului, devenit din 1961 simbolul separării Germaniei. La Casa Albă, uitându-se la televizorul aflat într-o mică încăpere de lângă Biroul Oval, George Bush le-a declarat colaboratorilor aflați în preajmă: „Dacă sovieticii îi lasă să se prăbușească pe comuniști în Germania de Est, înseamnă că ei sunt într-adevăr hotărâți, mult mai hotărâți decât am crezut".

De altfel, încă de la 25 octombrie Gorbaciov anunțase în public, la Helsinki, sfârșitul „Doctrinei Brejnev", care justificase până atunci intervențiile sovieticilor în țările est-europene, începând cu cea din august 1968, în Cehoslovacia. Ghennadi Gherasimov, purtătorul de cuvânt al Ministerului de externe, le-a declarat ziariștilor că noua doctrină putea purta numele de „Doctrina Frank Sinatra". Era o aluzie la un vers dintr-un cântec al acestuia: „I did it my way" (Am făcut-o în felul meu). Să fi fost o expresie a noii doctrine prezența unor ofițeri superiori ai KGB la, ca să luăm un exemplu, Praga în timpul „revoluției de catifea" și strânsa lor colaborare cu omologii din serviciile de securitate cehoslovace (inclusiv în punerea la punct a incidentului — descris și în revista *Lumea* — care a scos populația Capitalei în stradă: așa-zisa „împușcare" a unui student, dovedit ulterior ca locotenent al STB-ului, securitatea cehoslovacă; el a părăsit apoi locul, ca într-un episod din *Dallas)?*

Merită să insistăm puțin, cu ajutorul celor doi analiști atât de bine informați, Beschloss și Talbott, asupra momentului 9 noiembrie. După cum ne spun cei doi celebri autori americani, Egon Krenz, nemaiputând face față valului de demonstrații, a telefonat la Moscova. Știa că nu poate conta pe intervenția trupelor sovietice, dar a cerut un sfat. Și l-a primit. La puternicele insistențe ale lui Șevardnadze, Gorbaciov l-a sfătuit să deschidă frontierele, pentru „a mai reduce din presiune" și a „evita o explozie". După cum am văzut, Bush a fost inițial foarte puțin entuziasmat de prăbușirea zidului Berlinului. Richard Gephardt, liderul majorității din Camera Reprezentanților a S.U.A., afirma chiar că Bush n-ar fi reacționat „nici chiar dacă s-ar fi prăbușit zidurile unui Ierihon modern". Reținerea venea și din pornirea lui structurală de a evita schimbările prea bruște, dar și din calculul politic ce îi cerea să nu profite în mod evident de necazurile sovieticilor. A și declarat, în particular, că nu vroia să le dea est-germanilor iluzia că S.U.A. ar fi intervenit, manu militari, în cazul în care guvernul R.D.G. ar fi decis să întoarcă în loc istoria, chiar și cu prețul unui masacru.

La rândul său, Ghennadi Gherasimov a căutat să caracterizeze evenimentele din R.D.G. drept un semn al încrederii de sine a socialismului, „un fapt pozitiv și important", compatibil cu „ceea ce Gorbaciov încearcă să realizeze aici și cu ceea ce el dorește să vadă și în alte părți".

Brent Scowcroft, consilierul pentru problemele securității naționale al președintelui american, considera că Egon Krenz vroia doar „să câștige timp pentru el însuși și pentru sistem". Nu vedea vreun motiv pentru care fie Moscova, fie Berlinul de Est ar fi permis est-germanilor să se unească cu frații lor din vest. Scowcroft nu-și putea măcar imagina că Gorbaciov putea accepta ca Germania de Est să părăsească Tratatul de la Varșovia. La sugestia unui colaborator cum că ar fi cazul totuși să facă rost de un cartograf, pentru momentul când va fi nevoie de el pentru a redesena granițele Europei, Scowcroft i-a replicat: „Nu cred că am ajuns încă în acest moment. Să vedem cum vor evolua lucrurile".

Din punctul de vedere al germanilor, ele nu puteau evolua decât într-o singură direcție: spre unitatea deplină. Era ceea ce se cerea pe toate pancartele agitate de demonstranții din estul, dar și din vestul Germaniei. După cum remarcă și cei doi autori americani, „oficialitățile occidentale sondaseră, de multă vreme, în mod constant, Kremlinul în privința unificării Germaniei, pe care ei o sprijineau, chiar dacă mulți, mai ales europenii, sperau în particular că aceasta nu avea să se întâmple vreodată". Cea mai îngrijorată se arăta doamna Thatcher, primul ministru al Marii Britanii, care, asemenea lui Gorbaciov, considera — potrivit recent publicatelor sale memorii — că evenimentele din Germania se derulau cu prea mare rapiditate și ar fi fost bine ca procesul să fie încetinit, pentru a se putea examina în detaliu consecințele.

La câteva zile după prăbușirea zidului Berlinului, sovieticii au început să își manifeste îngrijorarea. Ghennadi Gherasimov a avertizat în mod public contra unei „redesenări a frontierelor în Europa postbelică". R.D.G. trebuia să rămână în cadrul Tratatului de la Varșovia și un aliat strategic al U.R.S.S. Iar Șevardnadze i-a spus lui Roland Dumas, ministrul de externe al Franței, că cererile pentru o Germanie unită le provoacă, lui și lui Gorbaciov, o „mare neliniște". Gorbaciov i-a trimis lui Bush o scrisoare particulară, pe un ton foarte alarmat, în care preciza punctul său de vedere: U.R.S.S. avea interese vitale în Germania de Est și S.U.A. trebuiau să le respecte.

La 13 noiembrie 1989, Bush l-a primit la Casa Albă, în cursul unui dineu, pe Henry Kissinger. Acesta i-a spus, fără prea mult entuziasm, că unificarea Germaniei era, de acum, un lucru inevitabil. El l-a avertizat pe

președinte că „dacă germanii ne vor considera ca o piedică în calea aspirațiilor lor, vom plăti acest lucru mai târziu". Dacă Bush va insista în menținerea a două Germanii, îi va oferi lui Gorbaciov o ocazie extraordinară de a se alia cu Helmut Kohl contra S.U.A. în realizarea unei unificări rapide. Bush i-a replicat că nu vede impedimente majore în calea reunificării Germaniei, dar nici nu vroia să dea impresia că S.U.A. insistau pentru realizarea ei. Ținând cont și de resentimentele europenilor, dorea o „evoluție prudentă". Președintele american considera că linia roșie peste care nu putea trece Gorbaciov era apartenența Germaniei de Est, în urma unirii, la NATO. Dacă lui Bush i-ar fi plăcut mai mult istoria, ar fi știut că sovieticii și germanii se mai înțeleseseră o dată în acest secol, la Rapallo, în condiții care surprinseseră întreaga Europă. În plus, președintele american nu era de acord ca reunificarea Germaniei să se facă cu prețul neutralității ei.

O săptămână mai târziu, Hans Dietrich Genscher, ministrul de externe al Germaniei, sosea la Washington. Aducea cu el, drept cadou, o bucată din zidul Berlinului. În public, el și Bush au fost numai zâmbete. În particular, Genscher a făcut o mică demonstrație asupra felului cum înțelegea în continuare Germania să trateze cu S.U.A. El a comunicat că programul de desfășurare pe teritoriul R.F.G. a rachetelor cu rază mică de acțiune „Lance" nu mai putea fi luat în considerare. „Desigur veți înțelege, domnule președinte, că nici un guvern din Bonn nu poate lua în calcul vreun sistem care ar însemna ca arme nucleare să fie ațintite asupra Dresdei sau Leipzigului".

Și totuși, chiar și Kohl le spunea colaboratorilor săi că, deși unificarea nu mai putea fi împiedicată, nu avea să se petreacă mai repede de trei, patru sau chiar mai mulți ani. În declarațiile publice era mult mai optimist, recomandând Bundestagului să se gândească la o „structură confederativă" cu Germania de Est. Chiar și o asemenea declarație, vagă, a iritat pe ministrul de externe sovietic, Șevardnadze, care a criticat Bonnul pentru că împingea reforma din R.D.G. într-o „direcție naționalistă".

Evident, problema germană nu a putut lipsi de pe agenda discuțiilor din Malta. Bush i-a propus lui Gorbaciov ca în anul 2004 jocurile olimpice de vară să fie găzduite de orașul Berlin. Liderul sovietic nu a răspuns propunerii, considerând-o o capcană întinsă de americani, care implicau astfel faptul că în acel moment Berlinul avea să fie capitala unei Germanii unite. Colaboratorii lui Gorbaciov au denunțat și ei „această șmecherie ieftină, care pare concepută pentru a ne zgândări în cea mai sensibilă problemă de politică externă și securitate internațională cu care ne confruntăm". În timpul unei întrevederi pe care a avut-o cu Baker în Malta, Șevardnadze i s-a confesat secretarului de stat american că exista „o profundă îngrijorare" a conducerii U.R.S.S. în legătură cu problema unificării Germaniei. Ministrul de externe sovietic s-a plâns și de tendințele revanșarde ce se manifestau în Germania Federală, mai ales la adresa Poloniei. La rândul său, Gorbaciov i-a spus lui Bush: „Am moștenit două Germanii. Istoria a creat această problemă și tot istoria o va rezolva". Și a adăugat, folosind un cuvânt-cheie pentru Bush: „În problema Germaniei, eu am o politică *prudentă* și precaută". Așa cum știm deja, Bush l-a asigurat că schimbările din Europa de Est trebuiau să nu afecteze interesele legitime de securitate ale cuiva, deci nici ale U.R.S.S.

Dar, chiar în acele zile, în Germania de Est evenimentele se precipitau. S-a renunțat în mod oficial la rolul conducător al partidului comunist. Un comitet parlamentar special i-a acuzat pe Honecker și alți foști lideri de corupție și i-a dat afară din partid. La 3 decembrie, Egon Krenz a demisionat, fiind înlocuit cu un lider considerat moderat și mai atașat reformei, Gregor Gysi. Primul ministru, Hans Modrow, a anunțat alegeri anticipate pentru luna mai a anului următor, 1990.

Judecată din perspectiva evenimentelor ce au urmat, reticența Kremlinului stârnește semne de întrebare. Nu este vorba de poziția autorităților sovietice din linia a doua (precum Falin, de exemplu, fost ambasador la Bonn, și principal expert în problemele germane) sau de cea a elementelor conservatoare din conducerea P.C.U.S., a Ministerului apărării sau a KGB-ului. Ne punem însă întrebarea în ce măsură Gorbaciov și Șevardnandze nu încercau — ceea ce au și reușit, până la urmă — să stoarcă, în schimbul consimțământului lor, cât mai multe avantaje financiare și politice. Și când spunem acest lucru ne gândim și la ușurința cu care au acceptat — ca să nu zicem că au sprijinit — prăbușirea comunismului în R.D.G., dar și la îndemânarea cu care rușii au fabricat și fabrică comploturi, lovituri de stat și lideri naționaliști cu care sperie Occidentul.

Problema principală a dialogului dintre Gorbaciov și Baker de la începutul lunii februarie 1990 a constituit-o tot soarta Germaniei. Liderul sovietic l-a avertizat pe interlocutorul său american că în viziunea sa o Germanie unită ar fi putut destabiliza Europa. O Germanie reunită nu se putea mulțumi, la nesfârșit, cu frontierele ei actuale. Baker avea permanent în minte tendința sovieticilor de a vârî zâzanie între Bonn și Washington, așa că s-a ferit să-i spună ceva lui Gorbaciov pe care acesta să transmită lui Kohl, ca o dovadă că Statele Unite se opuneau unei reunificări rapide. Pe de altă parte, președintele George Bush și secretarul său de stat au realizat că așa cum se desfășu-

rau evenimentele în cele două Germanii, momentul realizării unității nu era departe. Ei au cerut elaborarea unui plan concret în privința mișcărilor pe care trebuia să le facă Statele Unite.

Viitorul a început la Stavropol, era de părere Helmut Kohl

Departamentul de stat a conceput atunci mecanismul unei conferințe „2+4", considerat mai potrivit decât depășita întrunire a puterilor victorioase din timpul celui de al doilea război mondial și chiar decât complicatul sistem al Conferinței pentru securitate și cooperare în Europa. Viitorul Germaniei urma deci să fie decis de liderii celor două state germane și de cele patru mari puteri victorioase la sfârșitul marii conflagrații. Când americanii au început să își testeze aliații, ministrul de externe al Marii Britanii, Douglas Hurd, a spus că ar fi preferat un mecanism „4+0". La rândul său, Genscher i-a declarat lui Baker că el speră că va fi vorba de „2+4" și nu invers.

James Baker i-a prezentat propunerea și lui Gorbaciov, în cursul discuțiilor purtate la Moscova. Pentru a potoli aprehensiunile sovieticilor față de integrarea întregii Germanii în NATO, Baker i-a spus cu subtilitate lui Gorbaciov: „Ați prefera să vedeți o Germanie unită în afara NATO, în care să nu mai existe trupe americane și eventual înarmată cu arme nucleare? Sau ați prefera o Germanie unită, legată de NATO, cu asigurarea că jurisdicția NATO nu se va extinde nici măcar cu un centimetru mai la est de limita sa actuală?" Gorbaciov l-a asigurat că se va gândi la problema germană, dar l-a avertizat că dacă unificarea Germaniei avea să ducă la crearea unui puternic naționalism, și în U.R.S.S. avea să se întărească naționalismul rus.

Baker nu cunoștea în amănunt lupta pe care Gorbaciov și Șevardnadze o duceau cu elementele conservatoare, în frunte cu Ligaciov. Acestea din urmă reproșau cedarea R.D.G.-ului și nici nu vroiau să audă de o Germanie unită, în cadrul NATO. Chiar și apropiați ai lui Gorbaciov se plângeau de valul de anticomunism și antisovietism care străbătea Europa de Est: dărâmarea statuilor lui Lenin, pângărirea celor ale soldatului sovietic. S-au auzit și voci care cereau ca U.R.S.S. să nu fie pusă în situația Germaniei de după primul război mondial, mai ales că nu fusese înfrântă pe vreun teatru de luptă.

Pe acest fundal a sosit la Moscova, la 10 februarie, cancelarul Helmut Kohl însoțit de ministrul său de externe, Hans-Dietrich Genscher. Baker, aflat încă în capitala sovietică, a evitat să îi întâlnească, pentru a nu se acredita ideea că sovieticii, americanii și germanii decideau soarta Germaniei în absența francezilor și englezilor. Cel puțin așa ne spun cei doi autori americani. Care adaugă că „totuși, pentru a-l ajuta pe Kohl să-și pregătească întâlnirea cu Gorbaciov, Baker i-a încredințat ambasadorului vest-german din Moscova o scrisoare strict personală, de trei pagini, pentru cancelar". Baker îi relata poziția lui Gorbaciov în problema reunificării Germaniei. Ulterior, Kohl i-a trimis o călduroasă scrisoare de mulțumire. Mai ales că fusese foarte neliniștit de discuțiile dintre sovietici și americani, temându-se că ei s-ar fi putut înțelege în spatele său. Bush i-a trimis și el cancelarului german o scrisoare convingătoare pentru hotărârea Statelor Unite de a susține o reunificare rapidă a Germaniei. Se pare că lucrul la care ținea cel mai mult președintele american era ca Germania unită, devenită o putere mondială, să nu uite care i-au fost prietenii apropiați.

În timpul discuțiilor purtate cu Gorbaciov, Kohl — care i-a sugerat ideea unor importante ajutoare economice pe care Germania era dispusă să le furnizeze U.R.S.S. — a avut impresia că sovieticii nu erau chiar atât de hotărâți să refuze o Germanie unită și membră a NATO, pe cât își închipuiau americanii.

La 24 februarie 1990, cancelarul Kohl a sosit la Camp David. În atmosfera destinsă de acolo, Bush și Kohl au examinat posibilele răspunsuri sovietice la problema reunificării Germaniei. Cancelarul german, care avea de înfruntat o campanie electorală, era mai puțin dispus să ofere garanții solide în privința graniței estice a noii Germanii. El știa că șapte până la zece milioane de germani erau încă legați de Prusia de Est sau de regiunea sudetă. Bush, deși nemulțumit, a decis să nu facă presiuni prea mari. Kohl a acceptat că trupele americane trebuiau să rămână în Germania ca un factor de stabilitate.

„La conferința de presă ți-

nută în aprilie 1990, la Washington, chiar înainte de a pleca spre casă, Șevardnadze a început să vorbească despre «idei neconvenționale și mai puțin obișnuite» și a lansat conceptul unei Germanii care să aparțină ambelor alianțe", spre surprinderea americanilor. Christopher Ogden considera, în revista *Time* din 23 aprilie, că ideea putuse fi preluată dintr-un articol publicat de John Lewis Gaddis, profesor la Universitatea din statul Ohio, în numărul din 21 martie al ziarului *New York Times*. Ulterior, și Valentin Falin îmbrățișase propunerea. „Este clar că militarii au câștigat pârghiile deciziilor politice — conchidea ziaristul american. Rezolvarea problemei unificării Germaniei s-ar putea dovedi mult mai îndepărtată decât presupun analiștii".

Următoarea mișcare a sovieticilor a izbit direct în Germania, provocând fricțiuni între cancelarul Helmut Kohl și ministrul său de externe. Iată ce nota corespondentul din Bonn al revistei *The Economist*, din 12-18 mai 1990: „Dacă rușii au vrut să provoace fricțiuni în Germania de Vest în privința modalității celei mai bune de realizare a unității, nu ar fi putut proceda mai bine. Planul lor de realizare a unității în două trepte a declanșat strigătele de entuziasm ale ministrului de externe al Germaniei Federale, Hans-Dietrich Genscher, și un refuz sec dinspre cancelarul Helmut Kohl". Acesta din urmă caracteriza, de altfel, propunerea sovietică o lovitură de poker. La 5 mai, la Bonn, Șevardnadze declarase că germanii își pot realiza unitatea înainte ca să se rezolve statutul internațional al noului stat, cele patru puteri învingătoare menținând, pentru „câțiva" ani, o serie de responsabilități, nespecificate. Helmut Kohl însă, după discuții telefonice cu președinții George Bush și François Mitterrand, a anunțat la 8 mai refuzul său.

La 29 mai 1990, Mihail Gorbaciov a plecat spre Washington, pentru o nouă întâlnire cu George Bush. În timpul discuțiilor Bush a reușit la un moment dat să obțină de la Gorbaciov acordul pentru ca germanii înșiși să decidă cărei alianțe să aparțină. Reacția celorlalți membri ai delegației sovietice — în primul rând Falin — a fost promptă. Șevardnadze l-a tras pe Gorbaciov într-o parte și, după câteva minute bune de discuții intense, Gorbaciov a început să dea înapoi. A încercat apoi să pasezе responsabilitatea ministrului său de externe, sugerând ca acesta împreună cu Baker să rezolve problema germană. Șevardnadze l-a refuzat de trei ori la rând, spunând răspicat că era o problemă care „trebuia rezolvată de șefii de stat". Americanii nu mai știau ce să creadă. Era pentru prima oară când un ministru de externe sovietic opunea rezistență în public în mod deschis șefului statului. De la Washington, cei doi șefi de stat au mers la Camp David. În declarația de presă pe care americanii au pregătit-o pentru Bush figura și o frază ce spunea că președintele american și Gorbaciov erau „de comun acord" ca apartenența Germaniei la una dintre alianțe să fie stabilită chiar de germani. Bessmertnâh, de curând revenit ca ambasador la Washington, a primit o copie a textului, cu indicația că americanii ar dori să cunoască părerea sovieticilor. A doua zi, Bessmertnâh le-a comunicat că nu aveau obiecții.

A urmat iarăși un „vals" al declarațiilor sovietice: la 5 iunie, la Copenhaga, Șevardnadze declara că U.R.S.S. ar putea accepta o Germanie unită, membră a NATO, până la sfârșitul anului 1990, în schimbul reducerii armatei germane și a clarificării viitorului trupelor sovietice din Germania. La 12 iunie, Gorbaciov declara la Moscova că o Germanie unită și în NATO nu era posibilă decât dacă exista o perioadă de tranziție, în care partea de est să-și păstreze apartenența la Tratatul de la Varșovia. Astfel încât același corespondent din Bonn al revistei *The Economist* nu mai înțelegea de unde atâta optimism la liderii germani în privința calendarului reunificării Germaniei.

La 22 iunie, în timpul unei reuniuni a conferinței „2+4" ținută la Berlin, Șevardnadze a propus, surprinzându-și din nou partenerii, ca vreme de trei până la cinci ani cele patru puteri învingătoare să continue să supravegheze Germania, perioadă în care să vegheze la reducerea forței armatei germane „pentru a o face incapabilă de acțiuni ofensive". Toată lumea s-a opus. Seara, evident jenat, Șevardnadze i s-a confesat lui Baker că propunerea nu venea de la Gorbaciov, ci de la Biroul politic al P.C.U.S. Așa cum aflăm însă din revista *L'Express*, din 29 iunie, la 18 iunie Genscher și Șevardnadze se întâlniseră la Münster. Comunicatul de presă constatase că discuțiile fuseseră „intense și constructive", permițând „apropieri" ale pozițiilor. În aceeași zi, Helmut Kohl anunțase, la o ședință a partidului creștin-democrat, că 1990 avea să fie „anul unității germane". Și conchidea Jean-Marc Gonin: „Bonnul poate să comande inelele de logodnă". Este adevărat, la 30 iunie trebuia să se deschidă lucrările Congresului PCUS și Gorbaciov știa că avea de înfruntat o puternică opoziție.

În paralel cu lucrările Congresului de la Moscova, s-a desfășurat reuniunea la nivel înalt a NATO, la Londra. Americanii le-au avansat partenerilor lor occidentali un set de propuneri: țările est-europene să își trimită reprezentanți permanenți la NATO, Gorbaciov să fie invitat să ia parte la o sesiune a Consiliului atlantic, să se realizeze un progres în discuțiile privind limitarea înarmărilor, crearea unei armate europene integrate, cu o componentă americană permanentă. Totodată, o copie a fost trimisă și la Mos-

cova. Singura care a ridicat obiecții, spunând în deschiderea lucrărilor reuniunii NATO de la Londra că s-a pregătit pentru eveniment citind o carte intitulată *Barbarossa* (numele de cod al planului de atacare a U.R.S.S. de către trupele naziste) a fost doamna Thatcher. În schimb, după publicarea declarației oficiale a conferinței de la Londra, Ghennadi Gherasimov, purtătorul de cuvânt al Ministerului de externe, a declarat: „Acum, putem să le demonstrăm [opozanților sovietici ai reunificării] că greșesc".

Într-o sâmbătă, 14 iulie, Helmut Kohl și-a început vizita la Moscova. Gorbaciov l-a asigurat pe cancelarul german că, odată încheiate lucrările Congresului PCUS, era liber să urmeze politica pe care o considera cea mai potrivită. După-amiaza, cei doi lideri politici au zburat până la Stavropol, locul de baștină al lui Gorbaciov, localitate ocupată de trupele naziste în timpul celui de al doilea război mondial. În timpul zborului, cei doi au discutat despre dimensiunile pe care trebuia să le aibă viitoarea armată germană. De acolo, au mers până la mica stațiune Arhâz, din Caucaz, unde au discutat târziu în noapte. Gorbaciov i-a spus lui Kohl că recentele modificări avansate de NATO i-au ușurat sarcina de a accepta o Germanie unită membră a Alianței nord-atlantice. În schimb, Kohl a fost de acord ca trupele sovietice să se poată retrage din Germania într-un interval de trei-patru ani; după retragerea soldaților sovietici, Germania avea să contribuie financiar la reintegrarea lor în societatea sovietică, efectivele armatei germane nu vor depăși 370 000 oameni; Germania va furniza credite U.R.S.S. în valoare de 3 miliarde dolari. A doua zi, lumea întreagă afla de acordul germano-sovietic. Surpriza a fost totală. Cum scria atunci Elie Marcuse, în revista pariziană *L'Express*, din 27 iulie, „James Baker, secretarul de stat american

În cadrul unei ceremonii care a durat cinci minute, cele patru mari puteri victorioase la sfârșitul celui de al doilea război mondial renunțau la toate drepturile lor asupra Germaniei

care se îndrepta spre Paris pentru a participa la conferința numită «2+4», a aflat vestea în timpul escalei făcute pe aeroportul Shannon, din Irlanda, de la ziariștii din suita sa". Nici Bush nu a fost mai fericit să constate că Gorbaciov și Kohl rezolvaseră singuri problema. El l-a sunat, la 17 iulie, pe Gorbaciov, folosind ca pretext o informare despre cele discutate la Londra, dar atrăgându-i discret atenția să nu îl mai „scurtcircuiteze" altă dată. I-a reamintit lui Gorbaciov că el fusese „arhitectul" declarației de la Londra. Iar când Gorbaciov i-a solicitat din nou sprijin în obținerea unui ajutor financiar din Occident, l-a refuzat politicos.

Comentariile făcute atunci în presa occidentală au câteva puncte comune. În primul rând, aproape toți comentatorii au fost de acord că acordul de la Stavropol marca începutul unei noi ere în relațiile internaționale. Revista *Time*, din 30 iulie, îl cita chiar pe Helmut Kohl: „Viitorul a început". Iar Gorbaciov îl completa: „Încheiem o epocă în relațiile internaționale și începem o alta". Revista *L'Express* comentând rapiditatea cu care se succedaseră faptele, remarca: „Și deodată, se spune da tramei încă nesigure a Europei de mâine, al cărei desen trebuie să se substituie celui trasat altă dată la Ialta". Iar Strobe Talbott, pe atunci ziarist în echipa revistei *Time*, nota: „Acum când a luat sfârșit, divizarea postbelică a Germaniei poate fi considerată ceea ce ea a fost, de fapt, dintotdeauna: un act nenatural și, aproape inevitabil, o condiție temporară. Criminalii de război naziști au putut fi spânzurați, dar națiunea lor nu putea fi perpetuu împărțită... Începutul sfârșitului s-a făcut în luna octombrie a anului trecut, când Mihail Gorbaciov a vizitat Berlinul de est și a anunțat, lapidar, că Erich Honecker era pe cont propriu. Pentru o marionetă sovietică, asta însemna sfârșitul. Avalanșa unificării se stârnise. Kohl s-a trezit în scaunul conducătorului în bună măsură din oficiu: s-a întâmplat ca el să fie cancelarul Germaniei Occidentale atunci când Uniunea Sovietică a dat drumul Germaniei de Est, ceea ce însemna că ea se reîntorcea acasă".

De altfel, o altă temă comună comentariilor de presă era comparația între Stavropol și Rapallo, aluzie la acordul încheiat în 1922 între U.R.S.S. și Germania, care permisese celei din urmă

să-și antreneze trupele (interzise prin sistemul de la Versailles) pe câmpiile sovietice, în schimbul unor sume de bani și a instruirii ofițerilor armatei roșii. Evident, Kohl a ținut să nege orice asemănare. Gorbaciov nu a comentat.

În timpul întâlnirii lor de la Helsinki, de la începutul lunii septembrie, Gorbaciov și Bush, presați probabil de problema irakiană, nu au mai discutat despre Germania. La jumătatea lunii septembrie, conferința „2+4", întrunită la Moscova, își dădea acordul — într-o ceremonie care a durat cinci minute, nota revista *Time*, din 24 septembrie 1990 — pentru reunificarea Germaniei. Aceeași publicație informa că între Kohl și Gorbaciov se încheiase cu 48 ore înainte o înțelegere „ca la târgul de cai". Negocierile duraseră o jumătate de oră și ambele părți erau mulțumite cu ceea ce obținuseră: Kohl promisese să investească opt miliarde dolari în U.R.S.S. (*The Economist* vorbea de 11,5 miliarde), cea mai mare parte pentru reintegrarea trupelor sovietice retrase din Germania, iar Gorbaciov îl asigurase că nu vor fi probleme la conferința de la Moscova.

„Prosit, Deutschland!", își titra coperta revista *The Economist* din 29 septembrie-5 octombrie 1990. La 3 octombrie, cele două Germanii se reuniseră. „Nu aveți decât să puneți un Porsche alături de un Trabant ca să vedeți ce îi așteaptă [pe germani] de acum încolo", scria aceeași revistă. Dar puțini germani s-au gândit la așa ceva în acea zi de 3 octombrie. *Bere și Beethoven, lacrimi și focuri de artificii* își intitula *Newsweek* relatarea istoricei zile. Peste numai jumătate de an, revista *Time* publica deja un articol despre noua Germanie, intitulat *Contractându-și mușchii* și cu subtitlul „După 45 ani de discreție auto-impusă, Germania aspiră să joace un rol mult mai hotărât, spre neplăcerea partenerilor ei".

Cei mai nemulțumiți de realizarea unificării Germaniei rămâneau însă conservatorii de la Moscova. Valentin Falin le-a spus colegilor săi că Șevardnadze trebuie să fi primit „în secret sume de bani de la industriașii germani" și că îl considera „cel mai puternic agent de influență al americanilor". Un an mai târziu, Bessmertnîh — devenit ministru de externe și dispărut din viața politică după puciul din august 1991 — considera momentul astfel: „acceptarea unei Germanii unite care să aparțină NATO a fost una dintre cele mai grăbite acțiuni din istoria politicii externe sovietice și așa va rămâne pentru mulți ani de aici înainte".

Istoria se dovedea însă aptă să integreze noile și neașteptatele evenimente. ■

(Va urma)

Cristian POPIȘTEANU,
Dorin MATEI

P.C.R. ÎN MALAXORUL CIFRELOR

O problemă mult discutată în ultimul timp a fost și aceea a numărului de membri ai partidului comunist, în diferite etape ale existenței sale. Și pentru că nici în clipa de față nu s-a ajuns la stabilirea cât de cât exactă a numărului lor, menționăm în continuare un extras din documentul *Notă privind numărul membrilor de partid și ai organizațiilor de masă în preajma și în timpul celui de-al doilea război mondial*, aflat în Arhiva istorică a Bibliotecii Academiei Române, Fond II, dosarul 3543. Facem acest lucru și ca urmare a repetatelor solicitări telefonice sau scrise venite din partea cititorilor noștri care au urmărit emisiunea de la TVR consacrată evenimentelor din august 1944.

Este vorba despre cifre, nesemnificative la prima vedere, dar grăitoare privite în dinamica lor...

„1. În iunie 1940 în Partidul Comunist Român erau înscriși 4 210 membri. Dintre aceștia, cca 1 200 membri de partid se aflau concentrați în armată (Arhiva C.C. al P.C.R., fond 1/1940, unitatea de păstrare 68).

În raportul prezentat de Iosif Rangheț la ședința cu activul central din 25-27 aprilie 1945 se arată că înainte de 23 august 1944, partidul avea în toată țara mai puțin de 1 000 membri de partid, inclusiv tovarășii din închisori și lagăre (Arhiva Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R.).

În octombrie 1944 partidul avea cca 5 000 membri, în februarie 1945 avea 15 000, până în aprilie 1945 numărul acestora ajungând la 55 000; la Conferința națională din octombrie 1945 partidul avea peste 200 000 membri cuprinși în 7 400 organizații de bază; în decurs de o lună — de la Conferința națională până în noiembrie 1945 — efectivul partidului a crescut cu 50%, ajungând la 300 000 membri (Arhiva Comitetului Executiv al C.C. al P.C.R.)".

Interesant ni se pare și faptul că în același document, la punctul 3 și în evidentă contradicție cu datele cuprinse la punctul 1, citat de noi mai sus, se arăta:

„3. Din datele statistice existente la Secția organizatorică și cadre, rezultă că până în prezent [12 iunie 1974 — *n.n.*] *s-a recunoscut stagiul dinainte de 23 august 1944 unui număr de 5 237 membri. În acest număr nu sunt cuprinși membrii de partid care au decedat sau au părăsit definitv țara înainte de 1965".*

Printr-o simplă comparație a cifrelor, ajungem la concluzia că în trei decenii cei „mai puțin de 1 000" deveniseră 5 237!

ENIGMELE PIETRELOR PREŢIOASE

ANDREA BEDETTI

Între om şi piatra preţioasă a existat dintotdeauna o legătură[1]. Încă din paleolitic el a valorificat pietrele mici şlefuite, dinţii de animale, cochiliile, în care decupa un orificiu pentru a le lega cu o sfoară şi a le purta. De-abia în neolitic, unor asemenea şiraguri le-a fost atribuită funcţia de amulete, conferind posesorului distincţie şi prestigiu.

Civilizaţiile akkadiană şi sumeriană — dar mai ales cea egipteană — acordau o mare importanţă pietrelor colorate, utilizate în scop ornamental: lapislazuli, turcoaza, agata, matostatul.

Zestrea funerară găsită la Ur, în mormântul lui Shub-ad, regina sumerienilor, datează din secolul IV î.e.n. Suverana a fost înmormântată împreună cu 63 de curteni ai săi, potrivit crudelor obiceiuri ale timpului. În mormânt, în afara bijuteriilor de aur fin, s-au găsit talismane şi amulete de lapislazuli, agate şi turcoaze.

Unele morminte egiptene ne-au restituit şi ele încântătoare lapislazuli, turcoaze verzi-albăstrui, ametiste, pe lângă şiraguri de ambră, cuarţ, matostat. Cea mai mare parte din aceste pietre provenea din zonele deşertice şi ale Afganistanului. Ceea ce demonstrează că, încă din acele timpuri, pietrele preţioase au fost obiecte de schimb comercial.

De la jumătatea mileniului III î.e.n., în Egipt s-au răspândit sigiliile gravate în pietre dure. Ele aveau forme precise, precum şarpele, considerat un talisman împotriva spiritelor rele, şi scarabeul, simbol al nemuririi.

Pentru evrei douăsprezece pietre preţioase indicau cele douăsprezece triburi din Israel. Caldeenii denumeau planetele după numele unor pietre preţioase. Grecii şi romanii, în schimb, au acordat cea mai mare importanţă aurului, în timp ce popoarele barbare au exaltat artizanatul şiragurilor, paftalelor, catarameIor şi coroanelor regale cu pietre preţioase, pe care ştiau să le monteze cu tehnici rafinate.

În epoca lui Carol cel Mare şi în tot Evul Mediu; pietrele dure şi preţioase au rămas un apanaj al claselor privilegiate. În acest sens se aminteşte celebrul talisman al lui Carol cel Mare, o bijuterie în formă de pandantiv de aur, cu două enorme safire în formă de cui, înconjurate de granate, smaralde şi perle. Între cele două safire fusese închis — potrivit tradiţiei — un fragment din crucea lui Cristos. Dar cu trecerea anilor şi secolelor, evoluţia moravurilor a făcut să se piardă haloul elitist ce înconjura pietrele preţioase, mai ales la nivel de ritual şi ceremonial.

Dacă pietrele preţioase au fost folosite, în Occident, mai ales în scop ornamental, pentru a conferi lux hainelor şi accesoriilor, în lumea orientală, — în China, de pildă — din lapislazuli, transportat din zăcămintele bogate ale Afganistanului, până în Extremul Orient, pe drumurile caravanelor, s-au executat admirabile sculpturi. Deosebit de rafinate sculpturi chinezeşti s-au obţinut şi din turcoaze, zăcăminte existând mai ales în Iran şi Turkestan.

Ambra, o răşină fosilă de conifere şi leguminoase, ce înglobează deseori organisme vegetale şi animale, a fost utilizată şi ea încă din cele mai vechi timpuri. Cele mai faimoase zăcăminte de ambră se găsesc de-a lungul coastei baltice, unde valurile oceanului aduc pe plajă răşini fosile, smulse stâncilor subacvatice.

Jadul, cunoscut din preistorie, a fost lansat îndeosebi de meşteşugarii chinezi, Confucius, atribuindu-i cele cinci virtuţi supreme: mila, modestia, curajul, dreptatea şi înţelepciunea. Această minunată piatră, fie că este vorba despre jadeită (silicat de sodiu şi aluminiu), fie despre nefrită (metasilicat de calciu, magneziu şi fier), a suscitat întotdeauna o mare fascinaţie. A fost folosită până şi la fabricarea unui instrument muzical, „pien ch'ing" (piatra muzicală, sonoră), prezent la anumite ceremonii religioase şi la curte, unde doar împăratul putea da cu el semnalul de trezire dimineaţa.

Minunatele construcţii ramificate de culoare roşie, roz, albă şi maronie, ce constituie scheletul unei colonii de coral, se datorează celenteratelor marine de tipul corallium, mici polipi care populează mările calde. Varietatea alb-roz, numită „piele de înger", este considerată cea mai preţioasă, fiind folosită la fabricarea bijuteriilor.

[1] Reproducem acest articol din revista *Historia* (septembrie 1993), care apare la Milano.

Fildeșul, alt minunat material de origine animală, a fost folosit de toate civilizațiile pentru obiecte artistice și decorative. Figuri feminine antice, sculptate în fildeș, au fost găsite în Franța și Germania, încă din paleolitic. Obiceiul de a lucra fildeșul era răspândit în tot bazinul mediteranean, dar încă o dată China a fost cea care a valorificat calitățile acestui material în mii de aplicații.

S-a vorbit mult, încă din preistorie, despre proprietățile ezoterice și traumaturgice pe care se pare că le posedă fiecare piatră. Turcoazei, de pildă, i-au fost recunoscute întotdeauna puteri magice și curative. Potrivit tradiției populare, această piatră ar proteja de mușcături și de veninul șerpilor. Se mai credea că ea pălește până la decolorare, spre a semnala proprietarului apropierea morții sale. În plus, turcoaza ar dezvălui soțului că femeia iubită îl înșeală, piatra înnegrindu-se în caz de adulter.

Datorită extraordinarelor sale puteri magico-curative, ambra a generat numeroase legende. Se considera că această piatră, datorită efluviilor sale aromatice, putea vindeca sau potoli durerea de amigdalită și bolile căilor respiratorii. Din acest motiv, potrivit naturalistului Pliniu, femeile din valea Padului purtau la gât șiraguri de ambră. Chinezii antici considerau că în ambră se mutau sufletele tigrilor după moarte. Și astăzi populațiile din Extremul Orient țin în mână o bilă de ambră, pentru a le scădea febra.

Coralul, material cu care meșterii chinezi creează adevărate opere de artă, are o îndelungată tradiție, legată de proprietățile sale ezoterice și curative. Romanii îl foloseau ca să protejeze și să vindece copiii, agățându-l la gâtul lor sau frecându-le cu el gingiile. În farmacopeea antică coralul era folosit împotriva durerilor de dinți, a epilepsiei, a tusei măgărești. Potrivit legendei, coralul purtat la gât s-ar decolora în prezența unei boli, apoi s-ar întoarce la culoarea vie, după însănătoșire.

Jadul era și este definit în Extremul Orient drept piatră sacră, simbol al energiei cosmice. Sculptat în formă de animal și purtat ca amuletă, se credea că garantează viața lungă. În același scop, chinezii foloseau cestile de jad în timpul meselor, pentru a penetra în hrană energia pietrei. Și în Japonia jadul a fost foarte apreciat și îmbogățit cu semnificații simbolice. Cercetătorii niponi au comparat fascinația jadului cu „un drog, care știe să pătrundă subtil în centrii noștri nervoși".

Lapislazuli, considerat, pe drept cuvânt, una dintre pietrele cele mai fascinante și enigmatice, are un efect calmant. Este simbolul puterii divine și adevărului universal și, din acest motiv, era purtat ca amuletă de regii sumerieni și de faraonul Egiptului, având puteri magice contra febrei, a bolilor de sânge și de piele, a epilepsiei și depresiunii.

Malachita, carbonat bazic de aramă, era folosită în Egiptul antic spre a vindeca tulburările circulatorii. Femeile egiptene o sfărâmau, transformând-o în praf, și o foloseau ca fard nu doar pentru a-și înfrumuseța privirea, dar și pentru a le stimula vederea și capacitățile de introspecție.

Așadar, pietrele dure și prețioase au simbolizat încă din cele mai vechi timpuri magicul și divinul, sugerând ideea perfecțiunii, un microunivers ce-l introducea pe om în misterul vieții și al morții. ■

În românește de
Carmen VELCU

MITOLOGICĂ

(Monoverb: 7—10)

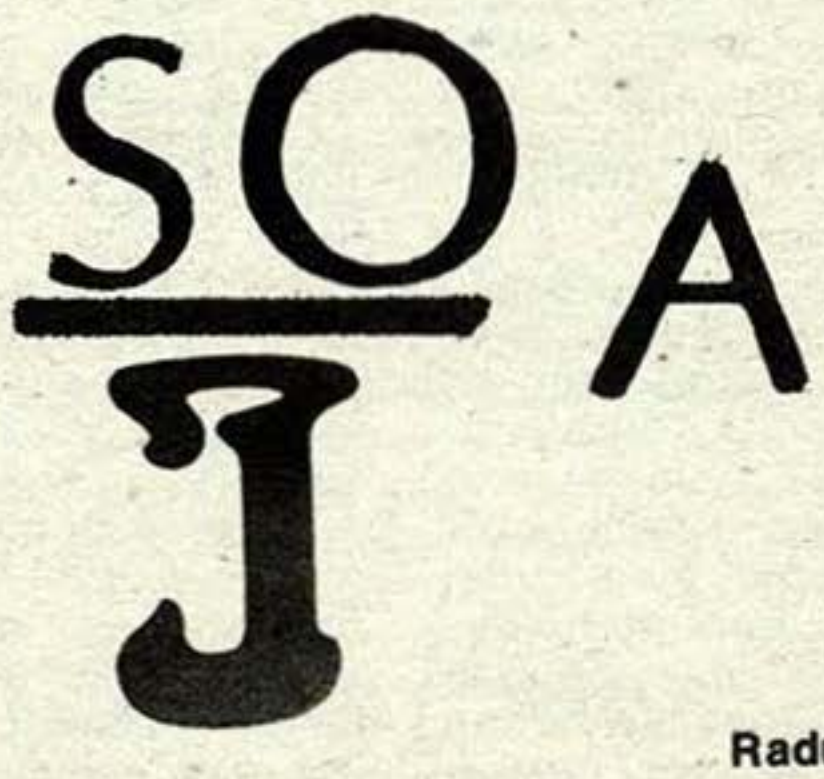

Radu STOIANOV

Concursul Magazin istoric, ediția 1993-1994

20 PENTRU 200 000

Seria a patra de întrebări

Răspunzând celor 20 de întrebări ale noului nostru concurs, început în nr. 12/1993 și continuat în nr. 1 și 2/1994, puteți fi câștigătorul unuia dintre următoarele premii:

- **Premiul I — 200 000 lei**
- **Premiul II — 150 000 lei**
- **Premiul III — 100 000 lei**
- **Premiul IV — 75 000 lei**
- **Premiul V — 50 000 lei**

- **Regulamentul concursului a fost publicat în nr. 12/1993.**
- **Fiecărei serii de întrebări îi corespunde un talon nr. 1,2,3,4, publicate în nr. 12/1993, 1,2,3/1994, odată cu întrebările.**
- **Reamintim că termenul ultim de expediere a scrisorilor cu răspunsurile la toate cele 20 de întrebări este** 15 aprilie 1994, **data ștampilei poștale, pe adresa redacției:** Magazin istoric, **str. Ministerului, nr. 2, Sectorul 1, Oficiul poștal nr. 1, CP 1-702, Cod 70100, București.**
- **Și acum, iată cele 5 întrebări din cea de-a patra (și ultimă) serie de întrebări a concursului** 20 pentru 200 000.

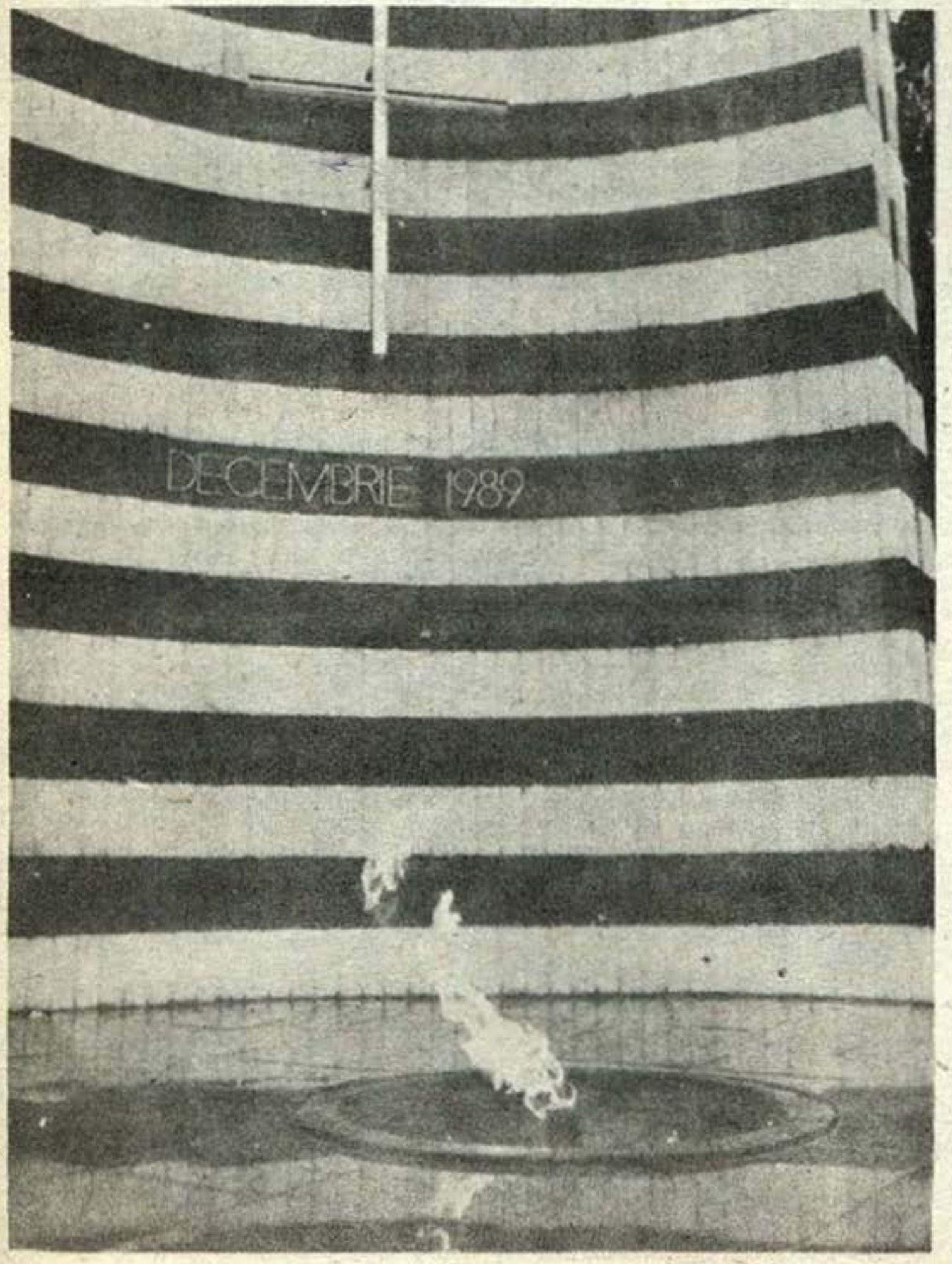

1. „Noi — arăta la începutul lunii august 1919 un om politic român — mărturisim cu recunoștință că unirea neamului românesc a făcut-o România independentă, după cum pe vremuri Piemontul a fost acela care a săvârșit unirea Italiei. România și bărbații ei cu prisos au înțeles ce trebuie să facă și regatul vechi a fost la înălțimea chemării sale".

Cui aparțin aceste cuvinte?

2. **În care oraș a fost ridicat acest monument închinat memoriei eroilor căzuți în decembrie 1989**

20
PENTRU
200 000

pentru înlăturarea dictaturii, pentru victoria Revoluției și pentru o nouă Românie cu adevărat democratică și liberă?

a) Galați
b) Timișoara
c) Arad

3. **Câte articole avea tratatul româno-american din 11 aprilie 1881 în care clauza națiunii celei mai favorizate între cele două state era invocată de mai multe ori?**

4. La Montreal, în Canada, se vor desfășura lucrările celui de-al XVIII-lea Congres mondial al istoricilor.

Între ce date va avea loc această importantă reuniune științifică internațională?

a) 27 august-3 septembrie 1995
b) 3-11 iulie 1995
c) 15-22 octombrie 1995

5. În Franța, la Paris, în organizarea acad. Virgil Cândea, a fost deschisă, în iunie 1993, cea dintâi expoziție de icoane melkite, alături de piese grecești, rusești și românești.

Care muzeu parizian a adăpostit această expoziție-eveniment?

a) Luvru
b) Versailles
c) Carnavalet

TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE
TALON DE PARTICIPARE

4

CASTELUL PELIȘOR

În anul 1889, Ferdinand, fiul lui Leopold de Hohenzollern și nepot al regelui Carol I, a venit în România ca principe moștenitor. În 1892 s-a căsătorit cu principesa Maria fiica ducelui Alfred de Edinburg, fiul reginei Victoria a Angliei și a Mariei Alexandrovna, fata țarului Alexandru II al Rusiei *(Magazin istoric,* nr. 4/1990). Din 1914, după moartea lui Carol I, Ferdinand devine rege al României.

În 1899, la Sinaia, în parcul Castelului Peleș, la vest de acesta, a început construcția unui alt castel, de dimensiuni mai mici, ce urma să devină reședința principilor moștenitori. Avea să se numească Pelișor.

Lucrările de construcție au fost încredințate arhitectului ceh Karel Liman, venit în 1893 ca arhitect al Casei Regale. El a operat o serie de lucrări de refacere și redecorare a Peleșului, intervenind îndeosebi asupra spațiilor aflate la etajele II și III ale Castelului. Construcția Pelișorului a fost terminată în 1902, iar din 1903 a fost locuit de perechea princiară (ulterior regală). Decorațiile interioare au fost executate de artistul vienez Bernhardt Ludwig, cel care decorase și majoritatea încăperilor Peleșului.

Dar Pelișorul poartă în primul rând pecetea gustului și personalității reginei Maria, reamintind parcă cele scrise de regină în testamentul ei: „Dacă toate cele frumoase vă vor aminti de mine voi fi pe deplin răsplătită pentru dragostea ce v-am purtat-o, căci pentru mine frumosul a fost un crez".

Să privim câteva dintre interioarele Pelișorului.

Holul de onoare, rafinat prin simplitate, este lambrisat în casete din lemn de stejar. Plafonul de sticlă este decorat cu vitralii, elemente de arhitectură specifice începutului de veac. *Capela,* integrată în apartamentul reginei Maria, se află într-o încăpere placată cu marmură de Ruschița. Se intră printr-o arcadă aurită, purtând o inscripție emblematică. Vitraliile, care filtrează o lumină ireală, sporesc atmosfera de reculegere.

Dormitorul este decorat cu mobilier executat în lemn de tei aurit în Atelierele de arte și meserii din Sinaia, în 1908. Decorațiile sunt cu motive celtice și bizantine, interpretate în maniera „Artei 1900". *Camera aurită* are pereții acoperiți cu stuc aurit, decorați cu frunze de ciulin, simbol drag reginei. Ciulinul era emblema Scoției și simboliza ideea de veșnicie. Luminatorul din plafon este în formă de cruce celtică.

În interiorul Pelișorului se află, de asemenea, valoroase obiecte de artă decorativă, provenite din manufacturile de la Galle, Daum, Lalique, Hofmann, Tiffany sau Rosenburg. Mai pot fi admirate operele unor pictori români, precum Micu Enea, Elena Popea, Nicolae Grant și câteva lucrări artistice executate de regina Maria: un manuscris pe pergament pictat, realizat în 1906 și acuarele reprezentând crini.

Închis multă vreme marelui public, Pelișorul a fost deschis ca muzeu la 27 februarie 1993. Este cercetat cu interes atât de vizitatori români, cât și străini, iar exponatele de aici au trezit interesul unor specialiști din străinătate. Astfel, în 1994, unele piese de la Pelișor vor fi expuse în Belgia, la Liège, în cadrul unei expoziții „Art Nouveau", organizată împreună cu Muzeul Național Cotroceni.

La sesiunea științifică jubiliară *110 ani de la inaugurarea Castelului Peleș*, organizată între 8 și 10 octombrie 1993 (la care a participat și revista *Magazin istoric*, prin dl. redactor Ioan Lăcustă) au fost prezentate și comunicări privind restaurarea Pelișorului, colecțiile sale etc.

Pe coperta IV a revistei prezentăm câteva imagini de la Peleș și Pelișor; semnificative monumente de artă și de istorie de la Sinaia.

Rodica ROTĂRESCU,
director adjunct al Muzeului Național Peleș

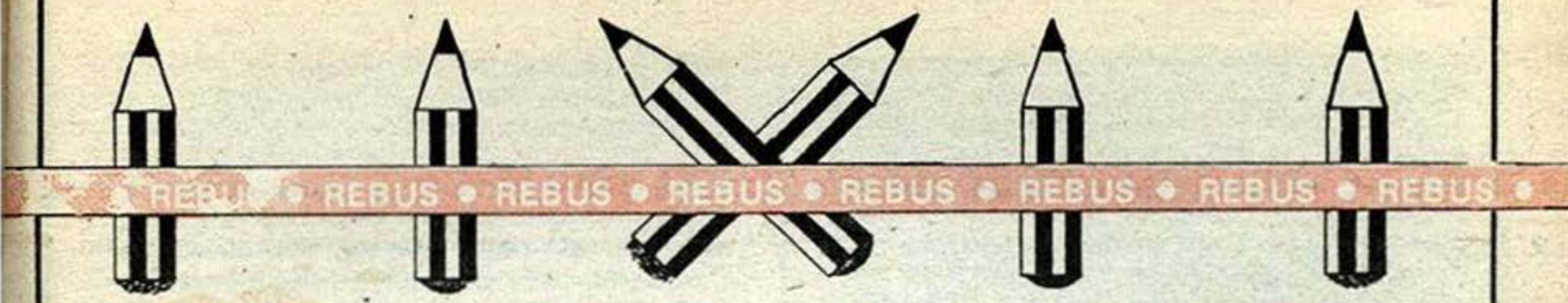

TEZAURUL ROMÂNESC DE LA MOSCOVA

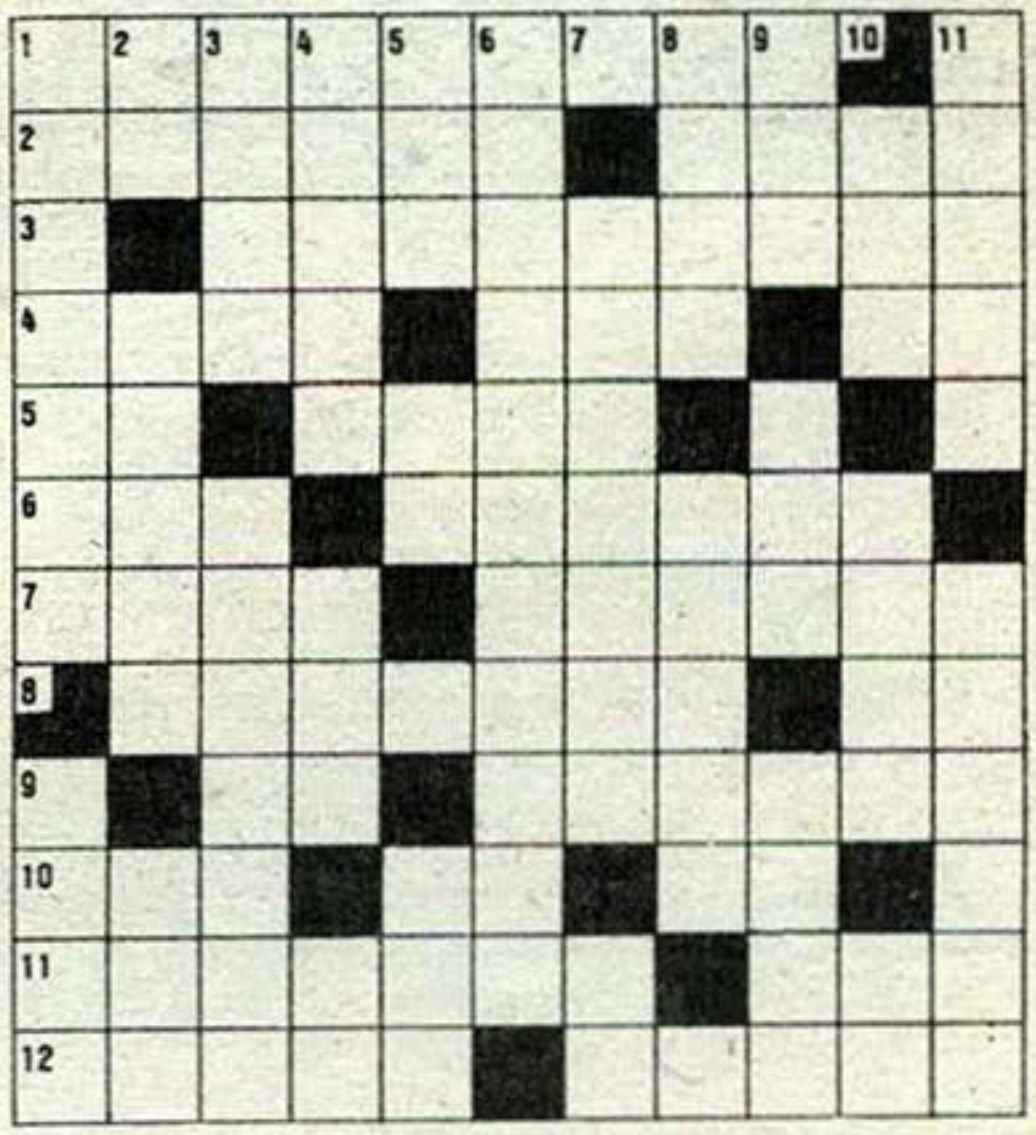

ORIZONTAL: 1) Sfintele noastre aşezări creştineşti, care au dat un mare număr de odoare şi obiecte de cult, incluse în tezaurul expediat spre păstrare în Rusia ţaristă în anul 1917. 2) Eşarfă de mătase cu nasturi auriţi, purtată pe umeri de arhierei, aparţinând mănăstirii Horezu şi inclusă în respectivul tezaur — Documente de preţ ale Academiei Române, ambalate în 31 de pachete inventariate şi sigilate în lăzi ferecate, apoi expediate în Rusia. 3) Trimitere poştală expediată de ministrul de finanţe Nicolae Titulescu în noiembrie 1917, către C.Diamandy, ministrul României la Petrograd, prin care acesta din urmă este înştiinţat că aliaţii refuză să garanteze securitatea transportului tezaurului nostru, în eventualitatea unei strămutări de la Moscova. 4) Pasăre răpitoare de noapte — Localitate în Nigeria — Alexandru Marghiloman. 5) Începutul ocupaţiei — Operaţie efectuată de Al. Tzigara-Samurcaş, delegat a depista obiectele de valoare din mănăstiri, pentru a propune includerea lor în tezaur (inf.). 6) Recipient mare din argint aurit, încredinţat tezaurului de biserica Trei Ierarhi din Iaşi — Întrecere, depăşire. 7) Domeniul de care aparţineau majoritatea obiectivelor valoroase, încredinţate Kremlinului spre păstrare — Sătesti, de la ţară. 8) Delirări — Cel în care s-a expediat tezaurul nostru în Rusia a fost 1917. 9) Haralamb Rădulescu — Obiecte de argint poleite cu aur, cu care diaconul apără Sfintele Daruri şi dintre care două exemplare au fost ridicate de la mănăstirea Tismana şi incluse în tezaurul României. 10) Stofă aspră de casă, din care se confecţionau modestele veşminte monahale — Ion Hristache — Apucă! 11) Una din mănăstirile din nordul Moldovei, care şi-a dat tributul la completarea tezaurului — Fel, varietate. 12) Două podoabe din aur, aparţinând lui B.P. Hasdeu şi incluse în tezaur printre obiectele de muzeu ale Academiei Române — Calitate în care statul rus a primit spre păstrare tezaurul României.

VERTICAL: 1) Marele oraş al Imperiului rus, unde a fost evacuat tezaurul României — Obiect de cult din argint masiv, aflat printre odoarele preţioase ale Mitropoliei Moldovei, evacuate în câteva lăzi ferecate (pl.). 2) Ana Magheru — Ruşinare, jignire — Monede de mare valoare intrinsecă sau istorică — expediate în câteva sute de lădiţe speciale (sing.). 3) Document diplomatic remis de conducerea Băncii Naţionale ministrului Rusiei la Iaşi, generalul Mossoloff, conţinând condiţiile în care vor fi transportate lăzile cu obiecte de preţ peste Prut — Veşminte preoţeşti lucrate cu fir, dintre care un număr de 17 bucăţi aparţinând Episcopiei din Râmnic au luat drumul Moscovei. 4) Reacţie emotivă puternică — Metal preţios, aflat cu tonele în tezaurul românesc de la Moscova — Aurel Leon. 5) Trimis cu o misiune diplomatică — Radu Dimitriu — Sfori dintre cele care se trag în culisele diplomatice. 6) Vestită bisericã din capitala Moldovei, care a dat cel mai mare număr de odoare pentru a fi incluse în tezaur (2 cuv.). 7) Lucrate în lemn sau metal, au sporit valoarea obiectelor expediate la Moscova — Comparativ. 8) Calitate a cărţilor vechi româneşti, evacuate odată cu alte valori ale Academiei Române (pl.) — Pe umeri de îngeri. 9) Diminutiv feminin — Una dintre soţiile domnitorului Grigore Ghica, născută Catargi, al cărei inel de logodnă făcea parte din amintitul tezaur — Oraşul din care a pornit tezaurul românesc în exil. 10) Râu în Rusia — Malţ (reg.) — Oprea Antonescu. 11) Altă mănăstire din nordul Moldovei, cu o importantă contribuţie la sporirea tezaurului expediat peste Prut — Caracterul manuscriselor netipărite aflate în Biblioteca Academiei Române şi incluse în tezaurul adăpostit la Kremlin.

Dicţionar: COAC, IRE, TMA, SLAD

Andrei CIURUNGA

Soluţia careului *Teatrul antic: AGAMEMNON - OP - TERENTIU - TEO - ELADA - T - ER - E - NATE - Z - PLAUT - A - OEDIPREGE - HAAB - SOCOLA - PAS - TN - MTS - N - AIAX - ODER - AU - CD - COR - TAINA - EURIPIDE - SOL - ACRIT - AULIDA*

ISTORIA ȘI ȘCOALA

Alte noi scrisori sosite pe adresa rubricii noastre. De data aceasta, semnatarii sunt cadre didactice de cele mai felurite vârste — oglindă a interesului cu care rubrica noastră este primită în școlile și facultățile țării.

Așteptăm noi vești din partea cititorilor și prietenilor noștri de pe băncile școlilor sau din amfiteatrele institutelor de învățământ superior: despre activitatea cercurilor de istorie, despre manuale și programe școlare, despre difuzarea revistei, despre abonații susținători ai Magazinului istoric.

Așteptăm, de asemenea, noi inițiative de sponsorizare și ajutorare materială a revistei și a elevilor pasionați de istorie, a celor ce se remarcă în popularizarea și răspândirea Magazinului istoric, **în școlile, facultățile sau localitățile lor.**

Și mai așteptăm vești de la bursierii Fundației Culturale Magazin Istoric din anii 1992 și 1993, ale căror nume au fost publicate în nr. 12/1992, 4 și 12/1993 ale revistei noastre.

Și acum, prima scrisoare a acestei ediții a rubricii noastre.

O INIȚIATIVĂ NEAȘTEPTATĂ. CLUBUL „COLECȚII COMPLETE MAGAZIN ISTORIC"

Domnul profesor **PAUL UNGUREANU,** din Botoșani, vechi și pasionat prieten și popularizator al revistei noastre, este autorul unei inițiative care, iată, „a prins". Despre ce este vorba?

Să-l urmărim pe corespondentul nostru.

„În numărul 308 din noiembrie 1992 la rubrica *Dialog cu cititorii* am lansat propunerea înființării unui Club al colecționarilor *Magazinului istoric.* Iată ce am scris: «Propun să se înființeze un club al celor care posedă întreaga colecție a *Magazinului istoric,* atestat ce să se dea de fiecare județ în parte de către o comisie formată din profesori de istorie, muzeografi etc. Apoi numele acestora să fie publicate pe rând în mai multe numere consecutive, ca în acest fel să fie un ghid pentru cei interesați să studieze toată colecția, apelând la cei care o posedă».

La propunerea mea au răspuns următoarele persoane:

1. **IOAN GH. ANISIE** — prof. pensionar, comuna Păltiniș, jud. Botoșani
2. **VALERIAN CAUTEȘANU** — pensionar, Botoșani
3. **C.T. GRĂDINARU** — profesor, sat Nichiteni, com. Coțușca, jud. Botoșani
4. **GHEORGHE CIMPOIEȘU** — ofițer în rezervă, Botoșani
5. **TOMIȚĂ MARINESCU** — colonel (r), oraș Dorohoi, jud. Botoșani
6. **IOAN MINTICI** — profesor, Botoșani
7. **CONSTANTIN PĂDURARU** — președintele Cooperativei de Consum Vlădeni, jud. Botoșani
8. **NICULAE SANDU** — cadru sanitar, Botoșani
9. **ALEXANDRINA STRATULAT** — profesoară, Botoșani
10. **DUMITRU VASILICĂ** — maistru instructor, Botoșani".

Iată, așadar, că la Botoșani cititorii cu colecții complete *Magazin istoric* au pus bazele unui neașteptat club. Îi felicităm și sperăm ca inițiativa domniilor lor să fie urmată și de colecționarii din alte județe.

Paginile revistei noastre rămân deschise pentru a vă împărtăși, stimați cititori posesori ai colecțiilor complete *Magazin istoric,* din experiența și activitatea dvs., de a-i face

cunoscuți pe cei care se evidențiază în difuzarea și popularizarea revistei, în sprijinirea ei prin donații, subvenții, abonamente de susținere etc.

Așteptăm, deci, vești nu numai de la Botoșani, ci și din toate celelalte localități ale țării în care se află pasionați cititori și colecționari ai *Magazinului istoric!*

LA INSTITUTUL MILITAR „GHEORGHE LAZĂR" — SIBIU

Statornici prieteni are revista noastră și în institutele de învățământ din armată. Primim din partea unuia dintre aceștia, vechi cititor al *Magazinului istoric:* „Mă numesc **BICHIȘ MARIUS** și sunt asistent universitar la Institutul Militar de Intendență și Finanțe «Gheorghe Lazăr» Sibiu, catedra de «Economie și Drept». Sunt un cititor pasionat al revistei de cultură istorică *Magazin istoric,* având colecția din 1981 până în prezent, cu o excepție nr. 6/1993 (luna iunie, cel cu bucluc). Nu am avut abonament, eu cumpărând lunar de la chioșchiurile de difuzare a presei revista pentru că, din păcate, nu orice factor poștal se angajează să contracteze noi abonamente la unele publicații, care, zic ei, că «sunt mai rare și mai puțin importante și mai greu de transportat».

În urmă cu câțiva ani, când eram student, am participat și la mai multe concursuri organizate de dumneavoastră, fratele meu, Bichiș Dumitru-Cristian chiar obținând un premiu în anul 1988.

La noi la Institut încă nu a venit numărul 6/1993, cum ar fi trebuit în urma redistribuirilor care au fost făcute între R.A. «Poșta Română» din țară, unde s-au trimis mai multe exemplare. Desigur că eu sunt dezavantajat că nu am avut abonament și astfel nu am ocazia să primesc «din urmă» numărul 6/1993.

Am mare nevoie de el, concursul *20 pentru 200 000* a început și nu doresc să mă ia pe nepregătite în continuare".

Sperăm că între timp ați primit numărul ce vă lipsea din colecție, stimate domnule Bichiș.

Și mult succes la concursul *20 pentru 200 000,* a cărui ultimă serie de întrebări, a patra, o publicăm în paginile 89-90 ale acestui număr.

„CEARTA" IDOLILOR

Dl. profesor **DUMITRU IONIȚĂ-BISTRIȚA,** de la Liceul „Mihail Sadoveanu", din com. Borca, jud. Neamț, ne semnalează o interesantă descoperire arheologică.

„Recent, cu ocazia amenajării hidroenergetice a râului Bistrița, în localitatea Borca-Neamț, au fost descoperiți întâmplător într-o excavație patru idoli zoomorfi din bronz.

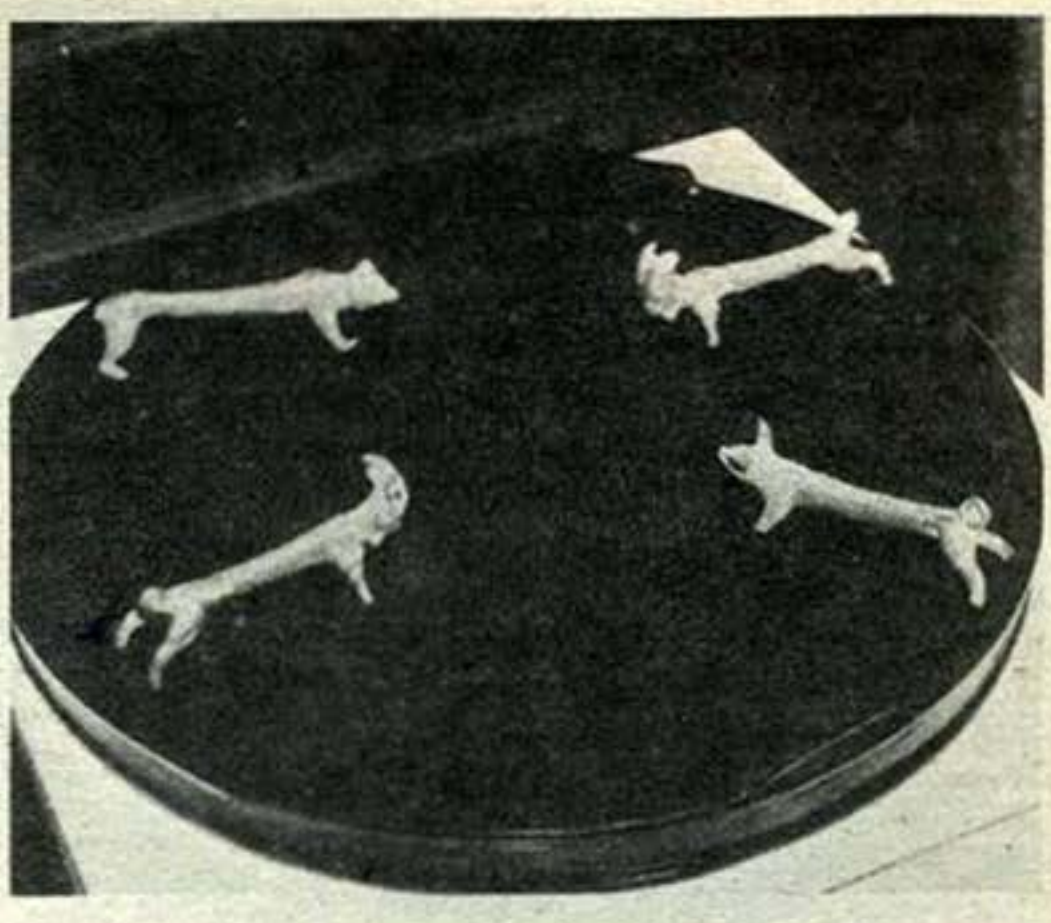

Idolii erau dispuși «in situ», circular-frontal, pe un disc din lut ars, reprezentând probabil un sanctuar magico-religios legat de cultul vânătorii și datat, pe baza tipologiei materialului litic aferent zonei descoperirii lui, din epoca bronzului (2000-1150 î.e.n.). Primii doi idoli perechi, mascul și femelă, sunt relativ identici reprezentând capra neagră (RUPICAPRA CARPATICA; l = 9 cm, 73 g); un al treilea reprezentând un urs (URSUS ARCTOS; l = 11 cm, 101 g.); iar ultimul un porc mistreț (SUS SCROFA; l = 8,5 cm, 74 g.).

Ca trăsături dominante distingem masivitatea «forțată» a omoplaților membrelor superioare și inferioare, cât și alungirea excesivă a trunchiului.

Prin maniera tehnică a execuției zoomorfe, cât și prin realismul reprezentării lor, acești idoli rivalizează cu celebrele figurine neolitice din lut ars de la Hamangia — Gânditorul și Femeia șezând, fiind deocamdată piese singulare în arealul carpato-danubiano-pontic".

Publicăm, în premieră, cei patru idoli de la Borca, semnalându-i totodată, specialiștilor.

MITOLOGICĂ

(Monoverb cu întrebare și răspuns: 2—6)

Un sinonim pentru mov este lila?

Radu STOIANOV

DIALOG CU CITITORII

SCRINUL REGAL DE LA CRAIOVA

DI. ION ŞT. DIACONU, din Craiova: **„În curând se crapă de ziuă şi în depărtare începură a se zări turnurile Craiovei, capitala Valahiei mici, împresurată în toate părţile de coline verzi. Pe la 6 jum. prinţul ajunse la linia de accise a oraşului: acolo îi aştepta sosirea o mulţime enormă, căci telegraful dusese în toată ţara vestea fericitului eveniment. Un ura! tunător şi cari nu voia să se sfârşească primi pe prinţul când trăsura-i se opri înaintea unui umbrar. Prinţul ţinu o cuvântare. Prinţul Carol îşi exprima, în franţuzeşte, bucuria că se află în mijlocul copiilor ţării sale: Ultimele sale vorbe fură acoperite de exclamaţiile entuziaste şi o adevărată ploaie de flori şi cununi căzu asupra tânărului prinţ"** (Memoriile regelui Carol I).

Obligat de împrejurări să ajungă în ţară incognito, Craiova, în acel mai 1866, fusese întâiul oraş care-i făcu lui Carol I o primire cu adevărat triumfală.

Ca domn şi apoi rege, Carol avea să revină de mai multe ori în Craiova sub plăcuta povară a memoriei. Cu aceste prilejuri, suita regală poposea cu drag în casele Glogoveanu (azi Tribunalul judeţean) care mai poartă încă amintirea Jianului şi a Vladimirescului. Se simţea bine aici după sincera prietenie legată la Poiana, în Războiul de Independenţă, cu Constantin Glogoveanu. Geniul tutelar al acéstei case era Elena Glogoveanu, din neamul Otetelişenilor, care, văduvă, rămăsese prietenă statornică a familiei regale şi era numită de Carol drept „maman Glogoveanu".

În memoriile sale C. Argetoianu aminteşte că în sufrageria aflată la parter, la loc de cinste exista „o mare credenţă de lemn de stejar cu panouri de faianţă olandeză înfăţişând mori de vânt încremenite pe un cer fumuriu". Acest „scrin frumos incrustat având gravată în latineşte o inscripţie de preamărire a legilor ospitalităţii" era un dar al regelui care n-a uitat-o niciodată pe această „ultimă Mare Doamnă". Va trimite la înmormântarea ei o imensă coroană de flori ca o supremă recunoştinţă din partea celui care, venit în ţară încă străin, fuse primit ca un prieten.

Scrinul mai poartă la mijloc sculptată în lemn stema regală, dar nu mai păstrează faianţa olandeză. A stat până după 1945 în clădirea donată de magistratul Al. Aman (fratele mai mare al pictorului) pentru biblioteca urbei, apoi aruncat prin beciuri printre lucruri ce trebuiau ascunse.

Acum, scrinul regal se află, în chip de dulap cu reviste, pe un coridor dosnic al Muzeului de istorie al Olteniei, aşteptând să fie pus în valoare şi readus acolo unde îi este locul, în casele Glogovenilor.

O propunere pe care o supunem — în regim de urgenţă — atenţiei instituţiei muzeale craiovene.

ŞCOALĂ DIN 1665

DI. GEORGE GEORGESCU, din com. Şuici, jud. Argeş, **în completarea notei** Şcoală de grămătici din 1665 **(nr. 10/1993), ne trimite alăturata fotografie reprezentând casa veche a stăreţiei schitului Văleni-Argeş, de pe Valea Topologului, în care a funcţionat această şcoală în urmă cu peste trei veacuri.**

MEMORIA BRONZULUI

DI. prof. VASILE SĂSĂRMAN, din Bistriţa, **ne semnalează o medalie care nu a fost prezentată în lucrarea** Medalii şi plachete româneşti **(Bucureşti, 1971), evocatoare a încoronării de la Alba Iulia, eveniment relatat şi de G.T. Kirileanu în însemnările sale memorialistice, din nr. 1/1993.**

Suntem în posesia a două exemplare din medalia bătută cu peste şaptezeci de ani în urmă, având în acelaşi timp disponibilitatea de a le pune la dispoziţia doritorilor, menţionând că modelator al acestei medalii jubiliare a fost cunoscutul om de suflet, autor şi al altor lucrări similare, G. Kristescu, iar executor Arthur Bertrand and Cie- 46 Rue de Rennes, Paris. Datele rezultă din inscripţia de pe cutia-ambalaj originală a medaliei, date înscrise cu litere argintii pe fond albastru.

Bronzul este realizat în dimensiuni normale, medalia având un diametru de 4,5 cm, grosime de 2 mm şi o greutate de aprox. 25-30 gr., fiind pe avers imprimate efigiile, în profil de la dreapta spre stânga, ale cuplului regal, Ferdinand şi Maria. Chipul regelui este prezentat în ţinută militară, cu pieptul plin de decoraţii, cu capul descoperit, regina fiindu-i alături şi purtând pe cap o coroană. Ambii sunt aureolaţi cu tradiţionala cunună de lauri.

Legenda înscrisă în circularul medaliei conţine inscripţia: **Ferdinand Regele României şi Maria Regina.** Reversul medaliei este plin de semnificaţie nu numai prin legenda ce o conţine, ci mai ales prin iconografia ei. Fundalul îl constituie Catedrala din Alba-Iulia pe care se profilează un somptuos cortegiu avându-l în

DIALOG CU CITITORII

prim plan pe regele Ferdinand în ţinută militară de gală, cu cască de oţel, călare, cu sceptrul în mâna dreaptă, cu stânga pe frâul calului; este călăuzit, cu mâna pe acelaşi frâu, de către zeiţa Victoria, ce poartă în mâna stângă cununa de lauri care urmează a încorona capul suveranului. Suita regală este reprezentată de către patru demnitari militari, şi ei călare, purtând stindarde ale României, în număr de trei.

În circular, legenda reversului are următorul conţinut: **Întâiul rege al tuturor românilor incoronatu-s'a la Alba Iulia la 15 X 1922.**

Pentru colecţionarii interesaţi, menţionăm şi adresa cititorului nostru: Vasile Săsărman, str. Teilor, nr. 31, Bistriţa, cod 4400.

O FOTOGRAFIE

Primim din partea d-lui dr. DAN AURELIAN DUMINECĂ, medic director, Spitalul orăşenesc Târgu Cărbuneşti, jud. Gorj, **„vechi cititor şi admirator al revistei** Magazin istoric", **după cum ne scrie, următoarele precizări pe marginea unei fotografii apărute în nr.9/1993 al revistei noastre:**

În anul 1992, Spitalul orăşenesc Tg. Cărbuneşti, judeţul Gorj, a împlinit memorabila vârstă de 100 de ani.

Cu această ocazie, s-a dezvelit o placă comemorativă şi a avut loc o sesiune de comunicări ştiinţifice pe tema: **Din istoria medicinii gorjene.**

În 1936, la inaugurarea noilor clădiri ale Spitalului din Târgu Jiu şi punerea pietrei fundamentale a sanatoriului de la Măgura Gorjului (sanatoriul Dobriţa), au luat parte printre alţii: Constantin I. Brătianu — preşedintele partidului liberal, primul ministru, Tătărescu, miniştrii Costinescu şi Nistor, prof. Gane, secretar general al Ministerului sănătăţii.

Amfitrion era dr. Nicolae Hasnaş (1875-1966), medic şi director al Spitalului Târgu Jiu din anul 1907, om de vastă cultură, senator şi deputat în Parlamentul ţării din partea Partidului Naţional Liberal, cel care construise o bună parte din pavilioanele Spitalului Târgu Jiu, cel care înfiinţase numeroase asociaţii culturale, reviste, biblioteci şi şcoli pe tot cuprinsul judeţului Gorj.

Magazin istoric din septembrie 1993, în **Album istoric** ne prezintă o fotografie (a IV-a) care înfăţişează pe C.I.C. Brătianu, Gh. Tătărescu şi I. Nistor la serbările de la Târgu Jiu din august 1936, fără alte explicaţii.

Primul, din rândul al II-lea, în fotografie, este dr. Nicolae Hasnaş, elogiat de conducătorii ţării şi de concetăţenii săi gorjeni.

Suntem întru totul de acord cu dl. dr. Dan Aurelian Duminecă, cu necesitatea de a face cunoscuţi pe aceşti „mici oameni mari".

COMEMORAREA
LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI
A UNIRII ARDEALULUI CU
ROMÂNIA LIBERĂ

1 DECEMBRE 1928

MIHAI-VODĂ CEL VITEAZ, ÎNDEPLINITORUL PRIN SABIE AL STRĂVECHILOR PORNIRI ROMÂNEŞTI CĂTRE UNITATEA NAŢIONALĂ, EROU ŞI MARTIR AL CAUSEI PE CARE, ÎN ANII 1914—8, URMÂND PROPOVEDUIRII ŞIRURILOR DE CĂRTURARI PROFEŢI, A ÎNDEPLINIT-O, CU BUCUROASĂ VOIE A FRAŢILOR ARDELENI, PRIN SABIE, ACELAŞ SPIRIT DE JERTFĂ AL ROMÂNILOR LIBERI

LA UNIVERSITATEA DIN BUCUREŞTI

DI. ing. VALERIU AVRAMESCU, din Constanţa, **ne trimite următoarea consemnare:**

În anul 1928 la Universitatea din Bucureşti s-au aniversat 10 ani de la Marea Unire.

Tatăl meu mi-a relatat că în ziua de 1 decembrie a acelui an la Universitate a avut loc o impunătoare adunare unde au cuvântat mari cărturari ai acelor vremuri, urmată de un alai studenţesc desfăşurat pe străzile Bucureştiului, în cântece şi urale.

Am păstrat un carton omagial pe care tatăl meu — pe atunci student al Universităţii — l-a primit ca participant al acelei adunări şi pe care, cu plăcere, îl fac cunoscut cititorilor revistei spre a lua act de un crâmpei de istorie românească.

Respectivul carton are pe o faţă portretul lui Mihai Vitezul, iar pe cealaltă înscrisul din imaginea alăturată.

ALO, 981!

Am primit numerele 20 **(octombrie),** 21 **(noiembrie) şi** 22 **(decembrie) din 1993 ale revistei** Alo, 981, **publicaţie editată de Brigada de pompieri a Capitalei. În paginile ei, pe lângă articole, comentarii, ştiri şi informaţii de strictă specialitate, şi pagini dedicate istoriei, referitoare la veterani luptători în războiul din 1877, la Nicolae Iorga şi lupta pentru unitate naţională, la Marea Unire din 1918 etc., pagini semnate de prof.** Ion Deboveanu, **un pasionat cercetător al arhivelor şi colecţiilor de publicaţii de odinioară.**

PRECIZARE

În nr. 10/1993, la p. 81, coloana a II-a, rândul 32, de jos în sus, se va citi „popor de stăpâni", **şi nu „de străini", cum dintr-o eroare tipografică a apărut.**

PANAMA, NU NICARAGUA

La scurt timp după apariţia numărului 2/1994 al revistei, un cititor ne-a sunat la redacţie pentru a face o îndreptăţită corectură la articolul **Un posibil răspuns american la întrebarea: cum s-a prăbuşit comunismul?** Manuel Noriega era preşedintele statului Panama, nu al Nicaraguei. Cerându-ne scuze pentru eroare — pe care autorii români o regretă — îi mulţumim corespondentului nostru pentru prompta semnalare şi îi rugăm pe toţi cititorii să facă cuvenita îndreptare.

CERERI ŞI OFERTE

LAZĂR AVRAM, bd. Păcii, nr. 5, bl. 17, ap. 10, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

IULIAN POPA, str. Păcii, bl. 6, sc. A, ap. 12, Slatina, **solicită: nr. 1/1967, 11/1983; oferă: nr. 1/1968, 4/1969, 5/1970, 11/1984.**

SABYNA BORAN, şos. Giurgiului, nr. 107, ap. 125, Bucureşti, **oferă colecţia completă.**

COSTACHE PINTILIE, com. Matca, jud. Tecuci, **oferă numere disparate din 1967-1993.**

CORNELIU V. PANAITESCU, str. Stelian Mihale, nr. 13, bl. PM 93, ap. 10, Bucureşti, **oferă: nr. 7/1967; 4-10/1968; 2-8/1969; 8, 9/1970; 3/1973; 5/1974; numere disparate din 1991-1993.**

Contents (Romanian History) **V.A. Urechiă** The National Idea • **A. Crihan, A. Goşu, V. Petreanu, C. Troncotă, V. Dumbravă** March, 27, 1918. The Union of Bessarabia with Romania • **St. S. Gorovei** An Old Romanian Family: Sturdza (III) • **I. Hudiţă** 1944. Excerpts from His Diary (VI) • **E. POP** Cluj, 1940 (II) • **P. Cernovodeanu** The Environment History (II) • **E. Puşcaş** 1878. Translations into Hebrew of V. Alecsandri's Poems • **N. Dinu** Assistance for the Romanian Jews • In Bucharest, 50 Years Ago

Sommaire (Histoire roumaine) **V.A. Urechiă** L'idée nationale • **A. Crihan, A. Goşu, V. Petreanu, C. Troncotă, V. Dumbravă** Le 27 mars 1918. L'Union de la Bessarabie avec la Roumanie • **St. S. Gorovei** Une vieille famille roumaine: Sturdza (III) • **I. Hudiţă** 1944. Pages de journal (VI) • **E. Pop** Cluj, 1940 (II) • **P. Cernovodeanu** L'histoire du l'environnement (II) • **E. Puşcaş** 1878. Traductions juives des poésies d'Alecsandri • **N. Dinu** L'assistance pour les Juifs roumains • A Bucarest il,y a 50 ans

Содержание (Румынская история) **В.А. Урекиз** Национальная идея • **А. Крихан, А. Гошу, В. Петряну, К. Тронкотэ, В. Думбравэ** 27-ого марта 1918 г. Объединение Бессарабии с Румынией • **Шт. С. Горовей** Старый румынский род Стурдза (III) • **И. Худицэ** 1944. Дневник (VI) • **Е. Поп** Клуж, 1940 г • **П. Черноводяну** История окружающей среды (II) • **Е. Пушкаш** 1878. Переводы стихотворений Александри на еврейском языке • **Н. Дину** Помощь за румынских евреев • В Бухаресте 50 лет назад

Inhalt (Rumänische Geschichte) **V.A. Urechiă** Die Nationalität: ein Begriff • **A. Crihan, A. Goşu, V. Petreanu, C. Troncotă, V. Dumbravă** 27 März 1918. Bessarabiens Vereinigung mit Rumänien • **St. S. Gorovei** Familienchronik: Sturdza (III) • **I. Hudiţă** 1944. Tagebuch (VI) • **E. Pop** Cluj, 1940 (II) • **P. Cernovodeanu** Die Geschichte des Umwelts (II) • **E. Puşcaş** 1878. Hebräische Übersetzungen aus V. Alecsandris Lyrik • **N. Dinu** Hilfe für rumänische Juden • In Bukarest,vor 50 Jahre

Sumario (Historia rumana) **V.A. Urechiă** La idea nacional • **A. Crihan, A. Goşu, V. Petreanu, C. Troncotă, V. Dumbravă** El 27 de Marzo de 1918. La unión de Besarabia a Rumania • **Şt.S. Gorovei** Crónicas de familias: Los Sturdza (III) • **I. Hudiţă** 1944. Páginas de diario (VI) • **E. Pop** Cluj, 1940 (II) • **P. Cernovodeanu** La historia del medio circundante (II) • **E. Puşcaş** 1878. Traducciones al hebreo de las poesias de V. Alecsandri • **N. Dinu** Ayudo para los Judios rumanos • En Bucarest, hace 50 ãnos

magazin istoric

Apare lunar, se găseşte de vinzare la chioşcurile de difuzare a presei. Abonamentele se fac la oficiile P.T.T.R., factorii poştali de la oraşe şi de la sate.

ABONNEMENTS: RODIPET S.A., P.O. BOX 33-57
FAX 0040-1-3129432 sau 3129433,
telex : 11995 — Piaţa Presei Libere, nr. 1,
Sector 1, Bucureşti, România
Abonamentul pe un an — 75 dolari U.S.A.

Tiparul executat la R.A.I. — Imprimeria „Coresi" — Bucureşti

ISSN 0541-88IX **Lei 400**

BINE AȚI VENIT ÎNTR-O LUME ÎN CARE FIBRELE ÎNSEAMNĂ LIBERTATE

RHÔNE-POULENC

Fibre de mare rezistență, ușoare, fibre care se întind, nu se rup și nu se murdăresc, care protejează contra frigului și a căldurii: Tergal® și Tersuisse®. Îmbrăcăminte rezistentă la foc, realizată din fibre termorezistente Kermel®. Prin tehnologiile avansate de producere a fibrelor, Rhône-Poulenc **și firmele sale subsidiare** Rhodia A.G., Safa **și** Viscosuisse, **ajută la crearea unei mari libertăți a vieții de zi cu zi.**

a

b

c

d

e

g

h

i

k